HORIA CIUGUDEAN

ENEOLITICUL FINAL ÎN TRANSILVANIA ŞI BANAT: CULTURA COŢOFENI

Editura MIRTON
Timişoara 2000

HORIA CIUGUDEAN

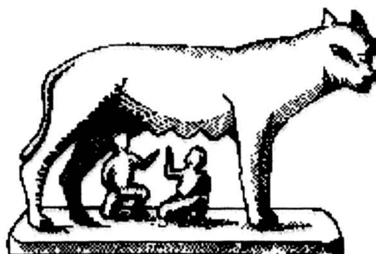
ENEOLITICUL FINAL ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT: CULTURA COȚOFENI

Pentru Brândușa și Daniela,
cu iubire și recunoștință

MVSEVM BANATICVM
TEMESIENSE

BIBLIOTHECA HISTORICA ET ARCHAEOLOGICA BANATICA

XXVI

Edenda cvravit
Dr. Florin Draşovean

TIMIŞOARA MM

HORIA CIUGUDEAN

ENEOLITICUL FINAL ÎN TRANSILVANIA ŞI BANAT: CULTURA COȚOFENI

EDITURA MIRTON
Timişoara 2000

Lucrarea a fost parțial sponsorizată de S.C. XEROM S.R.L.

Tehnoredactare: Horia Ciugudean
Coperta: Ioana Banciu

CIUGUDEAN, HORIA
Eneoliticul final în Transilvania şi Banat / Horia Ciugudean - Timişoara: Mirton, 2000
284 p.; 24 cm.
Bibliogr.
ISBN 973-585-178-4

903"636"(498.4)+(498.5)

SUMAR

CONTENTS

PREFAȚĂ

Componentă importantă a proceselor care au marcat finalul perioadei eneolitice, cultura Coțofeni a contribuit totodată substanțial la nașterea civilizația epocii bronzului în spațiul transilvănean. Deși numărul descoperirilor aparținând acestei culturi a crescut spectaculos de la un deceniu la altul, viziunea asupra sa a rămas în continuare tributară monografiei elaborate în 1976 de Petre Roman, lucrare de referință pentru toți cercetătorii care au abordat tangențial sau sistematic problematica fenomenului Coțofeni.

Lucrarea de față tratează această cultură limitat din punct de vedere geografic, arealul sud-carpatic rămânând în afara preocupărilor noastre. Această abordare se datorează în primul rând convingerii noastre că dezvoltarea culturii Coțofeni în zona sud-carpatică prezintă diferențe substanțiale în conținut și cronologie, comparativ cu Transilvania și Banatul, fiind necesare noi cercetări care să aducă un plus de informație, atât în ceea ce privește evoluția acestei culturi, cât și a celor care o preced sau o succed (Cenavodă III și II, Celei, Orlea-Sadovec, Glina).

În cadrul prezentei lucrări am reunit atât o parte a rezultatelor cercetărilor proprii, întreprinse în așezări din zona Munților Trascăului și de pe valea mijlocie a Mureșului, cât și materiale edite sau inedite, din colecțiile unor muzee și puse la dispoziție prin amabilitatea unor colegi: conf. univ. dr. Sabin A. Luca (Sibiu), dr. Gh. Lazarovici, dr. Florin Gogâltan, (Cluj-Napoca), conf. univ. dr. I. Andrițoiu, lector univ. dr. I. Al. Aldea, Cristian Popa, Adrian Gligor și Aurel Dragotă (Alba Iulia), Marcel Simina (Sebeș), Matilda Takács, Paul Scrobotă (Aiud), Cristian Roman (Hunedoara). Considerând că la ora actuală orice tentativă de abordare a culturilor preistorice nu se mai poate mărgini la simpla catalogare, descriere și datare a materialului arheologic, am inclus în cadrul lucrării noastre și toate datele disponibile privind economia comunităților Coțofeni ce au ocupat teritoriul transilvănean și Banatul în perioada eneoliticului târziu și ne referim în primul rând la rezultatele studiilor de arheozoologie. De asemenea am încercat să propunem o cronologie care să nu mai fie tributară metodelor și ideilor tradiționale, ci să permită racordarea la sistemul central-european, utilizând datele C^{14} furnizate de laboratoarele din Berlin și Zürich.

Deosebit de fructuoasă în acest sens a fost colaborarea cu o serie de cercetători de peste hotare: prof. dr. Bernhard Hänsel, prof. dr. Herman Parzinger

(Berlin), prof. dr. Margarita Primas (Zürich), prof. dr. Joseph Maran (Heidelberg), prof. dr. Anthony Harding (Durham), dr. Carola Becker şi dr. Nikolaus Boroffka (Berlin), ultimul participând direct la săpăturile efectuate în aşezarea de la Poiana Ampoiului, care urmează să constituie subiectul unei viitoare monografii.

O prezentare generală şi interpretarea descoperirilor de care dispunem în acest moment, fără a avea pretenţia de a epuiza subiectul, poate reprezenta un pas înainte în direcţia înţelegerii conţinutului şi etapelor evolutive pe care le parcurge cultura Coţofeni la nord şi vest de Carpaţi.

Finalizarea acestei lucrări nu s-ar fi putut realiza fără suportul unei burse "RELINK" acordate de către "Colegiul Nouă Europă", bursă care ne-a permis efectuarea unor vizite de documentare în universităţi din Germania şi Marea Britanie, accesul la o bibliografie de specialitate indispensabilă şi stimulative schimburi de idei cu prestigioşi cercetători români şi străini.

Gratitudinea noastră se îndreaptă către toţi cei de mai sus, al căror suport moral sau material a permis concretizarea demersului nostru ştiinţific sub forma prezentei cărţi, apărută în seria "Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica", sub îngrijirea directorului Muzeului Banatului din Timişoara, dr. Florin Draşovean.

Alba Iulia, 15 iunie 2000

Autorul

I.INTRODUCERE

1. Istoricul cercetărilor

Primele materiale Coţofeni intrate în literatura de specialitate sunt cele provenind din zona Banatului, din aşezarea de la Bocşa Montană – "Colţan", ele fiind datorate cercetărilor unui geolog (*Halavács 1887*).

În ceea ce priveşte Transilvania, materiale Coţofeni intră în circuitul ştiinţific la începutul secolului, prin menţiunile lui H.Schmidt referitoare la ceramica de tip "*Furchenstich*" (*Schmidt 1903*, 441). Importante sunt însă cercetările din aşezarea de la Corpadea, publicate deja înaintea primului război mondial (*Kovàcs 1913*), care vor fi utilizate ulterior pentru a desemna chiar totalitatea manifestărilor din Transilvania (*Roska 1941a*). Consideraţii mai ample pe marginea materialelor din Transilvania va face H. Reinerth, care le clasifică din punct de vedere tipologic în două categorii: "*ältere Art*" (= Furchenstichkeramik) şi "*jüngere Art*", acestea corespunzând şi unor etape de migraţie din cercul nordic, respectiv din aria culturii Aichbühl (*Reinerth 1929*, 189-199).

Noi descoperiri Coţofeni din Banat sunt publicate de L. Franz, care valorifică materiale de la Bocşa Montană (*Franz 1926*, 91-95).

H. Schroller întreprinde prima încercare de tratare monografică a celor două grupuri ceramice, *Furchenstichkeramik* şi *Linsenkeramik*, corespunzând clasificării lui Reinerth, însoţită de hărţi de răspândire şi un catalog al descoperirilor (*Schroller 1933*, 30-38, taf.25/2, 26-31, 32/1). Introducând în literatură numele de "cultură Coţofeni" pe baza descoperirilor făcute de C. Schuchhardt la Coţofeni în 1917, I. Nestor va respinge teza unei migraţii Aichbühl spre Transilvania, considerând totodată "Furchenstichkeramik" ca pe o fază mai recentă (*Nestor 1933*, 61-67).

Un nou studiu dedicat materialelor Coţofeni din Transilvania, reunite sub denumirea de Corpadea I, publică M.Roska în 1941, care alcătuieşte şi primul catalog exhaustiv (la acea dată) al descoperirilor din Transilvania, cu hărţi şi ilustraţii sugestive (*Roska 1941a*), între materialele prezentate fiind însă uneori inclusă şi ceramică Wietenberg, pe care acelaşi autor o va desemna ulterior cu numele de Corpadea II (*Roska 1944*).

Fraţii D. şi. I.Berciu efectuează în perioada celui de-al doilea război mondial cercetări în aşezările Coţofeni de la Cetea, Ighiel, Petreşti, (*Berciu D. şi I. 1945*, 28-32, 43-45, 60-61), Cioara şi Tărtăria (*Berciu D. şi I. 1949*, 29-35), remarcând că noţiunea de cultură Coţofeni acoperă din punct de vedere geografic atât

Transilvania cât şi Oltenia şi Banatul, cele două specii ceramice (*Furchenstichkeramik* şi *Linsenkeramik)* apărând asociate în aşezări iar finalul culturii Coţofeni "pătrunde şi în primele vremuri ale epocii bronzului" (*Berciu D. şi I. 1945*, 63-64).

F. Roth este primul care sapă exhaustiv o aşezare aparţinând etapei "*Furchenstichkeramik*" la Cîlnic, unde dezveleşte nu mai puţin de 15 locuinţe de suprafaţă, din care recoltează şi un foarte bogat material arheologic, din păcate publicat doar parţial (*Roth 1942; 1943*).

K. Horedt întreprinde cercetări în aşezarea Coţofeni de la Boarta, care-l determină să accepte extinderea noţiunii de cultură Coţofeni şi asupra descoperirilor de tip "*Furchenstichkeramik*" din Transilvania, pe care le paralelizează, pe baza unui fragment de "trichterrandschussel", cu faza B a culturii Schneckenberg (*Horedt 1949*, 57-66).

I. Nestor scrie în 1960 despre o "cultură cu ceramica decorată prin împunsături succesive", care pare să reprezinte "o fază mai târzie a culturii Coţofeni", pe care o plasează totuşi, la începutul epocii bronzului, alături de cultura Schneckenberg (*Nestor 1960,* 99-100).

D. Berciu va publica, la intervale scurte de timp, două prezentări sintetice asupra problematicii culturii Coţofeni din România în care va atinge şi aspecte referitoare la originea şi evoluţia sa în Transilvania, el susţinând o participare a fondului Petreşti la geneza culturii, alături de elementele Sălcuţa, menţinând distincţia faţă de aspectul "ceramicii cu împunsături succesive" şi subliniind preluarea unei moşteniri Coţofeni în culturile epocii bronzului (*Berciu 1960*, 79-82; *1961*,133-136).

Sondajul efectuat în 1961 în celebra aşezare neolitică de la Tărtăria îi prilejuieşte lui N. Vlassa lansarea conceptului de fază "Petreşti-Coţofeni" (*Vlassa 1963*, 487, fig. 11), bazat însă pe o situaţie stratigrafică discutabilă, datorată amestecului de materiale în nivelul superior al sitului, deranjat de lucrările agricole.

Publicând rezultatele cercetărilor în aşezarea Schneckenberg de la Cuciulata, Gh. Bichir va rediscuta problema locuirii Coţofeni din sud-estul Transilvaniei şi în special a raporturilor dintre "*furchenstichkeramik*", denumită de el cultura Cîlnic, pe care o consideră contemporană cu Schneckenberg A, eventual şi început de B (*Bichir 1962*, 106-114).

Autor al unui studiu asupra culturii Coţofeni, în care sintetizează bună parte a documentarului existent la data respectivă (*Dumitraşcu 1967b*), S. Dumitraşcu întreprinde investigaţii în mai multe aşezări Coţofeni, interesante fiind mai ales rezultatele săpăturilor de la Giriş (*Dumitraşcu 1968*), Căpud (*Dumitraşcu 1967a*), reia cercetările la Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*) şi publică primele morminte Coţofeni de incineraţie de la Medieşu Aurit (*Dumitraşcu 1972*).

K.Horedt include în limitele noţiunii de "*Kupferzeit*", pe care o revitalizează pentru Transilvania, întreaga evoluţie a culturii Coţofeni (*Horedt 1968*).

Cu ocazia săpăturilor de la Caşolț, I. Paul descoperă un complex Coțofeni timpuriu, pe care-l publică într-un raport preliminar (*Paul 1961*, 112-113, fig.7), pentru ca ulterior (1961-1976) să întreprindă cercetări sistematice la Pianu de Jos, într-o aşezare cu mai multe niveluri de locuire, aparținând culturilor Turdaş, Petreşti şi Coțofeni, de unde publică o interesantă statuetă antropomorfă Coțofeni (*Paul 1969*, 70-72, pl. 14-15).

Efectuând săpături între 1966-1967 în aşezarea Coțofeni de la Sebeş - "Râpa Roşie", I. Al. Aldea reuşeşte să surprindă stratigrafic două niveluri, materialele publicate aparținând cu precădere fazei cu împunsături succesive, deşi nu lipsesc nici unele elemente de tradiție mai veche (*Aldea 1968*).

Între 1969-1973, I. Winkler, L. Chițu şi M. Takács întreprind ample investigații în aşezarea de la Cicău - "Sălişte", în care surprind şi o bogată locuire Coțofeni aparținând fazei a II-a, publicată din păcate extrem de selectiv şi fără observații stratigrafice (*Winkler şi Takács 1981*).

Zona nordică a Transilvaniei, în special Maramureşul, a furnizat puține informații privind locuirea Coțofeni, materiale concludente pentru faza a II-a fiind publicate din sondajele efectuate în 1970 pe dealul "Măgura" de la Oarța de Sus (*Comşa şi Kacsó 1973*), alte descoperiri rămânând din păcate inedite.

Momentul de răscruce privind studierea manifestărilor Coțofeni de pe teritoriul României, inclusiv al Transilvaniei şi Banatului, l-a reprezentat apariția în 1976 a monografiei dedicate acestei culturi, datorate lui P. Roman care, bazându-se în principal pe secvența stratigrafică din "Peştera Hoților" de la Băile Herculane, a realizat o periodizare a culturii, pe care a împărțit-o în trei faze principale (I-III), fiecare cu mai multe subfaze (*Roman 1976*, 35-49). Acest sistem evolutiv tripartit a fost adoptat rapid şi aplicat ulterior de toți cercetătorii care au publicat descoperiri Coțofeni, indiferent de zona lor de proveniență. Lucrarea oferea deasemenea un catalog exhaustiv (la acea dată) al descoperirilor (*Roman 1976*, 79-86) o analiză a principalelor categorii ale culturii materiale, accentul fiind pus în principal pe tipologia ceramicii (*Roman 1976*, 16-31) şi o încadrare cronologică care făcea referire nu doar la manifestările culturale din zonele învecinate, dar şi la principalele culturi din Europa centrală şi lumea egeo-anatoliană (*Roman 1976*, 51-67).

V. Lazăr a efectuat cercetări sistematice într-una dintre cele mai importante aşezări din bazinul superior al Mureşului, cea de la Şincai – "Cetatea Păgânilor", ale căror rezultate au fost publicate integral (*Lazăr 1977; 1978*), el dedicându-se deasemenea studiului aşa-numitelor "aşezări Coțofeni de înălțime cu terase" (*Lazăr 1979; 1980*), subiect care a constituit şi tema tezei sale de doctorat, rămase nepublicate.

Un rol important în cunoaşterea culturii Coțofeni în zona sud-vestică a Transilvaniei l-au jucat perieghezele întreprinse de către I. Andrițoiu pe întreg teritoriul județului Hunedoara (*Andrițoiu 1976; 1979*) precum şi săpăturile

sistematice efectuate în peştera de la Crăciuneşti (*Andriţoiu 1978*) sau în aşezările de la Boiu (*Andriţoiu 1983*), Ţebea (*Andriţoiu 1989*, 39-40), Boholt sau Peştera Bolii. Repertoriul descoperirilor Coţofeni va fi îmbogăţit considerabil pentru zona Ţării Haţegului de către Hr. Tatu (*Kalmar şi Tatu 1985; Tatu et al. 1991*). Cercetările întreprinse de M. Rotea la Bretea Mureşană au contribuit substanţial la cunoaşterea manifestărilor Coţofeni târzii din sud-vestul Transilvaniei (*Rotea 1981*), în vreme ce descoperirile de la Deva au completat datele privind începuturile acestora (*Rotea 1987*).

Substanţiale contribuţii privind locuirea Coţofeni pe valea Ampoiului le-au adus perieghezele întreprinse de I. Lipovan la Presaca Ampoiului, Valea Mică, Galaţi, Zlatna (*Lipovan 1982; 1983; 1993*), continuate de cercetările sistematice de la Poiana Ampoiului şi Meteş (*Ciugudean 1996*, 55, 62-63).

Cercetările din perioada postbelică privind cultura Coţofeni în zona Banatului s-au desfăşurat mai puţin sub forma săpăturilor sistematice, excepţiile cele mai notabile reprezentându-le desigur cercetările de la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" şi cele de la Româneşti. Important este însă şi repertoriul descoperirilor din judeţul Caraş-Severin (*Petrovszky şi Cadariu 1979*) sau publicarea bogatului material din colecţia Czunya Gheorghe provenind din binecunoscuta aşezare de la Bocşa Montană – "Colţan" (*Gumă şi Săcărîn 1981*). Având în vedere poziţia geografică a Banatului, o serie de studii au fost consacrate relaţiilor dinamice şi influenţelor existente în acestă zonă între purtătorii culturilor Baden, Kostolac sau Vučedol şi comunităţile Coţofeni (*Dumitrescu şi Stratan 1962*; *Boroneanţ 1966; 1968*; *Roman 1976a*; *Kalmar şi Oprinescu 1986*)

Contribuţiile cele mai recente din Banat privesc locuirea Coţofeni din "Peştera Oilor" de pe valea Cernei (*Petrescu şi Popescu 1990; Petrescu 1993*) sau interesanta staţiune de la Cuptoare - "Piatra Ilişovei" (*Kalmar et al.1987; Maxim 1993*).

Un aport important la îmbogăţirea hărţii de răspândire a culturii Coţofeni şi-au adus-o repertoriile arheologice publicate în ultimul deceniu, începând cu cel al judeţului Cluj (*RepCluj*), Alba (*RepAlba*), Braşov (*Costea 1995*), Mureş (*Lazăr 1995*), Covasna (*RepCovasna*), Arad (*RepArad*) sau al ţinutului Târgului Secuiesc (*Benkő 1992*) şi al zonei Careiului (*Németi 1999*).

Volumul materialelor Coţofeni inedite aflate în depozitele sau expoziţiile muzeelor este impresionant, situaţie care va trebui depăşită prin publicarea cel puţin a descoperirilor provenite din săpături sistematice.

2. Probleme de periodizare şi terminologie

Având în vedere serioasele discordanţe care continuă să persiste în literatura de specialitate românească în ceea ce priveşte periodizarea şi terminologia neo-eneoliticului românesc şi perioadei de început a epocii bronzului, considerăm utilă

o precizare a sistemului cronologic pe care îl aplicăm şi a locului ocupat de cultura Coţofeni în cadrul său.

După cum bine se ştie, preistoria europeană se bazează pe tradiţionalul sistem cronologic tripartit: epoca pietrei - epoca bronzului - epoca fierului (*Thomsen 1837*), completat ulterior cu o nouă etapă, epoca cuprului (*Pulszky 1877*, 220-227; *1884*; *Much 1886*). Aceasta a mai fost desemnată ulterior şi cu alţi termeni, precum eneolitic sau calcolitic. Perioada interbelică a înregistrat şi în România primele încercări de introducere a unei perioade eneolitice - "*steinkupferzeit*" (*Nestor 1928*) sau epoci a cuprului –"*kupferzeit*"(*Roska 1929*; *Schroller 1933; Nestor 1933, 71*). În 1951, D. Popescu se pronunţa, implicit, pentru existenţa unei epoci a cuprului, subliniind marea cantitate de topoare de cupru din bazinul carpatic (*Popescu 1951*, 29). După cel de-al doilea război mondial, prin volumul I al "Istoriei României" se va respinge însă noţiunea de eneolitic (*Berciu 1960*, 36, 71), neoliticul final fiind urmat de aşa-numita "perioadă de tranziţie", termen adoptat rapid şi care va îngloba şi evoluţia culturii Coţofeni (*Berciu 1966*, 131-139; *Comşa 1967*; *Roman 1971*; *1981a*; *1983b*; *Nestor şi Zaharia 1968*; *Morintz şi Roman 1968*; *1969a; 1969b*; *Morintz şi Vulpe 1976*; *Dumitrescu 1972*, 18-20; *1974*, 21-22, 157-159; *Dumitrescu şi Vulpe 1988*, 51 etc.).

Vor exista însă şi încercări de revitalizare a epocii cuprului, în 1964 N. Vlassa propunând o separare între eneolitic, reprezentat prin culturile Petreşti, Ariuşd şi etapa târzie a culturii Tisa şi epoca cuprului, căreia îi atribuie descoperirile Gheja-Bodrogkeresztúr, Decea Mureşului, influenţele Baden-Pécel, culturile Coţofeni şi Schneckenberg (*Vlassa 1964*, 362, nota 55). K. Horedt susţine şi el existenţa unei epoci a cuprului în Transilvania, în care va include atât culturile Tiszapolgár, Petreşti, Bodrogkeresztúr, grupul Decea Mureşului, cât şi cultura Coţofeni (inclusiv "grupul Cîlnic") şi cultura Schneckenberg (*Horedt 1968*). D. Popescu observa, în studiul său din 1970, modul în care termenii de eneolitic, epocă a cuprului şi perioadă de tranziţie au tendinţa de a desemna, cel puţin parţial, acelaşi interval de timp, care uneori se suprapune şi cu începuturile epocii bronzului (*Popescu 1970, 56*).

P. Roman susţine constant utilizarea noţiunii de perioadă de tranziţie, căreia îi aparţine cultura Coţofeni (*Roman 1976*, 77), o prezentare a caracteristicilor acestei perioade fiind cuprinsă în monografia culturii Baden (*Roman şi Németi 1978*, 58-62), urmată de o prezentare a manifestărilor culturale care-i aparţin şi a modului în care acestea se întrepătrund spre final cu primele culturi sau grupuri ale bronzului timpuriu (*Roman 1983b*).

Pe o poziţie diametral opusă se situează Al. Vulpe, care preferă noţiunea de eneolitic celei de epocă a cuprului, cât priveşte perioada de tranziţie, aceasta ar trebui mai degrabă inclusă în bronzul timpuriu, având în vedere că ea nu se diferenţiază structural, după opinia sa, de epoca bronzului (*Vulpe 1974*, 248-249; *1979*, 2266, nota 9). Recent, Al. Vulpe identifică începutului epocii bronzului în

România cu formarea blocului cultural Baden-Coțofeni, în vreme ce o serie de grupuri culturale (Cernavodă I-III, Celei, Boleráz, Herculane II – Cheile Turzii, Folteşti, Horodiştea, Gorodsk, Usatovo etc) sunt considerate a separa sfârşitul neo-eneoliticului de începutul epocii bronzului, intervalul respectiv justificându-şi deocamdată denumirea de "perioadă de tranziție" (*Vulpe 1997*, 42-46).

E. Comşa a adoptat succesiv poziții contradictorii, culturile Petreşti, Tiszapolgár şi Bodrogkeresztúr fiind atribuite fie neoliticului târziu, care este urmat de perioada de tranziție (*Comşa 1987*, 155-156, fig. 3), fie eneoliticului (*Comşa 1988*), cultura Coțofeni fiind oricum inclusă în perioada de tranziție.

I. Paul pledează pentru delimitarea unei perioade eneolitice, acesteia aparținându-i culturile Cucuteni, Gumelnița, Sălcuța, Petreşti, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr şi Cernavoda I, respingând totodată utilizarea noțiunii de epocă a cuprului pentru teritoriul României (*Paul 1995*, 21). C. M. Mantu utilizează şi ea termenul de eneolitic, în care include pentru Transilvania parțial cultura Precucuteni, cultura Petreşti, Cucuteni-Ariuşd, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr şi orizontul ceramicii cu torți pastilate, menținând şi noțiunea de perioadă de tranziție (*Mantu 1995*, 217, 221-223; *1998*, 168-169, fig. 51).

Discutând periodizarea neo-eneoliticului pe teritoriul României, N. Ursulescu propune o separare clară a eneoliticului, pe care-l împarte în trei faze, timpurie, dezvoltată şi finală, celei din urmă atribuindu-i culturile Horodiştea-Erbiceni, Folteşti-Cernavodă II, Cernavodă III, Coțofeni, Baden şi Kostolac (*Ursulescu 1998*, 54-57, tabelul 3)

În monografia sa dedicată culturii Bodrogkeresztúr, S. A. Luca foloseşte noțiunea de eneolitic final, căruia îi atribuie cultura menționată, amintind totodată faptul că în Ungaria, aceiaşi cultură este încadrată în epoca cuprului (*Luca 1999b*, 8-9).

Cea mai recentă lucrare privind neo-eneoliticul din Transilvania atribuie eneoliticului culturile Petreşti, Cucuteni-Ariuşd, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr şi "aspectul toarte pastilate", cultura Coțofeni nefiind amintită (*Maxim 1999*, 100-127).

În Banat, Gh. Lazarovici a elaborat un sistem de periodizare, în care neoliticul timpuriu este urmat de cel dezvoltat şi apoi de neoliticul final, echivalat cu eneoliticul timpuriu, care cuprinde culturile Sălcuța (fazele II-III), Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr şi ceramica cu torți pastilate (*Lazarovici 1979*, 12-13) fără a preciza însă etapele ulterioare ale eneoliticului. Ulterior, Lazarovici optează pentru existența în Transilvania a unei etape târzii a epocii cuprului (*'Spätkupferzeit")*, ale cărei începuturi le plasează la orizontul Petreşti – Tiszapolgár şi în care încadrazează cultura Coțofeni (*Lazarovici şi Kalmar-Maxim 1988*, 1003).

M. Gumă menține pentru zona Banatului "perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului", dominată de evoluția culturii Coțofeni (*Gumă 1997*, 17), în vreme ce Fl. Gogâltan refuză utilizarea acestei noțiuni pentru orizontul

marcat de culturile Baden, Coţofeni, Kostolac şi Vučedol, preferând terminologia utilizată în arheologia maghiară, slovacă şi sârbească, respectiv "eneolitic târziu sau final" (*Gogâltan 1999*, 14).

În ceea ce ne priveşte, considerăm că utilizarea în continuare a unei "perioade de tranziţie" care nu are corespondent în sistemele cronologice ale Europei centrale sau de sud-est, este contraproductivă, ea împiedecând integrarea evoluţiilor culturale de pe teritoriul României în cronologia preistoriei europene. De aceea ne propunem în favoarea folosirii termenului de eneolitic, care marchează mai corect ambivalenţa etapei respective şi pentru o divizare a acesteia în trei subetape: eneolitic timpuriu, dezvoltat şi final sau târziu, ceea ce permite o racordare la sistemele de periodizare din zonele învecinate, în care manifestări contemporane culturii Coţofeni, precum Baden, Kostolac sau Vučedol sunt atribuite eneoliticului, respectiv epocii cuprului (*Tasić 1988; Buchvaldek et al. 1988*; *Kalicz 1988*; *Machnik 1988*). Prin urmare, în măsura în care noţiunea de eneolitic este deja încetăţenită în literatura de specialitate din ultimii ani, propunem includerea culturii Coţofeni în etapa finală a perioadei respective.

II. HABITAT, SISTEME DE SUBZISTENȚĂ

1. Tipurile de așezări

În repertoriul întocmit la nivelul anului 1976 de P. Roman erau menționate doar în aria intracarpatică 205 puncte cu descoperiri Coțofeni (*Roman 1976*, 79-86), ulterior V. Lazăr ridicând numărul lor la 474 (*Lazăr 1977*, 17). Actualmente, în literatura de specialitate sunt cunoscute 688 descoperiri pe teritoriul Transilvaniei și al Banatului (vezi catalogul din prezenta lucrare), dar cu siguranță numărul lor real este considerabil mai mare.

Relația dintre formele de relief și habitatul uman a fost analizată sumar de Roman în monografia sa (*Roman 1976*, 14-15), un studiu recent abordând aceiași problematică pentru bazinul someșan (*Maxim 1996b*). Pornind de la formele de relief pe care sunt amplasate locuirile Coțofeni, propunem o împărțire în următoarele categorii:

A. *Așezări pe forme de relief joase*

1. Grindurile includ locuirile amplasate pe zone mai înalte din lunca râurilor, desemnate uneori impropriu în literatura de specialitate drept tell-uri, datorită aspectului de movile artificiale. În Transilvania acestei categorii îi aparțin așezările de la Aiud – "Cetățuie" (pl. 135/1) și de la Gligorești – "La Holoame" (*Gogâltan și Florea 1991*, 9), ambele situate în lunca Mureșului.

2. Cele mai frecvente sunt așezările de terasă, mărginind cursurile de apă majore (Mureșul, Someșul, Târnavele, Oltul) sau afluenții acestora. Dintre descoperiri, putem aminti așezările de la Tărtăria – "Gura Luncii" (*Vlassa 1963*, fig. 1), Turdaș – "Luncă" (*Luca* 1995, 34), Petrești – "Gropa Galbenă" (*Berciu D și I. 1945*), Pianul de Jos – "Podei" (*Paul 1969*), Micești etc., unde locuirea Coțofeni suprapune de obicei niveluri mai vechi, neolitice. Acest tip este specific fazei timpurii și mijlocii a culturii, dar el se întâlnește și în faza finală.

B. *Așezări pe forme de relief înalte*

Constituie cel mai răspândit tip de așezare pentru zona intracarpatică, cu deosebire în faza a III-a. Se pot distinge patru variante, în funcție de forma de relief și altitudine:

a) pe boturi de deal. Categoria este ilustrată de așezări precum Cîlnic, Boarta (pl. 3/1), Căpud – "Măgura" (pl. 3/2; 135/2), Agrișteu (pl. 4/1), Ardan (pl. 4/2), Șincai (pl. 13), Țelna – "Podei" (pl. 136/1), Blandiana, Sebeș – "Râpa Roșie"

(*Aldea 1968*, fig. 1), Răchita – "Vârful Zăpozii" etc. Din această grupă fac parte şi aşa-numitele "aşezări de înălţime cu terase" discutate amplu de V. Lazăr, care includea însă pe listă şi aşezări situate pe vârfuri de deal, precum Blandiana sau Agrişteu, dar fără terasări (*Lazăr 1979*).

b) pe vârfuri stâncoase. Această categorie se întâlneşte atât în zona Transilvaniei, la Ampoiţa – "Pietri" (pl. 137/2), Poiana Ampoiului (pl. 8, 138), Meteş – "Piatra Peşterii" (pl. 6, 137/1), Cetea, Ţelna, etc, cât şi în Banat, la Bocşa Montană – "Colţan" sau Cuptoare – "Piatra Ilişovei" (pl. 17-18), existând aşezări situate la altitudini ce depăşesc 1000 m: Ţelna –"Gugu"; Piatra Craivei, Cuptoare – "Piatra Ilişovei". Trebuie subliniat faptul că, aproape invariabil, aceste locuiri aparţin fazei III.

c) în peşteri. Acest tip de locuire se asociază tot cu formele de relief muntoase, fiind prezent mai ales în defilee sau chei (Nandru – "Peştera curată"; Cheile Aiudului – peşterile "Puculea" şi "Bogzuţa"; Cheile Turzii – peşterile "Balica Mare", "Balica Mică", "Hornarilor", "Binder", "Ungurească", "Morarilor" etc.; Herculane – "Peştera Hoţilor" şi "Peştera Oilor", Româneşti –"Peştera cu apă" etc. În anumite cazuri este vorba despre locuiri de scurtă durată, alteori există depozite consistente, semnificând o utilizare constantă a respectivei cavităţi naturale.

d) adăposturi sub stânci (de tip abri). Sunt mai rar atestate în cazul culturii Coţofeni, fiind însă mai curând o lacună a cercetărilor, aşa cum o dovedesc descoperirile de la Ighiel - "Piatra Poienii" (pl. 136/2), Cheile Ampoiţei – "Colţul Caprei", Cheile Aiudului – "Piatra Peşterii" etc.

Ceea ce trebuie remarcat în general privind aşezările culturii Coţofeni este faptul că marea majoritate a descoperirilor reprezintă locuiri modeste ca extindere în timp şi în spaţiu, situaţie care indică o preponderenţă a locuirii de tip sezonier, o mobilitate crescută a unor comunităţi restrânse, determinată în principal de o anumită strategie de subzistenţă. Asupra acestei probleme vom reveni ulterior, deoarece ea nu poate fi corect discutată, fără o corelaţie cu rezultatele analizelor arheozoologice efectuate în cadrul câtorva aşezări.

2. Tipurile de locuinţe

Faţă de numărul impresionant al descoperirilor Coţofeni, cercetările sistematice reduse nu permit consideraţii prea ample privind tipurile de locuinţe şi mai ales modul lor de amplasare în interiorul aşezărilor. Cu toate acestea, există o serie de observaţii stratigrafice clare, care ne permit să oferim o clasificare a principalelor tipuri de locuinţe în:

I.- locuinţe de suprafaţă

II.- locuinţe adâncite (bordeie).

I. *Locuinţele de suprafaţă* se pot subdivide la rândul lor în două categorii:

a) case propriu-zise, cu mai multe încăperi, aşa cum sunt cele de la Cîlnic, care au o formă dreptunghiulară, cu latura lungă de 6-8 m lungime şi cea scurtă de 4-6 m lăţime, împărţite în 2 încăperi, cu vetre şi cuptoare de foc (*Roth 1942*, 204, 210-211, fig. 1, 4, 6-7). Locuinţe de suprafaţă au fost dezvelite şi la Şincai - “Cetatea Păgânilor”, unde Lazăr aminteşte un număr de 11 asemenea locuinţe, dintre care doar 5 au fost dezvelite complet (*Lazăr 1977*, 31-42). Ele erau marcate în teren prin suprafeţe cu aglomerări de bulgări de chirpic cu amprente de bârne pe faţa inferioară, reprezentând resturile podinelor dreptunghiulare, cu dimensiuni variind între 6 x 3,80 m în cazul locuinţei nr. 8 (pl. 15) şi atingând 11 x 6 m în cazul locuinţei nr. 5. În colţuri, mai rar central, se aflau amplasate vetre, mai ridicate decât nivelul podinei şi având forme circulare (locuinţele 6, 8, 11) sau dreptunghiulare (locuinţa 5). Vetrele erau formate dintr-un strat de făţuială de lut, aplicat direct peste sol, uneori însă peste un pat de pietre sau peste lespezi din piatră. Unica vatră cu gardină, înaltă de cca. 8 cm. şi având forma de potcoavă, a fost descoperită în locuinţa nr. 9 de la Şincai. Locuinţe rectangulare de suprafaţă sunt semnalate şi la Bretea-Mureşană, ele având podine din lut şi dimensiuni de cca. 7 x 2,50 m (*Rotea 1981*, 19), precum şi la Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, 423, 427, fig. 4), din păcate fără publicarea unor planuri detaliate. În aria extracarpatică a culturii Coţofeni asemenea lociunţe cu podină sunt semnalate la Basarabi-Calafat, unde s-a consatat inclusiv existenţa a două încăperi, separate printr-un prag (*Roman 1976*, 16, pl.5). În ceea ce priveşte suprastructura locuinţelor de suprafaţă rectangulare, acestea aveau pereţii din împletitură de nuiele, lipită cu lut, acoperişul în două ape fiind susţinut de stâlpi, aşa cum sunt cei sesìzaţi în locuinţa nr. 9 de la Şincai, cu diametrul de cca. 0,24 m (*Lazăr 1977*, 39). La Meteş – “Piatra Peşterii” au fost deasemenea surprinse mai multe locuinţe de suprafaţă cu pereţii din nuiele cu lipitură masivă de lut, care s-au prăbuşit cu ocazia incendierii, acoperind întreg inventarul domestic (vase, unelte din piatră, râşniţe) (pl. 140).

După cât se pare, casele cu mai multe încăperi sunt o caracteristică mai ales pentru fazele evoluate ale culturii, ele nefiind până în prezent atestate în aşezările aparţinând fazei I.

b) colibe cu suprastructură din nuiele, cu planul neprecizat, dar probabil de mici dimensiuni, au fost utilizate în toate fazele culturii. Ele sunt atestate la Boiu – Măgulice" (pl. 16/1), Aiud – “Cetăţuie” (*Ciugudean 1978*, 51), Leliceni (*Roman 1976*, 15), Pianu de Jos (*Paul 1969*, 71), probabil şi la Şincai (*Lazăr 1977*, 31). Aceiaşi situaţie a fost constată şi în aşezarea de la Poiana Ampoiului – “Piatra Corbului, unde în secţiunile II, III şi V au fost dezvelite parţial sau integral mai multe locuinţe de suprafaţă cu suprastructura din împletitură de nuiele lipită cu lut, de obicei fără vetre în interior, fapt explicabil prin natura construcţiei. Relieful denivelat al olistolitelor de calcar pe care sunt plasate aşezările Coţofeni de pe valea Ampoiului, unde multe locuinţe sunt amenajate foarte aproape de patul de

stâncă, printre bolovani, explică în bună parte predominarea locuințelor de tip colibă. La Poiana Ampoiului s-a putut constata chiar amenajarea unor mici terase cu bordură din bolovani în josul pantei, pentru a se crea suprafețe relativ netede pentru locuire (pl. 139).

II) *Locuințele adâncite* sau bordeiele sunt atestate atât în faza a II-a, în așezările de la Unirea, Cicău sau Limba, cât și în faza a III-a, la Aiud – "Cetățuie" (pl. 16/2), Sebeș –"Râpa Roșie" (*Aldea 1968*, 92, fig. 3-4), Șincai (*Lazăr 1977*, 42-44, pl. VIII), Poiana Ampoiului (pl. 11-12) etc. Ele pot avea forme circulare sau ovale, mai rar rectangulare, adâncimea lor de la nivelul de călcare variind între 0, 40 - 1,50 m, unele fiind prevăzute cu un prag sau treaptă pe una din laturi. În mai multe cazuri (Aiud, Șincai, Poiana Ampoiului) este semnalată prezența unor vetre în interiorul gropilor, ele fiind clădite pe porțiuni mai ridicate fată de nivelul podelei.

În condițiile în care doar o singură așezare (Cîlnic) a fost săpată exhaustiv, sunt greu de făcut aprecieri privind evoluția utilizării diverselor tipuri de locuințe. Începând cu faza a III-a se poate totuși observa o tendință de generalizare a locuințelor de suprafață cu podine de lut, valabilă nu doar în Transilvania, dar și la Dunăre (*Roman 1976*, 15-16).

Din punct de vedere social, locuințele de dimensiuni reduse utilizate în cadrul culturii Coțofeni par să fie reședințe unifamiliale, diferite de casele mai spațioase, de obicei cu mai multe încăperi și chiar cu două nivele, cunoscute din perioada noliticului târziu și eneoliticului în aria Cucuteni (*Manta 1998*, 52) sau Tisza (*Horvath 1987*).

3. Economia și subzistența

Sistemele de subzistență și strategiile de exploatare a resurselor naturale n-au fost analizate decât sumar în studiile consacrate perioadei eneolitice și începutului epocii bronzului pe teritoriul României. Modificările care au survenit în această etapă, concretizate în noi strategii de producție a hranei și sisteme de distribuție, au fost menționate doar la modul general, fără a exista suportul documentar necesar. Pentru cultura Coțofeni s-a afirmat o pronunțată tendință de mobilitate, reflectată prin numărul mare de locuiri sezoniere, socotindu-se că ea ar fi creația unor grupuri de păstori nomazi sau seminomazi, teorie combătută de Roman în monografia sa (*Roman 1976*, 15, 77). Din păcate, majoritatea așezărilor aparținând culturii Coțofeni nu au făcut obiectul unor studii arheozoologice, care ar fi putut contribui la confirmarea sau infirmarea practicării transhumanței pastorale. Puținele așezări cercetate nu acoperă nici pe departe toate regiunile geografice ocupate de această cultură, fiind cunoscute până în prezent doar rezultatele studiilor paleofaunistice pentru trei situri din Transilvania: Șincai (*Lazăr 1982*, 32-40), Ghida (*Haimovici 1994*) și Poiana Ampoiului (*Becker 1999*, 93-94. tabel 1-2) și două din Banat:

Bocşa Montană (*Trâncă 1983*) şi Moldova Veche (*El-Susi 1996*, 58-60). La acestea se mai adaugă date sumare oferite de analiza unor loturi faunistice reduse numeric de la Ţebea şi Boiu (*Andriţoiu 1992*, 132, anexa nr. 3).

Cea mai amplă analiză arheozoologică este cea făcută în cazul sitului de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" (*Becker 1999*). Aici animalele domestice reprezintă 93,6% din totalul fragmentelor osoase, respectiv 75% din numărul total al indivizilor, pe când cele sălbatice reprezintă doar 6,4% din materialul osos, respectiv 25% din numărul indivizilor (pl. 147-148). În cadrul animalelor domestice, ovicaprinele se află pe primul loc, reprezentate printr-un procent de 57% din totalul resturilor osteologice, respectiv 31% din numărul indivizilor, suinele fiind pe locul secund, cu un procent de 30% din numărul fragmentelor osteologice, egal cu cel al bovinelor, care nu reprezintă însă decât 14% din numărul indivizilor, faţă de 21% cât reprezintă suinele.

La Şincai –"Cetatea Păgânilor", animalele domestice reprezintă un procent de 78,5% din totalul resturilor osteologice, pe primul loc situându-se bovinele (37,5%), urmate la mică distanţa de ovicaprine (30,3%), în vreme ce suinele nu reprezintă decât 9,2% (pl. 151). Din procentul de 21,5% cât reprezintă resturile de animale sălbatice, bovideelor le revin 11,3%, urmate de cervidee (7,9%) şi de porcul sălbatic (2,3%).

La Ghida, în Bihor, Gh. Haimovici a analizat un eşantion faunistic destul de redus, numărând doar 57 fragmente osoase determinabile (*Haimovici 1994*), din care 70,18% aparţin animalelor domestice iar 29,82% mamiferelor sălbatice (pl. 150). În cadrul speciilor domestice, predomină bovinele (50,88%), urmate de ovicaprine şi suine, aflate la egalitate (8,77%), pe ultimul loc situându-se câinele (1,76%).

Tot pentru zona Transilvaniei mai dispunem de rezultatele analizelor efectuate pe loturi faunistice reduse de la Ţebea şi Boiu (*Andriţoiu 1992*, 132, anexa nr. 3). La Ţebea, ovicaprinele se află pe primul loc (54,28%), urmate de bovine (25,71%) şi de suine (2,86%), la Boiu situaţia fiind identică, cu ovicaprinele pe primul loc (46,34%), bovinele pe cel secund (21,95%), urmate de suine (7,32%).

În Banat, la Bocşa Montană – "Colţani" majoritatea resturilor osoase aparţine vitelor domestice (38,73%), ovicaprinele fiind pe locul doi (17,11%), pe când suinele reprezintă doar 8,7% (pl. 149).

La Moldova Veche - "Humca", aşezare situată pe un ostrov din zona Dunării, în care componentele Kostolac şi Vučedol sunt dominante, aproape jumătate din materialul faunistic (48,8%) este reprezentat de moluştele din genul *Unio*, care au fost descoperite atât în umplutura unor gropi, cât şi în cuprinsul locuinţelor sau răspândite în perimetrul aşezării (*El-Susi 1996*, 58). În cadrul animalelor domestice, procentajele ovicaprinelor şi bovinelor sunt sensibil apropiate, 22,1%, respectiv 22,9%, în ceea ce priveşte numărul indivizilor, suinele fiind pe locul trei cu 19,8%, în vreme ce câinele reprezintă doar 2,2% (pl. 152). Animalele domestice

domină cu 67,1%, pe când cele sălbatice reprezintă doar 32,8% (*El-Susi 1996*, 242). Bovinele şi ovicaprinele sunt prezente în procentaje aproape egale în ceea ce priveşte numărul indivizilor (22,9% şi 22,1%), fiind urmate la mică diferenţă de suine (19,8%).

Analizând totalitatea datelor arheozoologice obţinute pentru aşezările Coţofeni din Transilvania şi Banat, se constată o clară dominare a speciilor domestice în raport cu cele sălbatice, al căror procentaj variază între un minimum de 6,4%. şi un maximum de 32,8%, din acest punct de vedere economia animalieră a comunităţilor Coţofeni fiind mai apropiată de cea a epocii bronzului, aşa cum apare ea pe teritoriul României (*El Susi 1996*, 157-158; *Cârciumaru 1996*, 50) sau al Ungariei (*Bökönyi 1994*, fig. 33).

În cadrul animalelor domestice se poate remarca prezenţa redusă a calului, semnalat doar la Şincai şi Poiana Ampoiului, în procentaje minore (0,6-1,5%), situaţie constatată şi în etapele precedente ale eneoliticului de pe teritoriul României (*Haimovici 1987*, 165; *1979*, 11-20), dar contrastând cu perioada epocii bronzului (*El Susi 1996*, 128-129).

Masiva reprezentare a ovicaprinelor (exceptând Ghida şi Moldova Veche), diferenţiază în schimb comunităţile Coţofeni de majoritatea aşezărilor neo-eneolitice din România (*Trâncă 1981*, 52, nota 7; *1996*, 153; *Comşa 1987*, 80-81). Analizând paleofauna reprezentată în aşezările "perioadei de tranziţie" din Moldova, de la Folteşti, Stoicani, Horodiştea şi Erbiceni, doar în cazul celei din urmă se constată o dominare netă a ovicaprinelor (65,56%) în raport cu bovinele (17,58%), la Folteşti procentajele sunt apropiate, în celelalte cazuri dominând bovinele (*Haimovici 1979*). Se ştie că ovicaprinele sunt bine reprezentate în general în comunităţile care practică o strategie de subzistenţă bazată pe păstoritul trashumant. Totodată, analiza privind repartiţia materialului pe regiuni corporale în aşezarea de la Poiana Ampoiului a relevat numărul surprinzător de redus al coastelor şi vertebrelor, ceea ce ar putea indica faptul că ciozvârte de carne afumată sau uscată erau duse şi consumate în afara aşezării (*Becker* 1999, 102). Aceste părţi ar fi putut fi distribuite ca hrană tocmai păstorilor în perioada deplasării lor cu turmele, datele arheozoologice venind astfel să sprijine ideea că păstoritul transhumant era o parte importantă a strategiei de subzistenţă în cadrul culturii Coţofeni.

III. CULTURA MATERIALĂ

1. Ceramica

1. 1. Factura

Ceramica culturii Coţofeni nu a format subiectul unor studii sistematice privind caracteristicile fizico-chimice, care să permită concluzii semnificative privind compoziţia pastei argiloase, natura degresanţilor utilizaţi sau temperatura de ardere. De aceea ne vom mărgini la obişnuitele consideraţii bazate pe simpla observare vizuală a suprafeţei sau spărturilor vaselor.Se pot astfel distinge două grupe principale: a) ceramica fină şi b) ceramica grosieră.

a) Ceramica fină cuprinde vasele confecţionate dintr-o pastă omogenă, datorat utilizarii unei argile de bună calitate, având ca degresant nisipul. Pasta este bine frământată, modelarea pereţilor este atentă, grosimea lor fiind redusă şi destul de uniformă. În cadrul categoriei fine, o mare atenţie s-a acordat prelucării suprafeţei exterioare şi interioare a vaselor, acesta fiind lustruită în majoritatea cazurilor, în acest scop fiind utilizate pietre de râu cu suprafaţa netedă sau lustruitoare din lut, de genul celor descoperite la Câlnic sau Boarta.. S-a constatat în unele cazuri şi acoperirea în prealabil a suprafeţelor cu un slip, a cărui slabă aderenţă a provocat exfolierea sa pe anumite porţiuni. În ceea ce priveşte gama cromatică a ceramicii fine, în general predomină cenuşiul, în nuanţe mai deschise sau mai închise, mergând până la negru, nelipsind însă nici castaniul sau tonurile gălbui-cărămizii.

b) Ceramica grosieră se diferenţiază în special prin natura degresantului utilizat, respectiv nisip cu o granulaţie mare şi pietricele, la care se mai adăugă uneori bucăţele de calcar. În zona sudică a Banatului, în apropierea Dunării, s-a constatat şi utilizarea scoicilor pisate. Tratamentul suprafeţei este şi el diferit, de obicei practicându-se doar o netezire, mai mult sau mai puţin atentă, rareori întâlnindu-se o lustruire superficială. Culoarea cea mai des întâlnită este cărămiziul, mai rar diversele nuanţe de cenuşiu.

1. 2. Repertoriul formelor

Pentru cultura Coţofeni, prima şi cea mai amplă ordonare tipologică a ceramicii a fost realizată de P. Roman, care a precizat şi distribuţia geografică a tipurilor categoriale în cadrul fazelor de evoluţie ale culturii, la stadiul de atunci al cercetărilor (*Roman 1976*, 18-24 şi fig. 3-5). Vom aplica şi noi în parte tipologia folosită de Roman, simplificând-o însă prin reducerea numărului de tipuri, precum şi a variantelor şi subvariantelor existente în cadrul fiecărui tip, mai ales în măsura

în care acestea nu au semnificații cronologice sau regionale. Evident că reducerea se datorește și excluderii variantelor ceramicii Coțofeni de la sudul Carpaților.

I. *Străchinile* reprezintă o formă frecvent întâlnită, În cadrul acestui tip, pot fi separate două variante principale: varianta Ia, cuprinzând străchinile tronconice varianta Ib, reprezentată prin străchinile cu gura evazată și varianta Ic, reprezentată de strachinile cu marginea invazată.

Varianta Ia este cea mai numeroasă, putând fi împărțită la rândul său în câteva subvariante:

- Subvarianta Ia1 are corpul ușor rotunjit spre margine, fundul fiind plat sau profilat (pl. 24/2, 4; 32/2; 37/5; 42/4; 77/3; 78/4);
- Subvarianta Ia2 are marginea îngroșată fie spre exterior (pl. 39/12; 63/1; 70/6) sau interior (pl. 47/3; 71/8);
- Subvarianta Ia3 are partea inferioară a corpului tronconică, marginea îngroșată spre exterior (pl.75/1).

Varianta Ib este și ea bine reprezentată, cuprinzând câteva subvariante:

- Ib1, cu corpul semisferic, umărul rotunjit, uneori bine demarcat de gură, care este în formă de pâlnie (pl. 70/9; 74/3; 82/11, 14-15);
- Ib2, având gura scundă, cu diametrul aproximativ egal cu cel al corpului (pl. 82/6);

Varianta Ic este mai rară, strachinile cu marginea invazată fiind întâlnite sporadic în așezările din Transilvania și Banat (pl. 82/5; 88/2; 96/2; 97/5; 100/2).

Străchinile tronconice sunt o formă comună majorității culturilor eneolitice central- și sud-est europene, ele perpetuându-se și la începutul epocii bronzului, citarea unor analogii fiind superfluă. Prototipurile subvariantei Ia2 cu marginea îngroșată spre interior sunt de căutat în lumea egeo-anatoliană (*Podzuweit 1979*, 23, pl. 1/D, 20).

II. *Castroanele* sunt relativ greu de diferențiat de categoria străchinilor, de care sunt separate de obicei prin adâncimea mai mare a recipientelor.

- Varianta IIa este asemănătoare cu străchinile cu marginea evazată (varianta Ia), dar pereții corpului sunt mai puțin înclinați, pe umărul slab marcat fiind uneori plasate torți în bandă (pl. 34/3; 86/8);
- Varianta IIb are corpul bombat, gâtul înalt și buza evazată (pl. 37/1, 6; 43/1; 49/7; 52/3; 76/2);
- Varianta IIc are corpul scund și bombat, gâtul cilindric și buza ușor evazată, fiind specifică zonei bănățene (pl. 95/1; 96/6; 98/9)
- Varianta IId are corpul înalt, bombat în partea superioară și buza trasă spre interior (pl. 85/9)
- Varianta IIe are corpul puternic bombat și buza răsfrântă sub formă de colac (pl. 88/4).

III. *Ceștile* reprezintă una dintre categoriile ceramice cele mai bine reprezentate în fazele II și III ale culturii Coțofeni. O caracteristică morfologică

comună tuturor variantelor este toarta supraînălțată, element prin care ele au o notă de specificitate.

- Varianta IIIa are corpul emisferic, fundul rotunjit, gâtul în formă de pâlnie, buza fiind oblică, la subvarianta IIIa1 (pl. 68/1-2, 4-5; 69/1-2; 73/6; 77/1-2; 78/1-2; 79/1; 82/2-3, 8; 84/7, 9, 10, 11; 85/4-5; 90/1-3, etc.), sau gât cilindric și buză dreaptă, la subvarianta IIIa2 (pl. 50/1-2; 51/4-5; 83/1-9; pl. 105/1). Subvarianta IIIa1 este caracteristică zonei transilvănene începând cu faza a III-a, pe când subvarianta IIIa2 apare din faza a II-a și este prezentă atât în Transilvania cât și în Banat.
- Varianta IIIb este mai rar întâlnită, ea având corpul rotunjit, gâtul scund și ușor răsfrânt în afară, gura dreaptă, din care este trasă o toartă în bandă, supraînălțată (pl.42/2-3, 7; 84/4).
- Varianta IIIc are corpul tronconic, fundul și buza dreaptă și o toartă supraînălțată (pl. 74/1; 83/12), fiind prezentă doar în faza a III-a;
- Varianta IIId are corpul scund, calotiform și o toartă care unește buza cu fundul, având aspect de căuc (pl. 78/3; 90/21);
- Varianta IIIe are corpul conic, cu fund ascuțit și toarta supraînălțată (pl. 106/9), fiind o formă rară, atestată doar în Banat.

IV. *Cănile* sunt o formă frecventă în repertoriul ceramicii Coțofeni, diferențiindu-se de cești mai ales prin capacitatea lor mai mare și mai puțin prin unele elemente morfologice.

- Varianta IVa are corpul ovoidal, turtit spre partea inferioară, gâtul în formă de pâlnie, toartă supraînălțată, la subvarianta IVa1 buza fiind dreaptă (pl. 67/1; 68/5; 75/2; 82/9; 83/11, 13; 90/5-7; 98/4), pe când la subvarianta IVa2 buza este oblică (pl. 79/3; 80/1; 82/4, 7
- Varianta IVb, cu corpul bombat, fund drept, gât scurt și buza dreaptă, evazată, din care pleacă o toartă mică, ușor supraînălțată (pl. 42/7)
- Varianta IVc este este o formă rară și probabil târzie, fiind reprezentată printr-un unic exemplar de la Șincai, având corpul scund și bombat în zona umărului, gâtul cilindric, buza dreaptă din care pleacă o toartă ușor supraînălțată (pl. 90/20);
- Varianta IVd este și ea o formă rară, are corpul piriform cu fundul profilat, gâtul în formă de pâlnie și o toartă mică care pleacă din buză (pl. 90/18)

Cănile aparțin ceramicii fine, chiar dacă nu în toate cazurile suprafața lor este și lustruită. Majoritatea exemplarelor sunt ornamentate, atât pe corp cât și pe gât și chiar toartă.

V. *Amforele* sunt o formă prezentă în toate fazele, găsite de obicei în stare fragmentară, dar nu lipsesc exemplarele care au putut fi întregite.

- Varianta Va are corpul sferic, prevăzut cu torți în bandă în zona diametrului maxim, gâtul cilindric, cu buza ușor evazată (pl. 42/1; 48/3; 82/12; 89/8);
- Varianta Vb are corpul tronconic în partea inferioară, partea superioară fiind mai scundă, îngustându-se accentuat spre gât (pl. 85/10, 89/10);

- Varianta Vc are corpul scund, puternic bombat, gâtul înalt, de formă tronconică şi buza evazată (pl. 93/2, 4-5; 97/2)
- Varianta Vd este rară, având corpul bombat, gâtul scund, cilindric, cele două torţi fiind plasate aproape de unirea gâtului cu corpul (pl. 81/2);

VI. *Oalele* sunt unul dintre tipurile ceramice cele mai frecvente, datorită dimensiunilor mari rareori putând fi însă reconstituite forme complete. Se pot distinge două variante principale:

- Varianta VIa are corpul bombat, gâtuit uşor spre buză, din care pleacă două toarte în bandă (pl. 30/4; 34/1; 40/2; 43/4; 47/1-2)

- Varianta VIb are corpul uşor curbat, gura în formă de pâlnie, având diametrul mai mare decât cel al vasului, cu proeminenţe apucători sub buză (pl. 53/4; 71/6; 85/8; 94/6)

VII. *Paharele* cunosc un număr mare de variante.

- Varianta VIIa are corpul conic, uneori uşor rotunjit, majoritatea fiind forme joase (pl. 83/18; 107/10)
- Varianta VIIb are corpul sferic, gâtul cilindric şi gura în formă de pâlnie (pl. 72/7);
- Varianta VIIc are corpul bombat şi gura evazată (pl.107/12);
- Varianta VIId are corpul cilindric (pl. 89/3)

VIII. *Vasele cu corp globular* sunt atestate în toate fazele de evoluţie, ele cunoscând următoarele variante:

- Varianta VIIIa cuprinde exemplare cu corpul puternic bombat şi buza uşor evazată (pl. 36/5-6; 42/5-6);

- Varianta VIIIb, cea mai des întâlnită, are corpul sferic şi gâtul în formă de pâlnie (pl. 79/2; 84/8; 85/1-2; 91/2-6);

IX. *Vasele-borcan* reprezintă o categorie distinctă, cu următoarele variante:

- Varianta IXa are corpul uşor bombat, buza fiind evazată la subvarianta IXa1 (pl. 20/1-2; 25/5-6; 27/2-3; 30/1-3; 37/2; 39/5-6) şi dreaptă la subvarianta IXa2 (pl. 100/5)
- Varianta IXb are corpul prevăzut cu un umăr bine marcat, gura sub formă de pâlnie fiind scundă la subvarianta IXb1 (pl. 74/2; 89/12, 16) sau înaltă la subvarianta IXb2 (pl. 82/10, 89/15)
- Varianta IXc are corpul în formă de butoi, cu diametrul maxim în zona mediană şi este prevăzut fie cu torţi pe pântec (pl. 85/11), fie cu proeminenţe sub buză (pl. 94/4).

X. *Ulcioarele* sunt vase de mari dimensiuni, cu corpul pântecos, gât cilindric, de la care pleacă o toartă lată, care uneşte buza cu umărul vasului. Sunt o formă atestată în toate fazele de evoluţie ale culturii (pl. 33/1-2; 37/7; 54/1; 72/8).

XI. *Vasele de atârnat ("schnurösengefäss", "hängegefässe")* sunt o formă rară, fiind atestate la Boarta (pl. 83/20), Şincai (pl. 89/5-6) şi Meteş. Au corpul sferic sau piriform şi gâtul cilindric, pe umăr fiind amplasate proeminenţe perforate

vertical, de la care pleacă de obicei aplicații în relief sub formă de potcoavă, care coboară până spre fund. Exemplare asemănătoare apar și în mediul Coțofeni de la Dunăre (*Roman 1976*, pl.27/5,-6 97/5; *Panaiotov 1989*, fig.41/37, 42).

Vasele de acest tip sunt cunoscute în bronzul timpuriu egeo-anatolian, ele fiind prezente la Troia în nivelurile II-V (*Schmidt 1902*, 24-25, 28-30, 55-56, 64-66), de aici fiind vehiculate până în aria Baden (*Banner 1956*, pl. 4/17-19, 22; 7/4-5, 13/1; 21/31-33), Kostolac (*Tasić 1995*, pl. 21/5) și Coțofeni, iar apoi preluate în repertoriul descoperirilor de tip Livezile (*Ciugudean 1996*, fig. 20/2).

XII. *Forme rare*

XII. 1. *Vasele cu picior* sunt foarte rar întâlnite, fiind atestate în două variante:

- Varianta XII.1a include cupele cu picior plin, fiind reprezentate doar prin exemplarul de la Pianul de Jos (*Paul 1969*, pl. 14/1; *Roman 1976*, pl. 88/1);
- Varianta XII.1b este documentată doar printr-un picior cilindric, descoperit într-un bordei la Cristești (*Vlassa 1965*, 19, fig.1/3).

Varianta XII.1a aparține unei categorii larg răspândite la sfârșitul eneoliticului și începutul epocii bronzului în arii culturale diferite (*Schuster 1995*), invocarea sa drept o influență venită din mediul Vučedol (*Roman 1976*, 55) fiind discutabilă la nivelul documentației actuale. Varianta XII.1b nu are analogii directe, fiind greu de discutat în condițiile absenței părții superioare a corpului. Antecedentele sale sunt de căutat mai puțin în exemplarele aparținând eneoliticului mijlociu, în culturile Tiszapolgár (*Maxim 1999*, fig. 146/BA-BL) sau Bodrogkeresztúr (*Luca 1999b*, pl. II/VIIIb-c; *Maxim 1999*, fig. 158/BA-BG) și mai curând în mediul Baden (*Banner 1956*, pl. 7/3, 34/38; 38/23; 59/10 etc.).

XII.2. *Vasele askos* nu sunt deocamdată atestate în Transilvania, un exemplar fiind cunoscut din Banat (pl. 106/8), altele provenind din zona Dunării (*Roman 1976*, pl. 29/2-3, 97/1). Ele pătrund în cultura Coțofeni pe filieră sudică, probabil din aria Ezerovo.

XII.3. *Vase cu tub de scurgere* au fost descoperite în Transilvania la Șincai (pl. 89/1), Câlnic (*Roth 1943*, pl. 5/1; *Lazăr 1979*, pl. 10/16, 15/12-13; *Roman 1976*, pl. 52/9) și Boarta (*Lazăr 1979*, 31, pl. 15/9-11), iar în Banat la Cuptoare – "Piatra Ilișovei" (*Maxim 1993*, fig. 5/12), ele fiind utilizate, după Roman, ca pipe sau pentru libațiuni (*Roman 1976*, 30), în vreme ce Lazăr le consideră biberoane (*Lazăr 1979*, 34).

1. 3. Ornamentarea

Principalele tehnici de realizare a decorului întâlnite în cadrul ceramicii Coțofeni sunt: 1) prin adâncire; 2) în relief; 3) prin încrustație. În cele mai multe cazuri, decorul prin adâncire este realizat prin incizie sau impresiune, care nu sunt decât tehnici auxiliare pentru realizarea decorului incrustat. Datorită slabei aderențe

a materiei albe folosite, aceasta nu s-a păstrat însă decât în foarte puține cazuri, astfel încât incizia sau impresiunea par a reprezenta tehnici finale de ornamentare și nu doar procedee inițiale. Asupra acestei situații atrăsese deja atenția P. Roman, analizând tehnicile decorative în cadrul culturii Coțofeni (*Roman 1976*, 25). Vom prezenta în continuare fiecare tehnică în parte și motivele ornamentale care-i sunt specifice.

1. *Decorul prin adâncire* este prezent pe ambele categorii ceramice, fină și grosieră, fiind realizat prin două procedee, incizia și impresiunea. Vom prezenta diferențiat motivele realizate în tehnicile amintite.

a) *Incizia* este realizată în principal fie sub forma unor linii înguste (a1), fie sub forma unor șănțulețe adânci și late (a2). Ea este utilizată pentru obținerea unei game variate de motive decorative:
- motive în forma "ramurilor de brad", care sunt formate din șiruri de linii oblice dispuse alternativ, în registre verticale (pl. 20/2-3, 6-7; 21/1-6; 25/3-4, 6; 27/1-2; 28/1-2, 8; 30/1, 4; 31/2; 33/1; 35/7-8; 37/4, 7; 39/2, 5, 7, 11; 40/2; 41/2, 11, 13; 42/7; 47/1-2; 48/1, 3; 51/6; 52/ 1, 6; 58/4; 59/5; 61/10, 13; 72/7; 85/8; 87/4; 90/7);
- benzi incizate, care pot fi dispuse vertical (pl. 28/4; 32/5; 39/10; 50/1; 56/4, 6; 64/1-4; 65/15; 82/12-13), orizontal (pl. 48/2; 50/2; 51/3) sau unghiular (pl. 49/3, 6; 50/5; 52/5; 54/2; 56/5; 57/7; 62/2);
- benzile hașurate în rețea, dispuse vertical (pl. 28/4; 66/10; 73/5);
- motive în forma scheletului de pește ("*Fischgrätenmuster*"), dispuse sub forma unor registre suprapuse de linii paralele oblice (pl. 31/3; 77/3);
- motive triunghiulare, de genul "triunghiurilor îngropate" (pl. 28/5; 29/8; 46/1; 48/2; 55/2; 68/5; 105/3) sau a triunghiurilor clasice (pl. 65/3, 8; 82/11-13; 105/4);
- motive de genul "tablei de șah" (pl. 52/4);
- motive "în căpriori" (pl. 53/4)

b) *Impresiunea* este frecvent folosită pentru realizarea unei game diverse de motive, prin procedee diverse:
- crestături sau alveole, realizate cu unghia, cu vârful degetului sau cu o margine ascuțită pentru decorarea buzei (pl. 34/1-2; 38/2, 6; 41/1-4, 6-7, 13; 42/7; 48/1; 50/4; 58/1; 62/1; 63/5; 70/5; 71/11; 72/5; 73/1-3; 75/1; 79/2; 84/1; 85/9; 86/1, 3-8; 87/1-2, 4-6, 10), umărului vaselor (pl. 34/3; 34/3-4; 37/6; 46/2; 49/7; 51/1; 52/3; 53/3; 55/8; 56/7; 58/6; 69/3; 72/2; 74/2; 76/2; 85/7), marginii torților (pl. 35/8; 54/1; 67/1; 72/3; 86/8; 87/10);
- împunsăturile succesive ("*Furchenstich*") sunt realizate cu un instrument cu vârful ascuțit, motivele fiind triunghiuri (pl. 68/4; 70/9; 72/6; 73/9; 74/3; 77/1-2; 78/1-2; 79/1; 82/3-4, 6-7, 11, 14; 85/4, 6; pl. 90/14, 16, 19), șiruri paralele orizontale (pl. 100/3; 106/1), oblice (pl. 71/10), unghiulare (pl. 73/8; 80/1; 104/2-3; 105/2) sau verticale (pl. 68/2; 69/1-2; 93/2; 95/4; 95/6; 102/2, 8), grupuri paralele de împunsături orizontale (pl. 76/1; 79/2; 84/7, 10) sau verticale (pl. 67/2; 75/2), semi-ove (pl. 79/3), sub forma "tablei de șah" (pl. 70/7; 103/2, 4;), a

"scheletului de pește" (pl. 83/7,11; 106/5), benzi (pl. 73/6) etc. De obicei mai multe tipuri de motive realizate în tehnica "furchenstich" apar asociate pe același vas, în diverse combinații.

- impresiunile punctiforme sunt dispuse în rețea (pl. 98/4, 9; 102/2; 103/2; 104/2-3; 105/2; 106/7; 107/1), sub formă de romburi pline (pl. 102/1, 5) sau goale (pl. 102/5);
- decorul şnurat apare cu totul sporadic (pl. 107/3).

c) *Canelarea* se întâlneşte atât sub forma canelurile late (pl.23/2; 26/1, 3, 6; 27/7), cât şi a celor înguste (pl. 23/1; 26/2, 4; 66/7), dispuse de obicei vertical şi uşor distanțate.

d) *Striurile* sunt un ornament limitat geografic și cronologic, ele apărând în zona sudică a Banatului, în nivelul f de la Băile Herculane (*Roman 1976*, pl. 74/13; 77/4, 9), şi mai ales pe Dunăre, în aşezarea de la Ostrovu Corbului – km 911 (*Roman 1976*, pl. 98/10, 13-15; pl. 102/6, 9), fără a fi cunoscute însă în Transilvania.

2. *Decorul în relief* cuprinde următoarele tipuri de ornamente: a) brâuri; b) proeminențe; c) creste; d) pastile gen "boabe de linte".

- brâurile, care în majoritatea cazurile sunt prevăzute cu alveole sau crestături, apar dispuse orizontal, de obicei sub buza vaselor (pl. 20/1-2, 4; 22/1-2, 4; 25/7; 27/2-3; 37/2; 40/2) sau pe umărul acestora (pl. 21/14; 22/5; 27/6;). Se întâlnesc şi brâuri aplicate în formă de potcoavă, perforate în partea superioară, care serveau la atârnare (pl. 89/6);
- proeminențele pot avea forme conice, fiind cel mai adesea aşezate sub buza vaselor (pl. 73/2; 87/4; 89/16; 92/5; 94/4-6; 95/2, 6; 97/4; 99/1, 3; 100/5; 101/3; 107/7);
- crestele, aplicate de obicei în grupe de câte două, distanțate, sunt dispuse vertical pe buza străchinilor sau castroanelor (pl. 47/3; 59/5-6; 75/1; 84/1; 85/9; 86/1, 7; 93/1; 96/2;);
- proeminențele sub formă de potcoavă (pl. 71/6; 85/8);
- pastilele de genul "boabelor de linte" sunt dispuse fie în şiruri orizontale simple (pl. 25/4; 31/3; 50/5; 84/2; 93/4; 104/4), rareori duble (pl. 54/1), fie vertical, în asociere cu benzile incizate (pl. 37/7; 52/6; 57/2), sau dipuse simetric, în colțurile unor triunghiuri (pl. 28/5, 7);
- butonii conici, de mici dimensiuni (pl. 79/2; 91/4, 6);
- barbotina nu constituie un motiv decorativ, ea acoperind într-un strat subțire partea inferioară a vaselor, cu scop preponderent utilitar (pl. 70/1; 94/6).
- perforațiile circulare sunt extrem de rare, rolul lor fiind uneori decorativ (pl. 33/2), alteori utilitar (pl. 46/2)

Merită menționat faptul că decorul pictat nu este atestat în Transilvania sau Banat, el fiind documentat doar în sudul Olteniei (Basarabi, Ostrovul Corbului), în apropierea Dunării, fapt ce ar putea indica o poziție cronologică mai timpurie a

descoperirilor Coţofeni din zonă decât cea susţinută actual, respectiv faza a III-a (*Roman 1976*, 25, 45).

1. 4. Obiecte din lut

În această categorie am inclus piesele cu rol utilitar sau decorativ, prezente în majoritatea aşezărilor şi care sunt reprezentate în principal prin:

a) *fusaiolele* sunt prezente în număr relativ ridicat în aşezări, prezentând o largă diversitate de tipuri, de la exemplarele discoidale (pl. 116/1-2), continuând cu cele îngroşate în zona mediană (pl. 116/4-5), apoi cu cele bitronconice (pl. 116/10-13, 15, 20) şi terminând cu cele concav-convexe (pl. 116/7, 16, 19). Piesele ornamentate sunt rare, cum este cazul celei de la Deva (pl. 38/4).

b) *mosoarele* sunt mai rare, ele având de obicei partea mediană cilindrică şi capetele îngroşate (pl. 116/17-18). Exemplare identice sunt cunoscute şi în mediul Baden (*Němejcová-Pavúcová 1974*, fig. 54/22-23).

c) *lingurile* apar în două variante, prima cu mânerul drept (pl. 116/9, 14), cea de-a doua cu mânerul îndoit (pl. 55/3; 116/3). Există şi exemplare decorate cu alveole pe buză, în zona mânerului (pl. 116/14). Având în vedere că toate pisele cunoscute până în prezent nu prezintă cioc de scurgere pe buză, nu se poate susţine utilizarea lor şi pentru turnarea metalului topit, singura destinaţie fiind cea culinară.

d) *greutăţile pentru război* sunt documentate în număr relativ scăzut, ele fiind prezente în aşezarea de la Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, pl. 5/37-38, 41; *Lazăr 1979*, pl. 15/49-53) sau la Câlnic (*Roth 1943*, pl. 5/2).

e) *lustruitoarele* sunt confecţionate atât din piatră, cât şi din lut, din ultima categorie fiind descoperite exemplare de formă conică la Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, pl. 5/39) şi la Câlnic (*Roth 1943*, pl. 5/2).

f) *mărgelele sau perlele*, care pot fi de formă cilindrică, de butoi sau sferice, apar în aşezările de la Bocşa Montană (pl. 116/21), Câlnic (*Lazăr 1979*, pl. 15/44-48), Aruncuta (*Radu şi Moldovan 1981*, fig. 10/5-11), Poiana Ampoiului etc.

2. Industria litică

2. 1. Industria pietrei cioplite

Utilajul litic aparţinând culturii Coţofeni se caracterizează atât prin reducerea semnificativă a cantităţii pieselor folosite, cât şi prin sărăcirea repertoriului funcţional. Principalele tipuri de unelte cioplite includ lamele (pl. 120/7, 12-13), răzuitoarele şi gratoarele (pl. 119/2-5). Ceea ce reprezintă însă fenomenul definitoriu pentru industria litică cioplită este utilizarea în proporţie covârşitoare a materiei prime disponibile în aria de subzistenţă a fiecărei comunităţi, rolul schimburilor în procurarea unor roci de calitate superioară fiind considerabil redus.

comparativ cu perioada neoliticului. Astfel se explică utilizarea crescândă a rocilor de calitate inferioară, piesele lucrate din silex de bună calitate fiind rare, utilizându-se varietăți disponibile local. La Șincai -"Cetatea Păgânilor", în ciuda marelui număr de locuințe cercetate, se semnalează doar două piese din silex, o lamă și un gratoar (*Lazăr 1978*, 53), la Aiud – "Cetățuie" au fost descoperite alte două lame din silex (*Ciugudean 1978*, 9/13, 11/7). Piese din silex și deșeuri de prelucrare s-au descoperit în cantități mai mari la Câlnic și la Agrișteu, dar este vorba despre materie primă adusă din alte zone (*Lazăr 1980*, 10).

Singurele așezări pentru care se poate susține nu doar existența unor ateliere, dar și exploatarea unor depozite de silex locale sunt cele situate pe valea Ampoiului, la Poiana Ampoiului și Meteș. În cazul celei dintâi, pe terasa cercetată parțial prin suprafețele II și IV au fost descoperiți bulgări de silex, nuclee (pl. 119/8-9), unelte finite și semifinite (pl. 119/2-7) și o mare cantitate de deșeuri rezultate din prelucrare. Se utiliza o varietate de silex local, de slabă calitate, prezent sub formă de noduli în stâncile de calcar din zonă. Cantitatea mare de nuclee și așchii, alături de uneltele finite, unele de mari dimensiuni (pl. 119/1), certifică și în cazul așezării de la Meteș – "Piatra Peșterii" existența unei industrii locale a silexului, care apare în depozitele naturale de pe versantul stâng al văii Meteșului.

Deși prin calitatea sa, cuarțitul nu permitea obținerea unor piese cu un contur bine determinat, el a furnizat un număr considerabil de lame, răzuitoare și diverse așchii cu marginile tăioase, care puteau servi celor mai diferite scopuri, fiind larg utilizat în așezările din bazinul Someșan (*Kalmar 1983*, 64), pe valea Mureșului, la Aiud –"Cetățuie" (*Ciugudean 1978*, fig.7/16), la Șincai, pe valea Târnavelor, la Boarta sau Căpud (*Lazăr 1980*, 54), la Agrișteu, Câlnic, Saschiz (*Lazăr 1980*, 54). Alte roci utilizate pentru fabricarea uneltelor din piatră cioplită erau jaspul, gresia opalizată, calcedonia, perlitul. Obsidiana este semnalată foarte rar, în Transilvania la Aruncuta (*Radu și Moldovan 1981*, 348, fig. 11/2-3) și Poiana Ampoiului, iar în Banat la Cuptoare – "Piatra Ilișovii" (*Maxim 1993*, 66). Tot aici prezența unor nuclee și așchii din calcedonie indică confecționarea în așezare a uneltelor, pentru care se mai utiliza silexul și cuarțitul (*Maxim 1993*, 66-67).

2. 2. Industria pietrei șlefuite

Deși numărul obiectelor din piatră șlefuită este relativ redus, comparativ cu perioada neolitică, cele existente permit totuși precizarea câtorva categorii funcționale mai importante. Ca materie primă pentru confecționarea lor au fost utilizate bazaltul, andezitul, marnă calcaroasă și chiar gresie

a) *Topoare*. Din așezări provin numeroase exemplare, de obicei fragmentare, care aparțin la două tipuri diferite: 1) topoarele-daltă, neperforate; 2) topoare perforate.

1.Topoarele-daltă, neperforate, pot fi separate în două variante:
1a: varinta trapezoidală (pl. 120/2-3, 5-6)
1b: varianta dreptunghiulară (pl. 120/1, 4).

2. Topoarele perforate (pl. 120/10-11; 121-123; 124/3-4, 6-8) pot fi diferenţiate la rândul lor în mai multe variante:
2a. Topoare amigdaloide, considerate forma tipică pentru cultura Coţofeni, sunt reprezentate prin numeroase exemplare, la care perforaţia este amplasată aproximativ la mijlocul distanţei dintre ceafă şi tăiş (pl. 121/5, 7; 122/6; 123/1-2, 9; 124/7-8);
2b. Topoarele-pană, care au de obicei lama prelungă, gaura fiind plasată spre ceafă, care este dreaptă sau uşor bombată (pl. 120/10-11; 121/1; 122/10; 124/6, 8);
2c. Topoarele "de luptă" (?) includ doar două exemplare fragmentare, având tăişul lăţit şi arcuit şi lama lungă (pl. 121/3; 124/4).

b) *Râşniţele* sunt frecvente în aşezările Coţofeni, cum sunt cele de la Câlnic (*Roth 1942*, pl. 6/12), Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, 427), Şincai, unde sunt menţionate 11 exemplare (*Lazăr 1978*, 54). Prezenţa lor în număr apreciabil şi în siturile montane, cum sunt cele de pe valea Ampoiului, de la Poiana Ampoiului sau Meteş, dovedeşte folosirea preparatelor din cereale în regimul alimentar al comunităţilor respective, chiar dacă acestea nu le şi cultivau.

c) *Frecătoarele* sunt prezente în aşezarea de la Şincai (*Lazăr 1978*, 54), dar şi la Poiana Ampoiului, Meteş, Boarta etc.

d) *Cuţite curbe*. Apartenenţa acestui tip de unealtă la cultura Coţofeni este discutabilă, aşa cum este cazul exemplarelor de la Ţebea, invocate de Roman (*1976*, pl. 9/16-17), care se leagă în realitate de nivelul post-Coţofeni, de tip Şoimuş, evidenţiat prin săpăturile ulterioare (*Andriţoiu 1992*, 19). Ele sunt semnalate şi în aşezările de la Şincai (pl. 124/5) şi Bretea Mureşană (*Rotea 1993*, pl. 6/15-16), fiind confecţionate din bazalt sau gresie, ambele aparţinând unui orizont târziu, în care apare şi ceramică specifică bronzului timpuriu, ceea ce ar putea indica faptul că aceste unelte nu sunt creaţia comunităţilor Coţofeni târzii, fiind adoptate din ariile culturale învecinate, probabil Zăbala sau Schneckenberg A, unde asemenea piese sunt frecvente (*Prox 1941*, pl. 29/1-6, 8). Răspândirea şi funcţionalitatea acestui tip de unealtă a fost analizată de B. Kull într-un amplu studiu, stabilindu-se utilizarea sa ca seceră în diverse arii culturale sau geografice (*Kull 1986*).

e) *Pandantive*. Este vorba despre piese cu rol exclusiv ornamental, reprezentate printr-un număr de 9 exemplare, două de formă trapezoidală, confecţionate din marmură (pl. 132/10-11), descoperite la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor", un altul găsit în aceeiaşi zonă, la "Peştera Oilor" (pl.132/1), cele mai multe (5) fiind însă descoperite la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" (pl. 132/2-5, 8), unde asemenea piese par să fi fost confecţionate în serie, dovadă cele două plăcuţe din gresie ovale încă neperforate (pl. 132/6,9). O ultimă piesă provine

din inventarul mormântului A din peştera Igriţa, fiind şi singura decorată cu o bandă orizontală, umplută cu haşuri oblice (*Emödi 1984*, fig. 4/11). Un pandantiv asemănător, dar fără décor, provine din aşezarea Baden de la Budapesta – "Andor utcai" (*Endrödi 1997*, fig. 45/8)

f) *Mărgele.* Sunt cunoscute puţine piese, de formă circulară, majoritatea lor provenind din inventarele funerare ale mormintelor din peştera Igriţa şi fiind lucrate din filită sau ocru (*Emödi 1984*, 406-405, fig. 6/28a). Ele provin dintr-un mediu în care elementele Coţofeni II se interferează cu puternice influenţe Baden. O mărgea circulară confecţionată din jasp a fost descoperită în aşezarea de la Aruncuta (*Radu şi Moldovan 1981*, 348, fig. 10/12).

3. Industria osului şi cornului

Uneltele şi podoabele lucrate din os, corn sau dinţi de animale sunt prezente în număr mare atât în aşezări cât şi în morminte.

a) *Sulele*, confecţionate fie din oase lungi, fie chiar din coaste, au de obicei fasonat doar capătul ascuţit, restul uneltei fiind neglijent prelucrat (pl. 125/3-4; 126/1-7, 9-10, 12-15; 127/1-13).

b) *Săpăligile* sunt fabricate cel mai adesea din coarne de cerb, mai rar de căprior. Ele sunt atestate în numeroase aşezări, atât din Transilvania, la Cîlnic (*Roth 1942*, pl. 5/9), Sebeş – "Râpa Roşie" (pl. 125/1-2), Şincai – "Cetatea Păgânilor" (pl. 128), Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, pl. 5/9-19), Aiud (*Ciugudean 1978*, fig. 9/12, 11/12), Căpud (*Gligor 1999*, 76, pl. 13/1, 3-4), Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" (săpături inedite H. Ciugudean – N. Boroffka), Cefa (*Crişan 1988*, pl. 9/5), precum şi în Banat, la Bocşa Montană –"Colţan" (pl. 129-130).

c) *Dălţiţele* sunt lucrate tot din oase lungi (pl. 126/16-17, 19)

d) *Spatulele* sunt lucrate din coaste despicate, având una din feţe netedă şi capătul uşor rotunjit şi ascuţit. Ele apar în aşezările de la Unirea, Poiana Ampoiului.

e) *Piepteni pentru decorarea ceramicii* au fost semnalaţi doar în aşezarea de la Boarta (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, 427, pl. 5/31-33).

f) *Obiectele de podoabă* sunt puţin numeroase, fiind lucrate atât din os, cât şi din dinţi de animale. Pandantivele sunt confecţionate de obicei din dinţi perforaţi de animale (câine, urs, cerb), purtaţi izolat sau în salbe, asemenea piese fiind descoperite la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (pl. 132/7, 13-14), Şincai (pl. 126/8) şi în peştera Igriţa (*Emödi 1984*, 407) dar şi din bucăţi de os sau corn, cum sunt cele de la Băile Herculane (pl. 132/12, 15).

4. Activitatea metalurgică

4. 1. Etapele şi stadiul procesului metalurgic

Analiza făcută de Al. Vulpe privind metalurgia cuprului în perioada neo-eneolitică evidenția scăderea bruscă a cantității de metal aflate în circulație în perioada eneoliticului târziu (*Vulpe 1974*, 245), situație subliniată în particular pentru cultura Coțofeni şi de P.Roman (*Roman 1976*, 16). Explicațiile pentru acest fenomen sunt dintre cele mai diverse, plecând de la efectul produs de pătrunderea triburilor nord-pontice asupra populațiilor locale (*Nestor 1954*, 98), trecând printr-o posibilă epuizare a depozitelor accesibile de carbonat de cupru (*Jovanović 1991*, 98) şi ajungându-se până la o modificare a atitudinii față de aramă, ca simbol al valorii (*Vulpe 1997*, 44).

Până în prezent există puține dovezi privind practicarea mineritului de către comunitățile Coțofeni, exploatarea zăcămintelor cuprifere făcându-se probabil cu metode simple, baza constituind-o recoltarea cuprului nativ, uşor accesibil în epoca respectivă. Acesta putea fi prelucrat prin ciocănire la rece, urmată sau nu de călire, pentru care era suficientă o temperatură de cca.150^0 C (*Tylecote 1967*, 90). Roman susținea practicarea unei reduceri pe loc a minereurilor complexe de cupru, bazându-se în principal pe observațiile făcute în stațiunile de la Băile Herculane şi Moldova Veche, unde s-au descoperit resturi de zgură, minereu de cupru şi piese finite (*Roman 1975*, 150; *1976*, 16; *Oprinescu 1987*, 192). La Cuptoare – "Piatra Ilişovei", alături de piese finite (sule, un ac şi lama unei securi), sunt semnalate bucăți şi bobițe de cupru topit, alături de râşnițe şi ciocane din piatră, indicând o activitate metalurgică locală, bazată poate pe exploatarea filoanelor de minereu cuprifer prezente în stâncile din apropierea terasei pe care este amplasată aşezarea (*Kalmar et al. 1987*, 68; *Maxim 1993*, 66, fig.5/6-8, 11). Bucăți de cupru au fost găsite şi în aşezările de la Câlnic (*Roth 1943*, 457), Boarta (*Horedt 1949*, 62, fig. 14/7) şi Peştera Bolii (*Andrițoiu 1993*, 110). Piesele de cupru apar frecvent începând cu faza Coțofeni III în diverse aşezări din Banat, la Bocşa – "Colțani" (*Roman 1976*, pl. 8/9, 23, 28; *Gumă şi Săcărân* 1981, 63, pl. 29/1), Moldova Veche – "Humca" (*Roman 1976*, pl. 8/1-2, 4-5, 7, 14, 20, 30), Băile Herculane – "Peştera Hoților" (Roman 1976, pl. 8/6, 8, 21, 24-27) şi "Peştera Oilor" (*Petrescu şi Popescu 1990*, pl. 11/1-2), Cuptoare – "Piatra Ilişovei" (*Kalmar et al. 1987*, 68; *Maxim 1993*, 66, fig.5/6-8, 11). Urmele atelierelor amintite ne îndreptățesc să presupunem că la orizontul cronologic reprezentat de cultura Coțofeni se depăşise treapta de prelucrare a cuprului nativ, trecându-se la extragerea sa din minereuri complexe. O situație asemănătoare este atestată şi în mediul Baden, în aşezarea de la Novacka Cuprija fiind semnalate bucăți de zgură (*Bankoff şi Winter 1990*, 187).

În ceea ce priveşte compoziția obiectelor de metal, din păcate doar puține au fost analizate metalografic, rezultatele indicând utilizarea cuprului (*Junghans et al.*

1968, 258, nr. 9160), despre o eventuală aliere cu staniul neputând fi vorba la acest palier cronologic. Situația este diferită în ceea ce privește folosirea cuprului cu arsen, un pumnal de la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" conţinând 6% As (*Roman 1976*, 16), o sulă din "Peştera Oilor" având un procentaj de 4% As (*Petrescu şi Popescu 1990*, 65), în vreme ce o bucată de cupru (lingou?) din Peştera Bolii conţine doar 0,246% As (*Andriţoiu 1993*, 110, nota. 28). Este evident că în ultimul caz nu poate fi vorba decât despre un minereu de cupru având în componența sa arsen, în vreme ce pentru prima piesă s-ar putea avansa ipoteza unei alieri intenţionate, aşa cum susțin unii cercetători *(Tylecote 1976*, 16; *Schubert 1981*, 453, 457; *Budd 1991*, 35; *Pernicka 1995*, 48). Cuprurile arsenice sunt cunoscute pe teritoriul României începând din eneolitic, în diverse medii culturale (*Beşliu et al. 1992*, anexa 3), situaţie similară restului Europei (*Schubert 1981*, 451; *Pernicka 1995*, 50).

Pentru analiza tipologică care urmează nu am utilizat decât acele piese care provin dintr-un context stratigrafic cert. Am eliminat din această prezentare topoarele cu brațe în cruce, chiar dacă pentru unele descoperiri se mai susţine că ar fi asociate cu materiale Coţofeni (*Lazăr 1974*), fiind cert că această categorie de piese aparţine unei perioade anterioare (*Vulpe 1973*, 227, 229; *Roman 1976*, 17).

4. 2. Tipologia pieselor

4. 2. 1. Arme

Pumnalele sunt principalele reprezentante ale acestei categorii, numărul lor sporind simţitor de la publicarea monografiei lui Roman (*1976*, 17). Exemplarelor descoperite mai demult la Băile Herculane (*Roman 1976*, 17, pl. 8/24-27) sau Bocşa Montană (*Roman 1976*, 17, pl. 8/28), li s-au adăugat cele două piese de la Şincai (*Lazăr 1977*, pl.17/5; *1998*, fig. 2) şi cea de la Crăciuneşti *(Andriţoiu 1978*, pl. 2/9). Ele se pot categorisi în următoarele tipuri:

a) pumnale cu lama triunghiulară, secţiune romboidală şi partea de fixare triunghiulară, prevăzută cu orificii pentru nituri (pl. 133/8, 10-11);

b) pumnale cu lama foliacee, secţiunea lenticulară şi partea de fixare rotunjită, prevăzute cu orificii de fixare pentru nituri (pl. 133/4-5);

c) pumnale cu lama triunghiulară, secţiune plan-convexă şi limbă de fixare în mâner (pl. 133/1).

Piesele respective au antecedente în eneoliticul timpuriu carpato-balcanic, pumnalele de tip a fiind asemănătoare tipului Jagodina, datat la începutul mil. IV BC (*Vajsov 1992*, 63). Pentru pumnalul cu limbă de fixare la mâner nu am putut identifica deocamdată analogii satisfăcătoare în mediile culturale apropiate.

4. 2. 2. Unelte

a) Sulele sunt cele mai numeroase, fiind publicate până în prezent un număr de 14 exemplare, ele provenind de la Boiu (*Andrițoiu 1983*, 96), Cuptoare – "Piatra Ilişovei" (*Maxim 1993*, fig. 5/6-8), Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (*Roman 1976*, pl. 8/6, 8) şi "Peştera Oilor" (*Petrescu şi Popescu 1990*, pl. 11/1-2), Şincai (*Lazăr 1977*, pl. 17/1-3), Bocşa Montană – "Colţan" (*Roman 1976*, pl.8/9; *Gumă şi Săcărân 1981*, pl. 29/1). Având secţiunea dreptunghiulară sau rombică, ele se pot diferenţia tipologic în trei categorii:
a) sule cu limbă la mâner (pl. 134/8, 12-13, 15);
b) sule cu ambele capete ascuţite (pl. 134/3, 14, 17, 19)
c) sule cu capătul drept (pl. 134/9, 21-23).

Considerată cea mai timpurie piesă de acest tip de pe teritoriul României, sula de la Balomir a fost atribuită culturii Criş (*Vlassa 1967*, 407, fig. 6), datare pusă recent sub semnul întrebării, având în vedere confecţionarea sa dintr-un aliaj de cupru şi arsen (*Schalk 1998*, 56). Ea ar putea aparţine mai degrabă culturii Coţofeni, ale cărei urme sunt semnalate în acelaşi punct (*Popa 1999*). Sulele sunt utilizate curent în perioada eneoliticului timpuriu şi mijlociu (*Bognár-Kutzián 1963*, 34, 167, 173-174, 212, 333-334; pl. 7/1, 88/5, 94/1, 5, 110/6; *Comşa 1987*, 103-104, fig. 18/1-6, 8-13; 19/1-4; 20/1-8; 21/4, 13-17; 22/1-9). Mai apropiate cronologic sunt exemplarele descoperite în mediul Boleráz (*Němejcová-Pavúková 1964*, 233, pl. 16/17) şi Baden (*Banner 1956*, 113, 172-173, pl. 69/20, 89/10, 95/23; *Endrödi 1997*, fig. 45/9), care nu diferă semnificativ de cele aparţinând culturii Coţofeni.

b) Topoarele plate sunt reprezentate prin două tipuri, respectiv topoarele plate cu tăişul lăţit (*breite Flachbeile*) şi cele cu marginile ridicate (*Randleistenbeile*), deşi în cazul celor din urmă apartenenţa la cultura Coţofeni este încă controversată.
a) Topoarele plate sunt atestate deocamdată doar în zona Banatului, la Bocşa – "Colţan" (pl. 133/9) şi probabil, la Cuptoare – "Piatra Ilişovei" (pl. 133/6). Exemplarul de la Bocşa aparţine variantei cu tăişul lăţit, după clasificarea lui Vulpe, cel mai vechi exemplar cunoscut pe teritoriul României fiind cel de la Horodiştea (*Vulpe 1975*, 61-62). Fragmentul de tăiş de la Cuptoare – 'Piatra Ilişovei" este dificil de încadrat tipologic.
b) Topoarele cu marginile ridicate sunt atestate prin exemplarul de la Bretea Mureşană, pe care M. Rotea îl atribuie locuirii Coţofeni (*Rotea 1993*, 66), în vreme ce I. Andriţoiu susţine apartenenţa sa la un presupus nivel aparţinând Bronzului timpuriu (*Andriţoiu 1992*, 77, 120, nr. 19). Este interesant de menţionat faptul că pe teritoriul localităţii Şincai, unde se află cunoscuta aşezare Coţofeni de la "Cetatea Păgânilor", a fost descoperit un alt topor de acelaşi tip (*Vulpe 1975*, 67, nr. 346), situaţie care se repetă şi în cazul Cîlnicului (*Vulpe 1975*, 65). Apartenenţa acestui

tip de topoare la cultura Coţofeni rămâne totuşi incertă, pentru soluţionarea definitivă a problemei fiind necesare noi descoperiri în contexte stratigrafice clare.

c) Cuţitele sunt puţin numeroase, un exemplar cu o limbă scurtă la mâner, provenind din aşezarea de la Ampoiţa – "Piatra Boului" (pl. 134/1), un altul, cu lama foliacee, de la Meteş – "Piatra Peşterii" (pl. 134/2), acesta din urmă putând fi considerat şi pumnal. Ambele piese sunt inedite, prima fiind o descoperire de suprafaţă, dintr-o aşezare în care nu apar decât materiale Coţofeni III, cea de-a doua fiind descoperită prin săpături sistematice, în condiţii stratigrafice clare, într-o locuinţă din ultimul nivel de locuire Coţofeni.

O analogie timpurie pentru piesa cu limbă la mâner o reprezintă exemplarul descoperit în mormântul 44 din cimitirul de la Tiszapolgár-Basatanya (*Schalk 1998*, 63, pl. 11/2). Cuţitele din aria egeeană au de obicei orificii de fixare la baza lamei şi/sau limba mânerului, iar lama se îngustează accentuat spre vârful încovoiat, piesele apropiate tipologic de piesa de la Ampoiţa fiind extrem de rare (*Branigan 1974*, pl. 114/699). La Dikili Tash a fost descoperit un singur cuţit cu limbă la mâner în nivelul 3b aparţinând etapei Bronz timpuriu II, având lama cu muchia îngroşată, curbată şi mai îngustă spre vârf (*Séfériades 1996*, 100, fig. 25/3). Lame asemănătoare piesei de la Meteş sunt cunoscute tot din mediul culturii Tiszapolgár, un exemplar provenind din mormântul 23 de la Vel'ke Raškovce, el fiind considerat cuţit de către descoperitor (*Vizdal 1977*, 49, pl. 28/1), în vreme ce alţi cercetători îl încadrează în categoria pumnalelor (*Vajsov 1993*, 134; *Schalk 1998*, 63). La Gomolava se semnalează descoperirea unei lame de cuţit în nivelul Kostolac (*Petrović 1988*, 42).

d) Acele propriu-zise sunt cunoscute prin exemplarul de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" (pl. 134/11), care este confecţionat dintr-o tablă de cupru răsucită şi ciocănită, aspect semnificativ privind nivelul primitiv al tehnologiei utilizate. Ace simple sunt cunoscute în cultura Tiszapolgár (*Bognár-Kutzián 1963*, 209-209, fig. 122) şi ulterior în mediul Baden (*Banner 1956*, pl. 69/20; 95/23)

d) Dălţiţele sunt o categorie slab reprezentată în descoperiri, din zona Banatului fiind cunoscut un exemplar provenind de la Moldova Veche, care are secţiunea rectangulară, un capăt fiind ascuţit, iar cel opus lăţit (pl. 134/18). Piesele datând din eneoliticul timpuriu sau mijlociu sunt mai masive, ceafa fiind de obicei rotundă şi deformată din cauza baterii (*Schalk 1998*, 59-60, pl.10/1-8).

4. 2. 3. Podoabe

a) Pandantivele-ochelari sunt indirect documentate prin intermediul unor reprezentări pe vase ceramice din aria transilvăneană, cum este cazul unei toarte de la Răchita (pl. 141/1) sau a unui perete de vas de la Sebeş – "Râpa Roşie" (pl.141/2). Exemplarele figurate pe ceramica Coţofeni aparţin aşa-numitului tip Jordanów, după clasificarea făcută de Pavelčik, datat la sfârşitul eneoliticului şi în

epoca bronzului (*Pavelčik 1979*). Majoritatea exemplarelor aparţinând eneoliticului provin din culturile Jordanów şi Brześć-Kujawski (*Schubert 1974*, 76-77; *Matuschik 1996*, 8), cea mai târzie piesă fiind cea din depozitul de la Hlinsko (*Pavelčik 1979*, 319, fig. 2, 10), datat la un orizont pre-Baden, respectiv Balaton-Lasinja II/III, în cronologie absolută în prima jumătate a mileniului IV BC (*Parzinger 1992*; *Matuschik 1996*, 8). Din punct de vedere geografic, exemplarele culturii Coţofeni se înscriu în "grupa danubiană" cartată de Matuschik, în care majoritatea pieselor aparţin bronzului timpuriu, spre deosebire de cele din aria vest-alpină, datând de la sfârşitul eneoliticului (*Matuschik 1996*, 20-26, fig. 11). Spiralele-ochelari sunt un tip de podoabă care apare frecvent în necropolele tumulare din Munţii Apuseni, datând de la sfârşitul eneoliticului şi începutul epocii bronzului (*Schroller 1933*, pl. 28/10; *Vlassa et al. 1987*, pl. 9/4; *Ciugudean 1991*, fig. 20/2).

În ceea ce priveşte utilizarea acestui tip de podoabe, trebuie avută în vedere atât posibilitatea folosirii lor ca podoabe pentru cap sau ca pandantive atârnate pe piept sau la gât (*Matuschik 1996*, 25 şi fig. 9).

b) Brăţările sunt ilustrate prin trei piese, una mai veche, fără context stratigrafic garantat (*Roska 1941a*, fig. 24/3), cealaltă provenind din săpăturile de la Sebeş – "Râpa Roşie" (pl. 134/4) iar ultima, în stare fragmentară, fiind descoperită recent în aşezarea de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" (pl. 134/5). Toate datează din faza a III-a şi aparţin tipului monospiralic, putând fi clasificate în două variante:

a) cu secţiunea circulară (fig.134/5);

b) cu secţiunea rectangulară (fig.134/4).

Brăţări monospiralice cu secţiunea rotundă sunt cunoscute în cadrul culturii Tiszapolgár (*Schalk 1998*, pl. 16/2-5). Pentru varianta cu secţiunea rectangulară nu cunoaştem deocamdată analogii din mediul eneolitic, apartenenţa piesei de la Căzăneşti la mediul Coţofeni fiind nesigură (*Petre Govora 1995*, 38, fig. 2/6).

c) Colierele sunt documentate prin exemplarul provenind de la Boholt (*Andriţoiu 1985*, 12, nota 26), care are antecedente în cimitirul de la Decea Mureşului (*Kovács 1932*, 92, fig. 4/2), exemplare mai apropiate cronologic şi cultural fiind cunoscute în mediul Baden, cum este cazul pieselor din depozitul de la Vel'ká Lomnica (*Novotná 1984*, 9-12, 72, nr. 1-8, pl. 1.1-7).

d) Mărgelele sunt reprezentate prin două piese lucrate din tablă răsucită, aparţinând aşa-numitei categorii "*Blechperle*" sau "*Blechröllchen*", ambele provenind din aşezarea de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" (pl. 134/6-7). Piese asemănătoare sunt semnalate în mediul Baden (*Banner 1956*, 199, pl. 43/2; 44/5, 18-19), în aşezarea grupului Bošáca de la Bánov (*Schalk 1998*, pl. 15/11) precum şi printre materialele Kostolac din aşezarea de la Iža (*Němejcová-Pavúcová 1968*, 414).

e) Placă fragmentară, de formă ovală, lucrată din tablă subţire şi decorată pe margine cu impresiuni circulare, realizate în tehnica "au repoussé" (pl. 133/3). Piesa provine din nivelul eVI de la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (*Roman 1976*, 17, pl. 8/27), singura analogie în ceea ce priveşte tehnica şi modul de dispunere al decorului fiind diadema de cupru din mormântul de la Vörs aparţinând culturii Baden (*Banner 1956*, 199, pl. 87/4, 8). Chiar dacă piesa de la Băile Herculane este incompletă, este greu de afirmat că ea ar fi putut face parte dintr-o podoabă de tipul celei de la Vörs, ea fiind apropiată mai curând de diadema din depozitul de la Vel'ká Lomnica, atribuit tot culturii Baden (*Novotná 1984*, 9-10, pl. 72A).

Nu am mai inclus în cadrul prezentării pieselor de podoabă din cupru cele patru piese (trei spirale şi un inel în formă de frunză de salcie) descoperite în movila 2 de la Moldova Veche (*Roman 1976*, 17, 32, pl. 19/a-d), având în vedere apartenenţa certă a acestui complex la cultura Vučedol (*Roman 1980*, 224, nota 35).

IV. MANIFESTĂRI ALE VIEȚII SPIRITUALE

1. Piese cu rol magico-ritual

1.1. Idolii antropomorfi reprezintă cea mai numeroasă categorie de piese cu destinație magico-rituală din aria Coțofeni, pe teritoriul Transilvaniei fiind cunoscute până în prezent un număr de 18 asemenea piese. Două exemplare provin de la Agrişteu (pl. 118/5-6), alte două de la Unirea (pl. 117/2-3), două de la Boarta (pl. 118/1-2), trei de la Leliceni (pl. 117/6; 118/3-4), două de la Cîlnic (pl. 117/4, 7) şi câte un exemplar de la Pianu de Jos (pl. 117/1), Lopadea Veche (pl. 117/5), Straja (pl. 117/8), Cicău (pl. 117/7), Răchita şi Poiana Ampoiului. Lor li se adaugă foarte probabil şi exemplarul de la Turdaş, din colecția Torma (*Roska 1941b*, pl. 129/20), asupra căruia atrăsesem atenția şi cu altă ocazie (*Ciugudean 1983*, 50). Toate piesele enumerate anterior sunt din lut, fiind cunoscut un singur exemplar din piatră, fragmentar, de la Bretea Mureşană (pl. 117/9).

Marea majoritate a pieselor (13) se înscriu din punct de vedere morfologic într-un tip bine definit, caracterizat prin partea inferioară de formă circulară, aplatizată, trunchiul scurt, cele două brațe ridicate şi capul discoidal, cu fața oblică. O parte din piese sunt simple, altele sunt decorate în tehnica inciziilor sau împunsăturilor succesive. Atributele sexuale sunt indicate în puține cazuri: sânii pe una dintre statuietele de la Leliceni, triunghiul pubian pe exemplarul de la Pianu de Jos şi probabil, Unirea şi Boarta. Sunt singurele indicii care permit atribuirea reprezentărilor antropomorfe (sau cel puțin, unei părți a lor) genului femenin. Tot pe exemplarul de la Pianu de Jos sunt amplu redate şi elemente de vestimentație şi podoabe (salbe sau coliere), acestea din urmă apărând şi pe piesa de la Lopadea Veche.

Deşi în stare fragmentară, este evident că exemplarul de la Cicău se detaşează tipologic de celelalte piese, capul fiind sferoidal şi cu o cavitate în interior, în care au fost introduse pietricele. Funcțional, avem de-a face cu o combinație originală de zornăitoare şi reprezentare antropomorfă, destinația sa magico-rituală fiind indiscutabilă.

Din punct de vedere cronologic, exemplare au fost descoperite în toate fazele de evoluție ale culturii Coțofeni, fiind de remarcat persistența principalelor caracteristici tipologice menționate mai sus. În ceea ce priveşte locul de descoperire al idolilor, în cazul cunoaşterii exacte a contextului stratigrafico-topografic, aceştia provin de obicei din locuințe, neavând cazuri certe în care ei să poată fi asociați unor complexe cu evident caracter cultic.

Aşa cum remarcasem deja cu ocazia publicării celor doi idoli de la Unirea (*Ciugudean 1983*, 52-53), cele mai apropiate analogii pentru idolii Coţofeni le găsim în mediul Baden, cum este cazul piesei de la Ozd (*Kalicz 1970*, 72, pl. 64), capetele discoidale putând fi uşor asociate butonilor care apar pe străchinile divizate (*Banner 1956*, pl. 113/1-2, 4), existând inclusiv cazuri de divizare prin incizii în patru cadrane (*Banner 1956*, pl. 61/5), precum în cazul părţii superioare a capului statuietei de la Pianu de Jos. Şi în ceea ce priveşte poziţia orantă a braţelor, ea aminteşte izbitor exemplarele de urnele antropomorfe din cimitirul Baden de la Center (*Kalicz 1970*, pl. 65-70), care la rândul lor se leagă de zona egeo-anatoliană, unde vase antropomorfe asemănătoare sunt cunoscute la Poliochni (*Gimbutas 1989*, fig. 12/1-2) sau în nivelurile II-V de la Troia (*Schmidt 1902*, 14, nr.306, 47, nr. 1036, 48. nr. 1044, 49, nr. 1068, 1072 etc.).

1. 2. Idoli zoomorfi

Plastica zoomorfă este şi ea slab reprezentată în mediul Coţofeni din Transilvania şi Banat, comparativ cu perioada neolitică. Un exemplar provine de la Leliceni (fig. 118/7), alte două de la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (pl. 117/8, 10). Piesele amintite sunt modelata din lut, în vreme ce la Bocşa Montană – "Colţan" a fost descoperită o piesă din piatră (pl. 115/12), interpretat drept sceptru (*Roman 1976*, 18), fără a se putea însă susţine vreo legătură genetică cu exemplarele mult mai realiste din enoliticul mijlociu, care redau capete de cai (*Govedarica şi Kaiser 1996*, 72-74).

1. 3. Idoli de tip bucranium

Este un tip de idol a cărui prezenţă nu a fost până în prezent discutată în mediul Coţofeni, singura piesă de acest gen descoperită într-o aşezare şi anume cea de la Boarta, fiind într-o stare fragmentară accentuată, ceea ce i-a şi determinat pe descoperitori s-o încadreze în categoria plăcilor de vatră ornamentate (*Dumitraşcu şi Togan 1971*, pl. VI/4). Ulterior, un idol identic, de această dată întreg, decorat şi el cu registre de triunghiuri realizate în tehnica "furchenstich", a fost descoperit în tumulul V de la Cheile Aiudului, lângă un vas umplut cu grăunţe carbonizate de mei (*Vlassa et al. 1987*, 115, pl. 7/3; *Ciugudean 1996*, fig. 90/1). Piesele de acest gen îşi găsesc singurele analogii în mediul Vučedol, cum este cazul aşezării de la Zók, unde au fost descoperite mai multe exemplare fragmentare (*Ecsedy 1985*, pl. 8/1-5).

1. 4. Cărucioare şi roţi miniaturale

Dacă prezenţa roţilor miniaturale de car a fost semnalată de timpuriu în aria culturii Coţofeni, cum ar fi cazul unor piese de la Boarta (*Roman 1976*, 30), pl. 52/20, 35), anumite exemplare, precum cele de la Ţebea (*Roman 1976*, pl. 52/40) au fost ulterior atribuite locuirii de tip Şoimuş identificate acolo (*Andriţoiu 1992*,

24, pl. 10/21, 30). Roți miniaturale au apărut și în așezarea de la Agrij (*Kalmar și Pop 1988*, 72, fig. 8/4), sau în Banat, la Cuptoare – "Piatra Ilișovei" (*Kalmar et al. 1987*, fig. 29). După recenta clasificare făcută de C. Schuster pentru exemplarele epocii bronzului (*Schuster 1996*, 118-119), în mediul Coțofeni au fost descoperite atât exemplare cu butuc (tip a), cât și fără (b).

Primul exemplar de cărucior a fost recent publicat, el fiind în stare fragmentară și provenind din așezarea Coțofeni III de la Bădăcin – "Cornet" (*Băcueț 1998*, pl. I). Piese de acest gen sunt semnalate în perioada eneoliticului timpuriu, în mediile Cucuteni, Gumelnița sau Cernavodă I (*Bichir 1964*, 78-79), calea de difuziune a acestui tip de vehicol fiind îndelung dezbătută, părerile fiind împărțite între varianta prin nordul Caucazului și stepele nord-pontice sau cea prin Peninsula Balcanică (*Bona 1960*, 110-111; *Bichir 1964*, 67-86; *Makkay 1964*, 11-15; *Ordentlich și Chidioșan 1975*, 27-36). Cele mai apropiate analogii din punct de vedere cronologic le oferă căruciorarele din mediul Boleráz de la Radošina (*Němejcová-Pavúcová 1973*, 301, fig.3; *Němejcová-Pavúcová și Bárta 1977*, 443-447, fig. 7) și Baden, descoperite la Budakalász (*Banner 1956*, 128, fig. 32) și Szigetszentmárton (*Kalicz 1976*, 198-202). Ele sunt continuate de exemplarele aparținând Bronzului timpuriu, cum ar fi cel din așezarea Schneckenberg de la Cuciulata (*Bichir 1964*, 67) sau din așezarea Nir de la Sanislău (*Bader 1978*, 27, pl. 7/15).

Referitor la semnificația carelor miniaturale, a căror existență se prelungește până la sfârșitul epocii bronzului, când apar și exemplarele din bronz, părerile sunt împărțite, majoritatea cercetătorilor considerându-le piese votive, legate de cultul solar, dar existând și opinii după care ele ar reprezenta de fapt jucării (*Bondár 1990*, 89).

2. Depunerile votive

Cercetările efectuate până în prezent nu au oferit prea multe date privind practicarea depunerilor votive în mediul culturii Coțofeni, dar în câteva situații asemenea obiceiuri au putut fi cert sesizate.

O primă categorie de depuneri este cea legată de spațiul locuit, fie că este vorba despre locuința propriu-zisă, fie despre perimetrul așezării. La Aiud – "Cetățuie", sub vatra bordeiului cercetat parțial în secțiunea 2, a fost descoperit un craniu de bovideu (*Ciugudean 1978*, 51-52, fig. 4). Depunerea rituală în gropi a unor cranii de berbeci sau bovine (foarte probabil tauri), este o tradiție cunoscută în neo-eneoliticul central și sud-est european, după cum o dovedesc descoperirile făcute în mediul ceramicii lineare și a culturii Sopot-Bicske (*Makkay 1983*, 161-164, fig. 73, 75), Cucuteni-Tripolie (*Makarevici 1960*, 290-301) sau Sălcuța (*Berciu 1961*, 346). Antecedente și mai îndepărtate ale rolului protector al craniilor

de taur pot fi găsite așezarea neolitică timpurie de la Catal Hüyük, unde craniile sunt plasate pe pereții clădirilor *(Mellaart 1968*, 187).

În cuprinsul așezării de la Turia, sub stratul de cultură aparținând culturii Coțofeni, a fost pusă în evidență o groapă săpată în solul viu în care se aflau așezate o amforă cu două torți, o strachină și patru metacarpe de animal (*Székely Zs. 1997*, 24, pl. V). Și practica depunerii de vase ca ofrande în gropi aflate în așezări, de obicei sub locuințe, este atestată încă din neoliticul timpuriu, în aria culturii Criș (*Kalicz și Raczky 1978*, 274; *Makkay 1983*, 157-159), continuând în culturile eneolitice, numeroase exemple fiind cunoscute în mediul Cucuteni (*Dumitrescu V. și H. 1959*, 166, 172; *Petrescu-Dîmbovița 1963*, 177; *Cucoș et al. 1971*, 59, 63; *Cucoș 1973*, 207-215; *Comșa 1987*, 148). De notat totuși faptul că la Turia vasele sunt asociate cu oasele metacarpiene ale unui animal, deci cu o ofrandă de carne. Ambele descoperiri din mediul culturii Coțofeni se leagă de așa-numitele "practici de fundare", care constau în depunerea de ofrande pentru protejarea spațiilor locuite, cu ocazia întemeierii unei așezări sau a construirii unei locuințe.

3. Rituri și ritualuri funerare

Problema riturilor și ritualurilor funerare practicate de purtătorii culturii Coțofeni din spațiul intracarpatic continuă să fie extrem de controversată, chiar dacă informațiile de care dispunem la ora actuală sunt mai substanțiale decât în momentul apariției monografiei lui P. Roman. După cum se știe, acesta a susținut practicarea ambelor rituri, respectiv incinerația și inhumația, dar a acceptat puține descoperiri în categoria celor cu apartenență certă Coțofeni (*Roman 1976*, 31-33).

3. 1. Ritul incinerației este atestat în Transilvania prin descoperirea de la Medieșul Aurit, unde au fost găsite un număr de 6 morminte plane, dintre care însă doar două s-au păstrat în condiții mai bune, celelalte fiind distruse cu ocazia lucrărilor agricole (*Dumitrașcu 1972*, 53). Mormântul 1 era format dintr-o urnă de tip amforoidal, umplută până la jumătate cu oase calcinate, în apropiere aflându-se și o ceșcuță răsturnată (*Dumitrașcu 1972*, 53, pl. VII/1). Mormântul 2 consta tot dintr-o urnă, fundul său și deci al gropii în care fusese depusă, fiind situat la 0,65 m adâncime, în vreme ce gâtul, aflat la 0,25 m sub solul vegetal, fusese distrus în mare parte de plug. Datorită stării precare de conservare, cel de-al doilea vas nu a mai putut fi reconstituit, dar era decorat cu împunsături succesive fine, dispuse sub formă de triunghiuri, sub care urma un al doilea registru format din linii duble și romburi hașurate cu linii incizate (*Dumitrașcu 1972*, 54, pl. VII/2).

Practica incinerației este atestată atât în mediul Baden, cât și Kostolac (*Banner 1956*, 188; *Němejcová-Pavúková 1968*, 393; *Tasić 1979*, 216).

3. 2. Ritul inhumației este documentat atât pe teritoriul Transilvaniei, cât și al Banatului, culturii Coțofeni fiindu-i atribuite mai multe morminte plane și tumulare. Dintre mormintele plane, majoritatea au fost descoperite în peșteri, cum este cazul mormântului de copil din "Peștera Hoților" de la Băile Herculane (*Roman 1976*, 33, pl. 7/3) sau a celor din peștera Igrița (*Emödi 1984*, 406-407), cele din cuprinsul unor așezări nefiind certe, exceptându-le poate, pe cele de la Reci (*Székely 1962*, 325; *Székely Zs. 1997*, 24, pl. IV/4). Dacă la Băile Herculane și Reci scheletele sunt depuse în conexiune anatomică în poziție chircită, în peștera Igrița mormântul A nu conținea decât părți din calota craniană si mandibula, în vreme ce mormântul B cuprindea fragmentele craniene și alte resturi scheletice dezmembrate aparținând unor copii de 2,5 și respectiv, 10-11 ani. Ambele morminte erau așezate în alveolări naturale ale patului peșterii, inventarul funerar al mormântului A constând din fragmentele unui vas, un pandantiv de piatră, o mărgea din scoică fosilă și un fragment de scoică Unio, o așchie de cuarțit și dinți de animal, pe când mormântul B conținea fragmentele a trei vase, un toporaș din cuarțit, un colier din mărgele de sidef, filită și ocru, precum și câtiva bulgări din ocru (*Emödi 1984*, 406-407, fig. 4, 8-9). Trebuie însă menționat faptul că în diverse zone ale peșterii au mai fost descoperite oseminte umane, în special fragmente craniene, unele la suprafață, altele la mică adâncime, precum și fragmente de vase de factură Coțofeni și Baden, mărgele, unelte din silex, cuarțit și obsidian, pandantive din dinți de animale etc. Acest fapt ar putea indica caracterul sacru al întregii cavități naturale, utilizată atât în scopuri funerare cât și pentru practicarea unor ceremonii speciale, diferite de cele asociate înmormântărilor curente. De altfel cercetările au dovedit utilizarea peșterilor din Bihor cu scopuri funerare și în perioada ulterioară, de către comunități ale Bronzului timpuriu (*Roman și Neméti 1986*, 218, 221; *Halasi și Emödi 1985)*.

Referitor la practicarea inhumației sub tumuli în cadrul culturii Coțofeni, aceasta reprezintă una dintre problemele cele mai viu disputate în literatura arheologică românească. Ea a fost inițial afirmată pentru movilele cu mantaua din piatră cercetate de K. Herepey și S. Fenichel la Livezile, Vălișoara și Izvoarele (*Herepey 1901*, 18-20; *Fenichel 1891*), acestea fiind atribuite de Schroller etapei "furchenstichkeramik" (*Schroller 1933*, 31-33), pe când Nestor sugera posibilitatea unor etape succesive de înmormântări în tumuli (*Nestor 1933*, 66). Roman va respinge posibilitatea apartenența tumulilor respectivi la cultura Coțofeni, poziție pe care și-o va menține constant, în toate studiile sale (*Roman 1976*, 31; *1986*, 41). Pe baza săpăturilor din Cheile Aiudului, Vlassa sugerase posibilitatea existenței a două principale etape de înmormântări în necropola respectivă, prima contemporană cu faza Coțofeni III, cealaltă marcând descompunerea acestei culturi și apariția unor manifestări specifice bronzului timpuriu, idee preluată și dezvoltată de Lazarovici, cu ocazia publicării postume a cercetărilor lui Vlassa (*Vlassa et al. 1987*). Sub influența lui Vlassa, cu ocazia publicării primelor noastre cercetări în

tumulii din Munții Trascăului, susținusem apartenența acestora la faza târzie a culturii Coțofeni, în care s-ar face simțite și unele influențe nordice, de tip Jordansmühl și Brześć Kujawski (*Ciugudean 1977*, 55 și nota 13), ulterior delimitând manifestările tumulare din Munții Apuseni drept un grup cultural aparte, a cărui primă etapă (Bedeleu A) ar fi contemporană cu faza finală Coțofeni (*Ciugudean 1986*, 69, 72 și fig. 9). Ne-am menținut și dezvoltat această poziție, mai ales după cercetarea așezării de la Livezile – "Baia", care surprindea participarea elementelor Coțofeni târzii la geneza unei manifestări culturale noi, specifice Bronzului timpuriu și caracterizate de practicarea înmormântărilor sub tumuli de piatră (*Ciugudean 1996*, 78-81, 93-96). Apartenența unei părți a tumulilor din Munții Apuseni la cultura Coțofeni a fost susținută și de I. Andrițoiu (*1985*, 14) sau M. Rotea (*1993*, 66, 73), în vreme ce Lazarovici va stabili începutul înmormântărilor tumulare la nivelul fazei Coțofeni IIIb (*Lazarovici și Kalmar-Maxim 1988*, 1004-1005; *Lazarovici 1997*, 11-12).

La nivelul documentației actuale, considerăm că existența unor elemente Coțofeni târzii nu poate fi negată în cadrul cimitirelor tumulare din Munții Apuseni, fără a putea însă afirma că practica înmormântărilor tumulare a fost una proprie acestei culturi. Propagarea ei pare a fi asociată cu elementele etno-culturale care au determinat geneza epocii bronzului în spațiul transilvănean, proces în care au fost integrate și comunitățile Coțofeni târzii. Situația prezintă similitudini în Câmpia Dunării, unde înmormântarea sub tumuli de pământ este adoptată de comunitățile Coțofeni intrate în contact cu triburile stepice ale culturii Jamna, dovadă tumulul de la Tărnava (*Panajotov 1989*, 84-90; *Nikolova 1992*) sau cel de la Suharu-Dolj (*Roman 1976*, 33). Asemenea situații ar putea exista și în Banat, unde însă, cu excepția tumulului de la Bodo (*Stratan 1974*), în mantaua căruia s-au găsit cioburi Coțofeni în poziție secundară, sutele de tumulii de pământ cunoscuți nu au fost cercetați. Movilele de mici dimensiuni de la Moldova Veche cu morminte de incinerație aparțin culturii Vučedol (*Roman 1976*, 32) ele fiind prevăzute cu amenajări din piatră (ring, manta de bolovani), care sunt frecvente și în aria Vučedol târzie de pe litoralul adriatic (*Govedarica 1987*; *Primas 1996*). Pe de altă parte trebuie reținută și prezența în aria Baden a mormintelor plane cu "*steinpackung*" (*Banner 1956*, 191-192) sau chiar a celor tumulare cu straturi de pietre (*Kovács B. 1987*). Cum descoperirile funerare pentru fazele Coțofeni I – II lipsesc deocamdată, surprizele nu pot fi excluse.

V. PERIODIZAREA ŞI CRONOLOGIA

1. Periodizarea

Evoluţia culturii Coţofeni a fost iniţial divizată pe baza a două tehnici decorative: împunsăturile succesive (*furchenstichkeramik*) şi aplicaţiile sub forma boabelor de linte (*linsenkeramik*), a căror importanţă cronologică şi culturală a fost mult exagerată, stând chiar la baza creării a două entităţi culturale diferite (*Schroller 1933*, 30-35). Roska distinge trei etape de răspândire a culturii, desemnate de el sub numele Corpadea I, cel mai timpuriu utilizând *furchenstichkeramik*, care dispare în ultima etapă (*Roska 1941a*).

Tendinţa de a separa *furchenstichkeramik* drept o cultură diferită (cultura ceramicii cu împunsături succesive) reapare la Nestor, care o socoate însă şi ca o posibilă "fază mai târzie a culturii Coţofeni" (*Nestor 1960*, 99-100), pe când alţii o denumesc chiar "cultura Câlnic" (*Bichir 1962*, 108). Această direcţie a fost ulterior combătută (*Roman 1976*, 35), chiar dacă unele dintre argumente nu mai pot fi acceptate la ora actuală, cum ar fi cel privind valoarea cronologică limitată a *furchenstichkeramik*, care ar putea fi în legătură nemijlocită cu tehnica împunsăturilor succesive din perioada anterioară culturii Coţofeni.

D. Berciu postula iniţial existenţa a două faze de evoluţie ale culturii, în zona Transilvaniei şi Banatului putând exista şi a treia (*Berciu 1961*, 131-134), periodizare pe care o susţine şi ulterior, fără a defini însă conţinutul celor trei faze (*Berciu 1966*, 135).

Horedt va adopta şi el o periodizare tripartită, distingând următoarele trei faze: a) Coţofeni-Tărtăria, inspirată de descoperirile lui Vlassa, care propusese anterior chiar o fază "Petreşti – Coţofeni", bazându-se pe interpretarea stratigrafiei de la Tărtăria (*Vlassa 1962*, 25), contemporană cu Decea Mureşului, Bodrogkeresztúr şi torţile pastilate; b) Coţofeni-Corpadea, contemporană cu Baden, Kostolac şi Schneckenberg A; şi c) Coţofeni-Cîlnic, contemporană cu Schneckenberg B, Nyirség, , periodizare bazată însă aproape exclusiv pe criterii tipologice (*Horedt 1968*, 106-108, 113-114).

Sistemul cel mai larg acceptat de periodizare a fost introdus în 1976 de Roman, care în monografia dedicată culturii Coţofeni a împărţit evoluţia acesteia în trei faze: I, perioada de formare; II, perioada de cristalizare; III, perioada clasică, nerecunoscând, pe baza materialelor disponibile, existenţa unei faze de decadenţă (*Roman 1976*, 36). În aceiaşi monografie, pe baza unor observaţii de stratigrafie verticală, bazate aproape exclusiv pe coloana de la Herculane – "Peştera Hoţilor",

coroborate cu date de stratigrafie orizontală şi elemente de tipologie a ceramicii, sunt diferenţiate mai multe subfaze (Ia-c, IIa-b, IIIa-c) rămase însă doar la stadiul de enunţ, conţinutul lor nefiind precizat decât prin indicarea unor staţiuni sau niveluri considerate reprezentative (*Roman 1976*, 40, fig. 6, 54, fig. 8). În pofida acestui fapt, numeroşi autori au utilizat aceste subfaze pentru încadrarea unor descoperiri Coţofeni, criteriile rămânând în mare parte subiective. Nu a lipsit însă nici exprimarea unor puncte de vedere critice privind posibilitatea operării cu noţiunile de Coţofeni IIIb sau IIIc, în absenţa unor săpături sistematice de amploare, coroborate cu observaţii stratigrafice consistente (*Lazarovici şi Kalmar-Maxim 1988*, 1004).

După elaborarea periodizării lui Roman s-au mai înregistrat câteva tentative de completare a acesteia, de menţionat fiind cele vizând introducerea unei faze târzii, post Coţofeni IIIc (IV) după sistemul Roman (*Andriţoiu 1995*, 14; *Lazarovici 1997*, 11)

Pentru nordul Olteniei, un alt sistem de periodizare este cel propus de Petre Govora care delimitează 5 faze de evoluţie, al căror conţinut nu este însă decât sumar definit, prin raportare la staţiuni considerate reprezentative (*Petre Govora 1995*, 21). Ceea ce se poate afirma este că dezvoltarea culturii Coţofeni din zona geografică respectivă prezintă multe similitudini cu spaţiul transilvănean, de care este legat prin valea Oltului, ajutând la conturarea mai clară a conţinutului unor etape, în special a celor finale, din evoluţia culturii.

În ceea ce ne priveşte considerăm că documentaţia actuală nu permite delimitarea tuturor subfazelor definite de Roman pe considerente variate (parţial stratigrafice, tipologice etc.). Mai mult decât atât, nivelele Coţofeni de la Băile Herculane, utilizate cu precumpănire, reflectă mai curând o secvenţă limitată, geografic şi cronologic, din evoluţia culturii, decât o situaţie care poate fi generalizată, la nivelul întregii arii de răspândire. Compararea datelor rezultate din coloana stratigrafică de la Herculane cu repertoriul de forme şi ornamente cunoscut la ora actuală pe teritoriul Transilvaniei şi Banatului impune certe recorelări între unele nivele de la Herculane şi fazele culturii.

Acceptând periodizarea tripartită a lui Roman, însă fără subfazele ale căror caracteristici nu au fost clar definite nici măcar de autor, vom încerca în cele ce urmează o precizare a conţinutului celor trei faze principale (I-III), raportându-ne la complexele cele mai reprezentative din spaţiul studiat.

FAZA I

Această fază este bine documentată, în special prin descoperirile făcute pe teritoriul Transilvaniei, dar şi în vestul Banatului.

Tipurile de aşezări care predomină în faza I sunt cele situate pe formele de relief joase, în luncile râurilor sau pe terasele acestora, locuirile de înălţime fiind mult mai rare, de obicei fiind vorba unele boturi de deal.

Ceramica fazei I cuprinde câteva forme specifice, dintre care amintim în primul rând oalele cu două torți (pl. 30/4; 34/1; 40/2; 43/4), ulcioarele de mari dimensiuni (pl. 33/1-2; 37/7), străchinile tronconice (pl. 24/2, 4; 32/2; 37/5), la care se adaugă şi castroanele cu gura evazată şi torți pe pântec (pl. 34/3). Sunt prezente deasemenea amforele (pl. 39/2; 42/1), vasele-borcan cu corpul bombat și buza evazată (pl. 20/1-2; 25/5-6; 27/2-3; 30/1-3; 37/2; 39/5-6).

Ornamentația este dominată de motivele realizate prin adâncire, caracteristice fiind inciziile late şi adânci, sub forma unor şănțulețe, dispuse în genul "ramurilor de brad" (pl. 20/2-3, 6-7). Acelaşi motiv este realizat şi cu ajutorul unor impresiuni alungite, de genul "boabelor de grâu" (pl. 27/3). Lor li se alătură şirurile de impresiuni orizontale, dispuse pe mai multe rânduri sub buza vaselor (pl. 34/1-2; 38/2-6), benzile haşurate verticale (pl. 28/4), inciziile sub forma "scheletului de pește" (pl. 31/3). Relativ rare, motivele triunghiulare apar mai ales sub forma "triunghiurilor îngropate" (pl. 28/5; 29/8). Benzile incizate sunt o prezență cu totul sporadică (pl. 28/4; 32/5; 39/10) și nu apar niciodată dispuse în motive unghiulare. Ornamentele în relief cuprind brâurile alveolate (pl. 20/1-2, 4; 21/14; 22/1-3), crestele verticale (pl. 37/2) precum și caracteristicile aplicații tip "boabe de linte" (pl . 25/4; 31/3).

Extrem de importantă este prezența decorului realizat prin canelare, deşi factura ceramicii pe care apare este diferită de restul materialelor din aşezări, fiind vorba despre o pastă extrem de fină, de culoare cenușie, uneori cu urme de lustru. Canelurile sunt fie late, fie înguste, dispuse vertical (pl. 20/5; 23/4; 26/1-2; 27/7) sau oblic pe corpul vaselor (pl. 26/3, 6)), apărând uneori și pe partea interioară a buzelor de străchini (pl. 23/2).

Pentru Transilvania pot fi încadrate în faza I aşezările de la Vinerea – "Tăbărâşte" (pl. 20-24), Miceşti – "Valea Luncii" (pl. 25-26, 27/4-6), Petreşti (pl. 27/1-3, 7; 28/2, 4-5, 7-8; 29/7-9), Bratei – "Nisipărie (pl. 39), Tărtăria – "Gura Luncii", Deva – "Strada Lenin" (pl. 37/1-6; 38), Bernadea –"Dâmbău" (pl. 41), Răhău – "Budurăul Ciobănelului" (pl. 30/1-2, 5), Agrişteu – "Cetate" (pl. 40), Turia (pl. 42), Leliceni – "Locu oprit" (*Roman 1976*, pl. 53/1-19), Sebeş (28/1, 3, 6; 29/1-6, 10), Vințu de Jos (– Sibişeni) –"Deasupra satului", Cefa – "Feleștăniar" (pl. 33-36) etc. Li se pot adăuga aşezări în care avem documentate mai multe faze de evoluție ale culturii, fără a exista din păcate o suprapunere stratigrafică directă, cum este cazul aşezărilor de la Aiud – "Cetățuie" (pl. 30/3-4), Uioara de Jos – "Grui" (pl. 31-32), Dăbâca etc.

Printre cele mai timpurii descoperiri aparţnând fazei I se numără îndiscutabil aşezările de la Vințu de Jos (-Sibişeni) – "Deasupra satului", Miceşti – "Valea Luncii" şi Vinerea – "Tăbărâşte", toate cuprinzând şi ceramică canelată, care se apropie mult ca factură de cea aparținând orizontului Cernavodă III – Boleráz.

Pentru Banat, cea mai caracteristică descoperire aparținând fazei I este cea de la Iaz – "Dâmb" (pl. 43-45), în care regăsim principalele forme şi ornamente

prezente şi în Transilvania, inclusiv canelurile verticale. Roman încadra în aceeiaşi fază descoperirile de la Gornea şi Bodo (*Roman 1976*, 38, pl.62/5-17; 63/4-17), dar materialul ceramic prezintă evidente diferenţe comparativ cu cel de la Iaz. În ceea ce priveşte nivelul e de la Băile Herculane (pl. 65-66), atribuit cu unele rezerve de Roman finalului fazei I (*Roman 1976*, 38), el se diferenţează net de materialele de la Iaz, fiind în schimb mult mai apropiat de ceramica fazei a II-a, aşa cum o cunoaştem acum din bogatul material documentar care ne stă la dispoziţie în aria transilvăneană.

Dacă între Banat şi Transilvania, diferenţele nu par a fi atât de evidente la nivelul fazei I, se cuvine totuşi menţionat faptul că sud-estul Transilvaniei, în special prin descoperirile de la Turia, vine cu o serie de particularităţi, între care am aminti în primul rând ceştile cu fund drept, corpul bombat şi buza evazată (pl. 42/2, 3, 7), care nu apar până în prezent în restul zonelor ocupate de comunităţile Coţofeni timpurii.

Nu sunt cunoscute descoperiri de piese din metal care să poată fi atribuite cu certitudine acestei faze şi nici descoperiri funerare.

FAZA a II-a

Această fază este în prezent mult mai bine documentată pe teritoriul Transilvaniei, comparativ cu situaţia consemnată de Roman în momentul apariţiei monografiei sale, când a întâmpinat dificultăţi serioase în ilustrarea fazei respective (*Roman 1976*, 42). În schimb pe teritoriul Banatului ea continuă să rămână slab reprezentată, excepţie făcând bineînţeles Herculane -"Peştera Hoţilor"

Aşezările din acestă fază sunt situate în continuare precumpănitor pe forme de relief joase, pe terasele cursurilor de apă, mai rar pe înălţimi sau în peşteri.

Ceramica fazei a II-a se caracterizează prin apariţia unor forme noi, între care trebuie amintite în primul rând ceştile cu fund rotund, corpul rotunjit şi gât înalt, din care pleacă toarta supraînălţată, gura fiind dreaptă (pl. 50/1-2; 51/4-5) sau cănile asemănătoare ca formă, dar de capacitate mai mare (pl. 50/5). Lor li se adaugă şi paharele cu corpul globular şi gâtul în formă de pâlnie. Oalele cu două torţi dispar treptat la începutul acestei faze, ele fiind încă prezente în aşezarea de la Cicău (pl. 47/1-2).

La ora actuală, documentaţia privind faza a II-a din Transilvania este mult mai bogată şi ea ne permite să definim drept unul dintre elementele specifice de decor benzile incizate înguste, haşurate oblic, dispuse orizontal (pl. 48/2; 50/2; 51/3) şi mai ales unghiular (pl. 49/3, 6; 50/5; 52/5; 54/2; 56/5; 57/7; 62/2). Inciziile late şi adânci mai apar doar sporadic, generalizându-se inciziile înguste, care au tendinţa de acoperire a majorităţii suprafeţei vaselor.

În Transilvania faza a II-a este ilustrată de aşezări, cum este cea de la Cicău (pl. 46-50), dar mai ales prin complexe închise, precum bordeiul de la Unirea – "Dealul Cămării" (pl. 50-53) sau cel de la Sântimbru (pl. 54-55), permiţând o

definire mai precisă a conținutului acestei faze. Lor li se mai pot adăuga descoperirile din câteva locuințe ale așezării de la Aiud – "Cetățuie" (pl. 56-58) sau cele de la Gilău (pl. 59-61), incorect atribuite după noi fazei I (*Kalmar 1980*, 409, 416). Printre cele mai târzii complexe aparținând fazei a II-a se situează groapa de la Limba - "În Coastă" (pl. 62-64), în care-și fac apariția primele fragmente cu împunsături succesive (pl. 64/4, 6). Din zona muntoasă poate fi amintită așezarea de la Ampoița -"La Pietri".

Puținele dar semnificativele descoperiri de la Bod (*Schroller 1933*, pl. 31/3-4, 6, 9), Merești – "Peștera Almașului" (*Schroller 1933*, pl. 31/1-2, 5, 8) și Feldioara (*Comșa 1970*, fig. 2-3), la care se adaugă recent și cele de la Șoimeni (*Cavruc et al. 2000*, 103) confirmă faptul că zona sud-vestică a Transilvaniei a fost ocupată de purtătorii culturii Coțofeni și în faza II, ipoteză susținută de unii cercetători (*Comșa 1970*, 10), dar pusă sub semnul întrebării de Roman (*1976*, 38).

Pentru Banat, atribuim fazei a II-a nivelul e de la Băile Herculane (pl. 65-66), unde apar frecvent benzile hașurate, lipsând în schimb motivele în forma "ramurilor de brad" realizate prin incizii late, specifice fazei I, acestea fiind înlocuite cu incizii înguste. Eventual aceleiași faze i-ar putea aparține și așezarea de la Prisian (*Petrovszky și Cadariu 1979*, pl. 7/10-13; 8).

Activitatea metalurgică este extrem de redusă, singurele piese din cupru care pot fi atribuite fazei a II-a fiind un pumnal (pl. 133/10) și o placă ornamentală decorată în tehnica "*au repoussé*" (pl. 133/3) de la Băile Herculane.

FAZA a III-a

Această fază este cel mai bine documentată, atât pe teritoriul Transilvaniei, cât și al Banatului, ea reprezentând faza de maximă expansiune geografică a culturii. Tot acum asistăm la un fenomen de regionalizare accentuată, între cele două regiuni existând diferențe vizibile mai ales în ceea ce privește repertoriul formelor și ornamentelor ceramice, situație valabilă de altfel și pentru zona Olteniei.

Principala caracteristică a locuirii Coțofeni din faza a III-a este faptul că ea se extinde asupra întregii zone muntoase, locuiri sezoniere fiind semnalate peste altitudinea de 1000 m. Această expansiune în zona muntoasă reflectă fără îndoială schimbări majore în tipul de economie de subzistență practicat de purtătorii culturii Coțofeni, care se diversifică, păstoritul transhumant luând o amploare fără precedent. Numai așa pot fi explicate urmele de locuire sezonieră pe vârfurile stâncoase, din abri-uri. Datele analizelor arheozoologice reflectă acest proces, printr-o dominare a numărului ovicaprinelor în raport cu bovinele domestice.

Formele ceramice caracteristice fazei Coțofeni III din Transilvania sunt în primul rând ceștile (pl. 68/1-2, 4-5; 69/1-2; 77/1-2; 78/1-2; 79/1 etc) și cănile (pl. 79/3; 80/1; 82/4,7) cu fundul rotund, corpul globular, gâtul oblic și toarta supraînălțată, ceștile tronconice cu toarta supraînălțată (pl. 74/1; 83/12), căucele cu

corpul scund şi toarta laterală (pl. 78/3; 90/21), vasele cu corp globular şi buza evazată (pl. 79/2; 84/8, 85/1-2; 91/2-6), străchinile cu gura în formă de pâlnie (pl. 70/9; 74/3; 82/11; 14-15), paharele conice (pl. 83/18), lor adăugându-li-se diferite variante de amfore (pl. 81/2; 82/12; 85/10; 89/8, 10), vase borcan (pl. 74/2; 82/10; 89/12, 15-16) şi oale (pl. 71/6; 85/8; 94/6), care dezvoltă forme cunoscute şi în etapele anterioare.

În Banat, tipologia formelor este puternic influenţată de repertoriul ceramicii Kostolac, cuprinzând o serie de vase specifice zonei. Este vorba despre străchinile cu fund plat, corp cilindric şi gura în formă de pâlnie (pl. 98/2; 106/2), cele cu corpul emisferic, umăr bine marcat şi gura trometiformă (pl. 103/2, 4-5; 104/1-3; 106/3), vasele cu corp oval (pl. 98/1), sau căucele cu fund ascuţit şi toartă supraînălţată (pl. 106/9), ceştile cu corp semisferic, gât cilindric şi buza dreaptă, toarta fiind supraînălţată (pl. 97/8; 98/4; 105/1, 4; 107/9), vase gen butoi (94/4), vase-askos (pl. 106/8), la care se adaugă vase în formă de clopot (pl. 92/5; 96/1; 99/2), strachini cu buza trasă spre interior(pl. 96/2-3; 97/1, 5, 7; 100/2-3;), amfore (pl. 93/2, 4-5; 97/2) etc.

Din punct de vedere ornamental, ceramica fazei a III-a prezintă trăsături net diferite în Transilvania şi Banat faţă de Oltenia, fapt ce a şi determinat uneori utilizarea noţiunii de "cultura ceramicii cu împunsături succesive" (*Berciu 1960*, 80; *Nestor 1960*, 99) sau de "cultura Câlnic" (*Bichir 1962*, 114). Faptul se datoreşte desigur folosirii intensive a tehnicii "*furchenstich*", care lipseşte la sud de Carpaţi, cu excepţia unui areal limitat în nordul Olteniei, din zona Rm. Vâlcea, în care s-au manifestat puternice influenţe transilvănene. Această situaţie oferă un motiv în plus de a reanaliza relaţiile culturale şi cronologice ale culturii Coţofeni din sudul Olteniei şi nord-vestul Bulgariei cu manifestările din Transilvania şi Banat. Se poate ridica chiar întrebarea dacă descoperirile de la Dunăre, precum Ostrovul Corbului – km 911 sau Basarabi, în care apare şi decorul pictat (*Roman 1976*, 29, pl. 48/15-22, 49/1-11) nu-şi încetează evoluţia la un orizont anterior fazei Coţofeni III.

Decorul realizat prin împunsături succesive este prezent masiv şi în Banat, chiar dacă realizat într-o tehnică uşor diferită, împunsăturile fiind de obicei uşor distanţate. Pe de altă parte, un gen de ornamentare necunoscut în aria transilvăneană sunt striurile, pe care le întâlnim în nivelul f de la Băile Herculane (*Roman 1976*, pl. 74/13; 77/4, 9), ele fiind preferate în zona Dunării, mai ales în varianta sud-olteană.

Dintre aşezările reprezentative pentru această etapă, pot fi amintite, pentru Transilvania, cele de la Sebeş –"Râpa Roşie", Cîlnic, Şincai –"Cetatea Păgânilor", Bretea Mureşană, Boarta, Răchita, Blandiana, Cetea, Poiana Ampoiului –"Piatra Corbului", Meteş – "Piatra Peşterii", etc.

Pentru Banat, aşezările reprezentative sunt cele de la Bocşa Montană – "Colţan", Cuptoare – "Piatra Ilişovei", Herculane – "Peştera Hoţilor" (nivelele f-h)

şi "Peştera Oilor" sau Româneşti – "Peştera cu apă". La Moldova Veche -"Humca" elementele Coţofeni prezente mai ales în nivelul inferior, în combinaţie cu cele Kostolac, vor fi înlocuite prin expansiunea culturii Vučedol în zonă.

Activitatea metalurgică cunoaşte o considerabilă dezvoltare în acestă etapă, majoritatea obiectelor descoperite în contexte stratigrafice certe aparţinând fazei a III-a, ca şi urmele de ateliere identificate la Herculane, Cuptoare – "Piatra Ilişovei" sau Moldova Veche. Cu toate acestea, nu există deocamdată dovezi clare de producere locală a unor tipuri de arme sau unelte caracteristice Bronzului timpuriu, cum ar fi cazul topoarelor cu gaură de înmănuşare verticală. Este şi motivul pentru care nu putem susţine, cel puţin în acest stadiu al cercetărilor, încadrarea culturii Coţofeni într-o altă perioadă istorică, respectiv epoca bronzului, cum se propune recent (*Vulpe 1997*, 46), chiar dacă faza a III-a prezintă elemente care o diferenţiază din anumite puncte de vedere (tip de habitat, strategii de subzistenţă, ritual funerar, revigorarea metalurgiei cuprului) de fazele precedente.

2. Cronologia relativă şi absolută

2. 1. Cronologia relativă

Cultura Coţofeni a fost multă vreme plasată în cazul Transilvaniei, la un orizont post-Petreşti, respectiv ante-Wietenberg, poziţie rezultată din situaţiile stratigrafice constatate în mai multe staţiuni (Tărtăria, Cetea, Răhău, etc.). Nu puţini au fost cercetătorii care au susţinut iniţial o legătură nemijlocită între geneza culturii şi fondul Petreşti, propunând chiar acea etapă Petreşti-Coţofeni (*Vlassa 1963,* 488 fig. 11), după cum alţii susţineau derivarea anumitor forme sau motive Wietenberg din repertoriul Coţofeni (*Chidioşan 1980,* 70-71). Descoperirile ulterioare îi vor permite lui Roman să intervină cu nuanţări şi corecturi, care vor dilata intervalele de timp cuprinse între sfârşitul culturilor eneolitice cu ceramică pictată şi apariţia primelor manifestări Coţofeni, respectiv între dispariţia acestora şi culturile clasice ale epocii bronzului. Definirea orizontului cu torţi pastilate (Herculane – Cheile Turzii) şi surprinderea unor situaţii stratigrafice în care acesta era suprapus de faza Coţofeni I, cum este cazul peşterii Binder din Cheile Turzii (*Roman 1971*, 97-101) sau a Peşterii Hoţilor de la Băile Herculane (*Roman 1971*), vor determina propunerea următoarei succesiuni: orizont torţi pastilate -> Coţofeni Ia (orizont înrudit cu Cernavodă III şi Celei în zona Dunării (*Roman 1971*, 100-114). Pentru Gh. Lazarovici şi Z. Maxim, recenta publicare a materialelor Coţofeni I de la Bernadea, provenind din săpăturilor efectuate de N. Vlassa şi I. Glodariu, le oferă o nouă ocazie de afirmare a existenţei unei "componente Turdaş-Petreşti în tehnologie şi unele elemente ale decorului" (*Vlassa et al. 1995*, 577), fapt imposibil de acceptat în lumina datelor stratigrafice şi cronologice existente la ora actuală.

Într-un tablou sinoptic publicat în 1989, I. Paul va propune o succesiune parţial asemătoare, în care orizontul Herculane-Cheile Turzii se interpune între faza

Petreşti B2 şi Coţofeni I, cea din urmă fiind însă socotită, spre deosebire de Roman, contemporană cu Bodrogkeresztúr şi chiar Decea Mureşului (*Paul 1989*, tabel I). Câţiva ani mai târziu, în monografia sa dedicată culturii Petreşti, Paul publică un tabel modificat, în care cultura Bodrogkeresztúr şi faza finală a torţilor pastilate preced nemijlocit cultura Coţofeni (*Paul 1992*, 207, tabel 2). S. A. Luca susţine şi el succesiunea Bodrogkeresztúr - torţi pastilate – Baden (implicit Coţofeni) în textul recentei sale lucrări consacrate culturii Bodrogkeresztúr (*Luca 1999b*, 47), deşi în aceeiaşi lucrare publică un tabel cronologic în care torţile pastilate sunt urmate de un orizont Cernavodă III, care acoperă atât Banatul, cât şi Crişana şi Transilvania (*Luca 1999b*, 94, tabel I). Logic, ar rezulta existenţa unor infiltrări de tip Cernavodă III – Boleràz în Transilvania, care ar participa nemijlocit la geneza culturii Coţofeni, fenomen afirmat de P. Roman în cazul Olteniei sudice (*Roman 1976*, 59). Din păcate, aşezarea de la Locusteni invocată de Roman, unde sunt semnalate complexe separate Cernavodă III, Celei şi Coţofeni, nu poate constitui un argument, în situaţia în care ceramica Coţofeni de aici este specifică fazei II şi nu I, aşa cum s-a afirmat iniţial (*Roman 1976*, 38, pl. 59-60). Roman subliniase absenţa din cadrul ceramicii Coţofeni a canelurilor realizate în tehnica asemănătoare celor din cultura Baden sau complexul Cernavodă III – Boleraz (*Roman 1976*, 30). Gh. Lazarovici şi Z. Maxim remarcă şi ei lipsa materialelor canelate de tip Cernavodă III – Boleraz dintr-o serie de aşezări Coţofeni timpurii din Transilvania, cum ar fi Dăbâca, Bernadea, Tărtăria etc. (*Vlassa et al. 1995*, 578).

Cercetarea atentă a vechilor colecţii şi descoperirile din ultimul deceniu au contrazis însă remarca de mai sus, aducând date noi în ceea ce priveşte debutul culturii Coţofeni. Dorim să semnalăm în primul rând rezultatele recentelor cercetări de la Vinţu de Jos – Sibişeni, unde, pe lângă complexe aparţinând torţilor pastilate a apărut şi o locuire considerată de autorii săpăturii Coţofei I final, eventual II incipient, în care este frecvent "decorul canelat de tip Baden" (*Andriţoiu şi Popa 1999*, 106). Materialele se înscriu în limitele fazei I, în opinia noastră, cât priveşte strachinile canelate pe partea interioară a buzei de la Sibişeni dar şi Vinerea - "Tăbărâşte" (pl. 23/2), acestea au analogii apropiate în cultura Cernavodă III (*Morintz şi Roman 1968*, abb. 29/5, 33/5, 34/4a-b, 35/35). Vasele mici, probabil ceşti, cu corpurile bombate, de la Vinerea (pl. 23/4) şi Miceşti - "Valea Luncii" (pl. 26/1-3, 6), acoperite de caneluri verticale paralele (pl.23/4; 26/1-2) sau uşor oblice (pl. 26/3, 6) se regăsesc şi ele în repertoriul Cernavoda III (*Morintz şi Roman 1968*, abb. 33/10, 35/5, 37/1-4, 12-13, 39/8, 14-16), Boleráz (*Němejcová-Pavúcová 1977*, fig. 4/1-4 ; *1979*, fig. 2/2, 7/7; sau Baden, fazele Ib - IIa (*Němejcová-Pavúcová 1968*, fig. 20/1; *1991*, fig. 7/2-6). Fragmentele decorate cu şiruri multiple de brâuri alveolare, dispuse atât pe buza vaselor (pl.20/1-2; 22/1-2, 4; 33/46) cât şi pe corpul acestora (pl. 21/1; 22/3) într-o manieră care-şi găseşte excelente analogii în mediul Cernavodă III (*Morintz şi Roman 1968*, fig. 28/3, 6; 29/1-2; 30/25; 34/1-

2; 36/4). Boleráz (*Němejcová-Pavúcová 1973*, fig. 4/10, 13 ; *1977*,fig. 5/20) Baden (*Banner 1956*, pl. 2/20; 20/22, 25).

Analogiile amintite modifică considerabil problema raporturilor cronologice dintre orizontul Cernavodă III – Boleráz/Baden I şi faza Coţofeni I. Majoritatea cercetătorilor au susţinut o posterioritate completă a culturii Coţofeni faţă de etapa amintită (*Neustupný 1959*, 274-275; *Roman 1976*, 59-60, fig, 9, 70; *1983*, 120-121şi harta 4; *Němejcová-Pavúcová 1981*, 264-265; *Bogataja şi Manzura 1994*, 72-78, fig. 4-5). Pe lângă elementele de factură Cernavodă III – Boleráz/Baden I prezente în complexele Coţofeni timpurii din Transilvania, o examinare atentă a hărţilor cu răspândirea descoperirilor aparţinând orizontului Cernavodă III – Boleráz ilustrează cum acesta ocoleşte clar aria cu descoperiri Coţofeni I (*Roman 1983*, harta 4; *Bogataja şi Manzura 1994*, fig 4). Apariţia recentă în Crişana a descoperirilor de la Carei – "Drumul Căminului", considerate de tip Cernavodă III – Boleràz (*Németi şi Sălceanu 1995*) nu face decât să întărească observaţia noastră. Prin urmare, va trebui avută în vedere pentru viitor posibilitatea unei contemporaneităţi parţiale între faza Coţofeni I şi etapa finală Cernavodă III – Boleráz/Baden I.

Relaţiile Coţofeni-Baden au fost deja amănunţit analizate atât pentru zona de vest a ţării (*Roman şi Németi 1978*), cât şi pentru întreaga evoluţie a culturii Coţofeni (*Roman 1976*, 61-62; *Němejcová-Pavúcová 1981*, 264-268), dar într-o etapă când o serie de materiale din zona transilvăneană nu erau încă cunoscute.

Atribuirea materialelor de la Oradea – Salca – "Gheţărie" fazei Coţofeni I (*Roman şi Németi 1978*, 42; pl. 50-55/1-4; 73/8-13; 74-77) devine problematică, o serie de forme şi ornamente (*Roman şi Németi 1978*, pl. 52/12, 53/8, 54/7, 11, 15; 55/3; 73/6, 11-14; 75/1-6, 8-12; 76/1-5) fiind mai curând specifice începutului fazei a II-a, aşa cum este aceasta definită în prezent prin aşezările din zona Mureşului mijlociu. Ca atare, citarea unor analogii în orizontul Baden de tip Fonyód ar putea indica un paralelism între faza Coţofeni II şi faza B Neustupnỳ, respectiv etapa IIa Němejková-Pavúková (*Němejková-Pavúková 1981*, 261). La Unimăt, unde apar materiale tipice Coţofeni II (*Roman şi Németi 1978*, 48, 53 pl. 68-69), ceramica Baden a fost atribuită fazei C, etapa Viss (*Roman 1976*, 52-53; *Roman şi Németi 1978*, 49). Apariţia în Transilvania a ceştilor cu fund rotunjit şi toartă supraînălţată, care apar din faza IIb (*Němejková-Pavúková 1981*, fig. 4/G7) dar sunt caracteristice mai ales fazei Baden C după Neustupnỳ sau III, după Němejková-Pavúková (*1981*, fig. 5/G3), se produce începând tot din faza Coţofeni II. Prin urmare, un sincronism între faza Coţofeni II şi cultura Kostolac (*Roman 1976*, fig. 8) nu mai poate fi acceptat. Nivelele f şi g de la Herculane – "Peştera Hoţilor", care prezintă puternice influenţe Kostolac, nu pot fi atribuite fazei a II-a a culturii Coţofeni (*Roman 1976*, 40), ci trebuie plasate la începutul fazei III. Un punct de vedere asemănător privind poziţia cronologică a nivelelor f-g de la Herculane a exprimat şi H. Parzinger, care

le consideră contemporane cu aşezarea Coţofeni III de la Sebeş şi cultura Kostolac, toate fiind încadrate în orizontul 12 (*Parzinger 1993*, 269-270).

Paralelismul Coţofeni II - Baden C redeschide posibilitatea unei contemporaneităţi parţiale între faza Baden D şi începutul fazei Coţofeni III, care fusese susţinută încă de Horedt (*1949*, 64). În favoarea acestui sincronism poate fi invocată şi apariţia unor motive decorative de factură badenoidă târzie, cum ar fi butonii discoidali aplicaţi în partea superioară a torţilor, în aşezări Coţofeni III din Banat, de pildă la Româneşti (*Roman 1976*, pl. 35/15) sau din Transilvania, la Câlnic (*Roman 1976*, pl.35/17), Căpud – "Măgură" (*Gligor 1999*, pl. 10/4-5) sau Poiana Ampoiului. Tot în aşezări Coţofeni III incipiente apar şi toartele cu multiple creste verticale (*Gligor 1999*, fig. 10/8), cu perfecte analogii tot în mediul Baden (*Banner 1956*, pl. 79/37, 83/8; *Němejková-Pavúková 1968*, fig.19/11). Contraargumentul prezenţei unei locuiri Coţofeni III la Oradea-Salca, adică într-o zonă în care sunt documentate şi aşezări Baden D (*Roman 1976*, 52), nu este decisiv, în măsura în care prezenţa buzelor cu "manşete" (*Roman 1976*, pl. 117/12) plasează locuirea Coţofeni la un orizont mai târziu. În varianta în care prima parte a evoluţiei culturii Kostolac se produce simultan cu sfârşitul culturii Baden, după unii autori constituind chiar ultima etapă (E) a acesteia (*Neustupný 1973*, 326-328), contemporaneitatea parţială Coţofeni III – Baden D-E – Kostolac devine un fenomen credibil.

Revenind asupra relaţiilor cronologice Coţofeni – Kostolac, constatăm că acestea pot fi cert demonstrate la nivelul fazei Coţofeni III, cele mai semnificative descoperiri provenind din sudul Banatului, unde se dezvoltă o variantă regională, în care elementele Coţofeni se amestecă cu cele Kostolac (*Roman 1976*, 54), deşi au existat şi opinii potrivit cărora se poate vorbi chiar despre o locuire Kostolac în această zonă (*Boroneanţ 1966*). Prezenţa influenţelor Kostolac se face simţită începând din nivelele f şi g de la Herculane, pentru a deveni marcantă în nivelele h-i, care sunt contemporane cu aşezarea de la Bocşa Montană – "Colţan". Pentru zona Transilvaniei, asemenea influenţe sunt mult mai puţin evidente, de aceea nu putem face comentarii asupra sincronismelor cu mediul Kostolac.

Asupra relaţiei Coţofeni – Vučedol, nu dispunem de prea multe date stratigrafice, dar ele sunt edificatoare. În aşezarea de la Moldova Veche – "Humca", din cele trei nivele (e-g), ultimele două conţin numeroase elemente Kostolac şi Vučedol, pentru care au fost găsite paralele la Gomolava (*Roman 1980*, 224 şi nota 34). Publicarea recentă a locuirii eneolitice din această staţiune indică existenţa a trei etape: Gomolava IIIa = Baden, Gomolava IIIb = Kostolac şi Gomolava IIIc = Vučedol (*Petrović 1988*). Pentru locuirea Kostolac s-au diferenţiat trei faze, dintre care ultima conţine asociate elemente Kostolac şi Vučedol, care însă nu provin din complexe închise (*Petrović 1988*, 42). La Herculane, materiale Vučedol au fost publicate din nivelul j (*Roman 1976*, 113/1-7), din care nu au fost ilustrate şi materiale Coţofeni III tipice. Ele nu pot fi

încadrate nici într-un caz într-o etapă târzie, iar dacă nu formează cumva un nivel Vučedol propriu-zis şi se asociază cu materiale Coţofeni – Kostolac (*Roman 1976*, 55), atunci putem afirma că sfârşitul culturii Coţofeni în zona Banatului este contemporană cu faza Vučedol timpurie, caracterizată prin persistenţa elementelor Kostolac.

Raporturile cronologice dintre cultura Coţofeni şi manifestările culturale din sud-estul Transilvaniei au fost mult timp dominate de teza sincronismului Coţofeni III – Schneckenberg B (*Horedt 1949*, 64; *1968*, 113; *Bichir 1962*, 114; *Roman 1982, 48; 1986*, 31, 41, fig. 7; *Ciugudean 1986*, 72; *Andriţoiu 1985*, 14; *1992*, 18; *Rotea 1993*, 66), susţinută de unele materiale ceramice descoperite în aria unor aşezări Coţofeni târzii, precum Boarta (*Horedt 1949*, fig. 14/6), Şincai (*Lazăr 1978*, pl.5/5, 8/3) sau Bretea (*Rotea 1981*, 24, pl. 7/1,3,6). Ocazional, au fost exprimate şi puncte de vedere diferite, chiar Roman afirmând în monografia sa că "evoluţia culturii Coţofeni din Transilvania trebuie să fi precedat Schneckenberg B" (*Roman 1976*, 57). Într-un studiu recent acelaşi autor exprima unele rezerve privind atât încadrarea culturală a descoperirilor respective, considerând posibilă şi apartenenţa la grupul Jigodin, cât şi raportul lor real cu locuirea Coţofeni (*Roman et al 1992*, 187).

Publicarea cercetărilor de la Ampoiţa ne-a prilejuit o primă revizuire critică a raporturilor Coţofeni–Schneckenberg (*Ciugudean 1991*, 105), asupra cărora am revenit pe larg din perspectiva cunoştinţelor ulterioare privind repertoriul ceramic al bronzului timpuriu din Transilvania (*Ciugudean 1996*, 140-141 şi fig. 96), reanalizarea materialelor în discuţie determinându-ne să punem sub semnul întrebării atribuirea lor culturii Schneckenberg şi mai ales fazei sale B. Prezenţa frecventă a străchinilor cu "trichterrand" în descoperirile de tip Zăbala (*Székely Zs. 1997*, 28, pl. XX/2-5, XXI/6, XXV/2, 6) permite includerea fragmentului de la Boarta mai curând în acest orizont, ale cărui raporturi directe cu mediul Coţofeni au contribuit la apariţia grupului Livezile. Nici la Bretea nu avem de-a face cu materiale tipice Schneckenberg (pl. 85/10, 87/7-8), în plus relaţia lor cu locuirea Coţofeni nu este clară (*Andriţoiu 1992*, 120, nr.19), situaţie valabilă şi în cazul descoperirilor de la Şincai – "Cetatea Păgânilor" (pl. 88/5-6, 90/22), unde apropierile de repertoriul de forme cunoscut în aria Schneckenberg sau Jigodin sunt însă evidente. În concluzie, având în vedere că purtătorii culturii Coţofeni sunt prezenţi în sud-estul Transilvaniei până în faza a II-a (descoperirile de la Bod, Feldioara, Şoimeni), pătrunderea în această zonă a comunităţilor de tip Zăbala nu a putut avea loc decât începând cu faza Coţofeni III, evoluţia culturii Schneckenberg fiind aşadar ulterioară în cea mai mare parte culturii Coţofeni, idee vehiculată şi de alţi cercetători (*Machnik 1985; 1991*, 98, tabelul III).

Pentru stabilirea relaţiilor cronologice ale culturii Coţofeni cu manifestările culturale de la sudul Dunării, aşezarea de la Radomir - Vahovo constituie un punct important de referinţă, aici fiind surprinse cinci nivele de locuire (*Alexandrov*

1994). Primele două (Radomir V-IV) conțin ceramică canelată și forme cu bune analogii în mediul Cernavodă III – Boleráz și Baden I-II (*Alexandrov 1994*, 117-118, pl.I-III). Ceramica nivelului III are excelente paralele în mediul Kostolac și Bubanj Hum Ib, fiind considerată de autor contemporană cu Coțofeni II-III (*Alexandrov 1994*, 118-119, pl.IV) Ultimele două nivele (Radomir II-I) își găsesc analogii în faza timpurie, respectiv clasică a culturii Vučedol, fiind sincronizate și cu faza Coțofeni III (*Alexandrov 1994*, 119, pl. V-VI, VIII). După părerea noastră, nivelele Radomir II-I nu oferă nici o relație viabilă în ceea ce privește repertoriul formelor cu mediul Coțofeni, cât despre ornamentele constând din benzi de linii incizate și motivele în zig-zag (*Alexandrov 1994*, pl. 5/2-7, 9, 6/1-2), acestea reprezintă elemente comune pentru mediul vučedolian, ele regăsindu-se și în ceramica grupului Livezile (*Ciugudean 1996*, fig. 6/4, 10/3, 11/5, 12/2-3, 16/1-3, 6-8). Prin urmare, fazele Coțofeni I-III pot fi paralelizate, cel puțin parțial, cu Radomir V-III, evoluțiile ulterioare din această stațiune plasându-se într-o etapă post-Coțofeni.

Recentele descoperiri de la Ostrikovac (*Stojić 1996*) permit interesante corelații și spre sud-vest, cu manifestările culturale din bazinul Moravei. Având în vedere elementele tipice Kostolac din nivelele Ostrikovac Ia-c, acestea din urmă pot fi paralelizate cu ultima etapă a culturii Coțofeni precum și cu nivelele Radomir III-II.

Corespondențele cronologice dintre cultura Coțofeni și realitățile arheologice de la sud de Balcani privesc în primul rând așezarea de la Ezero (*Georgiev et al 1979*), asupra sincronismelor culturale dintre Ezero și culturile Baden, Coțofeni și Kostolac exprimându-se puncte de vedere dintre cele mai contradictorii (*Katinčarov 1974; Roman 1976a; 1982b; Nemejcova-Pavúková 1982*). Pentru Roman, faza Ezero B_1 este contemporană, în linii mari, ultimei faze a culturii Coțofeni și unei părți din evoluția culturii Vučedol (*Roman 1986b*, 20, fig. 1). O descoperire care vine să contrazică o asemenea corelație cronologică este strachina miniaturală descoperită în nivelul Schneckenberg B de la Ariușd (*Roman et al. 1992*, 76, pl. 60/11), care prin formă și ornamentarea interioară, își găsește perfecte analogii la Ezero, în etapele anterioare fazei B_2 (*Georgiev et al. 1979*, tabelul 169, tipul 15). În atare condiții, un paralelism Coțofeni III - Ezero B_1 nu mai poate fi acceptat, în schimb sincronizarea propusă de Katinčarov între Ezero I (= Ezero A) și Coțofeni devine plauzibilă (*Katinčarov 1974*, 23).

În ceea ce privește Macedonia, singurele puncte de referință pot fi găsite în partea sa răsăriteană, respectiv în așezările de la Dikili Tash (*Seferiades 1983; 1985*) și Sitagroi (*Renfrew 1971; Renfrew et al 1986*). La Dikili Tash, nivelurile 3-17 aparținând bronzului timpuriu, au fost împărțite în două mari etape: bronz timpuriu I (IIIA = nivelurile 17-13) și bronz timpuriu II (IIIB = nivelurile 11-3). Dacă în prima etapă tehnicile și motivistica decorativă sunt mai apropiate de orozontul Baden și parțial Kostolac, în cea de-a doua (IIIB) apar romburile și

triunghiurile haşurate în interior (*Seferiades 1985*, pl. 21/6; 23/3-5), precum şi străchinile cu partea interioară a buzei decorată cu incizii în rețea (*Seferiades 1985*, pl. 20/5-6). Nu lipsesc nici triunghiurile imprimate, care formează benzi cruțate în zig-zag (*Seferiades 1985*, pl. 22/5-6, 23/2), care trimit, împreună cu motivele amintite deja, în egală măsură la repertoriul vučedolian. Elemente de sorginte asemănătoare apar şi în orizontul Va de la Sitagroi (*Sherratt 1986*, fig. 13.12/2, 13,13/1-3, 8-9, 11), ceea ce l-a şi determinat pe Seferiades să paralelizeze Dikili Tash IIIB cu Sitagroi Va (*Seferiades 1985*, 70). Prin urmare, cultura Coțofeni ar putea fi contemporană în linii generale cu Dikili Tash IIIa (nivelurile 17-13) şi Sitagroi IV.

2. 2. Cronologia absolută

Încercările de stabilire a unor limite cronologice absolute pentru cultura Coțofeni au fost destul de rare, ele bazându-se inițial doar pe cele patru date radiocarbon provenind din stațiunea de la Băile Herculane – "Peştera Hoților", menționate sumar de Roman în monografia sa, fără a mai fi însă utilizate pentru stabilirea cronologiei absolute a culturii, care va fi plasată în a doua jumătate a mileniului III î. Chr. (*Roman 1976*, 67, nota 11). Acestor date li vor adăuga ulterior alte trei de la Ostrovul Corbului (*Linick 1979*, 186-202), toate fiind reunite în monografia lui Breunig, care propune plasarea fazelor Coțofeni II-III între 2600 – 2300 b.c. (*Breunig 1987*, 119). În studiul lor consacrat eneoliticului târziu din sud-estul Europei, Bankoff şi Winter calibrează două dintre datele privind cultura Coțofeni, paralelizând astfel fazele Coțofeni II-III cu Baden şi precedând Vučedol (*Bankoff şi Winter 1990*, 186-189, tabelele 2 şi 3). O imagine mult mai completă a cronologiei absolute pentru sud-estul Europei, incluzând cultura Coțofeni, oferă Forenbaher, care pe baza calibrării tuturor celor şapte date disponibile de la Băile Herculane şi Ostrovul Corbului plasează cultura Coțofeni între 3300 – 2700 BC, contemporană cu Kostolac (*Forenbaher 1993*, 246, fig. 5)

În studiul său consacrat cronologiei absolute a neo-eneoliticului din România, Mantu discută şi poziția culturii Coțofeni, utilizând toate datele menționate anterior, care sunt prezentate într-o anexă atât necalibrate, cât şi calibrate cu 1 şi 2 σ (*Mantu 1995*, 229-230, nr.114-120). Pe baza datelor necalibrate, autoarea plasează începutul culturii în jur de 2700/2600 b.c., perioada de dezvoltare pentru fazele II-III fiind intervalul cuprins între 2550-2350 b.c. (*Mantu 1995*, 222).

În urma cercetărilor din aşezarea Coțofeni III de la Poiana Ampoiului - "Piatra Corbului", au fost obținute primele datări radiocarbon pentru Transilvania, trei dintre ele fiind executate în laboratorul din Zürich, alte două la Berlin (pl. 153).

Numărul probei	Data necalibrată	Data calibrată (1 σ)	Data calibrată (2 σ)
Băile Herculane			
LJ-3533	4460	3338 - 2929 BC	3370 - 2910 BC
LJ-3534	4360	3254 – 2900 BC	3350 – 2701 BC
LJ-3535	4350	3038 – 2913 BC	3292 – 2788 BC
LJ-3536	4300	3018 – 2891 BC	3080 – 2705 BC
Ostrovu Corbului			
LJ-3797	4570±60	3372 - 3137 BC	3503 - 3047 BC
LJ-3798	4420±50	3291 – 2928 BC	3330 – 2920 BC
LJ-3799	4400±60	3255 – 2922 BC	3330 – 2910 BC
Poiana Ampoiului			
UZ - 2868/ETH-9276	3755 ± 70 BP	2312 - 2074 BC	2438 - 1985 BC
UZ - 2869/ETH-9277	4085 ± 70 BP	2829 - 2558 BC	2872 - 2487 BC
UZ - 2870/ETH-9278	4030 ± 75 BP	2798 - 2496 BC	2860 - 2370 BC
Bln - 4620	4239 ± 40 BP	2810 - 2770 BC	2820 - 2660 BC
Bln - 4621	4260 ± 41 BP	2920 - 2870 BC	2930 - 2860 BC

Probele UZ – 2868, 2869, 2870 provin din suprafața II, prima provenind din umplutura unei gropi care pleacă din ultimul nivel de locuire Coțofeni, în timp ce următoarele două aparțin nivelului inferior de locuire. Cât priveşte probele Bln – 4620, 4621 acestea aparțin unei locuințe de suprafață din secțiunea V, aparținând nivelului inferior de locuire. Datele apropiate obținute pentru ultimele patru probe în comparație cu data foarte târzie oferită de proba UZ – 2868/ETH-9276, ne determină să nu o luăm în considerare, cel puțin deocamdată, pe aceasta din urmă.

Datele obținute din aşezarea de la Ostrovul Corbului se plasează într-un interval corespunzător ultimei treimi a mil. IV BC şi debutului mil. III BC, ceea ce ar corespunde fazei clasice Baden, a cărei dezvoltare este plasată de S. Forenbaher între cca. 3600-2800 BC (*Forenbaher 1993*, 246, fig. 4). J.Maran a restrâns acest interval la perioada cca. 3500 – 3100/3000 (*Maran 1996*, 354).

Datele privind locuirea Coțofeni III de la Poiana Ampoiului se plasează în general într-o etapă post-Baden, corespunzătoare evoluției culturilor Kostolac şi parțial Vučedol. Astfel, nivelul IIIb de la Gomolava, cuprinzând materiale Kostolac târzii, a fost datat la 4210 ± 60 BP (*Waterbolk 1988*, 121), calibrat între 2910-2699 BC (*Durman şi Obelić 1989*, 1004, tabelul 1). M. Primas a calibrat două dintre datele privind locuirea Kostolac de la Gomolava, obținând intervalele 3108-2877 (94,4%) şi 3146-2920 (59,7%), în vreme ce pentru faciesul Kostolac de la Pivnica a obținut data de 2910-2575 (100%) (*Primas 1996*, 165-166).

Două probe aparținând fazei B din aşezarea de la Vučedol au furnizat datele de 4322 ± 100 BP, calibrat 3077-2787 BC, respectiv 4286 ± 120 BP, calibrat 3040-2703 BC (*Durman şi Obelić 1989*, 1004, tabelul 1). După Forenbaher, analiza

tuturor datelor C_{14} disponibile, ar plasa debutul fazei Vučedol clasice în jurul anului 2900 î. Chr. (*Forenbaher 1993*, 247, fig. 6). Recent, un studiu asupra cronologiei absolute a culturii Glina (*Băjenaru 1998*) a determinat şi o rediscutare a poziției cronologice a culturii Coțofeni, luându-se în considerare şi datele existente pentru culturile Baden, Kostolac şi Vučedol. Băjenaru plasează începutul culturii Coțofeni "nu mult după 3500", iar sfârşitul acesteia în jurul datei de 2800 BC, în cazul datelor de la Poiana Ampoiului optându-se, pe considerente destul de discutabile, pentru intervalul mai ridicat, respectiv 2900-2800 BC, oferit de probele analizate la Berlin (*Băjenaru 1998*, 6-10).

Discutând cronologia absolută a bronzului timpuriu şi mijlociu din Banat, F. Gogâltan se referă şi la datarea manifestărilor culturale din eneoliticul târziu (Baden, Kostolac, Vučedol, Coțofeni), reținând însă doar probele care pot fi legate de regiunea respectivă (*Gogâltan 1999*, 56-60). Opțiunea sa surprinzătoare de-a plasa sfârşitul culturii Baden înainte de 3000 BC, invocând şi două dintre probele de la Băile Herculane şi Ostrovul Corbului, atribuite fazei Coțofeni IIb (*Gogâltan 1999*, 68), vine în contradicție chiar cu datele pe care le-a prezentat anterior în text, sintetizate în pl. 2.

Certitudinea ca sfârşitul culturii Coțofeni să fie situat înaintea mijlocului mileniului III î. Chr este confirmată de singura dată radiocarbon obținută pentru grupul Livezile în aşezarea eponimă de la Livezile - "Baia", care se plasează între 2780 - 2580 BC cu o probabilitate de 70%.

Desigur că datele şi corelațiile propuse în acest capitol şi sintetizate într-un tabel cronologic (pl. 154) au un anumit grad de relativitate, fiind necesar un volum sporit de cercetări şi serii mai lungi de date C_{14} pentru a putea preciza, cu mai multă exactitate, poziția cronologică ocupată de cultura Coțofeni. Cu toate acestea, se poate uşor constata că ele corespund în general relațiilor stabilite prin metodele clasice între culturile Baden, Kostolac şi Vučedol, pe de-o parte şi Coțofeni, pe de alta.

VI. SFÂRŞITUL CULTURII COŢOFENI

În 1976, P. Roman arăta că, la nivelul documentaţiei existente la acea dată, în evoluţia culturii nu era cunoscută o fază de decadenţă care să permită a se vorbi de o evoluţie ce ar putea, la un moment dat, să capete altă denumire (*Roman 1976*, 36, 75).

Apariţia recentă a descoperirilor de tip Livezile (*Ciugudean 1996*, 78-96) modifică radical situaţia pentru vestul Transilvaniei, analiza acestor materiale evidenţiind transformarea fondului Coţofeni târziu, prin contactul cu elemente venite din arii culturale diferite, într-o manifestare etno-culturale nouă.

Analiza ceramicii descoperite în aşezarea de la Livezile – "Baia", cea mai bine cercetată până acum (*Ciugudean 1997*, 7-44), relevă cu certitudine persistenţa unei puternice componente Coţofeni. O serie de forme, precum ceaşca cu gura oblică şi toarta supraînălţată (pl. 113/1), strachina tronconică cu buza îngroşată în interior (pl. 114/10), cana cu corp sferic şi toartă supraînălţată (pl. 115/1-2), aparţin în mod nemijlocit repertoriului Coţofeni, cu observaţia, obligatorie însă, că ponderea lor în totalul ceramicii este redusă. De sorginte Coţofeni sunt şi unele tehnici sau motive ornamentale, cum ar fi decorul cu împunsături succesive (pl. 109/1, 3; 110/13; 111/5, 8; 114/8; 115/1), motivele incizate sub formă de "schelet de peşte" (pl. 112/4) sau "tablă de şah" (pl. 113/3), aplicaţiile gen "boabe de linte" (pl. 115/2), dar ele apar într-o proporţie nesemnificativă.

Pe de altă parte, este vizibilă apariţia unor forme ceramice şi motive ornamentale care predomină cantitativ şi care sunt străine fondului Coţofeni.

Dintre formele ceramice noi, se remarcă strachina cu gura în formă de pâlnie ("Trichterrandschüssel"), separată de corpul bombat printr-un umăr bine conturat, buza fiind deseori îngroşată şi răsfrântă sub formă de colac (pl. 110/1-4, 111/3, 10, 14, 112/1-4, 113/4-6). În Transilvania cele mai bune paralele le găsim în grupul Zăbala (*Székely Zs. 1997*, 29, pl. 20/1-5, 21/5-6, 25/2, 26/1-3, 5) şi Schneckenberg (*Prox 1941*, fig. 7-11, 17-21; *Bichir 1962*, fig. 7/3, 7). La sud de Carpaţi ele sunt prezente în cultura Cernavodă II (*Berciu et al. 1973*, pl.5/2-3, 5, 9, 11-12), Glina (*Schuster 1997*, fig. 66/2, 77/2, 91/5, 108/1) sau la Căţelu Nou (*Leahu 1965*, fig. 6/6, 7/7). De remarcat că acest tip de strachină apare frecvent în manifestările eneolitice târzii din Europa centrală, precum Cham (*Burger 1988*, pl. 20-22).

Unele forme de vase, cum ar fi recipientele globulare cu gât cilindric (pl. 114/3, 6, 8-9) par să-şi găsească cele mai bune analogii în mediul vučedolian din Slovenia (*Govedarica 1989*, pl.1/4; 2/1; 3/3-4; 5/11; 8/8).

Frecvent utilizată este tehnica inciziei, cu ajutorul căreia se realizează benzi orizontale haşurate în reţea (pl. 111/7, 112/3, 114/1-2, 6-8), dar şi romburi (pl.

114/3, 6) sau triunghiuri haşurate (pl. 115/2). Motive executate asemănător sunt întâlnite pe teritoriul Banatului, în peştera de la Româneşti (pl. 107/6, 13-14) şi la Dubova – "Cuina Turcului" (pl. 106/5). Ambele aşezări sunt considerate ca aparţinând culturii Coţofeni, cu influenţe Kostolac, respectiv Kostolac şi Vučedol în ultimul caz (*Boroneanţ 1966*; *1968*, 352, 355; *Roman 1976*, 54-55), dar fiind vorba despre săpături vechi, poziţia stratigrafică nu este sigură. Şi din nivelul h4 (?) de la Băile Herculane provine o strachină decorată cu frize haşurate în reţea (*Roman 1976*, pl. 111/5). Un fragment decorat cu romburi haşurate cunoaştem de la Clit (*Dumitraşcu 1972*, pl. 9/11). La sud de Carpaţi, benzile haşurate în reţea sunt semnalate în aşezarea Coţofeni de la Ocnele Mari – "Zdup" (*Petre Govora 1982*, fig. 10/19-20, 22; 11/1-7; *1995*, fig.6) şi în cea Glina de la Govora Sat – "Runcuri", aici apărând şi romburile (*Roman 1985*, fig. 2/2; 3/1-2, 4, 9-10; 12/3, 9; *Petre Govora 1995*, fig. 4/1-8; 7/7). Decorul incizat constând din benzi orizontale haşurate îl întâlnim pe ceramica Kostolac (*Dimitrijević 1978*, pl. 7/4), benzile şi romburile haşurate apărând şi în faza timpurie a culturii Vučedol (*Dimitrijević 1978*, pl. 5/1-2, 5; 6/8; *Tasić 1995*, pl. 10/83, 26/6). Tehnici şi motive asemănătoare sunt însă răspândite şi în alte medii din regiunea central- şi vest-balcanică, în nivelele Ib-Id de la Ostrikovac, pe valea Moravei (*Stojić 1996*, pl. 1/7-15; 2/6-9; 4/4; pl. 10/5-7, 12-14, 19-20; 12/4, 12-13), la Dubene-Sarovka IIb (*Nikolova 1996*, fig. 10/1-4; 14/1-4, 6; 21), Radomir-Vahovo II (*Alexandrov 1994*, pl. 5, 6/1-3, 6), precum şi în Macedonia, în etapa Dikili Tash IIIB (*Séfériadès 1985*, pl. 20/5-6, 21/6, 23/3-5) şi Sitagroi Va (*Sherratt 1986*, 13.12/2, 13.13/1-3, 8-9, 11). Cu alte cuvinte, este vorba despre răspândirea unor motive decorative marcând un orizont cronologic care debutează în ultima parte a evoluţiei culturii Kostolac şi începutul culturii Vučedol, probabil în primul sfert al mileniului III î. Chr. şi exprimă anumite contacte culturale în spaţiul carpato-balcanic.

Pe baza descoperirilor actuale, sfârşitul culturii Coţofeni în spaţiul intracarpatic face parte dintr-un proces mai larg, la care participă elemente central- şi vest-balcanice, semnalate prin manifestări ceramice comune, care modifică evoluţia tradiţională a comunităţilor Coţofeni din faza a III-a, atât în zona Transilvaniei, unde se formează grupul Livezile, cât şi în Banat, unde descoperirile sunt deocamdată mai puţin clare. Aici ar putea fi vorba fie despre o evoluţie a unei variante Vučedol târzii, similare nivelului Radomir I, fie despre un grup înrudit cu manifestările de gen Livezile.

VII. CATALOGUL DESCOPERIRILOR COȚOFENI DIN TRANSILVANIA ŞI BANAT

1. Adămuş (com., jud. MS); cercetări V. Lazăr (1973); Mz. Reghin; *Lazăr 1995*, 38.
2. Agârbiciu (com., jud. SB); "Strâmturi"; *Dragotă et al. 1999*, 81, pl. IV/6-7, 9-10, 10-12.
3. Agrij (com., jud. SJ); "La pietre" - aşezare Coțofeni II-III; ; periegheză E. Lakó: Mz.Zalău, col.Şc.gen.Agrij; *Lakó 1981*, 38, pl. 1/7-8; *Kalmar-Pop 1988*, 71-73, fig. 3-7.
4. Agrişteu (com. Bălăuşeri, jud. MS); "Cetate"; periegheză (1972) şi cercetări sistematice V. Lazăr (1974, 1977); Mz. Tg. Mureş; *Roman 1976*, 79; *Lazăr 1979*, 27-28; *Lazăr 1995*, 74-75, pl. 59/25-31.
5. Agrişu de Sus (jud. BN); *Kalmar 1983*, 65, pl. 6/3-4.
6. Aiton (com., jud. CJ); "Deasupra Morii"; *Blăjan et al 1977*; *RepCluj*, 22.
7. Aiton "Lab"; *Blăjan et al 1977; RepCluj, 22.*
8. Aiton "Podul cu Acăți"; *RepCluj, 22.*
9. Aiton "Locul lui Poțu"; Mz. Cluj; *Boroffka 1994*, 14, nr. 9.
10. Aiud (municipiu, jud. AB); "Cărămidăria fostului colegiu"; Mz.Aiud; *RepAlba, 20.*
11. Aiud "Cetățuie"; periegheză H. Ciugudean (1972); sondaje H. Ciugudean, I. Hica (1976); Mz. Aiud, Mz. Alba Iulia; *Ciugudean 1978; RepAlba, 20-21.*
12. Aiud "Via Winkler"; *RepAlba, 21.*
13. Aiud "Microroraion III"; Mz. Aiud; *Ciugudean 1978*, 40, fig. 2/4,5.
14. Aiud ; Mz. Cluj, Mz. Aiud; *Roman 1976, 79.*
15. Alba Iulia (municipiu, jud AB) "Lumea Nouă"; Coțofeni I (?); săpături D. şi I. Berciu (1944-1945, 1947, 1961-1963); I. Paul, I. Al. Aldea (1976); MNUAI; *Berciu D. şi I. 1949*, 18; *RepAlba*, 29.
16. Alba Iulia "Viile Maieri"; *RepAlba, 29.*
17. Alba Iulia "Cetate"; *RepAlba*, 29.
18. Alba Iulia ; Mz. Cluj; *Roman 1946, 79.*
19. Albeşti (com., jud. MS); "Şesul Țiglelor"; *Lazăr 1995*, 41.
20. Albeşti "Sub Cetățea"; *Lazăr 1995, 42.*
21. Albiş; *Maxim 1996a*, 54.
22. Almaş Sălişte (com. Zam., jud. HD); "În Săcări"; Coțofeni III; *Andrițoiu 1979*, 15, pl. 2/3-6, 8-9.

23. Ampoiţa (com. Meteş, AB); "La Pietre"; Coţofeni II-III; săpături I. Berciu (1944), sondaje H. Ciugudean (1992); Mz. Alba Iulia; Mz. Aiud; *Roman 1976, 79; Ciugudean 1991*, 82; *RepAlba, 48.*
24. Ampoiţa "Piatra Boului"; Coţofeni III; sondaj I. Berciu (1944); Mz. Alba Iulia, col.şc.gen. Ampoiţa; *RepAlba, 48; Ciugudean 1991*, 82.
25. Ampoiţa "Colţul Caprei"; sondaj H. Ciugudean; Mz. Alba Iulia; *RepAlba*, 49; *Ciugudean 1991*, 82.
26. Ampoiţa "Peştera Liliecilor"; Mz. Alba Iulia; *Ciugudean 1991*, 42; *RepAlba*, 49.
27. Angheluş (com. Ghidfalău, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 79; Maxim 1996a,* 54.
28. Angheluş "Telek"; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 84.*
29. Anina (jud. CS); *Petrovszky şi Cadariu 1979,* 68.
30. Aninoasa (com.Reci, Jud. CV);"Sălaşul Românilor"; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 118; Maxim 1996a*, 54.
31. Apahida (com., jud.CJ); La N de lacul "Cocor"; *RepCluj, 29.*
32. Apahida; Mz. Cluj; *Roman 1976, 79.*
33. Araci (com.Vâlcele, jud. CV); "Coasta lui Ciulac", sau "Coasta Dealului"; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 150; Maxim 1996a,* 54.
34. Araci (jud. BV); *Costea 1995*, 24.
35. Archiud (com., jud.BN); "La Dâlme"; Mz. Bistriţa-Năsăud; *Dănilă 1970*, 434, fig. 5/1; *Roman 1976, 79.*
36. Ardan (com. Şieu, jud BN); "Cetatea"; săpături K. Horedt, Şt. Dănilă 1966; *Dănilă 1974*, 463; *Marinescu 1975*, 302, 316, fig. 1; *Lazăr 1979*, 37-38.
37. Ardeu (com. Balşa, jud. HD); Mz. Deva; *Roman 1976,* 79;
38. Ardeu "Peştera nr. 4"; *Luca et al. 1998*, 17.
39. Armăşeni (com. CiucSăngiorgiu, jud. HG); *Maxim 1996a,* 54.
40. Aruncuta (com. Suatu, jud. CJ); "Cremeniş"; *Radu şi Moldovan 1981.*
41. Asinip (com. Lopadea Nouă, jud. AB); "În Mesă"; periegheză M. Blăjan (1978); *Blăjan şi Tatai-Baltă 1978,* 13; *RepAlba*, 50.
42. Aştileu (oraş Aleşd, jud.BH); "Peştera Igic"; Mz. Oradea; *Roman 1976,* 84, nr.256.
43. Avrig (com., jud. SB); "Glogovăţ"; Mz.Sibiu; *Roman 1976, 79.*
44. Baciu (municipiu Cluj, jud. CJ); "Chişegeu"; *RepCluj, 42.*
45. Baia de Criş (oraş, jud. HD); *Dudaş 1976*, 22.
46. Balda (com. Sărmaşu, jud. MS); "Dîlma lui Bugli"; Coţofeni III; col şc.gen.; *Lazăr 1995*, 208-209.
47. Bancu (com. Ciuc Sângiorgiu, jud. HG); Mz. Miercurea Ciuc; *Roman 1976, 79; Maxim 1996a,* 54.
48. Band (com., jud. MS); "La Râpe"; aşezare Coţofeni III; cercetări V. Lazăr (1969, 1994); Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1995*, 59-60.

49. Band "Valea Lechinței"; aşezare Coțofeni III; *Lazăr 1995*, 60.
50. Banpotoc (com. Hărău, jud. HD); Mz. Deva; *Roman 1976, 79.*
51. Baru (com., jud. HD); "Biserică"; Coțofeni III; *Kalmar şi Tatu 1985*, 91; *Tatu et al 1991*, 94;
52. Baru"Măgura"; Coțofeni III; *Tatu et al. 1991*, 94.
53. Batoş (com., jud. MS); "Gledinel"; săpături V. Lazăr (1972-1973, 1982); Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1975*, 608-611, fig. 4/9-19; *Lazăr 1995*, 65-66.
54. Batoş "Valea Luțului"; col. M. Cîmpeanu (Goreni); *Lazăr 1995*, 66.
55. Batoş "Cetate"; Coțofeni III; săpături A. Zrinyi (1967), I. Glodariu, M. Câmpeanu (1972), V. Lazăr (1973); Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1995*, 67-68.
56. Băcăinți (com. Şibot, jud. AB); "Piatra Tomii"; Mz. Deva; *RepAlba*, 52.
57. Bădăcin (com., jud. SJ); "Cornet"; Mz. Zalău; *Băcueț 1998*.
58. Băgău (com. Lopadea Nouă, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 79.*
59. Băile Herculane (jud. CS); "Peştera Hoților"; *Roman 1976*, 79, pl. 63/18-20, 64-66/1-3, 73-80, 109-113/1-7; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
60. Băile Herculane "Peştera Oilor"; *Petrescu şi Popescu 1990*; *Petrescu 1993*.
61. Băile Malnaş (jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 79.*
62. Băița (com., jud. HD); Mz. Deva, Mz. Cluj; *Roman 1976, 79.*
63. Bănia (jud. CS); "Cracu Otara"; *Roman 1976*, 79; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
64. Bărăbanț (municipiul Alba Iulia, jud. AB); Mz. Alba Iulia; *Roman 1976*, 79, pl.46/23.
65. Berghin (com., jud. AB); "Lăscău"; periegheză M. Blăjan (1977); Mz. Alba Iulia; *RepAlba*, 55.
66. Bernadea (com. Bahnea, jud. MS); "Dâmbău"; Coțofeni I; săpături N. Vlassa, T. Soroceanu, I. Glodariu (1966-1969, 1972); *Lazar 1995*, 54; *Vlassa et al. 1995*, 576-579, fig. 1-2.
67. Bernadea "Podei"; *Baltag şi Amlacher 1988*, 100, pl.6/1.
68. Bernadea "Chicui"; periegheză C.I.Popa, P. Mazăre; *Popa 1999*, 139, pl. 10/5
69. Bernadea "La Criptă"; *Popa 1999*, 139, pl.9, 10/1-4, 11/1-5.
70. Beşinău (com. Ohaba, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 79.*
71. Biia (com. Şona, jud. AB); "Dealul Straja"; Coțofeni III; Mz. Blaj; *Blăjan şi Tatai-Baltă 1978*, 13.
72. Bistrița (municipiu, jud. BN); *Kalmar 1983*, 65.
73. Bixad (com. Malnaş, jud. CV); Cetatea "Vapa"; săpături F. Lazslo-1910 şi C. Daicoviciu-1949; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 96; Maxim 1996a*, 54; *Székely Zs 1997*, pl. II.
74. Bîrcea Mare (oraş Simeria, jud. HD); periegheză M. Lazăr, I. Andrițoiu (1978)
75. Bîrcea Mare; Mz. Deva; *Andrițoiu 1979*, 16-17.
76. Blaj (municipiu, jud. AB); Mz. Blaj; *Blăjan şi Tatai-Baltă 1978*, 13.

77. Blandiana (com., jud. AB); "La Brod"; periegheze H. Ciugudean, Gh. Anghel (1981); Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 60.*
78. Blandiana "Vîrful Pleşii"; Mz. Alba Iulia; *Horedt 1966,* 261; *RepAlba,*62.
79. Boarta (com. Şeica Mică, jud. SB); "Cetate"; săpături K. Horedt (1942), S. Dumitraşcu, G. Togan (1965-1967); Mz. Mediaş; *Horedt 1949*, 37-66; *Dumitraşcu-Togan 1971.*
80. Bocşa (jud. CS); "Gruniul Cetăţii"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
81. Bocşa (jud. CS); "Valea Vornicului"; *Petrovsky 1973*, 391; *Roman 1976*, 80.
82. Bocşa Montană (jud. CS); "Colţan"; *Roman 1976*, 43, 80, pl. 114-116; *Petrovszky şi Cadariu 1979,* 68; *Gumă şi Săcărin 1981.*
83. Bocşa Română (jud. CS); "Cetăţuica"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
84. Bod (com., jud. Braşov); Mz. Braşov; *Comşa 1970*, 10, fig. 4; *Roman 1976, 80; Maxim 1996a; Székely Zs. 1997*, pl. II.
85. Bodo (com., jud. TM); Mz. Lugoj; *Stratan 1974*; *Roman 1976*, 38, 80, pl.63/4-17.
86. Bodoc (com. Bodoc, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 46; Maxim 1996a*, 54*; Székely Zs. 1997*, pl. II.
87. Bogata (com., jud. MS); "Podul C.F.R.- Canton"; col.Şc.gen.; *Lazăr 1995*, 82.
88. Bogata Română (com. Păuca, jud. SB); "În Doguri"; *Dragotă et al. 1999*, 81-82, pl. III/1-2; *Roman 1976, 80.*
89. Bogata Română "Râpa de nisip"; *Dragotă et al. 1999*, 82, pl. III/3-7.
90. Bogata de Sus (com. Vad, jud. CJ); *RepCluj, 59.*
91. Boholt (com. Şoimuş, jud. HD); "Ciuta"; săpături I.Andriţoiu (1974); Mz.Deva; *Andriţoiu 1979,* 19, pl. 1/18-24, 2/1; *Andriţoiu 1989*, 39-40.
92. Boiu (com. Rapoltu Mare, jud. HD); "Măgulicea"; săpături I. Andriţoiu (1979-1980); Mz.Deva; *Andriţoiu 1979*, 19, pl. 4/31, 5/2; *Andriţoiu 1983.*
93. Boroşneul Mic (com. Boroşneul Mare, jud. CV); "Cetatea Bursucului" sau "Măgura Rotundă"; cercetări F. Lázslo; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 52; Maxim 1996a*, 54*; Székely Zs. 1997*, pl. II.
94. Boşorod (com., jud. HD); *Plopşor şi Mateescu 1955, 401; Roman 1976, 80.*
95. Bozieş (com. Nuşfalău; jud. SJ); *Roman 1976*, 80.
96. Bozieş (jud. BN); *Kalmar 1983,* 63, notele 35 şi 40.
97. Braşov (municipiu, jud. BV); "Pietrele lui Solomon"; Mz. Braşov; *Roman 1976,* 80*;Costea 1995,* 26; *Maxim 1996a; Székely Zs. 1997*, pl. II.
98. Braşov; "Piaţa Sfatului"; *Costea 1995*, 26.
99. Brateiu (com., jud. SB); "Nisipărie"; săpături I. Nestor, E. Zaharia; Inst. arh. Bucureşti; *Roman 1976, 80.*
100. Brădeşti (com. Rîmeţ, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 80.*
101. Brăduţ (com. Brăduţ, jud. CV); "Dealul rotund" şi "Dealul cu cioturi"; Mz. CR Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 55-56; Maxim 1996a*, 54*; Székely Zs.1997*, pl. II.

102. Breaza (com., jud. MS); "Moară"; săpături K. Horedt, D. Popescu (1951); *Lazăr 1995*, 90.
103. Bretea-Mureşană (com., jud. HD); "Măgura Sîrbilor"; săpături I. Andriţoiu, M. Rotea (1976); Mz. Deva; *Rotea 1981.*
104. Buceava – Şoimuş (com. Brazii, jud. AR); "Cetăţeaua"; *Dudaş 1976*, 22.
105. Bucerdea Vinoasă (com. Ighiu, jud. AB); "Curături"; *RepAlba, 64.*
106. Bucerdea Vinoasă "Fîntîna Seacă"; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 64.*
107. Bucerdea Vinoasă ; Mz. Alba Iulia; *Roman 1976, 80.*
108. Buciumi (jud. SJ); *Kalmar 1983,* 65.
109. Budeşti (com., jud.CJ); "Tăuţi"; col. univ. Oradea; *Roman 1976*, 80.
110. Buia (com. Şeica Mare, jud. SB); "Cetatea Urieşilor"; periegheză A. Dragotă (1996); *Dragotă 1998*, 27.
111. Bulzeştii de Sus (com., jud. HD); Peştera "Cizmei"; Periegheză I. Andriţoiu, M. Lazăr (1976); *Andriţoiu 1979*, 20.
112. Cacova Ierii (com. Iara, jud. CJ); "Cetate"; Mz. Cluj; *RepCluj, 77.*
113. Caransebeş (oraş, jud. CS); "Cîmpul lui Andrei"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
114. Caraşova (jud. CS); "Peştera Cerbului"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
115. Caraşova (jud. CS); "Dîmbul Morii"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
116. Caşolţ (com. Roşia, jud. SB); "Poiana în Pisc"; Paul 1961; Mz. Sibiu; *Roman 1976, 80.*
117. Cădaciu Mare (com., jud. HG); "Pálffi-kert"; *Benkő 1992*, 120.
118. Cădaciu Mare "Cseresnyes"; *Benkő 1992*, 120.
119. Călugăreni (com. Mărtiniş, jud.HG); "Claustru"; *Kalmar şi Crişan 1995*, 753, pl. 2/17.
120. Căpîlna (com. Săsciori, jud. AB); "Vîrful Ştezii"; *RepAlba*, 66.
121. Căprioara (com. Recea Cristur, jud. CJ); "Tarniţa-Lupoaia"; Mz. Cluj; *RepCluj, 85.*
122. Căprioara (com. Săvârşin, jud. AR); peşteri; *RepArad*, 49.
123. Căptălan (com. Noşlac, jud. AB); Mz. Aiud; *RepAlba, 67; Roman 1976, 80.*
124. Căptălan Cimitirul bisericii ortodoxe; *Kalmar-Maxim 1988*, 466.
125. Căpud (oraş Teiuş, jud. AB); "Măgura"; săpături S.Dumitraşcu (1963-1964); Mz. Aiud, Mz. Cluj, Mz. Alba Iulia, col. univ. Oradea; *Dumitraşcu 1967a*; *Roman 1976, 80; Gligor 1999.*
126. Cărbunari (jud. CS); "Tîlva Bălanului"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
127. Cărmăzăneşti "Peştera D1"; cercetări I. Andriţoiu, I.V. Ferenczi; *Popa 1999*, 135-136, pl. 15/1-11, 13-14.
128. Cărmăzăneşti "Peştera D3"; cercetări I. Andriţoiu, I.V. Ferenczi; *Popa 1999*, 136, pl. 16/1-7, 11.
129. Cecălaca (com. Aţintiş, jud. MS); periegheză V. Lazăr (1962); Coţofeni III; Mz. Aiud; *Lazăr 1995*, 53.

130. Cefa (jud. BH) " Feleştăniar"; Coţofeni I; *Crişan 1988.*
131. Cenade (com., jud. AB); "Capul Dealului"; *Kalmar 1984*, 392; *Kalmar-Maxim 1988*, 466; *RepAlba*, 68.
132. Cenade "Tufe"; *Kalmar 1984*, 392.
133. Cerişor (com. Lelese, jud. HD); "Peşteră"; Mz. Deva; *Andriţoiu 1979*, 21.
134. Cerişor "Peştera de la Cauce"; săpături S.A. Luca, H. Ciugudean, C. Roman (1997-1999); Mz. Hunedoara; *Luca 1999a*, 6.
135. Cernat (com.Cernat, Jud. CV); "Dâmbu Bisericii"; săpături F.Lázslo, 1910; Mz. Sf. Gheorghe, Mz. Cluj; *RepCovasna, 70.*
136. Cetatea de Baltă (com., jud. AB); "Calea Popii"; *RepAlba*, 69.
137. Cetatea de Baltă "Coasta Sântămăriei"; săpături Gh. Anghel, I. Al. Aldea (1970, 1973); Mz. Alba Iulia; *RepAlba*, 70.
138. Cetea (com. Galda de Jos, jud. AB); "Boian"; *Berciu D. şi I. 1945*, 23.
139. Cetea "Glămeia"; *Berciu D. şi I. 1945, 22.*
140. Cetea "Petriceaua"; *Berciu D. şi I. 1945*, 22-23.
141. Cetea "Vîrf"; *Berciu D. şi I. 1945*, 23.
142. Cetea "La Pietri"; Coţofeni III; săpături J. F. Neugebaur, K. Herepey, I. şi D. Berciu; Mz. Aiud, Mz. Alba Iulia; *Berciu D. şi I. 1945*, 23-24, 28-32, fig. 21-22.
143. Chedia Mare (com., jud. HG); "Belterület"; *Benkő 1992*, 121.
144. Chedia Mare "Verőfény"; *Benkő 1992*, 122.
145. Cheile Turenilor (Tureni, jud. CJ); "Poderei"; săpături Gh. Lazarovici, Z. Kalmar (1985-1988); Mz. Cluj; *RepCluj, 97.*
146. Cheile Turenilor "Pe Chei""; săpături Gh. Lazarovici, Z. Kalmar (1985-1988); Mz. Cluj; *RepCluj, 98.*
147. Cheile Turenilor "Rotogol"; *RepCluj, 99.*
148. Cheile Turenilor "Tunsu"; Mz. Cluj; *RepCluj, 99.*
149. Cheile Turenilor "Şura Mică"; *RepCluj, 99.*
150. Cheile Turzii (jud. CJ); peşterile "Balica Mare", "Pitică", "Ficiorilor", "Ascunsă", "Ruseştilor", "Hornarilor", "Ungurească", "Modoloaie", "Romboidală", "Balica Mică", "Morarilor", "Călăştur"; *RepCluj, 103-104.*
151. Cheile Turzii "Peştera Binder", săpături N. Vlassa; Mz. Cluj; *Cronica SCIV 1968/4, 9; Roman 1976, 80.*
152. Chesinţ (jud. AR); "Movila Huncă"; *Pădurean 1982*, 35.
153. Chintelnic (com. Şieu-Măgheruş, jud. BN); "Ştiubei"; *Marinescu 1980,* 38, pl. 2/4; *Marinescu 1984,* 24, pl.19/3; *Kalmar 1983,* 65.
154. Cib (com. Almaşu Mare, jud. AB); "Peştera cu trei guri"; Mz. Alba Iulia; *RepAlba,* 75.
155. Cicău (com. Miraslău, jud. AB); "Sălişte"; săpături I. Winkler, L. Chiţu, M. Takács; Coţofeni II; Mz. Aiud; *Winkler-Takács 1980.*
156. Cicău MIA; *Roman 1976, 81.*
157. Cinciş (com., jud.HD); "Motel"; *Dragotă et al. 1999*, 82, pl. X/1-11.

158. Cioclovina (com. Boşorod, jud. HD); Mz. Cluj; *Roman 1976, 81.*
159. Cioclovina "Vârful "Ţîfla"; *Tatu et al 1991*, 94.
160. Ciopeia (com. Sântămăria Orlea, jud. HD); "Purcăreţu"; *Tatu et al 1991*, 94.
161. Cipău (com. Iernut, jud. MS); "Dîlmă"; sondaj N. Vlassa (1957); MNIT; *Vlassa 1965*, 37, fig. 14; *1966*, 17-23; *Lazăr 1995*, 155.
162. Cipău "Gară"; *Vlassa 1961*, 31-33, fig. 10-11; *Lazăr 1995*, 156
163. Cipău "Îngrăşătorie-I.C.I.A"; sondaj N. Vlassa (1957); *Lazăr 1995*, 159.
164. Cipău "Şcoala generală"; *Vlassa 1965*, 29; *Lazăr 1995*, 160.
165. Cistei (com. Mihalţ, jud. AB); "Dealul Hoanca"; *Kalmar-Maxim 1988*, 466.
166. Cisteiu de Mureş (oraş Oc.Mureş, jud. AB); Inst. Mineralogie Cluj; *RepAlba*, 77.
167. Ciuciu (com. Noşlac, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 81.*
168. Ciumăfaia (com. Borşa, jud. CJ); "Păluta"; *RepCluj, 114.*
169. Cîlnic (com., jud. AB); "Dealul Mare"; Coţofeni III; săpături F. Roth (1942-1943); *Roth 1942; 1943; Roman 1976,* 80.
170. Cîlnic "În vii"; *Pop şi Breazu 1998*, 50, pl. XI.
171. Cîmpia Turzii (oraş, Jud. CJ); *RepCluj, 118.*
172. Cîrjiţi (municipiu Deva, jud HD); Mz. Deva; *Roman 1976, 81.*
173. Cladova (com. Păuliş, jud. AR); "Dealul Cetăţii"; săpături V. Boroneanţ, P. Hurezan (1976-1992); *RepArad*, 55.
174. Clit (com. Hăşmaş, jud. AR); "La Gureţul Negrilor"; col. univ Oradea; *Roman 1976, 81; Dumitraşcu 1972, 55; Dudaş 1976,* 23; *RepArad*, 59.
175. Cluj Napoca (oraş, jud. CJ); "Pădurea Făget"; *RepCluj, 122.*
176. Cluj Napoca "Pădurea Popii"; *RepCluj,122.*
177. Cluj Napoca Pădurea "Hoia"; *RepCluj, 123.*
178. Cluj Napoca Piscul "Hoia"; *RepCluj, 123.*
179. Cluj Napoca "Cetăţuie"; *RepCluj, 123.*
180. Cluj Napoca Str. Gheorghe Doja; *RepCluj, 131.*
181. Cluj Napoca platoul serelor din Grădina Botanică; *RepCluj, 133.*
182. Cluj Napoca Grădina Institutului medico-farmaceutic; *RepCluj, 133.*
183. Cluj Napoca Cimitirul Central (Hazsongard); *RepCluj, 133.*
184. Cluj Napoca Piaţa Baba Novac; *RepCluj, 135.*
185. Cluj Napoca Str. Dorobanţilor; *RepCluj, 136.*
186. Cluj Napoca "Valea Becaşului"; *RepCluj, 138.*
187. Cluj Napoca "Dealul Feleacului" ; *RepCluj, 138.*
188. Cojocna (jud. CJ); "Dealul Felmenieş";"Tăbărişte" şi "Ciup" (Hăciug); *RepCluj, 155.*
189. Coldău (com. Beclean, jud. BN); Mz. Cluj; *Roman 1976, 81.*
190. Colţeşti (com. Rimetea, jud. AB); "Grajdurile C.A.P."; *RepAlba*, 82.
191. Comolău (com. Reci, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 81.*
192. Comolău; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 120.*

193. Copand (com. Noşlac, jud. AB); cercetări Roska 1935; *Roman 1976, 81.*
194. Copăceni (jud. CJ); "Dăbăgău"; *RepCluj, 159*
195. Corbeşti (com. Pietriş, jud.AR); "Cioltu"; col. I. Diaconescu-Ineu; *Roman 1976*, 81; *RepArad*, 60.
196. Cuptoare (com. Cornea, jud. CS); "Piatra Ilişovei"; săpături Z. Kalmar, Gh. Lazarovici, C. Bagozki (1983, 1986); *Kalmar et al. 1987*, 70-81, fig. 1-8; *Kalmar-Maxim 1988*, 467; *Maxim 1993.*
197. Cuptoare "Terasa cu cal"; *Kalmar-Maxim 1988*, 467.
198. Corpadea (com. Apahida, jud. CJ); "Ciungui"; I. Kovacs ; *RepCluj, 168.*
199. Corpadea ; Mz. Cluj; *Roman 1976, 81.*
200. Covăsînț (jud. AR); "Măgura"; tumul Coțofeni?; *Pădurean 1982,* 35-36; fig. 3/8; *RepArad*, 61.
201. Covăsînț " Cioaca Tornia"; *Pădurean 1982*,36; *RepArad*, 60.
202. Cozia (com. Almaş, jud. HD); cota +686; Mz. Deva; *Roman 1976, 81.*
203. Craiva (com. Cricău, jud. AB); "Piatra Craivii"; săpături I. Berciu, Al. Popa, Gh. Anghel, I. Al. Aldea, V. Moga (1960-1966); Coțofeni III; Mz. Alba Iulia; *Berciu et al. 1965*; *RepAlba,* 83-84.
204. Craiva "Sfredelaş"; Coțofeni III; Mz. Alba Iulia; *RepAlba*, 83.
205. Crăciunelu de Jos (com., jud. AB); "La Pădure"; cercetări de suprafață, 1967; Mz. Sibiu; *RepAlba, 84.*
206. Crăciuneşti (com. Băița, jud. HD); Peşterile "Balogu", "Şura" şi "Szabo"; Mz. Deva; *Roman 1976, 81.*
207. Crăciuneşti Peştera cu trei intrări"; Mz. Deva; *Andrițoiu 1979*, 21-22; *Andrițoiu 1978.*
208. Cricău (com., jud. AB); Biserica reformată; săpături Al. Bogdan şi R. Heitel; *RepAlba, 85.*
209. Cristești (com., jud MS); "Lutărie"; sondaj N. Vlassa (1954); Mz. Cluj, Mz. Tg. Mureş; *Vlassa 1965*, 19-20, fig. 14; *Lazăr 1995*, 101.
210. Cristești ; Mz. Tg. Mureş, Mz. Cluj; *Roman 1976, 81*; *Lazăr 1995*, 100.
211. Cristian (com., jud. BV); sondaj 1969; Mz. Braşov; *Cronica SCIV 1970/3, 597; Roman 1976, 81.*
212. Cristian ; Mz. Sibiu; *Roman 1976, 81.*
213. Cristur (municipiu Deva, jud HD); Mz. Deva; *Roman 1976, 81.*
214. Cristuru Secuiesc (oraş, jud. HG); "Hosszúaszó (Szilas-temető)"; *Benkő 1992*, 180;
215. Cristuru Secuiesc "Hosszúaszó (Küpüs-kút)"; *Benkő 1992*, 180;
216. Cristuru Secuiesc "Csákány"; *Benkő 1992*, 186.
217. Crişeni (com. Mociu, jud. CJ); "La Hodăi" ; *Kalmar-Maxim 1988*, 467, fig. 8/15-18; *RepCluj, 169.*
218. Cubleşu Someşan (com. Panticeu, jud. CJ); "Piatra Kendi", "Valea Kendi"; *RepCluj, 170.*

219. Cucerdea (com., jud. MS); "Podei"; sondaj N. Vlassa (1961); Mz. Tg. Mureş; *Vlassa 1965*, 24, fig. 4; *Lazăr 1995*, 109.
220. Cucerdea "Dealul Podeiului" în "Via lui Turcu", Mz. Tg. Mureş; *Roman 1976, 81.*
221. Cuci (com., jud. MS); "Gara veche"; Coţofeni III; col.Şc.gen.; *Lazăr 1995*, 111.
222. Cuci "Grădina I.A.S."; col.Şc.gen.; *Lazăr 1995*, 112.
223. Cuied (com. Buteni, jud. AR); "Dulău"; *Dudaş 1976*, 23-24.
224. Cugir (oraş., jud. AB); "Dealu cu Alunu"; *RepAlba, 86; Popa 1995,* 34-38, pl. I-V.
225. Cugir "Piatra Pleşii"; *RepAlba, 86 ; Popa 1995,* 39-40, pl. VI-X.
226. Cugir "Făgeţel"; *RepAlba, 87; ; Popa 1995,* 40-41, pl. XIII/6-11, 13.
227. Cugir "Chiciura"; *RepAlba, 87; ; Popa 1995,* 41.
228. Daia (com. Apold, jud. MS); "Heinzel"; *Baltag-Amlacher 1994*, 176, nr.9; *Lazăr 1995*, 48.
229. Daia "Cânepişte"; *Baltag-Amlacher 1994*, 175, nr.7; *Lazăr 1995*, 48.
230. Daia "La Lac"; *Baltag-Amlacher 1994*, 176, nr.11, pl. 93/1,4; *Lazăr 1995*, 48.
231. Daia Română (com., jud. AB); "Troian"; *RepAlba, 90.*
232. Dalboşeţ (jud. CS); "Blidariu"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
233. Daroţ (com. Unguraş, jud. CJ); *Roman 1976, 81.*
234. Dăbîca (com., jud. CJ); "Ţiglă"; *RepCluj,* 178.
235. Dăbîca "Cetate", aşezări Coţofeni I-III; Mz. Cluj; *Roman 1976,* 81; *RepCluj,* 174.
236. Decea Mureşului (com. Miraslău, jud. AB); Mz. Cluj; *Roman 1976, 81.*
237. Dedrad (com. Batoş, jud. MS); "Fostele Grajduri C.A.P."; col. M. Câmpeanu (Goreni); *Lazăr 1995*, 68.
238. Deleni (com. Pogăceaua, jud. MS); *Lazăr 1995*, 199.
239. Delenii (com. Băgaciu, jud. MS)."În vii - Szőlő "; Mz. Cluj; *Lazăr 1995*, 72.
240. Deuşu (com. Chinteni, jud. CJ); "Gura Rămeţii"; *RepCluj, 183.*
241. Deva (municipiu, jud. HD); "Dealul Cetăţii", sondaj I. Andriţoiu; Mz. Deva; *Roman 1976, 81.*
242. Deva "Ceangăi"; Mz. Deva; *Roman 1976, 81.*
243. Deva "Str. Lenin"; Coţofeni I; Mz.Deva; *Andriţoiu 1979*, 22; *Rotea 1987.*
244. Dezmir (com. Apahida, jud. CJ); "Ciuha"; *RepCluj, 185.*
245. Dezna (com., jud. AR); "La Vii"; *Dudaş 1976*, pl. 2/10-21.
246. Dezna (com., jud.AR); "Piatra Scriată"; *Roman 1976*, 81, pl. 9/1-2; *RepArad*, 65.
247. Domaşnea (jud. CS); "Piatra Erişorii"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
248. Doroltu (com. Aghireşu, jud. CJ); "Dealul Bisericii"; *RepCluj, 188.*
249. Draşov (com. Şpring, jud. AB); "Dealul Gorganul"; Mz. Aiud şi Mz. Sibiu; *RepAlba, 92.*

250. Dubova (com. Plavişeviţa, jud. CS); "Cuina Turcului"; Inst.Arh.Bucureşti; *Roman 1976*, 81, pl. 8/10, 13, 17-18; 9/13-15; 10/1, 3-4, 7, 9, 11; 11/9, 11; 26/4, 15; 52/36; 113/8-14.
251. Dud (com. Târnova, jud. AR); "Cioaca Chicioara"; *Pădurean 1982*,36, fig. 1-2, 3/1-6; *1985*, 33; *RepArad*, 67; *Băcueţ 1996*.
252. Dumbrava (jud. SM); *Kalmar 1983*, 65.
253. Dumbrava (jud. BN); *Kalmar 1983*, 65, nota 67.
254. Dumitra (com. Sântimbru, jud. AB); "Dealul Gurguleu"; *RepAlba, 93.*
255. Dumitra "Dealul Dâlma"; *RepAlba, 93.*
256. Eftimie Murgu (jud. CS); "Piatra olarului"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
257. Eliseni (com. Secuieni, jud. HG); "Császlód"; *Benkő 1992*, 202.
258. Eliseni "Öcsvere"; *Benkő 1992*, 203; *Kalmar şi Crişan 1995*, 753, pl. 2/16.
259. Eremitu (com., jud. MS); "Dealul Cumpărat-Vettető "; *Lazăr 1995*, 121.
260. Etfalău (com. Ghidfalău, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 81.*
261. Federi (com. Pui, jud. HD); *Roman 1976, 81.*
262. Feisa (com Jidvei, jud.AB); Mz. Cluj; *Kalmar 1984*, 393; *RepAlba*, 94.
263. Feldioara (com., jud. BV); "Dealul Cetăţii"; *Comşa 1970*, 4; *Roman 1976, 82.*
264. Feldioara "Şcoala de agricultură"; Mz. Braşov; *Roman 1976, 82.*
265. Fiatfalva (oraş Cristuru Secuiesc, jud. HG); "Alsó-Kövesföld"; *Benkő 1992*, 194;
266. Fiatfalva "Nagyerdö-Földje (Kálmán-tanorok)"; *Benkő 1992*, 196.
267. Floreşti (Jud. CJ); "Dealul din Sus"; *RepCluj, 201.*
268. Floreşti "Labu"; *RepCluj, 203.*
269. Floreşti "Hotmort"; *RepCluj, 204.*
270. Floreşti "Cetatea Fetei"; *RepCluj, 204.*
271. Floreşti terasa din faţa cazărmilor; *RepCluj, 204.*
272. Fotoş (com. Ghidfalău, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 86.*
273. Galaţi (sat, oraş Zlatna, jud. AB); "Bulbuce"; Coţofeni III; *Lipovan 1982*, 13-19, fig. 4-8, pl. *1/20-32, 2/1-34; 1993.*
274. Galaţi "Gruieţe"; *Lipovan 1984*; *RepAlba*, 95.
275. Galda de Jos (oraş, jud. AB); Platoul de lângă castelul feudal; *Ciugudean 1979*, 65.
276. Geoagiu de Sus (com., jud. AB); "Cuciu"; *Ciugudean 1977*, 43; *Popa şi Dărămuş 1998*, 13-14, pl. 3.
277. Geoagiu (com., jud. HD); Mz. Cluj; *Roman 1976, 82.*
278. Gheja (oraş Luduş, jud. MS); "Gară -Cariera de pietriş"; *Lazăr 1995*, 176.
279. Gheorgheni (com. Feleacu, jud. CJ); "Dealul Cetăţii"; *RepCluj, 208.*
280. Gherla (oraş, jud. CJ); între "Canalul Morii" şi şoseaua Dej-Cluj; Mz. Cluj; *RepCluj, 212.*
281. Gherla "Valea Slatinei" sau Fântâna Sărată"; *RepCluj, 215.*

282. Gherla ; Mz. Cluj; *Roman 1976, 82.*
283. Ghirbom (com. Berghin, jud. AB); "La Ghezuini"; săpături I. Al. Aldea 1967; Mz. Sebeş; *Aldea 1972*; *Roman 1976, 82.*
284. Ghirbom "Dealul Dăii"; sondaj; *RepAlba, 98.*
285. Ghirişu Român (com. Mociu, jud. AB); Mz. Cluj; *Roman 1976, 82.*
286. Gilău (Jud.CJ); "Castru"; săpături D. Isac (1976-1978); Mz. Cluj; *Kalmar 1980*, 405-409, fig. 13-18.
287. Gilău "Dealul Borzaş"; *RepCluj, 219.*
288. Girişu de Criş (Dumitraşcu 1968; Roman şi Németi 1978, 13-14, pl. 58-59, 69/4-12, 70-72/1-3, 5.
289. Giurtelecu-Şimleului (com. Măierişte, jud. SJ); "Măgură"; col. univ. Oradea; *Roman 1976*, 82; *Lakó 1981*, 55.
290. Gînţaga (com. Bretea Mureşană, jud. HD); "Dâmbuleanu"; *Kalmar şi Tatu 1985*, 93; *Tatu et al 1991*, 95, fig. 11/7.
291. Gîrbău (Jud. CJ); "Labul Cioroiului"; *RepCluj, 227.*
292. Gîrbău "Valea Şardului"; *RepCluj, 227.*
293. Gîrbova de Sus (oraş Aiud, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 82;RepAlba, 104.*
294. Gîrbova de Sus "Piatra Danii"; Mz. Aiud; *RepAlba, 103.*
295. Gîrbou (jud. SJ); *Kalmar 1983*, 65..
296. Gligoreşti (com. Luna, Jud. CJ);"La Holoame"; săpături F. Gogâltan, G. Florea, I. Al. Aldea, A. Ursuţiu (1990, 1994-1995); Mz. Cluj, col. Univ.Alba Iulia; *Vlassa 1965*, 31-32; *Gogâltan şi Florea 1994*, 12, fig. 3.
297. Glogovăţ (com. Valea Lungă, jud. AB); *Roman 1976, 82.*
298. Glogovăţ; dealul cetăţii medievale; Mz. Sibiu şi Mz. Cluj; *RepAlba, 104.*
299. Goagiu (com., jud.HG); "Tanorok"; *Benkő 1992*, 79.
300. Godineşti (com. Melineşti, jud. HD); "Peştera de Sus"; Mz. Deva; *Roman 1976, 82.*
301. Goreni (com. Batoş, jud. MS); "La Hrean-Tormas"; săpături A. Zrinyi, M. Câmpeanu (1967), V. Lazăr, M. Grozav (1982); col. Câmpeanu (Goreni), Mz. Tg. Mureş; *Zrinyi 1982; Lazăr 1995*, 69.
302. Gornea (com. Sicheviţa, jud. CS); "Locurile Lungi"; *Roman 1976*, 82, pl. 15/4; 62/5-17; 63/1-3; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
303. Gornea; "Păzărişte"; săpături Gh. Lazarovici, Z. Maxim, D. Ţeicu, A. Oprinescu (1978-81, 1989); *Lazarovici et al. 1993*, 300, fig. 10/6, 9, 14.
304. Gorneşti (com., jud. MS); Mz. Tg. Mureş; *Roman 1976, 82.*
305. Groşii Ţibleşului (jud. MM); "Tăuşor"; periegheză C. Kacsó (1988); *Kacsó 199..*,
306. Gura Arieşului (jud. MS); "Valea Cailor"; *Popa 1999*, 141, pl.21/1;
307. Gura Arieşului "Între Dealuri"; *Popa 1999*, 141, pl.21/3.
308. Hamba (com. Şura Mare, jud. SB); *Roman 1976, 82.*

309. Haţeg (oraş, jud. HD); Staţia fitosanitară; *Tatu et al 1991*; 96, fig. 6/8, 10.
310. Hăpria (com. Ciugud, jud. AB); "Dealul Cetăţuie"; *RepAlba, 105.*
311. Hăpria "Capul Dosului"; *Ciugudean şi Gligor 2000*; 42.
312. Heria (com. Fărău, jud. AB); "Dealul Cetate"; periegheză M. Blăjan, 1976; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 107.*
313. Hereclean (com. Hereclean, jud. SJ); între ferma Panic şi satul Hereclean; *Lakó 1986*, 49, pl. I/7-8.
314. Hopârta (com., jud. AB); Hotarul de SE , 1967; *RepAlba, 107.*
315. Hopârta "Sub Pădure"; *RepAlba, 108.*
316. Hunedoara (oraş, jud. HD); "Cimitirul reformat"; sondaj I. Andriţoiu, M. Lazăr (1977); Mz. Deva; *Andriţoiu 1979, 24*.
317. Hunedoara "Grădina Castelului"; săpături S. A. Luca, (1997-1999); *Luca 1999a*, 61-62, pl. 3.
318. Hunedoara "Dealul Sf. Petru"; *Kalmar 1984*, 393.
319. Iaz (jud. CS); "Dîmb"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68
320. Ibăneşti (com., jud. MS); "Pietroasa-Isticeu"; col.şc.gen.; *Lazăr 1995*, 146-147.
321. Iclod (Jud. CJ); "La Doroaie"; *Bulbuc 19…*, 413-416; *RepCluj, 242*
322. Iernut (com., jud. MS); "Cimitirul vechi"; *Lazăr 1995*, 153.
323. Iernut "Rîtul Morii"; săpături M. Rusu, A. Ursuţiu (1991, 1994); *Lazăr 1995*, 153.
324. Ighiel (com. Ighiu, jud. AB); "Piatra Poenii"; *Berciu D. şi I 1945*, 24-25; *Roman 1976, 82.*
325. Ighiel "Dealul Fierului"; *Berciu D. şi I 1945*, 45; *Roman 1976, 82.*
326. Ighiel "Gruiul Făgetului"; *Berciu D. şi I 1945*,24 ;*RepAlba, 109.*
327. Ilieni (com. Ilieni, Jud. CV); "Dealul Izvorului", sub "Vârful tăiat"; săpături F. Lazslo-1910; *RepCovasna, 90.*
328. Inuri (com. Vinţu de Jos, jud. AB); "Piatra cu Stânjenu"; *RepAlba, 112.*
329. Jadani (com. Ortişoara, jud. TM); *Roman 1976*, 82.
330. Jeica (jud. BN); *Kalmar 1983*, 66.
331. Jucu de Sus (com. Jucu , Jud. CJ); "La Rugie"; *RepCluj*, 250.
332. Jupalnic (Orşova, jud.CS); *Roman 1976*, 82, pl.3/2, 27/2.
333. Lacu (com. Geaca, jud. CJ); Mz. Cluj; *RepCluj, 252.*
334. Laz (com. Săsciori, jud. AB); platoul cu vii (4 km. E de sat); periegheză M. Blăjan, 1982; *RepAlba, 115.*
335. Lechinţa (jud. BN); *Kalmar 1983,* 66.
336. Lechinţa de Mureş (com. Iernut, jud. MS); "Podei"; Coţofeni III; săpături I. H. Crişan, G. Ferenczi (1951), D. Protase, V. Lazăr (1986); *Crişan 1965; Lazăr 1995,* 161-163.

337. Lechința de Mureș "Sălişte"; săpături D. Popescu (1924), K. Horedt şi colab. (1951, 1956, 1960), D. Protase, V. Lazăr (1983-1988); *Lazăr 1995*, 163-167, pl. 59/1-3.
338. Lelei (jud. SM); ""Kákányhegy"; *Nemeti 1999*, 88.
339. Lelese (com., jud. HD); "Peştera de la Runcu Mare"; Mz. Hunedoara; *Luca et al. 1998*, 18-19.
340. Leliceni (com. Sîncrăieni, jud. HG); "Muntele cu piatră"; Mz. Miercurea Ciuc; Inst. arh. Bucureşti; *Roman 1976, 82.*
341. Leliceni "Locul oprit"; Mz. Miercurea Ciuc; Inst. arh. Bucureşti; *Roman 1976, 82.*
342. Lesnic (com. Vețel, jud. HD); Mz. Deva; *Roman 1976, 82.*
343. Limba (com. Ciugud, jud. AB); "În coastă"; săpături M. Ciută (1997); col. Univ. "1 Decembrie 1918"; *Ciută şi Gligor 1999.*
344. Lisnău (co. Ozun, jud. CV); "Dealul Melcilor"; *RepCovasna, 110.*
345. Liteni (com. Săvădisla, Jud. CJ); "Cetatea Litii"; săpături P.Gyulai (1977-1981); Mz. Cluj; *Kalmar 1984*, 393; *RepCluj, 254.*
346. Livezile "Dealul Sârbului"; săpături K. Herepey, 1885; Mz. Cluj şi Mz. Aiud; *RepAlba, 116.*
347. Livezile "Dealul Cărpiniş"; K. Herepey; Mz. Aiud; *RepAlba, 117.*
348. Livezile "Izvorul Popii"; Mz. Aiud; *Roman 1976, 82. RepAlba, 117.*
349. Livezile "Nedeia" şi "Obârşie"; Mz. Aiud; *RepAlba, 117.*
350. Lopadea Veche "Jidovină"; cercetări V. Lazăr, 1967-68; Mz. Aiud; *RepAlba, 119.*
351. Lopadea Veche "Râpa Albă"; Mz. Aiud; *Roman 1976, 82.RepAlba, 119.*
352. Lorău (com. Bratca, jud.BH); *Roman 1976*, 82.
353. Lunca Meteşului (com. Meteş, jud. AB); "Pleaşa Înaltă"; Coțofeni III; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 120.*
354. Lunca Mureşului (com., jud. AB); "Deasupra Viilor"; *RepAlba, 120.*
355. Lunca Mureşului "Disnoser"; *RepAlba, 120.*
356. Lunca Mureşului "Dealul "Muromteto"; *RepAlba, 120.*
357. Lunca Târnavei (com. Șona, jud. AB); "La Borcioaie"; periegheză M. Blăjan, 1976-77; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 121.*
358. Luduş (com., jud. MS); "Bara"; sondaje V. Lazăr (1987); *Lazăr 1995*, 174.
359. Luduş "Izvor (Ciurgău)"; sondaje V. Lazăr (1987); col.Şc.gen.nr.1; *Lazăr 1995*, 174, pl. 46/A, 1-21.
360. Luduş "Clubul copiilor"; cercetare V. Lazăr (1987); *Lazăr 1995*, 175.
361. Lunca (com., jud. MS); col. Badea (Reghin); *Lazăr 1995*, 177.
362. Malnaş-Băi (com. Malnaş, jud. CV); "Lunca"; săpături F. Lázslo-1909; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 97.*
363. Malnaş-Băi "Platoul Nisipos"; săpături A.Lázslo-1976, 1989; *RepCovasna, 97.*

364. Marca (com. Marca, jud. SJ); "Cetate"; *Lakó 1981*, 58.
365. Mădărăşeni (com. Iclănzel, jud. MS); periegheză V. Lazăr (1989); *Lazăr 1995*, 149.
366. Mădrigeşti (com. Brazii, jud. AR); "La Cetăţuie"; col. Pădurean; *RepArad*, 82.
367. Măgura (com. Mărtineşti, jud. HD); Mz. Deva; *Roman 1976. 83.*
368. Mănărade (oraş Blaj, jud. AB); Mz. Cluj; *RepAlba, 123.*
369. Mănărade "Dealul Mare" sau "Dealul Lui Piter"; Col. Liceului forestier Blaj şi Mz. Blaj; *RepAlba, 123-24.*
370. Mărişelu (com., jud. BN); "Căstăuţi"; *Marinescu 1980,* 44.
371. Mărişelu "Fostul grajd C.A.P.; *Marinescu 1980,* 44.
372. Mediaş (municipiu, jud. SB); "Cînepi"; Mz. Mediaş; *Roman 1976, 83.*
373. Mediaş "Rora Mică", nisipăria de lângă canton; Mz. Mediaş; *Roman 1976, 83.*
374. Medieşu Aurit (jud. SM); *Dumitraşcu 1972*; *Kalmar 1983,* 64..
375. Medişa (com. Viile, jud. SM); *Roman 1976*, 83; *Kalmar 1983,* 66.
376. Mehadica (jud. CS); "Cioaca Mică"; *Petrovszky şi Cadariu 1979,* 68.
377. Mera (com. Baciu, Jud. CJ); "Pepiniera de copaci" (Csametekert); *RepCluj, 270.*
378. Mera "Şanţul dracului"(Ordogarka); *RepCluj, 270.*
379. Mereşti (com., jud. HG); săpături L. Roşu; Mz. Braşov, Mz. Tg. Mureş; *Roman 1976, 83.*
380. Meseşenii de Sus (com. Meseşenii de Jos, jud. SJ); "Osoiul Macăului"; sondaj 1957; Mz. Zalău; *Lakó 1981*, 58-59, pl. 10/2-6.
381. Meşcreac; malul Mureşului, între Meşcreac şi Rădeşti; Mz. Aiud; *RepAlba, 125. Roman 1976, 83.*
382. Meteş (com., jud. AB); "Piatra Peşterii"; săpături H. Ciugudean, 1994-97; Coţofeni III; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 126; Ciugudean 1996*, 55, fig. 44/1-2.
383. Miceşti (municipiu Alba Iulia, jud. AB); "Valea Luncii"; Coţofeni I; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 127.*
384. Micfalău (Malnaş, jud. CV); *Roman 1976, 83.*
385. Micuş (com. Tureni, jud. CJ); *Roman 1976, 83.*
386. Miercurea Ciuc (municipiu, jud. HG); cercetări de suprafaţă; Mz. Miercurea Ciuc, Mz. Cluj; *Roman 1976, 83.*
387. Mihai Viteazu (Jud. CJ); "Bodocul de Mijloc"; *RepCluj,* 275.
388. Mintiu Gherlei (Jud. CJ); "Ciuleneş"; *RepCluj, 278.*
389. Mintiu Român (jud. BN); *Kalmar 1983,* 63, 65.
390. Mociu (com., jud. CJ); la E de sat; Mz. Aiud, Mz. Cluj; *Roman 1976, 83; RepCluj, 280.*
391. Moigrad (com. Mirşid, jud. SJ); "Pomet"; Mz. Cluj; *Lakó 1981*, 59.
392. Moigrad "Măgura Moigradului" Mz. Zalău; *Lakó 1981*, 59, pl. 10/8.

393. Moigrad Mz. Cluj; *Roman 1976, 83.*
394. Moldoveneşti (Jud. CJ); "Dealul Cetăţii"; Mz. Cluj; *RepCluj, 282.*
395. Monariu (com. Budacu de Jos, jud. BN); *Roman 1976, 83.*
396. Moneasa (oraş, jud. AR); "Hoanca Coului"; Mz.Arad, Mz. Cluj; *Roman 1976,* 83, pl.12/13, 17/2, 7, 19/4, 22/1-2, 39/5, 41/1; *Dudaş 1976*, 25; RepArad, 84.
397. Moneasa; peştera din "Piatra Mare"; Mz. Cluj; RepArad, 84.
398. Mugeni (com., jud. HG); a doua terasă a Târnavei Mari; *Roman 1976, 83.*
399. Nandru (com. Peştişu Mic, jud. HD); "Peştera Curată"; *Roman 1976,* 83, pl. 68-69.
400. Nandru "Peştera Spurcată"; *Roman 1976,* , pl. 81-82/1-7, 9-12.
401. Nandru "Peştera de la Dumbrava"; *Luca et al 1998*, 19; *Luca 1999a*, 5.
402. Nandru -"Vale" (com. Peştişu Mic, jud. HD); Mz. Cluj; *Roman 1976, 83.*
403. Nazna (com. Sîncraiu de Mureş, jud. MS); Mz. Mureş; *Lazăr 1995*, 210.
404. Nadăş (com. Tăuţ, jud. AR); terasă la confluenţa Nadăşului cu Cigherul; *RepArad,* 86.
405. Nădăşelu (com Gîrbu, jud. CJ); "Bicarît" şi "Nadă"; *RepCluj, 289*
406. Nepos (jud. BN); *Kalmar 1983,* 66.
407. Nicoleni (com., jud.HG); "Patakköze"; *Benkő 1992*, 207.
408. Nicoleni; Mz. Cristuru Secuiesc; *Cavruc 1999*, 14.
409. Nimigea (com., jud. BN); *Roman 1976,* 83; *Marinescu 1980,* 46; pl. 5/5.
410. Nireş (Jud. CJ); Mz. Viena; *RepCluj, 296.*
411. Noşlac (com., Jud. AB); "Pompa de apă"; sondaje M. Rusu; *RepAlba, 131.*
412. Noşlac Pârâul "Şomaghia"; Şc.Gen.Noşlac; *RepAlba, 131.*
413. Nou Săsesc (com. Laslea, jud. SB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 83.*
414. Nuşeni (com., jud. BN); *Roman 1976, 83.*
415. Obreja (com. Mihalţ, jud. AB); Mz. Cluj; *Roman 1976, 83.*
416. Oarba de Mureş (com. Iernut, jud. MS); "Pe Ocol"; *Lazăr 1995*, 169.
417. Oarţa de Sus (com. Oarţa de Jos, jud MM); "Măgura"; săpături E. Comşa, C. Kacsó (1970); *Comşa şi Kacsó 1973.*
418. Oarţa de Sus "Oul Făgetului"; săpături C. Kacsó (1977, 1987); Mz. Baia Mare; *Situri areheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila 1996, 81.
419. Ocna Sibiului (oraş, jud. SB); "Ciuha"; periegheză A. Dragotă (1997); *Roman 1976,* 83; *Dragotă 1998, 27.*
420. Odorheiu Secuiesc (municipiu, jud. HG); Mz. Odorheiu Secuiesc, Mz. Cluj; *Roman 1976, 83.*
421. Ohaba de sub Piatră (com. Sălaşu de Sus, jud. HD); "Dealul Viilor"; *Tatu et al 1991*, 97, fig. 9/21.
422. Ohaba-Ponor (com. Pui, jud. HD); Mz, Deva; *Roman 1976, 83.*
423. Oiejdea (com. Galda de Jos, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 83.*
424. Oiejdea Dealul "Bilag"; Mz. Sf. Gheorghe, Aiud şi Alba Iulia; *RepAlba, 137.*

425. Orlat (com., jud. SB); "Cetatea scurtă"; săpături Th. Nägler (1968-1969); *Roman 1976*, 83; *Nägler 1977*, 27-35; *Lazăr 1979*, 35-36.
426. Oroiu (com. Band, jud. MS); Coțofeni III; Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1995*, 62.
427. Ozd (com. Bichiş, jud. MS); col.Şc.gen.; *Roman 1976, 84; Lazăr 1995*, 78.
428. Ozun (com., jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna,* 115*; Roman 1976,* 84.
429. Pădureni (com. Chinteni, jud. CJ); la ieşirea din sat spre Feiurdeni; *RepCluj, 307.*
430. Pădureni (com. Gorneşti, jud. MS); Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1995*, 139.
431. Pădureni (com. Moacşa, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 107.*
432. Păgida (oraş Aiud, jud. AB); Mz. Aiud; *RepAlba, 139.*
433. Pănade (com. Sîncel, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 84; RepAlba, 139.*
434. Păsăreni (com., jud. MS); "Comori - Kincses"; Mz. Aiud; *Lazăr 1995*, 195.
435. Pătrângeni (oraş Zlatna, jud. AB); cimitirul românesc; Mz. Cluj; *RepAlba, 140.*
436. Păuca (com., jud. SB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 84.*
437. Păuleni (oraş Miercurea Ciuc, jud. HG); "Dealul Cetății"; Mz. Sf.Gheorghe; *Roman 1976, 84.*
438. Păuşa (com. Nojorid, jud.BH); cercetări S. Dumitraşcu; col. univ. Oradea; *Roman 1976,* 84.
439. Pecinişca (jud. CS); "Gaura Ungurului"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68.
440. Peştere (oraş Aleşd, jud. BH); *Schroller 1933*, 74, pct. 6; *Roman 1976,* 84.
441. Petreşti (oraş Sebeş, jud. AB); "Groapa Galbenă"; săpături I. şi D. Berciu, 1943; Mz. Cluj, Alba Iulia, Sebeş, Sibiu; *Roman 1976, 84; RepAlba, 140.*
442. Petreştii de Jos (jud. CJ); "Crucea Cheii"; Mz. Cluj; *RepCluj, 308.*
443. Petreştii de Jos "Sub Pădure"; *Kalmar-Maxim 1988*, 469.
444. Petriceni (com.Sânzieni, jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 131.*
445. Petrilaca de Mureş (com. Gorneşti, jud. MS); *Roman 1976, 84.*
446. Petrisat (oraş Blaj, jud. AB); În curtea lui Fr. Szucs (nr. 48); Mz. Blaj; *RepAlba, 142.*
447. Petrisat "După Deal"; *RepAlba, 142.*
448. Petroşani (municipiu, jud. HD); Mz. Sibiu; *Roman 1976, 84.*
449. Pianu de Jos (com. Pianu, jud. AB); "Podei"; săpături I. Paul, 1961-63, 1967; Mz. Sibiu; *Roman 1976, 84.*
450. Pianu de Jos "Padia"; cercetări 1948; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 143.*
451. Pianu de Jos "Cleje"; *RepAlba, 144; Ciugudean şi Florea 1995,* 59.
452. Pianu de Sus "Cetățeaua"; *RepAlba, 145.*
453. Piatra Roşie (com. Boşorod, jud. HD); "Vârful Țifla"; *Roman 1976, 84.*
454. Pîrîu Crucii (com. Rîciu, jud. MS); Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1995*, 201.

455. Poiana Aiudului (com. Livezile, jud. AB); "Bogza Poienarilor" sau "Dealul Velii"; săpături N. Vlassa şi M. Takacs, 1973-1985; *RepAlba, 148; Ciugudean 1996,* 60-62.
456. Poiana Ampoiului (com. Meteş, jud. AB); "Piatra Corbului"; săpături H. Ciugudean, N. Boroffka, 1991-94; Coţofeni III; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 148; Ciugudean 1996,* 62-64.
457. Porumbenii Mari (com., jud.HG); "Belterület"; *Benkő 1992*, 116.
458. Porumbenii Mici (com., jud.HG); "Bolhás-Dombja"; *Benkő 1992*, 85.
459. Presaca Ampoiului (com. Meteş, jud. AB); "Piatra Bratii"; Coţofeni III; *Lipovan 1982*, 19-28, fig. 9-10, pl. II/35-41, III-V; *RepAlba, 149.*
460. Presaca Ampoiului "Şura de Piatră"; sondaj M. Cârciumaru, H. Ciugudean, 1990; *RepAlba, 149.*
461. Prisian (jud. CS); "Cucuiul lui Ostîvă"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68
462. Rapoltu Mare (com., jud. HD); Mz. Deva; *Roman 1976, 84.*
463. Racoş (jud. BV); "Piatra Detunată"; sondaj F. Costea, I. Glodariu (1981); *Costea 1995*, 35.
464. Răchita (com. Săsciori, jud. AB); "Vârful Zăpozii"; Mz. Sebeş, Mz. Alba Iulia; *Roman 1976, 84.*
465. Rădeşti (com., jud. AB); *Roman 1976, 84.*
466. Rădeşti (com. Almaş, jud.AR); "Cetăţeaua"; *Pădurean 1985*, 38; *RepArad*, 103.
467. Răhău (municipiu Sebeş, jud. AB); "La Şipote"; Mz. Sebeş; *Roman 1976, 84.*
468. Răhău "La Budurău"; Mz. Sebeş; *Roman 1976, 84.*
469. Răhău "Siloz"; săpături I. Berciu, Al. Popa, 1960; *RepAlba, 152.*
470. Răstolţu Deşert (com. Agrij, jud. SJ); "Pusta"; Mz. Zalău; *Lakó 1981*, 63, pl. 12/6-11.
471. Reci (com., jud. CV); Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 84; RepCovasna, 122.*
472. Reci "Doboica", Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 121.*
473. Reci "Telek"; săpături Z.Szekely, 1957-59; *RepCovasna, 121.*
474. Reciu (com. Gârbova, jud. AB); Mz. Sibiu; *RepAlba, 155.*
475. Reşiţa (oraş, jud. CS); "Triaj"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68
476. Reşiţa "Bîrzaviţa"; *Petrovszky şi Cadariu 1979*, 68
477. Ribicioara (com. Ribiţa, jud. HD); "La Cărămizi"; *Dudaş 1976*, 21-22, pl. I/6-10.
478. Rimetea (Trascău, jud. AB); "Dealul Cetăţii", "Piatra Secuiului"; Mz.Cluj; *RepAlba, 155.*
479. Rimetea "Peştera Mare"; *RepAlba, 156.*
480. Rîmeţ (com., jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 84.*
481. Rîmeţ "Curmătură"; Mz. Aiud; *RepAlba, 157.*
482. Rîmeţ "La Cruce"; Mz. Aiud; *RepAlba, 157.*
483. Rîmeţ "Vârful Cicerii"; *RepAlba, 157.*

484. Rîşnov (oraş, jud. BV); Peştera "Gura Cheii"; Mz. Braşov; *Roman 1976*, 84; *Costea 1995*, 35.
485. Rîşnov Peştera "Odweg"; Mz. Braşov; *Roman 1976, 84.*
486. Româneşti (com. Curtea, jud TM); "Peştera cu apă"; Mz. Lugoj, Mz.Banatului; săpături M. Moga (1948), Fl. Mogoşanu şi I. Stratan; Fl. Draşoveanu, Fl. Gogâltan, T. Mariş, P. Rogozea (1991); *Roman 1976*, 43, 49, 84, pl. 17/3, 5, 19/7, 26/6, 33/4-5, 35/13, 15, 39/4, 6, 41/9, 43/12, 47/7-9, 105-108.
487. Roşia (com., jud. BH); "Peştera Vacii"; *Roman 1976*, 84, *Emödi 19..*,
488. Roşia Nouă (com. Petriş, jud. AR);"Dealul Comorii"; *Pădurean 1982*, 37, fig. 5-6.
489. Rotbav (com. Feldioara, jud. BV); "Valea Rotbavului"; săpături M. Marcu şi AL. Vulpe; Mz. Sf. Gheorghe, Mz. Braşov; *Roman 1976*, 84; *Costea 1995*, 35.
490. Ruda (oraş Brad, jud. HD); "Cireşata"; Mz. Brad; *Andriţoiu 1979*, 26, pl. 5/14-18
491. Rugăneşti (com., jud. HG); "Lapjas"; *Benkő 1992*, 138.
492. Ruşor (com. Pui, jud. HD); Halta C.F.R.; *Andriţoiu 1979*, 26, pl. 2/13-19; *Tatu et al 1991*, 99, fig. 8/8, 11-16.
493. Sacalasău Nou (com. Derna, jud BH); cercetări S. Dumitraşcu; Univ. Oradea; *Roman 1976*, 85.
494. Sarmizegetusa (com., jud. HD); Mz. Sarmizegetusa; *Andriţoiu 1979*, 26; *Tatu et al 1991*, 99
495. Saroştin (com. Şeica Mcă, jud.SB); "Chicera"; sondaje Z. Szekely (1952); C. Itu şi Th. Nägler (1972); *Szekely 1968*, 426; *Lazăr 1979*, 36-37.
496. Saschiz (com., jud. MS); "Cetatea Uriaşilor"; săpături K. Horedt, M. Rusu (1949); *Lazăr 1995*, 206-207.
497. Saschiz "Pîrîul Eţung"; *Baltag-Amlacher 1994*, 180, pl. 101/1-3; *Lazăr 1995*, 207.
498. Satulung (com., jud. MM); Mz.Baia Mare; *Kacsó 1972*; *Roman 1976*, 85, *Kalmar 1983*, 66.
499. Satulung (jud. BV); *Costea 1995*, 36.
500. Satu Nou (municipiu Braşov, jud. BV); Mz. jud. Braşov; *Roman 1976*, 85; *Costea 1995*, 36.
501. Săcalu de Cîmpie (com. Brîncoveneşti, jud. MS); "Ţibliş"; Coţofeni III; col. preot Todea; *Lazăr 1995*, 88.
502. Săcălaia (com. Fizeşu, jud. CJ); "Codomarc"; *RepCluj, 334.*
503. Sălicea (com. Ciurila, jud. CJ); platoul "Făgetul Muntelui"; *RepCluj, 335.*
504. Săliştea (Cioara, jud. AB); "Sălişte"; săpături I. şi D. Berciu, 1944; Mz. AB Iulia; *Berciu D. şi I. 1945*, 33- 35; *RepAlba, 163.*
505. Sănduleşti (jud. CJ); "Cariera Veche"; col. ing. Tranuliş; *RepCluj, 339.*
506. Sănduleşti "Carieră, obiectiv 1"; *Kalmar 1986*, 402.

507. Sărățel (com. Şieu-Măgheruş, jud. BN); "După Grădini"; *Marinescu 1984*, 27-28.
508. Sărmaşu (com., jud. MS); "Secția de mecanizare"; Coțofeni III; col. şc.gen.; *Lazăr 1995*, 208.
509. Sărmăşel (com. Sărmaşu, jud. MS); "Stația C.F.R."; *Lazăr 1995*, 209.
510. Sărmăşel "Valea Frenț"; *Lazăr 1995*, 209.
511. Săsciori (com., jud. AB); "Vârful Mîgli"; *Kalmar-Maxim 1988*, 469.
512. Săvîrşin (oraş, jud. AR); "Cetățeaua"; săpături 1979-1997 (M. Barbu, E. Chirilă, P. Hurezan); *Pădurean 1985*, 38, fig. 4/1-6; *RepArad*, 107.
513. Sebeş (municipiu, jud. AB); "Podul Pripocului"; Mz. Sebeş; *Horedt et al. 1967*, 23; *Roman 1976, 85.*
514. Sebeş "Râpa Roşie"; Mz. Sebeş; *Aldea 1968*; *Roman 1976, 85.*
515. Sebeş "Fântâna de Aur"; *RepAlba, 167.*
516. Sebeşel (com. Săsciori, jud. AB); "Gorganul; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 172.*
517. Sebiş (com., jud. AR); Dudaş 1976, 22.
518. Secăşel (com. Ohaba, jud. AB); teritoriul satului; Mz. Aiud; *RepAlba, 172.*
519. Secuieni (com., jud. HG); "Szilas"; *Benkő 1992*, 250.
520. Sederhat (com. Pecica, jud. AR); "Gomila Bârțan"; *Pădurean 1985*, 38; *RepArad,* 115.
521. Seini (com., jud. MM); "Cărămidărie"; *Kalmar-Maxim 1988*, 469.
522. Seleuş (com. Daneş, jud. MS); "În Tău"; *Baltag-Amlacher 1994*, 181, pl. 103/1-2; *Lazăr 1995*, 117.
523. Sfîntu Gheorghe (com. Iernut, jud. MS); "Pe Şes"; săpături M. Rusu (1954-1955; 1990-1994); *Rusu 1966,* 402-405; *Lazăr 1995*, 169-171.
524. Sfîntu Gheorghe "La Biserică"; *Vlassa 1965, 26; Lazăr 1995, 171.*
525. Sfîntu Gheorghe "După Coşuri"; Mz. Tg. Mureş; *Vlassa 1965,* 26-28; *Lazăr 1995,* 171.
526. Sfîntu Gheorghe (municipiu, jud. CV); malul Oltului, lângă moara Veres; *RepCovasna, 128.*
527. Sibiu (municipiu, jud. SB); "Primăria veche"; MZ. Sibiu; Coțofeni I; *Luca şi Boroffka 1995*, 74, fig. 2/4-9; 3
528. Sic (jud. CJ); "Dealul Chirileu"(Kerulo); *RepCluj, 344.*
529. Sic "Vârful Jojip"(Joszipteto); *RepCluj, 344.*
530. Sic "Râtul sărat"; *RepCluj, 344.*
531. Sic "Vârful Cipan"; *RepCluj, 344.*
532. Sic "Dealul Chipeştete"; *RepCluj, 345.*
533 Sic "Vârful Rechet"; *RepCluj, 345.*
534. Sic "Valea Seleci"; *RepCluj, 345.*
535. Sic "Valea Bistrița", deasupra "Fântânii lui Vițe"; *RepCluj, 346.*
536. Silagiu (oraş Buziaş, jud. CS); "Pârpora"; Mz. Cluj şi col. Sfetcu; *Kalmar-Maxim 1988,* 469-470; *Lazarovici şi Sfetcu 1990*, 50-53, fig.4/2-13.

537. Silivaşul de Jos (com., jud. HD); "Între ogăşi"; *Andrițoiu 1979*, 27, pl. 1/8; *Kalmar şi Tatu 1985*, 94, fig. 1/2.
538. Sîngeorgiu de Mureş (com., jud. MS); Mz. Tg. Mureş; *Roman 1976, 85*
539. Sîngeorzu de Meseş (com. Buciumi, jud. SJ); "Cetățeaua"; Mz. Zalău; *Lako 1986*, 50, pl. II/7-8.
540. Sînicoară (com. Apahida, jud. CJ); la vest de "Țigla"; *RepCluj*, 355.
541. Sînicoară "Sub Coastă, obiectiv 3"; *Kalmar 1986*, 402.
542. Sînmartin (com., jud. HG); *Roman 1976, 85.*
543. Sînmiclăuş (com. Şona, jud. AB); Platoul "Gruişor"; RepAlba, 173.
544. Sînpetru (com. Sântămărie Orlea, jud. HD); "La Târnov"; *Tatu et al 1991*, 100.
545. Sîntămăria Orlea (com., jud. HD); "Grădinile Coliconilor"; *Tatu et al 1991*, 100, fig. 11/1.
546. Sîntămăria de Piatră (oraş Călan, jud. HD); *Roman 1976,* 85.
547. Sîntămăria de Piatră "Măgura"; *Andrițoiu 1976*, 398.
548. Sîntimbru (oraş, jud. AB); Combinatul avicol; Coțofeni II; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 165.*
549. Sîntuhalm (com., jud. HD); "La Gheţărie"; *Dragotă et al. 1999*, 84, pl. VIII/5-9; IX.
550. Sînzîieni (com., jud. CV); *Roman 1976, 85.*
551. Sînzîieni "Terasa de Jos"; Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 132.*
552. Someşu Rece (com. Gilău, jud. CJ); platoul "Cetate"; *RepCluj, 365.*
553. Soroştin (com. Şeica Mică, jud. SB); Szekely 1953, 3-8; *Roman 1976, 85.*
554. Stejeriş (com. Moldoveneşti, jud. CJ); "Izvorul Rece"; *RepCluj, 369.*
555. Stâna de Mureş (com.Noşlac, jud. AB); "Dealul Ursului"; Mz. Aiud; *RepAlba, 176.*
556. Straja (com. Berghin, jud. AB); "Fântâna Barnii"; *RepAlba, 177.*
557. Straja "Măgura Străjii"; Mz. Alba Iulia; *RepAlba, 177.*
558. Straja "Măguricea"; Mz. Alba Iulia; *Roman 1976, 85.*
559. Streisângiorgiu (oraş Călan, jud. HD); Mz. Deva; *Roman 1976,* 85.
560. Streisângiorgiu malul drept al Streiului, lângă pod; *Andrițoiu 1976*, 399, pl. 1/3, 6-9, 11-12.
561. Subcetate (com. Sîntămăria Orlea, jud. HD); "Măgura"; *Kalmar şi Tatu 1985*, 95; *Tatu et al. 1991*, 101;
562. Subcetate "La Izvor"; *Tatu et al. 1991*, 101, fig. 7/12, 14.
563. Subcetate Halta Covragi; *Kalmar şi Tatu 1985*, 95, fig. 2/10-11, 13-17.
564. Suceagu (jud. CJ); "Dealul Cepegheu", "Şarga"; *RepCluj, 375.*
565. Sucutard (com. Geaca, jud. CJ); *RepCluj, 379.*
566. Suplacu de Barcău (com., jud. BH); Mz. Săcuieni; *Roman 1976*, 85.
567. Supuru de Jos (com., jud.SM); terasa din dreapta drumului 19A; *Németi 1999,*86.

568. Susani (com. Igneşti, jud. AR); "Rîpi-Săcături"; Mz.Arad; *Roman 1976*, pl. 9/5-6, 9-10; *Dudaş 1976*, 25, pl. 3/14-20, 4/1-15; *RepArad*, 119.
569. Şaeş (com. Apold, jud. MS); "La Peri"; *Baltag-Amlacher 1994*, 187, nr. 29, pl. 114/1-10; *Lazăr 1995*, 50.
570. Şaeş "Ferma nr.7"; *Baltag-Amlacher 1994*, 188, nr. 33, pl. 118/1-2, 4; *Lazăr 1995*, 50.
571. Şaeş "Intrare"; *Baltag-Amlacher 1994*, 187, nr. 30, pl. 115/1, 5; *Lazăr 1995*, 50.
572. Şaeş "Sub Dealul Cetăţii"; *Baltag-Amlacher 1994*, 186-187, nr. 28, pl. 113; *azăr 1995*, 50.
573. Şaeş "In Wosen"; *Baltag-Amlacher 1994*, 188, nr. 32, pl. 117/1-2; *Lazăr 1995*, 50.
574. Şapartoc (com Albeşti, jud. MS); "Pârâul Pietros"; *Baltag-Amlacher 1994*, 188-189, nr.34, pl. 119/1-3; *Lazăr 1995*, 44.
575. Şard "După grădini"; Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 85; RepAlba, 179.*
576. Şard "Căsăluica"; *RepAlba, 179.*
577. Şibot (com. suburb. Ciugud a municip. Alba Iulia, jud. AB); "La Ţelini"; *RepAlba, 180; Popa 1995*, 55-56, pl. XI-XIII/1-5.
578. Şibot În grădinile ultimilor case de pe malul stâng al Mureşului ; *RepAlba, 181.*
579. Şicula (com., jud.AR); "Paisa"; *RepArad*, 122.
580. Şieu-Măgheruş (jud. BN); *Kalmar 1983, 66.*
581. Şilindia (com., jud. AR); "Ţarina"; cercetări S. Dumitraşcu; col.Univ. Oradea; *Roman 1976*, 85; *RepArad*, 122.
582. Şilindia "Satul Mic"; *Dudaş 1976*, 24-25.
583. Şimleu Silvaniei (jud. SJ); *Kalmar 1983*, 66.
584. Şimoneşti (com., jud.HG); "Belterület"; *Benkő 1992*, 144;
585. Şimoneşti "Som-aj"; *Benkő 1992*, 144;
586. Şimoneşti "Lapjas"; *Benkő 1992*, 145.
587. Şincai (com., jud. MS); "Cetatea Păgânilor"; săpături V. Lazăr (1974-77); Mz. Tg. Mureş; *Roman 1976*, 85; *Lazăr 1977; 1978.*
588. Şiria (com., jud. AR); "La Fântânele"; *Roman 1976*, 85.
589. Şiria (com., jud.AR); "Zoape"; *Pădurean 1985*, 39; *RepArad*, 124.
590. Şoimeni (= Ciomortan, com. Păuleni, jud. Harghita); "Vardomb" (Dealul Cetăţii); săpături V. Cavruc, D.Buzea, M. Rotea, Z. Székely (1999); Mz. CR Sf. Gheorghe; *Cavruc et al. 2000*, 103.
591. Şoimeni (com. Vultureni, jud. CJ); "Dealul Cremenii"; *RepCluj, 384.*
592. Şoimuş (com. Rădeşti, jud. AB); "Dealul Vişinilor"; Mz. Aiud; *RepAlba, 182.*
593. Şoimuşu Mic (com., jud. HG); "Lok"; *Benkő 1992*, 96.
594. Şona (com., jud. AB); "Lunca Şonii"; sondaje M. Blăjan, 1977; *RepAlba, 182.*
595. Şona versantul nordic a văii Strengovii; *RepAlba, 182.*

596. Şpălnaca (com. Hopârta, jud. AB); terasa stângă pârâului Şugud; *RepAlba, 183.*
597. Şumal (com. Marca, jud. SJ); "Dealul Şumalului"- aşezare Coţofeni II; Mz. Zalău; *Lakó 1981*, 72, pl. 21/4-8.
598. Şuncuiuş (com., jud. BH); "Peştera Izbândiş"; Mz.Oradea; col. Emödi; *Roman 1976*, 85; *Emödi 1984*, 407, fig. 20-21.
599. Şuncuiuş Peştera "Igriţa"; col. Emödi; *Emödi 1984*, 405-410, fig.1-19.
600. Tărtăria (com. Săliştea, jud. AB); "Gura Luncii"; pe înălţimea din apropiere; *Roman 1976, 8; Vlassa 1963,* 485-494.
601. Tărtăria "Valea Rea"; *Roman 1976, 85; Popa 1999,* 142, pl. 21/1, 3, 7-11.
602. Tăuşeni (com. Aghireşu, jud. CJ); dealului "Picuieţi"; Mz. Cluj; *RepCluj, 385.*
603. Tăuţ (com., jud. AR); "Rujele" ("Dealul Rujelor"); *Pădurean 1982,*38; *RepArad*, 126.
604. Tăuţ (com., jud. AR); "Deluţ"; *Pădurean 1985*, 40; *RepArad*, 126.
605. Tăuţi (com. Meteş, jud. AB);"Piatra Sf. Mihail"; Mz. Alba Iulia; *Roman 1976,* 85*; RepAlba,* 187.
606. Teiuş (oraş, jud. AB); Mz. Aiud; *Roman 1976, 85; RepAlba, 188.*
607. Teleac (com. Feliceni, jud. HG); *Roman 1976, 85.*
608. Teleac "Dâmbul Lobonţului"; săpături V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean (1978-87); Coţofeni III; *RepAlba, 189.*
609. Telechia (com. Brateş, jud. CV); MNS; *RepCovasna, 59.*
610. Tibru (com. Cricău, jud. AB); Dealul "Măgura"; *RepAlba, 191.*
611. Tinca (com., jud. BH); Mz. Tinca; *Dumitraşcu 1967*, 91, nota 80; *Roman 1976*, 85.
612. Tiur (oraş Blaj, jud. AB); carierei de nisip; *RepAlba, 192.*
613. Trei Sate (com. Ghindari, jud. MS); "Şanţul Erős"; Coţofeni III; Mz. Tg. Mureş; *Lazăr 1995*; 135.
614. Treznea (jud. SJ); *Kalmar 1983,* 66.
615. Turda (municipiu, jud. CJ); "Dealul Şuia"; *RepCluj, 401.*
616. Turdaş (com. Hopârta, jud. AB); "La Biserică"; *RepAlba, 192.*
617. Turdaş "Sub Pădure"; *RepAlba, 192.*
618. Turdaş vatra satului; *RepAlba, 192.*
619. Turdaş Dealul "Coasta Viilor"; *RepAlba, 192.*
620. Turdaş (com., jud. HD); Mz. Cluj, Mz. Sf. Gheorghe; *Roman 1976, 85.*
621. Turdaş "Luncă"; Mz.Deva; *Luca 1999a*, 62, nota 207.
622. Tureni (com., jud. CJ); "La Stână"; *RepCluj, 409.*
623. Tureni ; Mz. Cluj; *Roman 1976, 86.*
624. Turia (com., jud. CV); cimitirul romano-catolic; *RepCovasna, 144; Székely Zs. 1997*, 24, pl.3/1-6; 4/3a-b; 5.
625. Turulung (jud. SM); *Kalmar 1983,* 66.

626. Țaga (com., jud. CJ); Malul de V al lacului "Hodoş"; Mz. Aiud; *Roman 1976*, 86; *RepCluj*, 412.
627. Țebea (com. Baia de Criş, jud. HD); "Dealul Ruşti"; săpături N. Harțuche (1954), I. Andrițoiu (1981); Mz.Deva; *Harțuche 1969; Roman 1976, 86; Dudaş 1976*, 21; *Andrițoiu 1989*, 39.
628. Țelna (com. Ighiu, jud. AB); "Litău"; Mz. Alba Iulia; *Roman 1976, 86.*
629. Țelna "Vârful Pietrii Tăiate"; Mz. Alba Iulia; *Roman 1976, 86.*
630. Țelna "La Copaci"; sondaje I. Aldea (1967); *RepAlba, 194.*
631. Țelna "Pe coastă"; sondaj 1967; *RepAlba, 194.*
632. Țelna "Rupturi"; *RepAlba, 194.*
633. Țelna "Dealul Morii"; *RepAlba, 194.*
634. Țelna promontoriu dominant la cca 5 km NV de sat; sondaj I. Al. Aldea (1967); *RepAlba, 194.*
635. Țelna "Făgețel"; *RepAlba, 194.*
636. Țelna "Spitalul de vite"; *RepAlba, 194.*
637. Uila (com. Batoş, jud. MS); *Lazăr 1995*, 70.
638. Uioara de Jos (oraş Ocna Mureş, jud. AB); "Grui"; săpături I. Hica şi H. Ciugudean (1984-86); *RepAlba, 195.*
639. Uioara de Jos În vatra localității; *RepAlba, 195.*
640.Unguraş (jud. CJ); Dealul "Cetate"; *RepCluj, 414.*
641. Unimăt (com. Acîş, jud. SM); "Dîlboci"; Mz. Carei; *Dumitraşcu 1969*; *Roman 1976*, 86; *Roman şi Németi 1978*, 18, pl. 60-61, 65-69/1-3; *Kalmar 1983*, 62, nota 4; *Németi 1999*, 17.
642. Unirea (com., jud. AB); "Dealul Cămării"; Mz. Alba Iulia şi Mz. Aiud; *RepAlba, 199.*
643. Unirea "Jidovină"; *RepAlba, 199.*
644. Unirea marginea de NV a satului, terasa dreaptă a pârâului; *RepAlba, 199.*
645. Unirea "Medieş"; *RepAlba, 199.*
646. Uroi (com. Simeria, jud. HD); Mz. Deva, Mz. Cluj; *Roman 1976, 86.*
647. Vadu Crişului (com., jud. BH); "Peştera cu apă"; Mz. Cluj; *Roman 1976*, 86.
648. Valcău de Jos (com., jud. SJ); Mz. Cluj; *Roman 1976, 86..*
649. Valea Mică (com. Feneş, jud. AB); "La Şupelniță"; *Lipovan 1982*, 10-12, fig. 1-3, pl. 1/1-19.
650. Valea Ciucului (com. Noşlac, jud. AB); "Dealul Ursului"; Mz. Aiud; *RepAlba, 201.*
651. Valea Rea (com. Romoş, jud. HD); Mz. Cluj; *Roman 1976, 86.*
652. Valea Rece (com. Band, jud. MS); "Coasta Urcuşului"; Mz. Cluj; *Lazăr 1995*, 63.
653. Valea Sasului (com. Şona, jud. AB); Marginea vestică a satului; *RepAlba, 202.*

654. Valea Sîngiorgiului (jud. HD); "Botul Dealului"; *Andrițoiu 1976*, 411, pl.2/8-10, 12-13)
655. Valea Unguraşului (com. Unguraş, jud. CJ); *RepCluj, 420.*
656. Văleni (com.Călățele, jud. CJ); Dealul "Malătăul Mare"; *RepCluj, 421.*
657. Vălişoara (com. Livezile, jud. AB); "Între Pietre"; Mz. Aiud; *RepAlba, 205.*
658. Vălişoara Peştera "Puculea" Mz. Aiud; *RepAlba, 205.*
659. Vălişoara (jud. SJ); *Kalmar 1983,* 66.
660. Vărmaga (com. Certeju de Sus, jud. HD); "Lidişolm"; *Andrițoiu 1979*, 31, pl. 6/5, 7-8.
661. Văsoaia (com. Chisindia, jud. AR); "Ciocul Grădiştii"; *Pădurean 1982,* 38; *RepArad*, 132.
662. Vermeş (com. Lechința, jud. BN); " Pe Toacă"; *Marinescu 1980,* 50; *Kalmar 1983*, 66.
663. Viişoara (oraş Bistrița, jud. BN); *Marinescu 1984*, 31.
664. Vinerea (oraş Cugir, jud. AB); "Tăbărâşte"; *Popa 2000*
665. Vințu de Jos (com., jud. AB); Mz. Cluj, Mz. Aiud; *Roman 1976, 86.*
666. Vințu de Jos "Deasupra satului"; *RepAlba, 207.*
667. Visuia (com. .Miceştii de Pădure, jud. BN); "Pădurea Cornilor"; *Marinescu 1980,* 51, nota 28.
668. Visuia "Poderei"; *Marinescu 1980,* 51, nota 28.
669. Visuia "Țiglă"; *Marinescu 1980,* 51, nota 28.
670. Visuia Fundațiile noii şcoli; *Marinescu 1980,* 51, nota 28.
671. Viştea (com. Gîrbău, jud. CJ); "Fântâna cu Salcie"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 426.*
672. Viştea "Râtul MNIT"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 427.*
673. Viştea "Gura Prunilor"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
674. Viştea "Podei"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
675. Viştea "Arvat"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
676. Viştea "Stejarul Popii"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
677. Viştea "Dâmbul Bâtca"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
678. Viştea "Ciup"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
679. Viştea "Spini"; Mz. Cluj şi col. J. Szekely; *RepCluj, 428.*
680. Vîlcele (com. Feleacu, jud. CJ); La capătul estic al satului, la cca 300 m în dreapta şoselei; *RepCluj, 429.*
681. Vârghiş (com., jud. CV); Peştera nr. 9; *RepCovasna, 158.*
682. Vulcan (com. Apold, jud. MS); "Vulcan"; *Baltag-Amlacher 1994*, 190, nr.38; *Lazăr 1995*, 51.
683. Vurpăr (com. Vințu de Jos, jud. AB); "Dealul Cetății"; *Ciugudean 1996*, 75: *Gorovei 1996*.
684. Zăuan (com. Ip, jud. SJ); "Förrás"; *Lakó 1981*, 80.

685. Zlatna (oraş, jud. AB); "Colţul lui Blaj"; sondaje I. Lipovan (1981), H. Ciugudean (1994); Coţofeni III; *Lipovan 1983*; *RepAlba,* 21; *Ciugudean 1996,* 75.
686. Zoltan (com. Ghidfalău, jud. CV); *Roman 1976, 86.*
687. Zoltan "Dealul Bisericii" ("Templomdomb"); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 86.*
688. Zoltan "Urcuş" (Oldalrameno); săpături F. Lászlo (1911); Mz. Sf. Gheorghe; *RepCovasna, 58.*

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

1. Periodice şi volume

ActaArch	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
ActaMN	Acta Musei Napocensis
ActaMP	Acta Musei Porolissensis
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice
AICSUS	Anuarul Institutului de Cercetări socio-umane Sibiu
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitö
ArchHung	Archaeologia Hungarica
ArchJug	Archaeologia Iugoslavica
Arch. Korrbl.	Archäologische Korrespondenzblatt
Arch. Nachr.	Archäologische Nachrichten aus Baden
ArhMold	Arheologia Moldovei
Balcanica	Balcanica. Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques
BAR	British Archaeological Reports
BCŞS	Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenţeşti (Alba Iulia)
Ber. RGK.	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission
CAH	Communicationes Archaeologicae Hungariae
Cronica XXXIII	Cronica cercetărilor arheologice. A XXXIII-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Vaslui, 30 iunie-4 iulie 1999.
Dacia N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle série
Dolgozatok	Dolgozatok a M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem régiségtudományi intézetéböl
Glasnik Sarajevo	Glasnik zemalskog Muzeja u Sarajevu. Arheologija. Nova Serija. Sarajevo
Il passaggio dal Neolitico all'eta del Bronzo	Il passaggio dal Neolitico all'eta del Bronzo nell'Europa Centrale e nella Regione Alpina. Problemi cronologici e terminologici. Atti del X Simposio Internazionale sulla fine del Neolitico a gli inizi dell'eta del Bronzo in Europa. Lazise-Verona 8-12 aprile 1980. Verona 1982.
JPME	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
JRGZM	Jahrbuch der Römisch-Germanischen

	Zentralmuseums zu Mainz
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice
MemAntiq	Memoria Antiquitatis
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften
PBF	Prähistorische Bronzefunde
PZ	Prähistorische Zeitschrift
RepAlba	Repertoriul arheologic al judeţului Alba (red: V. Moga, H. Ciugudean). Bibliotheca Mvsei Napocensis II. Alba Iulia 1995
RepArad	Repertoriul arheologic al Mureşului inferior. Judeţul Arad. Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica XXV. Timişoara 1999.
RepCluj	Repertoriul arheologic al judeţului Cluj. Bibliotheca Mvsei Napocensis V. 1992.
RepCovasna	Repertoriul arheologic al judeţului Covasna (red. V. Cavruc). Seria Monografii Arheologice I. Sfântu Gheorghe 1998.
RM	Revista Muzeelor
RPRP	Reports of Prehistoric Research Projects (Sofia)
SA	Sovetskaja Arheologhija
SCIV(A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie)
SlovArch	Slovenska Archeologia
StCom Sibiu	Studii şi Comunicări Sibiu
Symposium Baden	Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava 1973
SymposiumDonji Milanovac	Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der Äneolitischen Periode. Internationales Symposium Donji Milanovac 1985 (hrgs. D. Srejović N. Tasić). Balkanološki Institut Sanu 29. Beograd 1987.
Vjesnik Split	Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku
Vjesnik Zagreb	Vjesnik arheološkog Muzeja u Zagrebu
WPZ	Wiener prähistorische Zeitschrift
ZfE	Zeitschrift für Ethnologie

2. Literatura

ALDEA 1968
I.Al. Aldea, Aşezarea Coţofeni de la Rîpa Roşie – Sebeş. *Apulum* 7/1, 1968, 91-102.
ALDEA 1972
I.Al.Aldea, Şantierul arheologic Ghirbom (com Berghin, jud. Alba). *Apulum* 10, 1972, 3 –18.
ALEXANDROV 1994
S. Alexandrov, The Prehistoric Site of Radomir-Vahovo: Some Problems of the Early Bronze Age in South-Western Bulgaria (Northern Connections). *Relations Thraco-Illyro-Hellenique. Actes du XIVe Symposium National de Thracologie*, Băile Herculane 14-19 sept. 1992, Bucureşti 1994, 117-129.
ALEXANDROV 1995
S. Alexandrov, The Early Bronze Age in Western Bulgaria: Periodization and Cultural Definition. *Prehistoric Bulgaria* (ed. by D.W.Bailey and I.Panaiotov), Prehistoric Press 1995, 253-270.
ANDRIŢOIU 1976
I. Andriţoiu, Descoperiri arheologice pe valea Streiului inferior. *Apulum* 14, 1976, 393-413.
ANDRIŢOIU 1978
I. Andriţoiu, Descoperiri arheologice la Crăciuneşti (com. Băiţa, jud. Hunedoara). *Apulum* 16, 1978, 55-71.
ANDRIŢOIU 1979
I. Andriţoiu, Contribuţii la repertoriul arheologic al judeţului Hunedoara. *Sargetia* 14, 1979, 15-34.
ANDRIŢOIU 1983
I. Andriţoiu, Şantierul arheologic Boiu. *Materiale* 15, 1983, 93-97.
ANDRIŢOIU 1985
I. Andriţoiu, Preliminariile epocii bronzului în sud-vestul Transilvaniei. *Apulum* 22, 1985, 9-15.
ANDRIŢOIU 1989
I. Andriţoiu, Contribuţii la cunoaşterea bronzului timpuriu în sud-vestul Transilvaniei/Grupul cultural Şoimuş. *Thraco-Dacica* 10, 1989, 39-56.
ANDRIŢOIU 1992
I. Andriţoiu, *Civilizaţia tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*. Bibliotheca Thracologica 2, Bucureşti 1992.

ANDRIȚOIU 1993

I. Andrițoiu, Metalurgis bronzului în sud-vestul Transilvaniei. Epoca bronzului (I). *Analele Banatului* II, 1993, 85-117.

ANDRIȚOIU și POPA 1999

I. Andrițoiu, C. Popa, Sibişeni "Deasupra satului" jud. Alba. *Cronica XXXIII*, 1999, 105-107.

BADER 1978

T. Bader, Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică. Bucureşti 1978.

BANNER 1956

J. Banner, Die Peceler Kultur. *ArchHung* 35, Budapest 1956.

BANKOFF şi GREENFIELD 1984

H. A. Bankoff, H. J. Greenfield, Decision-Making and Culture Change in Yugoslav Bronze Age. *Balcanica* 15, 1984, 7-31.

BANKOFF şi WINTER 1990

H. A. Bankoff, F. A. Winter, The Later Aeneolithic in South-Eastern Europe. *American Journal of Archaeology* 94, 1990, 184-189.

BĂCUEȚ 1996

D. Băcueț, Noi date cu privire la aşezarea aparținând perioadei de tranziție la epoca bronzului de la Dud. *Ziridava* 19-20, 1996, 7-13.

BĂCUEȚ 1998

D. Băcueț, Un cărucior de lut descoperit la Bădăcin (jud. Sălaj). *Apulum* 35, 1998, 37-41.

BĂJENARU 1998

R. Băjenaru, Discuții privind cronologia absolută a culturii Glina, *SCIVA* 1, 49, 1998, 3-22.

BECKER 1999

C. Becker, Domesticated and wild animals as evidenced in the Eneolithic-Bronze Age cultures Coțofeni and Monteoru, Romania. N. Benecke (Ed.), *The Holocene History of the European Vertebrate Fauna. Modern Aspects of Research*, *Archäologie in Eurasien*, bd.6, 1999, 91-105.

BENKÖ 1992

E. Benkö, A középkori Keresztúr-Szék régészeti topográfiája. Budapest 1992.

BERCIU 1960

D. Berciu, În: *Istoria României* I, 1960, 71-82.

BERCIU 1961

D. Berciu, Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări. Bucureşti 1961.

BERCIU 1966

D. Berciu, Zorile istoriei în Carpați şi la Dunăre, Bucureşti 1966

BERCIU et al. 1973
D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, Cultura Cernavodă II. Aşezarea din sectorul b de la Cernavodă. *SCIV* 24, 1973, 373-405.
BERCIU D. şi I. 1945
D. Berciu, I. Berciu, Cercetări şi săpături arheologice în judeţele Turda şi Alba. *Apulum* 2, 1945, 1-79.
BERCIU D. şi I. 1949
D. Berciu, I. Berciu, Săpături şi cercetări arheologice în anii 1944-1947. *Apulum* 3, 1949, 3-42.
BEŞLIU et al. 1992
C. Beşliu. Gh. Lazarovici, A. Olariu, O piesă din cupru din Sălaj şi câteva probleme teoretice privind analizele de cupru preistoric în muzeul din Cluj. *ActaMP* 16, 1992, 97-128.
BICHIR 1962
Gh. Bichir, Beitrag zur Kenntnis der frühen Bronzezeit im südöstlichen Transsilvanien und in der Moldau (im Lichte der Grabungen von Cuciulata und Mândrişca). *Dacia N.S.* 6, 1962, 87-114.
BICHIR 1964
Gh. Bichir, Autour du problème des plus anciens modèles de chariots en Roumanie. *Dacia N.S.* 8, 1964, 67-86.
BLĂJAN şi CERGHI 1977
M. Blăjan, T. Cerghi, Cercetări arheologice la Aiton, Cluj Napoca şi Răchiţele (jud.Cluj). *Sargetia* 13, 1977, 131-145.
BLĂJAN şi TATAI-BALTĂ 1978
M. Blăjan, C. Tatai-Baltă, Descoperiri din epoca neolitică şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului în judeţele Sibiu, Alba şi Cluj. *Apulum* 16, 1978, 9-38.
BOGNÁR-KUTZIÁN 1963
I. Bognár-Kutzián, The Copper Age Cemetry of Tiszapolgár-Basatanya. *ArchHung* 42. Budapest 1963.
BÖKÖNY 1992
S. Bököny, Jagd und Tierzucht. Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. (Hrgs. Walter Meier-Arendt). Katalog der Ausstellung in Frankfurt am Main 1992, 69-72.
BÓNA 1960
I. Bóna, Clay models of Bronze Age Wagons and Wheels in the Middle Danube Basin. *ActaArch* 12, 1960, 83-114.
BONDÁR 1981
M. Bondár, Spätkupferzeitliche Siedlung in Pécs-Vasas. *MittArchInst* 10/11, 1980/1981, 25-44.

BONDÁR 1990

M. Bondár, Das frühbronzezeitliche Wagenmodell von Börzönce. *CAH*, 1990, 77-91.

BONDÁR 1991

M. Bondár, Thoughts on Continuity (the Baden culture). *Antaeus* 19-20, 1990-1991, 33-39.

BOROFFKA 1993

N. Boroffka, Descoperiri vechi din Muzeul de Istorie Aiud. *SCIVA* 44, 1993, 293-302.

BORONEANȚ 1966

V. Boroneanț, Cultura Kostolać de la Cuina Turcului. *SCIVA* 17, 1966, 345-354.

BORONEANȚ 1968

V. Boroneanț, Descoperiri aparținând culturii Vučedol în zna Porților de Fier. *RM* 5, 352-355.

BRANIGAN 1974

K. Branigan, *Aegean Metalwork of the Early and Middle Bronze Age*. Oxford 1974.

BREUNIG 1987

P. Breunig, ^{14}C-Chronologie des Vorderasiatischen, Südost–und Mitteleuropäischen Neolithikums. Fundamenta. Monographien zur Urgeschichte, reihe A, bd. 13, Köln Wien 1987.

BUCHVALDEK et al.1988

M. Buchvaldek, B. Novotný, E. Pleslová Sticová, The Copper Age in Czechoslovakia. L' età del rame in Europa. *Rassegna di Archeologia* 7, 1988, 105-142.

BUDD 1991

P. Budd, Eneolithic Arsenical Copper: Heat Treatment and the Metallographic Interpretation of Manufacturing Processes. Archaeometry' 90. International Symposium on Archaeometry , 2-6 April, 1990, Heidelberg, Germany. E. Pernicka, G.A. Wagner (Ed.), Berlin 1991, 35-44.

BURGER 1988

J. Burger, Die Siedlung der Chamer Gruppe von Dobl, gemeinde Prutting, landkreis Rosenheim und ihre Stellung im Endneolithikum Mitteleuropas. Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege. Abteilung Bodendenkmalpflege, bd.56, Fürth/Bay 1988.

BUKVIĆ 1987

L. Bukvić, Die ältesten Hügelbestattungen im südlichen Banat. *Symposium Donji Milanovac*, Beograd 1987, 83-85.

CIUGUDEAN 1977
H. Ciugudean, Noi contribuţii la cercetarea necropolelor tumulare din Munţii Trascăului şi ai Bedeleului. *ActaMN* 14, 1977, 43-56.
CIUGUDEAN 1978
H. Ciugudean, Noi descoperiri arheologice pe teritoriul judeţului Alba (I). *Apulum* 16, 1978, 39-53.
CIUGUDEAN 1979
H. Ciugudean, Noi descoperiri arheologice pe teritoriul judeţului Alba (II). *Apulum* 17, 1979, 65-86.
CIUGUDEAN 1983
H. Ciugudean, Noi piese de plastică antropomorfă aparţinând culturii Coţofeni. *Apulum* 21, 1983, 49-52.
CIUGUDEAN 1986
H. Ciugudean, Grupul tumular Bedeleu şi cîteva consideraţii privind epoca timpurie a bronzului în vestul Transilvaniei. *Apulum* 23, 1986, 67-82.
CIUGUDEAN 1991
H. Ciugudean, Zur frühen Bronzezeit in Siebenbürgen im Lichte der Ausgrabungen von Ampoiţa, jud. Alba. *PZ* 66, 1, 1991, 79-114.
CIUGUDEAN 1996
H. Ciugudean, Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei. Bibliotheca Thracologica 13, Bucureşti 1996.
CIUGUDEAN 1997
H. Ciugudean, Cercetări privind epoca bronzului şi prima epocă a fierului în Transilvania. Bibliotheca Mvsei Apvlensis VII. Alba Iulia 1997.
CIUGUDEAN şi FLOREA 1995
H. Ciugudean, I. Florea, Contribuţii la repertoriul arheologic al localităţii Pianu de Jos. *Apulum* 32, 1995, 59-66.
CIUTĂ şi GLIGOR 1999
M. Ciută, A. Gligor, O descoperire aparţinând culturii Coţofeni în situl arheologic de la Limba – În coastă (jud. Alba). *Apulum* 36, 1999, 55-80.
COMŞA 1967
E. Comşa, Unele date cu privire la sfârşitul perioadei de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în sud-estul Olteniei. *SCIV* 18, 1967, 207-221.
COMŞA 1970
E. Comşa, Unele date referitoare la cultura Coţofeni în sud-estul Transilvaniei. *Cumidava* 4, 1970, 3-16.
COMŞA 1987
E. Comşa, Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii. Bucureşti 1987.
COMŞA 1988
E. Comşa, Les cultures eneolithiques en Roumanie. *L'eta del rame in Europa*. 1988, 39-49.

COMŞA şi KACSÓ 1973
E. Comşa, C. Kacsó, Rezultatele sondajelor din complexul neolitic de la Oarţa de Sus, jud. Maramureş. *Materiale* 19, 1973, 47-51.
CRIŞAN 1965
I.H. Crişan, Săpături şi sondaje în valea mijlocie a Mureşului, *ActaMN* 2, 1965, 39-76.
CRIŞAN I. 1988
I. Crişan, Un complex arheologic aparţinând culturii Coţofeni descoperit la Cefa (jud. Bihor). *Crisia* 18, 1988, 339-351.
CUCOŞ 1973
S. Cucoş, Un complex rituel Cucutènien découvert à Ghelăieşti. *SCIV*, 24, 1973, 207-215.
CUCOŞ et al. 1971
S. Cucoş, D. Monah, A. Niţu, Ghelăieşti I. Fouilles de 1969 dans l' etablissement Cucutènien de "Nedeia". *MemAntiq* 3, 1971, 11-64.
DĂNILĂ 1970
Şt. Dănilă, Aşezări vechi descoperite în jud. Bistriţa-Năsăud, *Materiale* 9, 1970, 431-444.
DIMITRIJEVIĆ 1978
S. Dimitrijević, Zur Frage der Genese und der Gliederung der Vučedoler Kultur in dem Zwischenstromlande Donau-Drau-Sawe. *Vjesnik Zagreb* X-XI, 1977-1978, 1-96.
DRAGOTĂ 1998
A. Dragotă, Ceramica fazei finale a culturii Coţofeni în judeţele Sibiu, Alba şi Mureş. Lucrare de licenţă (ms). Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu 1998.
DRAGOTĂ et al. 1999
A. Dragotă, C. Roman, M. Ţiplic, Descoperiri arheologice în judeţele Sibiu, Alba şi Hunedoara. *Apulum* 36, 1999, 81-96.
DUDAŞ 1976
F. Dudaş, Descoperiri eneolitice pe valea Crişului Alb. *Crisia* 6, 1976, 21-34.
DUMITRAŞCU 1967a
S. Dumitraşcu, Aşezarea Coţofeni – "Măgura Căpudului", *Studii şi comunicări Sibiu,* 13, 157-161.
DUMITRAŞCU 1967b
S. Dumitraşcu, Note asupra culturii Coţofeni, *Lucrări ştiinţifice Oradea* 1, 1967, 79-98.
DUMITRAŞCU 1968
S. Dumitraşcu, Aşezarea Coţofeni de la Giriş – Râturi, *Lucrări ştiinţifice Oradea* 2, 1968, 257-264.

DUMITRAŞCU 1969
S. Dumitraşcu, Săpăturile arheologice de la Unimăt, *Studii şi comunicări Satu Mare*, 1, 1969, 41-46.
DUMITRAŞCU 1972
S. Dumitraşcu, Morminte Coţofeni de incineraţie descoperite la Medieşul Aurit. *Studii şi Comunicări Satu Mare* 2, 1972, 53-57.
DUMITRAŞCU şi TOGAN 1971
S. Dumitraşcu, G. Togan, Săpăturile arheologice de la Boarta-"Cetăţuie" (jud. Sibiu). *ActaMN* 8, 1971, 423-438.
DUMITRESCU şi STRATAN 1962
Vl. Dumitrescu, I. Stratan, Keramik der Vučedol-Kultur aus Moldova Veche im Banat. *Dacia N.S.* 6, 411-427.
DURMAN şi OBELIĆ 1989
A. Durman, B. Obelić, Radiocarbon Dating of the Vučedol Complex. 13th International Radiocarbon Conference, June 20-25 1988, Dubrovnik, Yugoslavia. *Radiocarbon* 31, 1989, 1003-1009.
ECSEDY 1979
I. Ecsedy, The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary. Budapest 1979.
ECSEDY 1982
I. Ecsedy, A keletmagyarországi rézkor fejlödésének fontosabb tényezöi, *JPME* 26, 1981, 73-95.
ECSEDY 1985
I. Ecsedy, Öskori leletek Dunaszekcsö-Varhegyröl. *JPME* 29, 1984 (1985), 89-125.
EL-SUSI 1996
G. El-Susi, Vânători, pescari şi crescători de animale în Banatul mileniilor VI î.Ch.–I d.Ch. - Studiu arheozoologic. Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 3, Timişoara 1996.
EMÖDI 1984
I. Emödi, Descoperiri ale culturilor Coţofeni şi Baden în peşterile Igriţa şi Izbândiş. *ActaMN* 21, 1984, 405-431.
ENDRÖDI 1997
A. Endrödi, A késő rézkori Bádeni kultúra Budapest, Andor utcai telepanyaga a kulturális kapcsolatok tükrében. *Budapest Régiségei* 31, 1997, 121-175.
FISCHER 1968
U. Fischer, Zu den neolitischen Kollektivgräbernin Hessen und Thüringen. *Nassauische Annalen* 79, 1968, 1-21.

FORENBAHER 1993

S. Forenbaher, Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age. *Antiquity* 67, 1993, 218-256.

FLOCA 1956

O. Floca, Un nou tezaur monetar şi o nouă aşezare străveche pe teritoriul regiunii Hunedoara. *Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara* (*Sargetia* 3), 1956, 11-38.

FRANZ 1926

L. Franz, Funde aus dem Banat. WPZ XIII, 1926, 92-96.

GARAŠANIN 1959

M. V. Garašanin, Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien. *BerRGK* 39, 1958 (1959), 1-130.

GEORGIEV et al. 1979

G. I. Georgiev, N. Merpert, R. V. Katincarov, G. D. Dimitrov, *Ezero. Rannobronzovoto seliste*. Sofia 1979.

GIMBUTAS 1989

M. Gimbutas, Civilizaţie şi cultură. Bucureşti 1989.

GLIGOR 1999

A. Gligor, Materiale arheologice aparţinând culturii Coţofeni din aşezarea Măgura Căpudului (jud. Alba). *BCŞS* 5, 1999, 63-81.

GOGÂLTAN 1999

F. Gogâltan, Bronzul timpuriu şi mijlociu în Banatul românesc şi pe cursul inferior al Mureşului. Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica XXIII, Timişoara 1999.

GOGÂLTAN şi FLOREA 1994

F. Gogâltan, G. Florea, Săpături arheologice la Gligoreşti (Jud. Cluj)-1990. *Apulum* 31, 1994, 9-38.

GOROVEI 1996

T. D. Gorovei, Noi descoperiri arheologice aparţinând culturii Coţofeni pe valea Vinţului (com. Vinţu de Jos, jud. Alba). *BCŞS* 2, 57-67.

GOVEDARIĆA 1987

B. Govedarića, Einige Fragen der Chronologie und Herkunft der ältesten Tumuli mit Steinkistengräbern im ostadriatischen Gebiet. *Symposium Donji Milanovac*, Beograd 1987, 57-70.

GOVEDARIĆA 1989

B. Govedarića, *Rano bronzano doba na podrucju istocnog Jadrana Djela*. Sarajevo 1989.

GOVEDARIĆA şi KAISER 1996

B. Govedarića, E. Kaiser, Die äneolitischen abstrakten und zoomorphen Steinzepter Sudost- und Osteuropas. *Eurasien Antiqua* 2, 1996, 59-103.

GUMĂ 1997

M. Gumă, Epoca bronzului în Banat. Orizonturi cronologice şi manifestări culturale. Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 5, Timişoara 1997.

GUMĂ şi SĂCĂRIN 1981

M. Gumă, C. Săcărin, Descoperiri Coţofeni inedite de la Bocşa Montană-"Colţan" (Judeţul Caraş-Severin). *Banatica* 6, 1981, 59-95.

HACHMANN 1991

R. Hachmann, Das Problem einer Kupferzeit. *Die Kupferzeit als historische Epoche,* Bonn 1991, 699-713.

HAIMOVICI 1979

S. Haimovici, Caracteristicile paleofaunei din aşezările perioadei de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului în Moldova. *SCIVA* 30, 1979, 11-20.

HAIMOVICI 1994

S. Haimovici, Notă privind materialul arheozoologic de cultură Coţofeni găsit în apropierea satului Ghida (La Ţigănuş), judeţul Bihor. *Crisia* 24, 1994, 401-404.

HALASI şi EMÖDI 1985

G. Halasi, I. Emödi, Descoperire arheologică în peştera Izbucul Topliţei. *SCIVA* 36, 1985, 232-234.

HALAVÁCS 1887

G. Halavács, A némrt-bogsáni öskori leletekröl. ArchÉrt 7, 1887, 49-52.

HARŢUCHE 1969

N. Harţuche, Cercetări arheologice la Brad (jud. Hunedoara). *ActaMN* 6, 1969, 439-449.

HOREDT 1949

K. Horedt, Săpături privitoare la epoca neo- şi eneolitică. *Apulum* 3, 1949, 44-69.

HOREDT 1968

K. Horedt, Die Kupferzeit in Transsilvanien. *Apulum* 7, 1968, 103-116.

HORVÁTH 1987

F. Horváth, Hódmezövásárhely-Gorzsa. A settlement of the Tisza culture. The Late Neolithic of the Tisza region. Budapest-Szolnok 1987, 31-46.

JOVANOVIĆ 1991

B. Jovanović, La métallurgie éneolithique du cuivre dans les Balkans et ses sources en matières premières. Découverte du Métal. J.P. Mohen, C. Eluère (ed), Paris 1991

JUNGHANS et al. 1968
S. Junghans, E. Sangmeister, M. Schröder, Kupfer und Bronze in den frühen Metallzeit Europas, Die Materialgruppen beim Stand von 12000 Analysen, II, SAM, 2, Berlin 1968.
KALICZ 1970
N. Kalicz, Dieux d'argile. Budapest 1970.
KALICZ 1976
N. Kalicz, Ein neues Kupferzeitliches Waggenmodell aus Umgebung von Budapest, *Festschrift für R. Pittioni*, Wien 1976, 189-202.
KALICZ 1982
N. Kalicz, Die terminologischen und chronologischen Probleme der Kupfer- und Bronzezeit in Ungarn. *Il passaggio dal Neolitico all'eta del Bronzo*, Lazise-Verona 1982, 117-137.
KALICZ 1988
N. Kalicz, The New Results of the Investigations on the Hungarian Copper Age. L' éta del Rame in Europa. *Rassegna di Archaeologia* 7, 1988, 75-103.
KALMAR 1980
Z. Kalmar, Descoperiri eneolitice la Gilău. *ActaMN* 17, 1980, 393-416
KALMAR 1983
Z. Kalmar, Descoperiri Coţofeni în bazinul someşan (Someşuri, Crasna, Almaş), *ActaMP* 7, 1983, 61-67.
(KALMAR)-MAXIM 1993
Z. Maxim, L'habitation Coţofeni de Piatra Ilişovei. *Banatica* 12, 1993, 65-74..
(KALMAR-) MAXIM 1996a
Z. Maxim, Prototracii în Carpaţii Răsăriteni. *Angustia 1*, 1996, 54-57.
(KALMAR-) MAXIM 1996b
Z. Maxim, Établissements Coţofeni dans le basin du Someş. Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans. *RPRP* 1, 2-4, 1996, 385-394.
(KALMAR) Maxim 1999
Z. Maxim, Neo-eneoliticul din Transilvania.Date arheologice şi matematico-statistice. Bibliotheca Musei Napocensis XIX, Cluj-Napoca 1999.
KALMAR şi TATU 1985
Z. Kalmar, Hr. Tatu, Materiale neo-eneolitice descoperite în Ţara Haţegului. *Sargetia* 18-19, 1984-1985, 91-100.
KALMAR şi OPRINESCU 1986
Z. Kalmar, A. Oprinescu, Descoperiri Baden-Coţofeni în Banat. *Tibiscum* 6, 1986, 199-209.

KALMAR şi POP 1988
Z. Kalmar, P. Pop, Descoperiri arheologice în comuna Agrij. *ActaMP* 12, 1988, 72
KALMAR et al. 1987
Z. Kalmar, C. Bagazoki, Gh. Lazarovici, Cercetări etno-arheologice şi arheologice în Munţii Banatului. *Banatica* 9, 1987, 65-81.
KATINČAROV 1974
R. Katinčarov, Periodizaţia i ccharakteristika na kulturata prez bronzovata epocha v Južna Bulgaria. *Arheologija Sofia* 16, 1, 1-24.
KOVÁCS 1932
Şt. Kovács, Cimitirul eneolitic dela Decea Mureşului, *AISC* 3, 1932, 89-101.
KOVÁCS 1913
I. Kovacs, A korpadi öskori telep. *Dolgozatok* IV, 1913, 13-17.
KOVÁCS B. 1987
S. B. Kovács, Hügelgräberfelder der Badener Kultur im Slanatal (Vorläufige Bemerkungen zum Bestattungsritus und Chronologie. *Symposium Donji Milanovac*, Beograd 1987, 99-105.
KULL 1986
B. Kull, Mittelbronzezeitliche Plattensilexgeräte aus der Türkei und ihre Beziehungen zu mittel- und südosteuropäischen Funden. *Germania* 2, 64, 1986, 363-390.
LAKÖ 1981
E. Lakö, Repertoriul topografic al epocii pietrei şi a perioadei de tranziţie spre epoca bronzului în judeţul Sălaj, *ActaMP* 5, 1981, 37-82.
LAKÖ 1986
E. Lakö, Date noi privind completarea celor trei repertorii privind epoca comunei primitive din Salaj, *ActaMP* 10, 1986, 47-59.
LAZAROVICI 1979
Gh. Lazarovici, Neoliticul Banatului. BMN IV, Cluj-Napoca 1979.
LAZAROVICI 1995
Gh. Lazarovici, About the Early Bronze Age from Transylvania. *Angustia* 2, 1997, 9-36.
LAZAROVICI şi MEŞTER 1995
Gh. Lazarovici, M. Meşter, Săpături şi prospectări în necropolele tumulare din zona Cheilor Turzii (1992-1994). *Cercetări arheologice în aria nord-tracă* 1, 1995, 86-105.
LAZAROVICI şi SFETCU 1990
Gh. Lazarovici, O. Sfetcu, Descoperiri arheologice la Silagiu-Buziaş. *Banatica* 10, 1990, 45-55

LAZAROVICI et al. 1993

Gh. Lazarovici, Z. Maxim, P. Gyulai, Descoperiri arheologice în comuna Săvădisla (jud. Cluj) şi câteva probleme privind epocile neolitică şi bronzului. *ActaMN* 26-30, I/1, 1989-1993, 171-179.

LAZAROVICI et al 1993

Gh. Lazarovici, Z. Maxim, D. Ţeicu, A. Oprinescu, Şantierul arheologic Gornea, 1989. *Banatica* 12, 1993, 295-319.

LAZĂR 1974

V. Lazăr, Două topoare de cupru din zona Mureşului mijlociu. *SCIVA* 25, 1, 1974, 119-123.

LAZĂR 1975

V. Lazăr, Cultura Coţofeni în judeţul Mureş. *Marisia* 5, 1975, 29-41.

LAZĂR 1976

V. Lazăr, Aşezări de înălţime cu terase ale culturii Coţofeni în Transilvania. *Marisia* 6, 1976, 27-35.

LAZĂR 1977

V. Lazăr, Aşezarea Coţofeni de la Şincai (judeţul Mureş) (I). *Marisia* 7, 1977, 17-56.

LAZĂR 1978

V. Lazăr, Aşezarea Coţofeni de la Şincai (judeţul Mureş) (II). *Marisia* 8, 1978, 35-56.

LAZĂR 1979

V. Lazăr, Aşezări de înălţime cu terase ale culturii Coţofeni în Transilvania. *Marisia* 9, 1979, 27-38.

LAZĂR 1980

V. Lazăr, Aşezări de înălţime cu terase Coţofeni în Transilvania (III). *Marisia* 10, 1980, 11-30.

LAZĂR 1982

V. Lazăr, Aşezări de înălţime cu terase ale culturii Coţofeni în Transilvania.B. Consideraţii generale social-economice şi istorice (IV). *Marisia* 11-12, 1982, 31-40.

LAZĂR 1995

V. Lazăr, Repertoriul arheologic al judeţului Mureş. Târgu Mureş 1995.

LAZĂR 1998

V. Lazăr, Considerations on some objects of copper discovered at Şincai – "Cetatea Păgânilor", Mureş county. *Apulum* 35, 1998, 43-45.

LENNEIS et al. 1994

E. Lenneis, C. Neugebauer-Maresch, E. Ruttkay, Jungsteinzeit im Osten Österreichs. St. Pölten-Wien 1994.

LICHARDUS 1991
J. Lichardus, Die Kupferzeit als historische Epoche: Versuch einer Deutung. *Die Kupferzeit als historische Epoche,* Bonn 1991, 763-800.

LINICK 1979
T. W. Linick, La Jolla Natural Radiocarbon Measurments VIII. *Radiocarbon* 21, 2, 1979, 186-202.

LIPOVAN 1982
I. T. Lipovan, Aşezările purtătorilor culturii Coţofeni din bazinul Ampoiului (I). *Apulum* 20, 1982, 9-32.

LIPOVAN 1983
I. T. Lipovan, Aşezările purtătorilor culturii Coţofeni din bazinul Ampoiului (II). *Apulum* 21, 1983, 29-48.

LIPOVAN 1993
I. T. Lipovan, Aşezările purtătorilor culturii Coţofeni din bazinul Ampoiului (III). *Apulum* 27-30, 1990-1993 (1993), 105-115.

LUCA 1995
S. A. Luca, Aşezarea de la Turdaş – situaţia actuală a sitului arheologic (I). *AICSUS* 2, 1995, 33-35.

LUCA 1999a
S. A. Luca, Contribuţii la istoria veche a Hunedoarei. Săpăturile arheologice sistematice din grădina castelului – campaniile anilor 1996-1998. *Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis* I. Hunedoara 1999.

LUCA 1999b
S. A. Luca, Sfârşitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României – Cultura Bodrogkeresztúr. *Bibliotheca Mvsei Apvlensis* XI, Alba Iulia 1999.

LUCA şi BOROFFKA 1995
S.A. Luca, N. Boroffka, New prehistoric discoveries from Sibiu, Romania. *Apulum* 32, 1995, 74-82.

MACHNIK 1988
J. Machnik, Hauptenwicklungensetappen im Aeneolithikum Polens. L'éta del Rame in Europa. *Rassegna di Archaeologia* 7, 1988, 143-156.

MAIER 1964
R. A. Maier, Die jüngere Steinzeit in Bayern. *Jahresbericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege* 5, 1964, 9-197.

MAKKAY 1964
J. Makkay, What was a Copper Age Clay Wagon Model of Budakalasz. *Alba Regia* 4-5, 1964, 11-17.

MAKKAY 1983
J. Makkay, Foundation sacrifices in neolithic houses of the Carpathian Basin. International Symposium on the intellectual Expressions of

prehistoric Man: Art and Religion. Valcamonica 28 July-3 August 1979, Milano 1983, 157-167.

MAKAREVICI 1960

M. M. Makarevici, Od ideologischeskikh predstavlenijakh u tripolskikh plemen. *Odesskoe arkheologichskhoe obshchestvo*, I, 34, 1960, 290-301.

MANTA 1995

C.M. Mantu, Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România. *SCIVA* 3-4, 46, 1995, 213-235.

MANTA 1998

C.M.Mantu, Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături. *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* V, Piatra Neamț 1998.

MARAN 1998

J. Maran, Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jt. v. Chr. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 53, band 1-2, Bonn 1998.

MATUSCHIK 1996

I. Matuschik, Brillen- und Hakenspiralen der frühen Metallzeit Europas, *Germania 74*/1, 1996, 1-43.

MARINESCU 1980

G. Marinescu, Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud. *Marisia* 10, 1980, 31-51.

MARINESCU 1984

G. Marinescu, Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud. *Marisia* 13-14, 1984, 23-32.

MAXIM 1996

Z. Maxim, Établissements Coțofeni dans le bassin du Someș. Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans, 2. *RPRS* 1, 2-4, 1996, 385-394.

MEDELEȚ și BUGILAN 1974

F.Medeleț, I. Bugilan, Câteva puncte arheologice în județul Timiș, *Tibiscus* 3, 1974, 81-92.

MELLAART 1968

J. Mellaart, Catal Hüyük. A Neolithic town in Anatolia. London 1968.

MORINTZ și ROMAN 1968

S. Morintz, P. Roman, Aspekte der Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau. *Dacia N.S.* 12, 1968, 45-128.

MORINTZ și ROMAN 1969

S. Morintz, P. Roman, Über die Chronologie der Übergangszeit vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien. *Dacia N.S.* 13, 1969, 61-71.

MORINTZ şi ROMAN 1973

S. Morintz, P. Roman, Über die Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien. *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava 1973, 259-295.

MÜLLER-KARPE 1973

H. Müller-Karpe, Die Kupferzeit als historische Epoche. *Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt a. M.* 1973.

MÜLLER-KARPE 1974a

H. Müller-Karpe, Zur Definition und Benennung chronologischer Stufen der Kupferzeit, Bronzezeit und älteren Eisenzeit. *Jahresbericht des Instituts fur Vorgeschichte der Universitat Frankfurt a. M.* 1974, 7-18.

MÜLLER-KARPE 1974b

H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte III: Kupferzeit.* München 1974.

NÄGLER 1977

Th. Nägler, Cetăţile feudale de la Orlat şi continuitatea românilor în sudul Transilvaniei. *StCom Sibiu*, 20, 1977, 27-49.

NEIGEBAUR 1851

J. Neigebaur, *Dacien aus den Uberresten des klassischen Altertums mit besonderer Rücksicht aus Siebenbürgen*, Kronstadt 1851.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1964

V.Němejcová-Pavúková, Sidlisko bolerázskeho typu v nitrianskom hrádku. *SlovArch* 12, 1, 1964, 163-268.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1968

V. Němejcová-Pavúková, Äneolithische siedlung und stratigraphie in Iža. SlovArch ZVI/2, 1968, 353-433.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1973

V. Němejcová-Pavúková, Zu Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe, *Symposium Baden*, 1973, 297-316.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1974

V. Němejcová-Pavúcová, Beitrag zum Kennen der Postboleráz – Entwicklung der Badener Kultur. *SlovArch* XXII/2, 1974, 237-360.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1979

V. Němejcová-Pavúcová, Počiatky Bolerázskej skupiny na Slovensku. *SlovArch* XXVII/1 1979, 17-55.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1982

V. Němejcová-Pavúcová, Periodisierung der Badener Kultur und ihre chronologischen Beziehungen zu Südosteuropa. *Thracia Praehistorica, Sup\plementum Pulpudeva* 3, 1982, 150-176.

NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ 1991
V. Němejcová-Pavúcová, Typologische Fragen der Relativen und Absoluten Chronologie der Badener Kultur. *SlovArch* 39, 1991, 59-90.
NĚMEJCOVÁ- PAVÚKOVÁ şi BÁRTA 1977
V. Němejcová-Pavúcová, J. Bárta, Äneolithische Siedlung der Boleráz-Gruppe in Radošina. *SlovArch* XXV/2, 1977, 433-448.
NÉMETI 1999
I. Németi, Repertoriul arheologic al Careiului. Bibliotheca Thracologica XXVII, Bucureşti 1999.
NÉMETI şi SĂLCEANU 1995
I. Németi, I. Sălceanu, Sondaje arheologice în zona Careiului (1992). *Cercetări arheologice în aria nord-tracă* I, 1995, 55-58.
NESTOR 1928
I. Nestor, Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit. *PZ* 19, 1928, 3-143.
NESTOR 1933
I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien. *Ber.RGK* 22, 1932 (1933), 11-181.
NESTOR 1954
I. Nestor, Asupra începuturilor metalurgiei aramei şi a bronzului în R. P. R. Studii şi referate de istoria României, I, 1954, 41-59.
NESTOR 1960
I. Nestor, În: *Istoria României,* vol.I, Bucureşti 1960, 90-113.
NESTOR şi ZAHARIA 1968
I. Nestor, E. Zaharia, Sur la période de transition du néolithique a l'âge du bronze dans l'aire des civilisations de Cucuteni et de Gumelniţa. *Dacia N.S.* 12, 1968, 17-44.
NEUGEBAUR-MARESCH 1994
Chr. Neugebaur-Maresch, Endneolithikum. J. Neugebaur, *Bronzezeit in Ostösterreich*. St. Polten-Wien 1994, 23-48.
NEUSTUPNÝ 1959
E. Neustupný, Zur Entstehung der Kultur mit kannelierter Keramik. *SlovArch* VII/2, 1959, 260-284.
NEUSTUPNÝ 1973
E. Neustupný, Die Badener Kultur. *Symposium Baden*, 317-352.
NIKOLOVA 1996
L. Nikolova, Settlements and Ceramics: the Experience of Early Bronze Age in Bulgaria. *RPRP* 1/2-4, 1996, 145-186.
NOVOTNÁ 1984
M. Novotná, Halsringe und Diademe in der Slowakei. *PBF* XI 4, München 1984.

OPRINESCU 1987
A. Oprinescu, Scurte considerații asupra activității metalurgice a comunităților culturii Coțofeni. *SCIVA* 38, 2, 1987, 192-93.
PANAIOTOV 1989
I. Panaiotov, Jamnata kultura v bălgarskite zemli. Razkopki i proicivania 21. Sofia 1989.
PANAIOTOV 1992
I. Panaiotov, Periodizarea epocii bronzului în Bulgaria. O nouă formulare a problemei. *Symposia Thracologica* 9, 1992, 87-88.
PARZINGER 1992
H. Parzinger, Hornstaad – Hlinsko – Stollhof. Zur absoluten Datierung eines vor-Baden-zeitlichen Horizontes. *Germania* 70, 1992, 241-250.
PARZINGER 1993
H. Parzinger, Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittlerem Taurus. Römisch-Germanische Forschungen 52, Mainz am Rhein 1993.
PAUL 1961
I. Paul, Aşezarea neolitică târzie de la "Poiana în Pisc" (com. Caşolț, jud. Sibiu). *Materiale* VII, 1961.
PAUL 1969
I. Paul, Aşezarea neo-eneolitică de la Pianul de Jos (Podei), jud. Alba. *StComSibiu* 14, 1969, 33-88.
PAUL 1992
I. Paul, *Cultura Petreşti.* Bucureşti 1992.
PAUL 1995
I. Paul, Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenbürgen. *Bibliotheca Universitatis Apulensis* I, Alba Iulia 1999.
PAVELČIK 1979
J. Pavelčik, Depot měděnych šperku z Hlinska u Lipniku n./Beč. *Památky Arch* 70, 2, 1979, 319-339.
PĂDUREAN 1973
E. D. Pădurean, Noi descoperiri neolitice şi din epoca bronzului în jud. Arad. *Banatica* 2, 1973, 395-402.
PĂDUREAN 1982
E. D. Pădurean, Noi descoperiri eneolitice în județul Arad. *Ziridava* 14, 1982, 35-47.
PERNICKA 1995
E. Pernicka, Gewinnung und Verbreitung der Metalle in prähistorischer Zeit. *JRGZM* 37, 1, (1990),1995, 21-129.

PETRASCH 1984

J. Petrasch, Die absolute Datierung der Badener Kultur aus der Sicht des süddeutschen Jungneolithikums. *Germania* 62/2, 1984, 269-423.

PETRE - GOVORA 1982

Gh. Petre-Govora, Noi descoperiri aparţinând culturii Coţofeni în nord-estul Olteniei. *Buridava* 4, 1982, 9-26.

PETRE GOVORA 1995

Gh. Petre Govora, O preistorie a nord-estului Olteniei. Rm. Vâlcea 1995.

PETRESCU şi POPESCU 1990

M.S. Petrescu, O.Popescu, Cercetări de arheologie speologică în valea Cernei (I). *Banatica* 10, 1990, 59-80.

PETROVIĆ 1988

J. Petrović, Énéolithique moyen et tardif à Gomolava. Gomolava. Chronologie und Stratigraphie der Vorgeschichtlichen und Antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas. Internationales Symposium Ruma 1986 (Hrgs. N. Tasić und J. Petrović), Novi Sad 1988, 39-46.

PETROVSZKY 1973

R. Petrovszky, Contribuţii la repertoriul arheologic al localităţilor judeţului Caraş-Severin din paleolitic până în secolul al V-lea î.e.n. *Banatica* 2, 1973, 385-395.

PETROVSZKY şi CADARIU 1979

R. Petrovszky, St. Cadariu, Aşezări ale culturii Coţofeni în judeţul Caraş-Severin. *Banatica* 5, 1979, 35-68.

PODZUWEIT 1979

Chr. Podzuweit, Trojanische Gefässformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten. Mainz am Rhein 1979.

POP şi BREAZU 1998

E. Pop, M. Breazu, Cercetări de suprafaţă efectuate pe teritoriul comunei Câlnic (jud. Alba). *BCŞS* 4, 1998, 38-50.

POPA 1999

C.I. Popa, Contribuţii la cunoaşterea perioadei de tranziţie în bazinul hidrografic al Cugirului (II). *Sargetia* 27, 1999 (sub tipar).

POPA şi DĂRĂMUŞ 1998

C. I. Popa, C. Dărămuş, Descoperiri arheologice la Geoagiu de Sus-"Cuciu" (jud. Alba). *Corviniana* 4, 1998, 8-22.

POPESCU 1951

D. Popescu, Exploatarea şi prelucrarea metalelor în Transilvania până la cotropirea romană. *SCIV* 2, 1951, 27-44.

POPESCU 1970
D. Popescu, Eneolitic, perioadă de tranziție, perioada cuprului sau începuturile epocii bronzului. O problemă de terminologie. *Aluta* 2, 1970, 55-61.
PRIMAS 1996
M. Primas, Velika Gruda, Hügelgräber des frühen 3. Jahrtausends v. Chr. im Adriagebiet – Velika Gruda, Mala Gruda und ihr Kontext. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* bd. 32. Bonn 1996.
RADU şi MOLDOVAN 1981
D. Radu, V. Moldovan, Aşezarea eneolitică de la Aruncuta. *ActaMN* 18, 1981, 341-356.
REINERTH 1929
H. Reinerth, Siebenbürgen als nordisches Kulturland der jüngeren Steinzeit. *Manus* VII, 1929.
RENFREW 1971
C. Renfrew, Sitagroi, Radiocarbon and the Prehistory of South-East Europe. *Antiquity* 45, 1971, 275-282.
RENFREW et al. 1986
Excavations at Sitagroi. A Prehistoric Village in Northeast Greece. I. Edited by C.Renfrew, M.Gimbutas, E.S.Elster. Monumenta Archaeologica 13. Los Angeles 1986.
ROMAN 1971
P. I. Roman, Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum. *Dacia NS* 15, 1971, 31-169.
ROMAN 1975
P. I. Roman, Zum Problem des Beginns der Frühbronzezeit in Rumänien. *ActaArchCarp.* 15, 1975, 145-158.
ROMAN 1976
P. I. Roman, *Cultura Coțofeni.* Bucureşti 1976.
ROMAN 1980
P. Roman, Der "Kostolac-Kultur" - Begriff nach 35 Jahren. *PZ* 55, 2, 1980, 220-227.
ROMAN 1981a
P. I. Roman, Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu şi perioada de tranziție spre epoca bronzului. *SCIVA* 32, 1981, 21-42.
ROMAN 1981b
P. I. Roman, Zur rumänischen Frühbronzezeit (Der Forschungsstand). *Symposium Budapest-Velem,* Budapest 1981, 157-169.

ROMAN 1982

P. I. Roman, Constituirea noilor grupe etno-culturale de la începutul epoci bronzului. *Carpica* 14, 1982, 39-49.

ROMAN 1983a

P. I. Roman, Der Übergang vom Äneolithikum zur Bronzezeit auf dem Gebiet Rumäniens. *Godisnjak Sarajevo* 19, 1983, 115-134.

ROMAN 1983b

P. I. Roman, Spätneolithikum, Übergangsperiode und der Beginn der Bronzezeit im Südosten Rumänien. *Thraco-Dacica* 4, 1983, 69-72.

ROMAN 1985

P. I. Roman, Cercetări la Govora Sat – "Runcuri" în 1977. *SCIVA* 36, 1985, 279-297.

ROMAN 1986

P. I. Roman, Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României. *SCIVA* 37, 1986, 29-55.

ROMAN şi NÉMETI 1976

P. I. Roman, I.N émeti, *Cultura Baden în România*. Bucureşti 1976.

ROMAN şi NÉMETI 1986

P. I. Roman, I. Németi, Descoperiri din perioada timpurie (pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României. *SCIVA* 37, 1986, 198-232.

ROMAN et al. 1992

P. I. Roman, A. Dodd-Oprişescu, P. Janos, *Beiträge zur Problematik der Schnurverzierten Keramik Südosteuropas*. Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Monographien III. Mainz am Rhein 1992.

ROSKA 1929

M. Roska, Emlékkönyv a Székely nemzeti múzeum 50 éves jubileumàra. 1929.

ROSKA 1941a

M. Roska, Az aeneolithikum kolozskorrpadi I, jellegü emlekei erdelyben. *Közlemenyek Kölozsvar* 1, 1941, 44-99.

ROSKA 1941b

M. Roska, *A Torma* Zsófia-*Gyüteménу az Erdély Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában.* Kolozsvár (Cluj) 1941.

ROSKA 1942

M. Roska, *Erdely regeszeti repertoriuma I: Öskor.* Kolozsvar (Cluj) 1942.

ROSKA 1944

M. Roska, A kolozskorrpadi II, jellegü kulturfacies keramiai emlékei erdélyben. *Közlemenyek Kölozsvar* 4/1-2, 1944, 22-42.

ROTEA 1981

M. Rotea, Cercetări arheologice la Bretea-Mureşană (jud.Hunedoara). *Sargetia* 15, 1981, 19-34.

ROTEA 1987
M. Rotea, Locuirea Coțofeni de la Deva – "Strada Deva". *Sargetia* 20, 1987, 475-479.
ROTEA 1993
M. Rotea, Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei. *Thraco-Dacica* 14, 1993, 65-86.
ROTH 1942
Fr. Roth, Das nordische Steinzeitdorf von Kelling Ausgrabungen der Forschunginstituts bei Kelling im Gebiet Bergland. *Deutsche Forschung im Sudosten,* 1, 1942, Sibiu, 199-214.
ROTH 1943
Fr. Roth, Abschluss der Ausgrabungen in nordischen Steinzeitdorf von Kelling. *Deutsche Forschung im Sudosten,* 2, 1943, Sibiu, 440-459.
SCHALK 1998
E. Schalk, Die Entwicklung de prähistorischen Metallurgie im nördischen Karpatenbecken. Internationale Archäologie. Naturwisscenschaft und Technologie 1. Rahden/Westf. 1998.
SCHMIDT 1902
H. Schmidt, Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer. Berlin 1902.
SCHMIDT 1903
H. Schmidt, *Tordos*, ZfE 1903, 438-469.
SCHROLLER 1933
H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*. Berlin 1933.
SCHUBERT 1982
E. Schubert, Spätneolithikum und Frühbronzezeit im süddeutschen Raum. *Il passaggio dal Neolitico all'eta del Bronzo*, Lazise-Verona 1982, 283-295.
SCHUSTER 1995
C. Schuster, Zu den Fusschalen der Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit und Frühbronzezeit aus Rumänien. *Thraco-Dacica* 16, 1995, 45-53.
SCHUSTER 1996
Ch. Schuster, Despre cărucioarele de lut ars din epoca bronzului de pe teritoriul României. *Thraco-Dacica* 1-2, 17, 1996, 117-122.
SÉFÉRIADÈS 1985
M. Sefériadès, *Troie I: Materiaux pour l'étude des sociétés du Nord-Est Egéen au début du Bronze Ancien*. Paris 1985.
SÉFÉRIADÈS 1996
M. Séfériadès, Deshayes' Excavations at Dikili Tash: The Early Bronze Age Levels. *RPRP* 1/2-4, 1996, 95-128.

SHERRATT 1986

A. Sherratt, The pottery of Phases IV and V. The Early Bronze Age. *Excavations at Sitagroi* (Edited by C. Renfrew, M. Gimbutas, E. S. Elster). Monumenta Archaeologica 13. Los Angeles 1986, 429-476.

SMID 1990

M. Smid, Prispevek k poznanieneolitikckych mohylovych pohrebist Stredni Morave. *Praveke a Slovanske osiedleni Moravy. Die Vorgeschichtliche und Slawische Besiedlung. Mährens Sbornik K.80 narozeninam Josefa Poulika.* Brno 1990, 67-89.

SOROCEANU et al. 1977

T. Soroceanu, Gh. Lazarovici, E. Amlacher, M. Mureşan, Contribuţii la repertoriul arheologic al judeţului Mureş. *Marisia* 7, 1977, 57-65.

STOJIĆ 1996

M. Stojić, L'énéolithique finale dans le centre des Balkans. Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans. 3, *RPRS* 1, 2-4, 1995 (1996), 353-372.

STRATAN 1974

I. Stratan, Un mormânt cu ocru la Bodo (com. Balint, jud. Timiş). *Tibiscus* 3, 1974, 71-74.

SZÉKELY 1953

Z. Székely, Cercetări arheologice în comuna Soroştin. *Din activitatea ştiinţifică a muzeului Mediaş,* 1, 1953, 3-8.

SZÉKELY 1957

Z. Székely, Cercetările şi săpăturile de salvare executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe în anul 1955. *Materiale* 3, 1957, 149-159.

SZÉKELY 1968

Z. Székely, Contribuţii la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei. *SCIV* 19, 1968, 423-428.

SZÉKELY Zs.1997

Zs. Székely, Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei. Bibliotheca Thracologica 21, 1997.

TASIĆ 1966

N. Tasić, Apparition et évolution du groupe culturel de Kostolac en Yougoslavie. *ArchJug VII*, 1966, 19-29.

TASIĆ 1981

N. Tasić, Eneolithische Kulturen Ostserbiens und deren Verhältnis zu den Fundstätten in Oltenien, Transylvanien und im Rumänischen Teil des Banats. *Balcanica* XII, 1981, 7-25.

TASIĆ 1988

N. Tasić, The Middle and Late Eneolithic in Yugoslavia. L' éta del Rame in Europa. *Rassegna di Archaeologia* 7, 1988, 51-62.

TASIĆ 1995

N. Tasić, Eneolithic Cultures of Central and West Balkans. Belgrade 1995.

TATU et al. 1991

Hr. Tatu, O. Popa, Z. Kalmar, Contribuții la repertoriul arheologic al Țării Hațegului (județul Hunedoara). *Sargetia* 21-24, 1988-1991, 93-117.

TRÂNCĂ 1981

G. Trâncă, Studiu preliminar asupra resturilor de faună din așezarea eneolitică de la Cuptoare – Sfogea. *Banatica* 6, 1981, 51-58.

TRÂNCĂ 1983

G. Trâncă, Analiza faunistică a materialului din așezarea Coțofeni de la Bocșa-"Colțan" (județul Caraș-Severin). *ActaMN* 20, 1983, 859-866.

TYLECOTE 1978

R. Tylecote, A History of Metallurgy. London 1976.

URSULESCU 1998

N. Ursulescu, Începuturile istoriei pe teritoriul României. Iași 1998.

VAJSOV 1992

I. Vajsov, Die früheste Dolche Bulgariens, *Anatolica* 18, 1992, 61-69.

VAJSOV 1993

I. Vajsov, Die frühesten Metalldolche Südost- und Mitteleuropas. *PZ* 68, 1, 1993, 103-145.

VIZDAL 1977

J. Vizdal, Tiszapolgárske pohrebisko vo Vel'kých Raškovciach. Košice 1977.

VLASSA 1963

N. Vlassa, Chronology of the Neolithic in Transylvania in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy. *Dacia N.S.* 7, 1963, 485-494.

VLASSA 1965

N. Vlassa, Cercetări arheologice în regiunile Mureș-Autonomă Maghiară și Cluj. *ActaMN* 2, 1965, 19-38.

VLASSA 1967

N. Vlassa, Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei. *ActaMN* 4, 1967, 403-423.

VLASSA 1976

N. Vlassa, Neoliticul Transilvaniei/Studii, articole, note. Bibliotheca Musei Napocensis 3, Cluj Napoca 1976.

VLASSA et al. 1987

N. Vlassa, M. Takács, Gh. Lazarovici, Die Hügelgräber aus dem Banat und aus Siebenbürgen aus der Spätäneolithischen Periode. *Symposium Donji Milanovac*, Beograd 1987, 107-119.

VULPE 1973

Al. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei în spaţiul carpato-dunărean. *SCIV* 24, 1973, 217237.

VULPE 1974

Al. Vulpe, Probleme actuale privind metalurgia aramei şi a bronzului în epoca bronzului în România. *Revista de Istorie* 27, 1974, 243-255.

VULPE 1975

Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien* II. PBF IX/5, München 1975.

VULPE 1979

Al. Vulpe, Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane. *Revista de Istorie* 32, 1979, 2261-2284.

VULPE 1997

Al. Vulpe, Consideraţii privind începutul şi definirea perioadei timpurii a epocii bronzului în România. In honorem emeritae Ligiae Bârzu. Timpul istoriei I, Memorie şi patrimoniu. Universitatea Bucureşti – Facultatea de Istorie (1997), 37-50.

WATERBOLK 1988

H. T. Waterbolk, C^{14}-Datirungen von Gomolava. Gomolava.Chronologie und Stratigraphie der Vorgeschichtlichen und Antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas. Internationales Symposium Ruma 1986 (Hrgs. N. Tasić und J. Petrović), Novi Sad 1988, 120-121.)

WINKLER şi TAKÁCS 1981

I. Winkler, M. Takács, Săpăturile arheologice de la Cicău. Aşezarea Coţofeni. *ActaMN* 18, 1981, 321-340.

ZAHARIA 1970

E. Zaharia, Probleme ale epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei. *Aluta* 1, 1970, 63-69.

THE LATE ENEOLITHIC IN TRANSYLVANIA AND BANAT: THE COȚOFENI CULTURE

(summary)

Foreword

The Coțofeni culture is one of the most interesting manifestations of the Late Eneolithic period and it also took part in the birth of the Bronze Age civilization on the Transylvanian territory. The general picture upon this culture, including the periodisation and chronology, remains the one supported by P. Roman in his book, "Cultura Coțofeni", published in 1976. However, the number of the discoveries has considerably increased during the last decades, new elements came to light regarding both the early and late phases of the culture and ^{14}C dates as well as zooarchaeological analysis had been made. This book intends to offer a synthesis of the present state of research on the Coțofeni culture in Transylvania and Banat, using both the results of our excavations and the published or unpublished materials. The development of the Coțofeni culture south of the Carpathians was not included in this work, as the new pieces of informations on this area are less relevant.

I. INTRODUCTION

1. History of research

The first Coțofeni finds had been published by a geologist in 1887 and they were found at Bocşa Montană – "Colțan, one of the most important sites in Banat. H. Schmidt made the first observations about the "furchenstich" pottery from Transylvania in 1903. Before the first world war I. Kovács excavated and published the Coțofeni site from Corpadea, which was later used by Roska to designate the Transylvanian manifestations of the Coțofeni culture under the name of Corpadea I. H. Schroller made a presentation of the two groups, "furchenstichkeramik" and "linsenkeramik", according to the classification established by H. Reinerth. In 1941 M. Roska published the most comprehensive work about the Coțofeni culture in Transylvania, together with an updated catalogue of finds. The only complete excavation of a Coțofeni settlement was made by F. Roth at Câlnic, the preliminary report being published in 1942. Several Coțofeni sites were studied by D. and I. Berciu at Cetea, Ighiel, Petreşti, Țelna etc., while K. Horedt excavated the site of Boarta during the war.

In 1961 N. Vlassa excavated the famous Neolithic site of Tărtăria, where he found early Coţofeni pottery and he even proposed a so-called phase "Petreşti-Coţofeni". D. Berciu also supported the contribution of the Petreşti and Sălcuţa cultures to the birth of the Coţofeni culture. I. Nestor separated the "furchenstichkeramik" as an independent cultural group, also named "Câlnic culture" by G. Bichir.

K. Horedt included the Coţofeni culture into the Copper Age and established three phases of evolution: Coţofeni-Tărtăria, Coţofeni-Corpadea and Coţofeni-Câlnic, the last two being contemporary with the Baden, Kostolac and Schneckenberg cultures.

The most important work on the Coţofeni culture was published by P.Roman in 1976 and it included a new periodisation, based on the stratigraphical sequence of the cave "Peştera Hoţilor" in Băile Herculane.

The excavations of Coţofeni sites have continued during the last decades, the most important ones being Sebeş -"Râpa Roşie", Şincai – "Cetatea Păgânilor", Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului", Meteş - "Piatra Peşterii" for Transylvania and Cuptoare – "Piatra Ilişovii" for Banat. The archaeological catalogues published for several districts (Cluj, Alba, Arad, Mureş, Braşov, Covasna) added some hundreds of new points to the list of the Coţofeni sites.

2. Problems of cultural and chronological assigning

Most of the Romanian archaelogists included the Coţofeni culture in the so-called "period of transition from the Neolithic to the Bronze Age", a stage without any correspondent in the European prehistory. In the neghbouring countries the contemporary Baden, Kostolac and Vučedol cultures are considered either part of the Late Copper Age or part of the Late Eneolithic period. This is also our point of view, as far as the term "Eneolithic" is already used in the Romanian literature, but with cultural and chronological restrictions which left outside cultures such as Cernavodă III, Cernaodă II – Folteşti or Coţofeni. According to our view, the Coţofeni culture can be considered as a Late Eneolithic culture.

II. SETTLEMENTS, SUBSISTENCE AND ECONOMY

1. Types of settlements and dwellings

In the Coţofeni culture, settlements were located at very different altitudes, starting from river valleys and terraces, mainly in the early phases and ending with the highlands, on hilltops and mountains, up to 1000 m. in the last phase. The latter mostly were much smaller than the lowland sites and were inhabited most probably only seasonally. The caves and rockshelters were also used for living. These observations indicate that members of the Coţofeni communities spent several

months outside their home territories and it seems plausible that this was a result of transhumant pastoralism.

Very little is known to the internal layout of Coțofeni villages or of architectural structures associated with them, due to the lack of fully excavated settlements. The main types of dwellings consist of huts, pit-houses and houses. Coțofeni houses appear to be relatively small rectangular dwellings, with prepared clay floors, wattle and daub walls constructed on a framework of relatively light wall posts and roofs fashioned from matted or woven reeds. The presence of internal cooking hearths and storage pits would seem to indicate a degree of familial privacy in food preparation and storage. Houses with two rooms like the ones excavated at Câlnic seem to have been used only in the last phase.

2. Subsistence and economy

Until recently, few things were known concerning the subsistence economy of the Coțofeni culture. Recent excavations employing controlled recovery of animal bones have begun to correct this deficiency. It is now clear that the Coțofeni groups exploited a very diverse array of domestic and wild animals and that in doing so, they continued a good part of a subsistence system that dates to Late Neolithic times.

Among the domestic animals, sheep/goat, cattle, pig, dog and horse are all represented. Sheep/goat remains represent the highest proportion of the total mammalian assemblage at Poiana Ampoiului, Bocșa Montană, Ghida, followed by cattle and pig. Horses seem to be extremely rare in the Coțofeni husbandry (0,6-1,5%). Wild mammals were less important, the relative numbers of red deer, roebuck, aurochs, wild boar, rabbit, beaver, elk, badger being more variable. The presence of the fallow deer in the faunal complex of Poiana Ampoiului is quite astonishing, because neither in Neolithic nor in Bronze Age periods did the natural range of the European fallow dear ever reach the central part of the Carpathian basin. So, the elements of the skull and neck identified at Poiana Ampoiului must be part of a trophy that once was brought to the settlement.

In addition to mammals, mussel is particularly strongly represented at Moldova Veche, near the Danube (48,8%).

The Coțofeni people obviously carried on keeping small ruminants (sheep/goat), animals which are most suitable for a transhumant or nomadic strategy. From the representation of body parts in the faunal complex of Poiana Ampoiului the deficiency mainly of ribs and vertebrae is striking. It can be argued that joints of dried or smoked meat were carried away and consumed elsewhere. These parts could have been given to roaming herdsmen as food for their journeys. The archaeozoological record seem to support the idea that transhumant pastoralism was a major practice in the Coțofeni communities.

III. MATERIAL CULTURE

1. Ceramics

The manufacture of ceramic was one of the major technological activity in the Coţofeni communities. In a very general sense, the Coţofeni ceramics can be divided into fine- and coarseware ceramics. The typology of ceramics, based on vessel forms, includes the next categories; I. bowls; II. tureen; III. cups; IV. jugs; V. beakers; VI. amphora; VII. jars; VIII. pitchers; IX. hanging vessels; X. pedestal vessels.

The decoration of vessels is made in different techniques: a) impression; b) incision; c) application. The patterns are rich and mixed in different combinations, including herringbone pattern, triangles, hatched bands, "fir leaf"; points; circles; spirals; lentil grains; molded bands; ribs; cord impressions etc.

Other clay ojects include spoons, spindle whorls, loom weights, polishing tools and beads.

2. Stone artifacts

There are two main types of stone artifacts: a) flaked stone artifacts; b) polished stone artifacts. The first group includes simple flakes, end-scrapers, truncated blades and bladelets, sometimes with denticulated working edges. They are made of flint, quartz and other local stones, the scarcity, variable quality, small size of the flaked tools in the Coţofeni settlements standing in striking contrast to the abundant Neolithic stone industry. The obsidian is almost absent. Workshops for flaked tools were discovered in Transylvania at Poiana Ampoiului and Meteş, two sites close to the flint deposits of the Ampoi valley. As for the polished stone artifacts, they include stone axes made of fine-grained stones, curved knives, grinding mills and sometimes, pendants and beads.

3. Bone and antler artifacts

A considerable range of tools is manufactured from animal bone and antler in the Coţofeni sites. The artifacts include awls, chisels, needles, hammers, planters, mattocks and scrapers. Bone, antler and teeth of animals were also used for the manufacture of beads and pendants.

4. Metal artifacts

There are several evidences for local metalworking in the Coţofeni area, including mettalic slag, copper ores and small pieces of smelted copper, which were found at Băile Herculane – "Peştera Hoţilor", Moldova Veche – "Humca" and Cuptoare – "Piatra Ilişovei". No copper objects were found in the early Coţofeni sites so far, but the second and mainly the third phase have yielded a full range of standard Late Eneolithic artifacts: daggers, flat axes, awls, knives, chisels, necklaces, beads, armrings. Spectacle-shaped pendants were also reproduced on the vessels, their use being known during this period. Most of the items are made of pure copper, but there are also a few of them with a small proportion of arsenic (4-6%).

IV. SPIRITUAL LIFE

1. Magic and ritual artifacts

This group of artefacts includes anthropomorphic and zoomorphic clay and stone idols, clay models of waggon and wheels.

2. Offerings

An ox skull put under a hearth at Aiud – "Cetățuie" and a small pit with two vessels and animal bones discovered in the site of Turia seem to represent the evidence of so- called "foundation offering or sacrifice", a practice well-known during the Neolithic period.

3. Funerary rite and ritual

The Coțofeni people used both cremation and inhumation. The only cremation graves were discovered at Medieşu Aurit, while flat inhumation graves were found both in open settlements (Reci) and caves (Băile Herculane, Igrița). At Reci and Băile Herculane, the bodies were positioned in a flexed posture, while in the cave of Igrița just parts of the skeletons were put in small pits, together with grave offerings (vessels, beads, pendants, an axe and ochre). The problem of the tumulus-burials within the Coțofeni communities is still debated.

V. PERIODISATION AND CHRONOLOGY

1. Periodisation

After a short history regarding the different systems of periodization proposed by I. Nestor, D. Berciu, K. Horedt and a discusion of the system established by P. Roman, which is still valid today, there is a presentation of the three main phases of the Coțofeni culture in Transylvania and Banat.

Phase I is mainly documented by sites located in the lowlands, few settlements being placed on the tophills. The ceramics include two-handle pots, conical bowls, large jugs, amphora etc., decorated mainly with large, deep grooves, ribs, lentil applications. Shallow fluting is also present in the earliest sites from Transylvania (Miceşti, Vinerea, Vințu de Jos-Sibişeni) and Banat (Iaz). No metal objects are known so far.

Phase II is now much better known in Transylvania, the apparition of cups with round lower part, cilindrical neck and high handles, together with the incised angular bands and triangles being the most characteristic new features. The large and deep incisions are replaced with narrow ones, the large two-handled pots are also dissapearing. In Transylvania, sites such as Cicău, Unirea, Sântimbru etc. are belonging to this phase in the western part and we can now support the idea that the south-east part of the region was also occupied by the Coțofeni II groups (Bod, Mereşti, Felduioara), while in the Banat area the level e from Băile Herculane belong to the same phase. There are few copper items: one dagger and an ornamental plate.

Phase III represents the maximum geographical extension of the culture, the sites reaching the mountains, over 1000 m high. There are clear regional distinction between the ceramics of the Transylvanian and Banat area, where the Kostolac influences createad a mixed culture. The mettalurgical activity is flourishing, most of the objects belonging to this phase, as well as the workshops.

2. Relative and absolute chronology

The relative and absolute chronology of the Coțofeni culture has considerably changed in the last two decades, due to a better understanding of the cultural connections and to the calibrated ^{14}C dates.

According to our views, Coțofeni I is contemporary with the Cernavodă III-Boleraz complex and/or the early Baden phase, while Coțofeni II is contemporary with the classical Baden and Coțofeni III with Kostolac and early Vučedol. The levels f-h from Băile Herculane belong to the third phase, showing the same mixture of Kostolac and Coțofeni elements which is typical for the whole Banat area (Bocşa Montană, Piatra Ilişovei , Româneşti etc).

Regarding the absolute chronology, the ^{14}C dates from Băile Herculane, Ostrovul Corbului and Poiana Ampoiului indicate that the Coțofeni culture lasted from the middle of the IVth millenium BC till the first quarter of the IIIrd mil. BC, the radiocarbon dating of the neighbouring cultures (Baden, Kostolac, Vučedol) supporting this position.

VI. THE END OF THE COȚOFENI CULTURE AND ITS PARTICIPATION TO THE BIRTH OF THE BRONZE AGE

The end of the Coțofeni culture is represented in Transylvania by the Livezile group, which has still strong Coțofeni traditions into the ceramics but together with new elements, coming from different cultural zones. Bowls with "trichterrand" show connection to the eastern Transylvania, with the Zabala and early Schneckenberg finds, while the decoration with hatched bands, rhombs and triangles could be linked to the west, in the Kostolac and Vučedol areas. Discoveries from Radomir-Vahovo II-I, Ostrikovac Ic-d, Sitagroi Va or Dikili Tash IIIb represent a larger chronological and cultural horizon, to which the post-Coțofeni groups belong too.

VII. CATALOGUE OF FINDS

The catalogue includes 688 sites belonging to the Coțofeni culture in Transylvania and Banat. Each number gives short information regarding the site, administrative unit, name of place, name of archaeologist(s) and period of excavation (whenever the case), the museum or collection where the finds are kept and the most important bibliographical reference(s).

EXPLENATION OF PLATES

Pl. 1. Distribution of the Coţofeni culture and the areas with Baden and Kostolac influences on the territory of Romania.
Pl. 2. Plan of the tell-type settlement at Aiud – "Cetăţuie" with the location of trench I/1999.
Pl. 3. Plan of the site at Boarta (1) and Căpud – "Măgură"(2) (apud Lazăr 1979)
Pl. 4. Plan of the site at Agrişteu – "Dealul Cetăţii" (1) and Ardan (2) (apud Lazăr 1979)
Pl. 5. Meteş – "Piatra Peşterii": general map with the location of the settlement (A) and tumulus cemetery (B)
Pl. 6. Plan of the settlement at Meteş – "Piatra Peşterii".
Pl. 7. Meteş – "Piatra Peşterii": profiles of the trenches I (A) and Ia (B): 1- humic soil; 2 - yellow soil (EBA level); 3 - light grey soil (Coţofeni 1 level); 4 - light yellow soil (Coţofeni 2 level); 5 - dark grey soil (Coţofeni 3 level); 6 - clayish soil (virgin level); 7 – stones/rock.
Pl. 8. Plan of the site at Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" with the location of tranches I-VII.
Pl. 9. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": profiles of the trenches Ia, I, II and III: 1. humic soil; 2 - colluvial layer; 3 - light yellow soil (EBA level); 4 - light grey soil (Coţofeni 1 layer); 5 - dark grey soil (Coţofeni 2 layer); 6 - reddish-brown soil (Coţofeni 3 layer); 7 - mixed layer with stones and clay (virgin layer); 8 - burnt layer/hearth; 9 stones/rock
Pl. 10. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": plan of the upper Coţofeni level (1) in trenches Ia, I, II and III: 1- stones/rock; 2 – grinding stones; 3 – pottery; 4 – pit; 5 – hearth.
Pl. 11. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": plan of the middle Coţofeni level (2) in trenches Ia, I, II and III:1- stones/rock; 2 – grinding stones; 3 – pottery; 4 – pit; 5 – hearth.
Pl. 12. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": plan of the lower Coţofeni level (3) in trenches Ia, I, II and III: 1- stones/rock; 2 – grinding stones; 3 – pottery; 4 – pit; 5 – hearth.
Pl. 13. The site of Şincai – "Cetatea Păgânilor" with the location of the trenches made between 1974-1977 (apud Lazăr 1977)
Pl. 14. Plan of dwellings 6 and 7 at Şincai (apud Lazăr 1977)
Pl. 15. Plan of dwellings 8, 9 and 10 at Şincai (apud Lazăr 1977)
Pl. 16. Plan of the Coţofeni dwelling at Boiu (1) and of the pit-house at Aiud – "Cetăţuie" (2) (apud Andriţoiu 1983 and Ciugudean 1978)
Pl. 17. The geo-morphological location of the site from Cuptoare – "Piatra Ilişovei" (apud Maxim 1993)

Pl. 54. Coțofeni II pottery from Sântimbru
Pl. 55. Coțofeni II pottery from Sântimbru
Pl. 56. Coțofeni II pottery from Aiud - "Cetățuie"
Pl. 57. Coțofeni II pottery from Aiud – "Cetățuie"
Pl. 58. Coțofeni II pottery from Aiud – "Cetățuie"
Pl. 59. Coțofeni II pottery from Gilău (apud Kalmar 1980)
Pl. 60. Coțofeni II pottery from Gilău (apud Kalmar 1980)
Pl. 61. Coțofeni II pottery from Gilău (apud Kalmar 1980)
Pl. 62. Coțofeni II pottery from Limba – "În Coastă" (apud Ciută şi Gligor 1999)
Pl. 63. Coțofeni II pottery from Limba – "În Coastă" (apud Çiută şi Gligor 1999)
Pl. 64. Coțofeni II pottery from Limba – "În Coastă" (apud Ciută şi Gligor 1999)
Pl. 65. Coțofeni II pottery from level e at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 66. Coțofeni II pottery from level e at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 67. Sebeş – "Râpa Roşie": Coțofeni III pottery
Pl. 68. Sebeş – "Râpa Roşie": Coțofeni III pottery
Pl. 69. Sebeş – "Râpa Roşie": Coțofeni III pottery
Pl. 70. Coțofeni III pottery from the pit 1/1987 at Aiud – "Cetățuie"
Pl. 71. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": pottery from the lower Coțofeni level.
Pl. 72. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": pottery (1-3, 5-9), flint item (4) and bone tool (10) from the complex 1/SI.1991.
Pl. 73. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": pottery (1-3, 5-9) and stone axe (4) from complex 5 belonging to the upper Coțofeni level.
Pl. 74. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": 1. cup from the upper Coțofeni level in S.IV/1992; 2. pot from the pit superposed by the upper Coțofeni level in S.V/1993; 3. bowl from the upper Coțofeni layer in S.V/1993
Pl. 75. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": Coțofeni III pottery from the complex *12/S.II.1991*
Pl. 76. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": ": Coțofeni III pottery (1-2) and flint core (3) from the complex12/S.II.1991
Pl. 77. Coțofeni III pottery from Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului".
Pl. 78. Coțofeni III pottery from Meteş – "Piatra Peşterii"
Pl. 79. Vessels from the house 1/1995 of the upper Coțofeni level at Meteş – "Piatra Peşterii".
Pl. 80. Coțofeni III pottery from Meteş – "Piatra Peşterii": cup from the house 1/1995 (1); pot from the upper level (2).
Pl. 81. Coțofeni III pottery from Lopadea Veche
Pl. 82. Coțofeni III pottery from Boarta (1-13) and Câlnic (14-15) (apud Lazăr 1979)

Pl. 83. Coțofeni III pottery from Câlnic (1-19, 21) and Boarta (20) (apud Lazăr 1979)
Pl. 84. Coțofeni III pottery from Bretea Mureşană: (apud Rotea 1993)
Pl. 85. Coțofeni III pottery from Bretea Mureşană: (apud Rotea 1993)
Pl. 86. Coțofeni III pottery from Bretea Mureşană: (apud Rotea 1993)
Pl. 87. Coțofeni III pottery from Bretea Mureşană: (apud Rotea 1993)
Pl. 88. Coțofeni III pottery from Şincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)
Pl. 89. Coțofeni III pottery from Şincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)
Pl. 90. Coțofeni III pottery from Şincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)
Pl. 91. Coțofeni III pottery from Şincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)
Pl. 92. Coțofeni III pottery from level f at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 93. Coțofeni III pottery from level f at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 94. Coțofeni III pottery from level f at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 95. Coțofeni III pottery from level g at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 96. Coțofeni III pottery from level g at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 97. Coțofeni III pottery from level h at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 98. Coțofeni III pottery from level h at Băile Herculane – "Peştera Hoților" (apud Roman 1976)
Pl. 99. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 100. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 101. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 102. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 103. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 104. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 105. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 106. Coțofeni III pottery from Bocşa Montană – "Colțan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)

Pl. 107. Pottery from Nandru (1-3), Dubova – "Cuina Turcului (4-5) and Româneşti – "Peştera cu apă" (6-16) (apud Roska 1941a, Roman 1976)
Pl. 108. Pottery from level j at Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (apud Roman 1976).
Pl. 109. Pottery found in dwelling 1/SIV at Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997).
Pl. 110. Pottery found in dwelling I/S.V 1994 at Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997).
Pl. 111. Pottery found in the pit 1/S.I 1992 at Livezile – "Baia"
Pl. 112. Pottery from Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997).
Pl. 113. Pottery from Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997).
Pl. 114. Pottery from Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997).
Pl. 115. Pottery from Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997).
Pl. 116. Clay objects (spindlers, spoons and reels): Şincai (1-8, 10-13, 15-16, 19-20), Bretea Mureşană (9, 14), Iaz (18), Cîlnic (17), Bocşa Montană (21).
Pl. 117. Idols made of clay (1-8) and stone (9): Pianu de Jos (1), Unirea (2-3), Cîlnic (4, 8), Lopadea Veche (5), Leliceni (6), Cicău (7), Straja (9), Bretea Mureşană (10).
Pl. 118. Idols made of clay (1-11) and stone (12): Boarta (1-2), Leliceni (3-4,7), Agrişteu (5-6), Băile Herculane (8, 10), Boarta (9), Bădăcin (11), Bocşa Montană (12).
Pl. 119. Flint tools and cores: Meteş (1), Poiana Ampoiului (2-9).
Pl. 120. Stone axes and flint blades: Şincai (1-5, 7-9), Meteş (6), Presaca Ampoiului – "Piatra Bratii (10-11), Poiana Ampoiului (12-13) (apud Lazăr 1979, Lipovan 1982).
Pl. 121. Stone axes: Blandiana (1-2), Căpud (3-4, 6-9), Ardan (5) (apud Lazăr 1979).
Pl. 122. Stone axes: Căpud (1-2), Cîlnic (3-5) (apud Lazăr 1979).
Pl. 123. Stone axes: Şincai (1-9) (apud Lazăr 1977).
Pl. 124. Stone axes (1, 3-4, 6-8), curved knife (5) and striker (2) from Şincai (apud Lazăr 1977).
Pl. 125. Antler (1-2) and bone (3-4) tools from Sebeş – "Râpa Roşie"
Pl. 126. Bone tools from Şincai (apud Lazăr 1977)
Pl. 127. Bone tools from Şincai (apud Lazăr 1977)
Pl. 128. Antler tools from Şincai (apud Lazăr 1977)
Pl. 129. Antler tools from Bocşa Montană – "Colţan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 130. Antler tools from Bocşa Montană – "Colţan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 131. Antler tools from Bocşa Montană – "Colţan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)
Pl. 132. Pendants made of stone (1-6, 8-11), bone (12, 15) and animals teeth (7-8, 13-14): Băile Herculane – "Peştera oilor" (1), Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (7, 10-15), Poiana Ampoiului (2-6, 8-9).

Pl. 133. Copper objects: Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (1, 3-4), Moldova Veche (2), Crăciuneşti (5), Cuptoare – "Piatra Ilişovei" (6), Şincai (7-8), Bocşa Montană (4, 9) (apud Lazăr 1977, Roman 1976, Andriţoiu 1978, Maxim 1993).

Pl. 134. Copper objects: Ampoiţa – "Piatra Boului" (1), Meteş (2), Sebeş (4), Poiana Ampoiului (5-7, 11), Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (10, 12, 14), Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (13, 15), Moldova Veche (1, 3, 8-9, 18-19), Bocşa Montană (16), Şincai (20-23) (apud Roman 1976, Lazăr 1977).

Pl. 135. The site of Aiud – "Cetăţuie" (1) and Căpud – "Măgură" (2)

Pl. 136. The site of Ţelna –"Podei" (1) and Ighiel – "Piatra Poienii" (2)

Pl. 137. The settlement of Meteş – "Piatra Peşterii (1) and Ampoiţa "La Pietri"(2)

Pl. 138. The site of Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": view from the East (A) and West (B)

Pl. 139. Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": artificially built terraces with stone borders in trench IV (1) and VI (2)

Pl. 140. Views of pots on the floor covered with collapsed walls of house 1/1995 at Meteş

Pl. 141. Representations of spectacle-shaped pendants on the Coţofeni pottery from Răchita (1) and Sebeş – "Râpa Roşie" (2)

Pl. 142. Coţofeni pots from Pănade (1), Tăuţi (2) and Straja (3).

Pl. 143. Coţofeni cups from Unirea (1) and Tăuţi (2-3)

Pl. 144. Techniques of decoration on the Coţofeni pottery: incision (3-5), succesive impressions (1-2, 6)

Pl. 145. Techniques of decoration on the Coţofeni pottery: impresion (1-4), chanelling (5) and wide incision (6).

Pl. 146. The distribution of pottery types in the main phases of the Coţofeni culture.

Pl. 147. Faunal sample from the site of Poiana Ampoiului (number of fragments)

Pl. 148. Faunal sample from the site of Poiana Ampoiului (number of animals)

Pl. 149. Faunal sample from the site of Bocşa Montană (number of fragments)

Pl. 150. Faunal sample from the site of Ghida (number of fragments)

Pl. 151. Faunal sample from the site of Şincai (number of fragments)

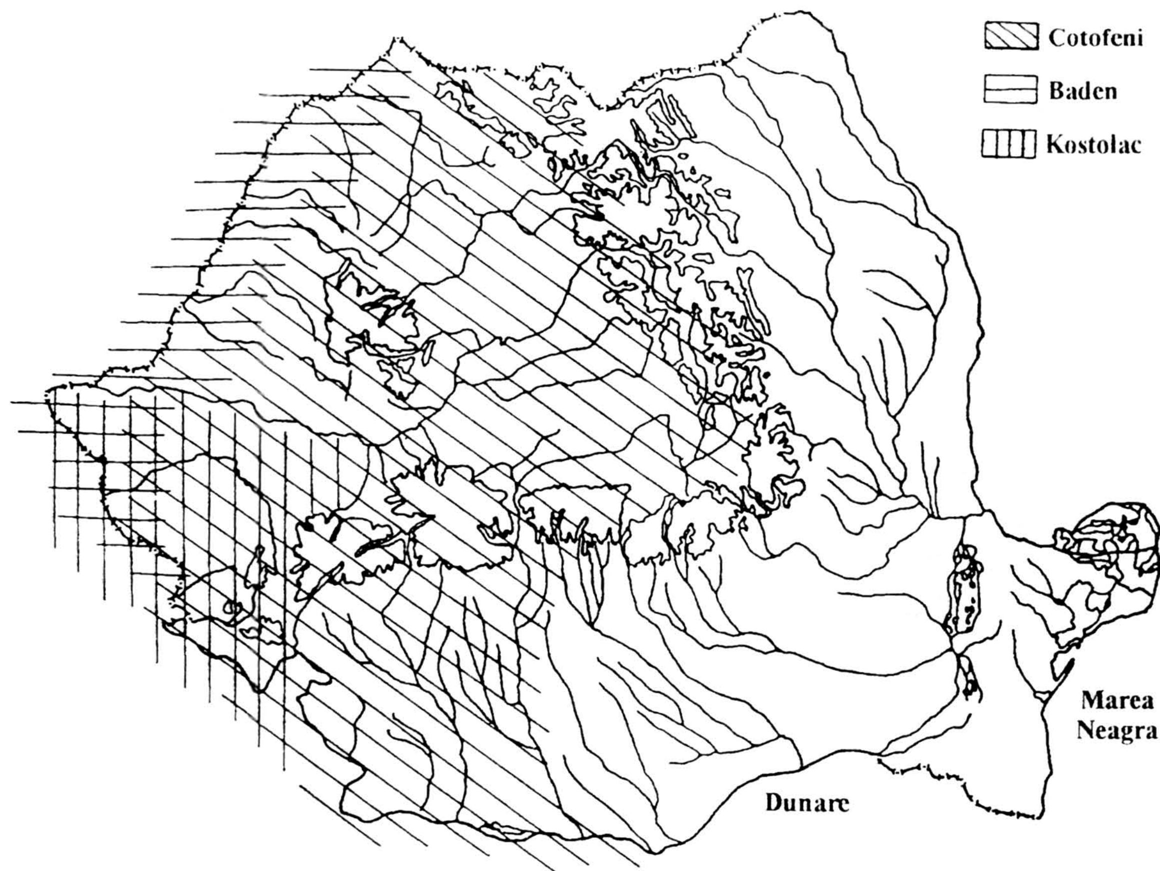
Pl. 152. Faunal sample from the site of Moldova Veche (number of fragments)

Pl. 153. Histogrames with the calibration of the ^{14}C dates Bln 4620 and Bln 4621 from Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului"

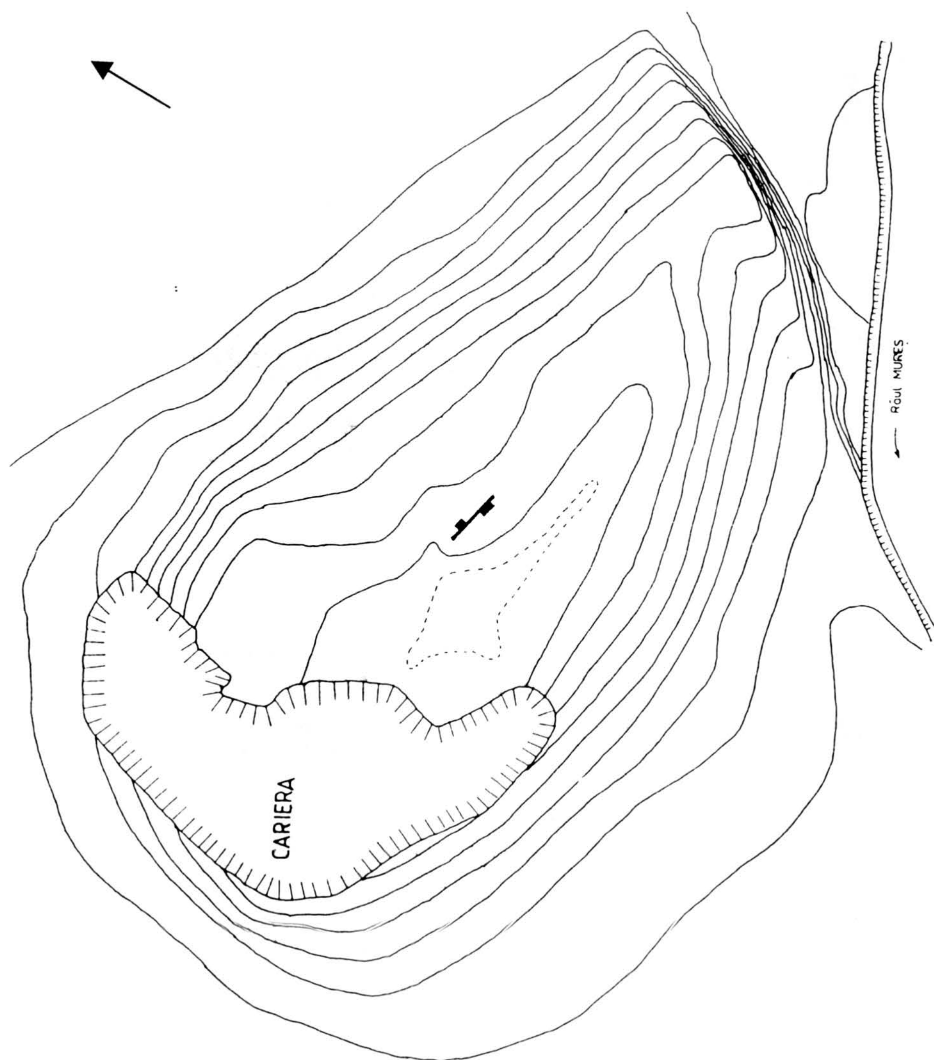
Pl. 154. The sum of ^{14}C dates for the Baden, Kostolac, Vučedol and Coţofeni cultures

Pl. 155. Chronological table.

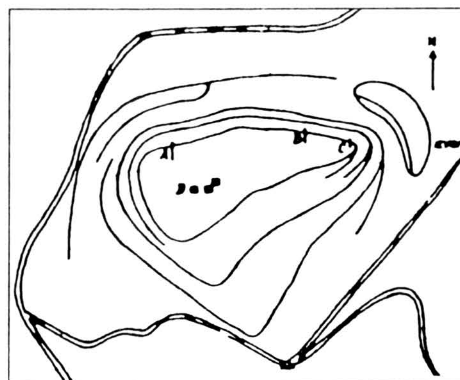
PLANŞE

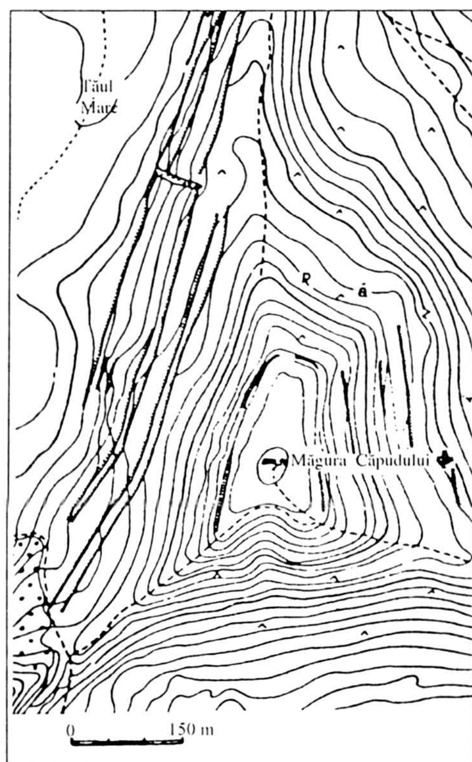

Pl.1 – Aria de răspândire a culturii Coțofeni şi zonele cu influențe Baden şi Kostolac

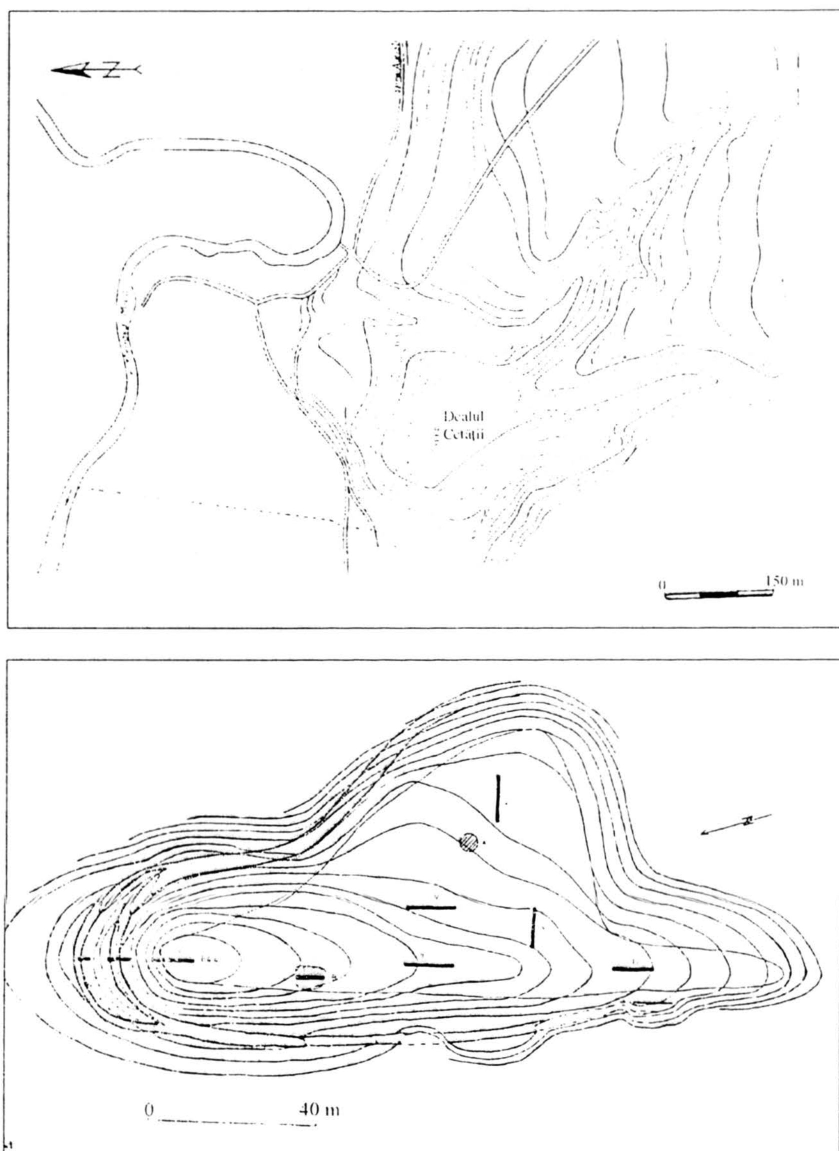

Pl.2 – Planul aşezării de la Aiud – "Cetăţuie" cu amplasarea secţiunii I/1999

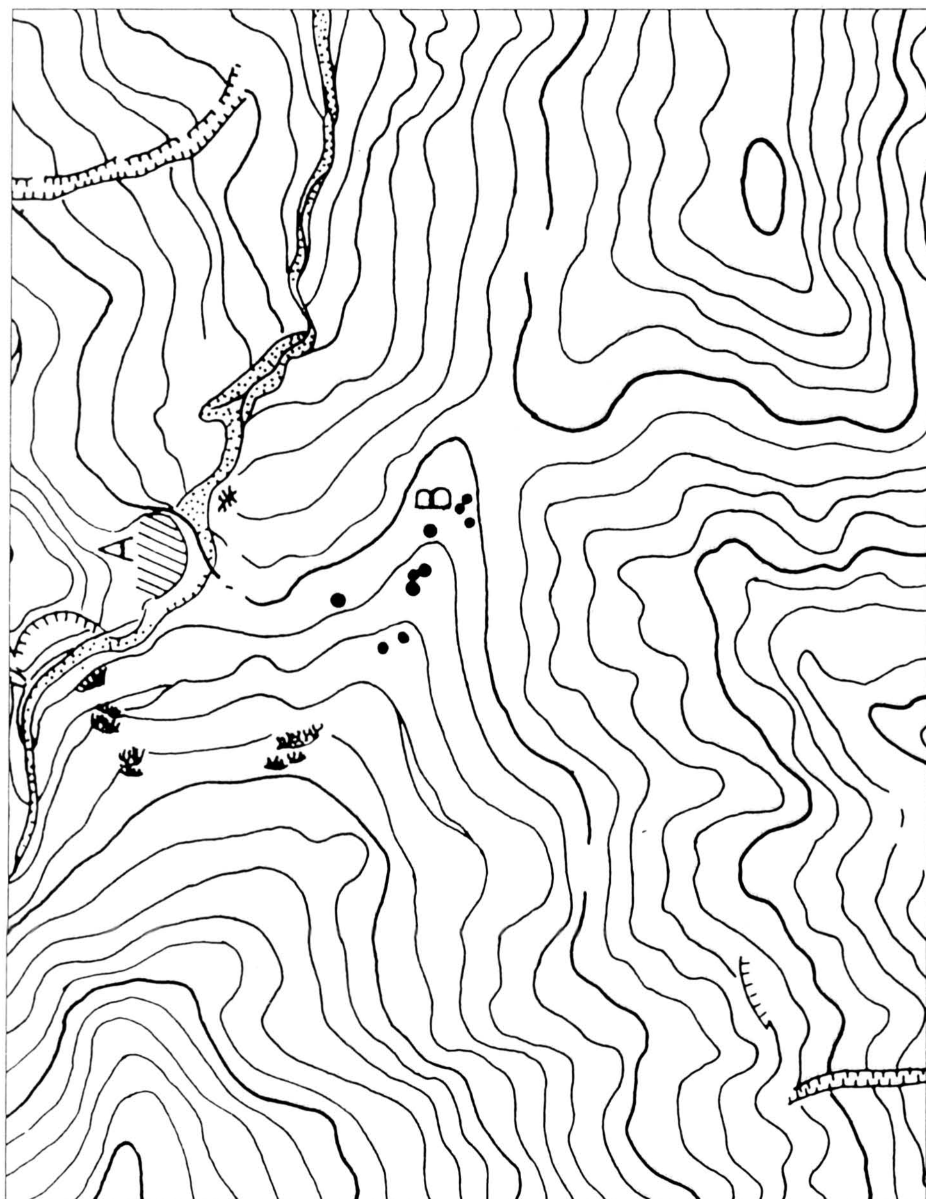

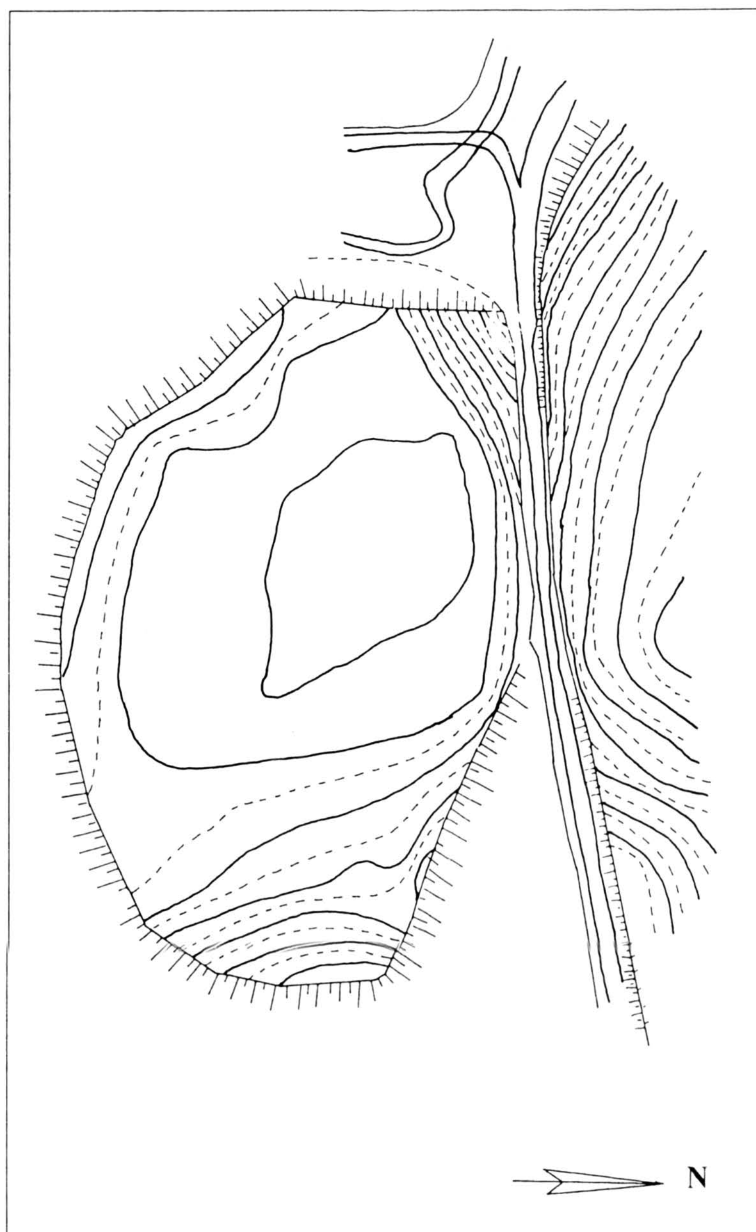
Pl.3 – Planul aşezării de la Boarta (1) şi Căpud – " Măgură" (2) (apud Lazăr 1979)

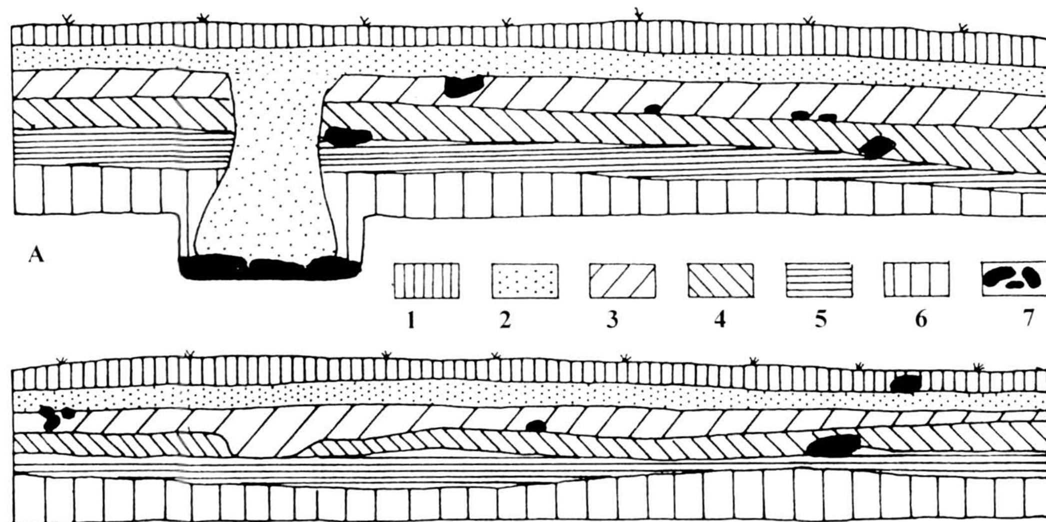
Pl. 4 – Așezarea de la Agrișteu – „Dealul Cetății" (1) și Ardan (2)
(apud Lazăr 1979)

Pl. 5 – Meteş – "Piatra Peşterii":
plan general cu amplasarea aşezării (A) şi necropolei tumulare(B)

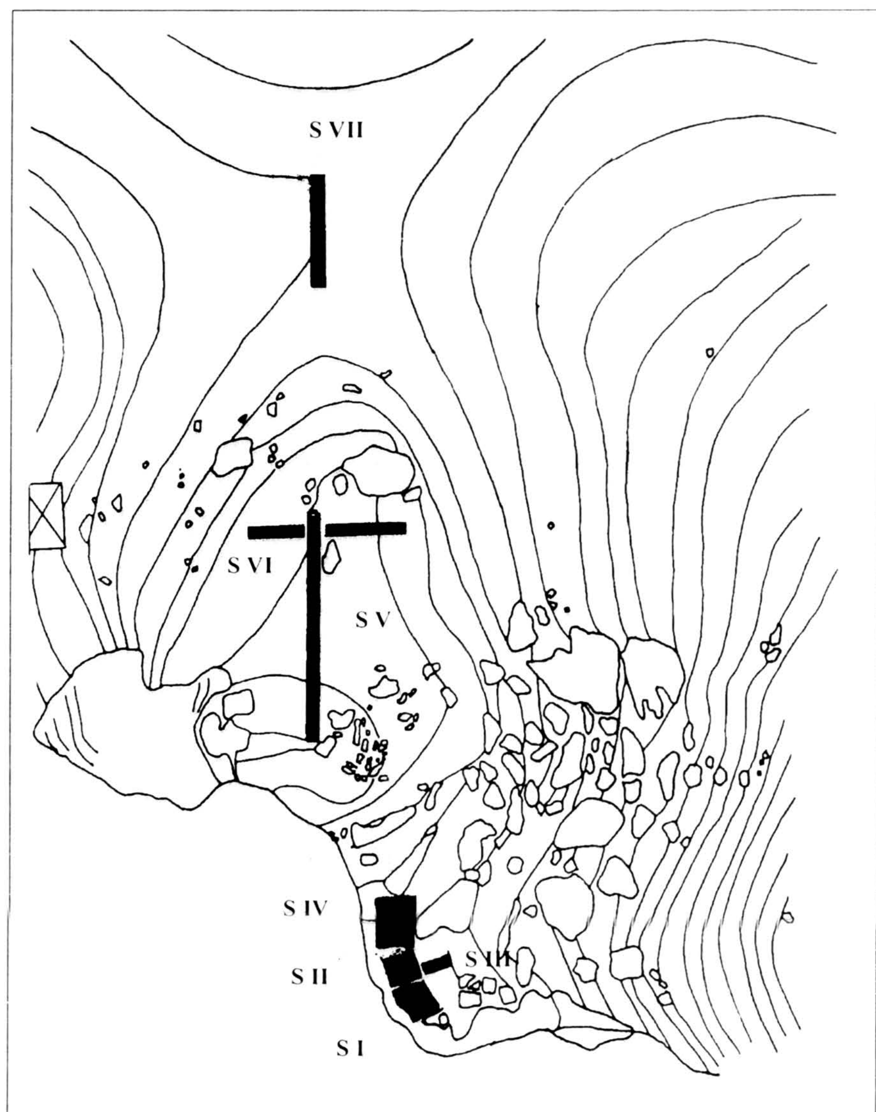

Pl. 6 – Planul aşezării de la Meteş – "Piatra Peşterii"

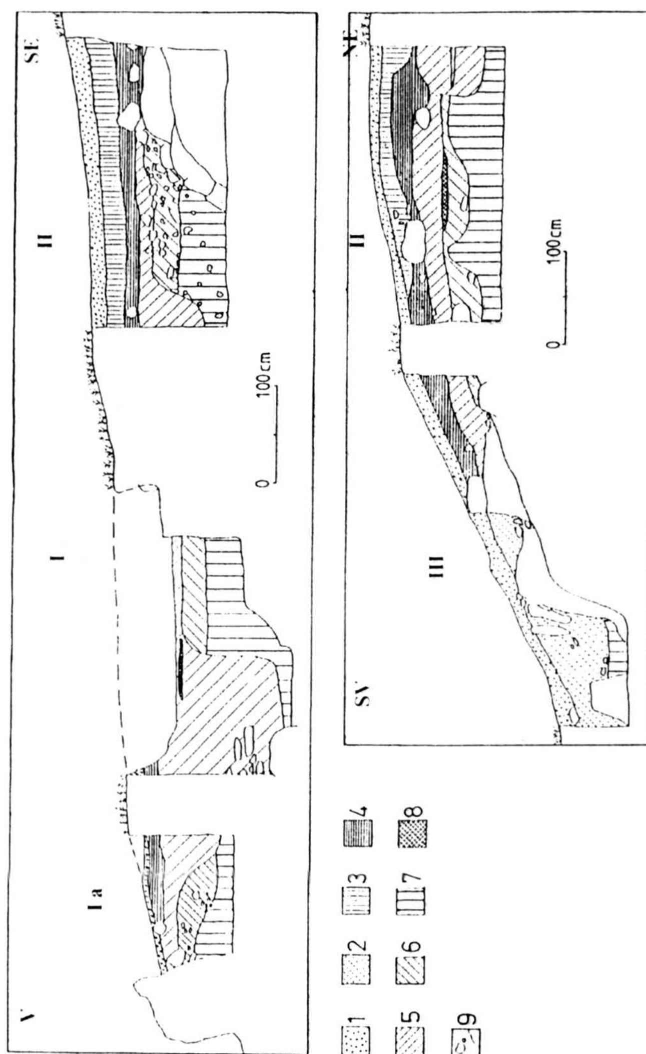

B

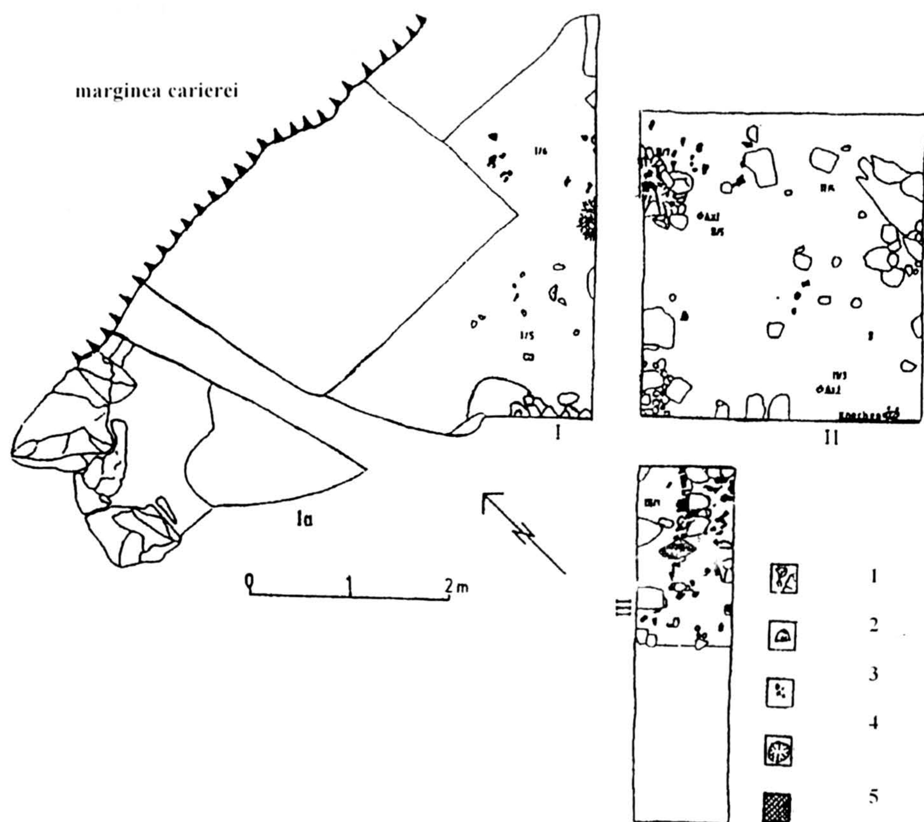
Pl. 7 – Meteş – "Piatra Peşterii": profilele secţiunilor I (A) şi Ia (B): 1- humus 2 - sol gălbui (nivel BT); 3 - sol cenuşiu-deschis (nivel Coţofeni 1); 4 - sol gălbui cenuşiu (nivel Coţofeni 2); 5 - sol cenuşiu închis (nivel Coţofeni 3); 6 - sol argilo (nivel steril); 7 - pietri/stâncă

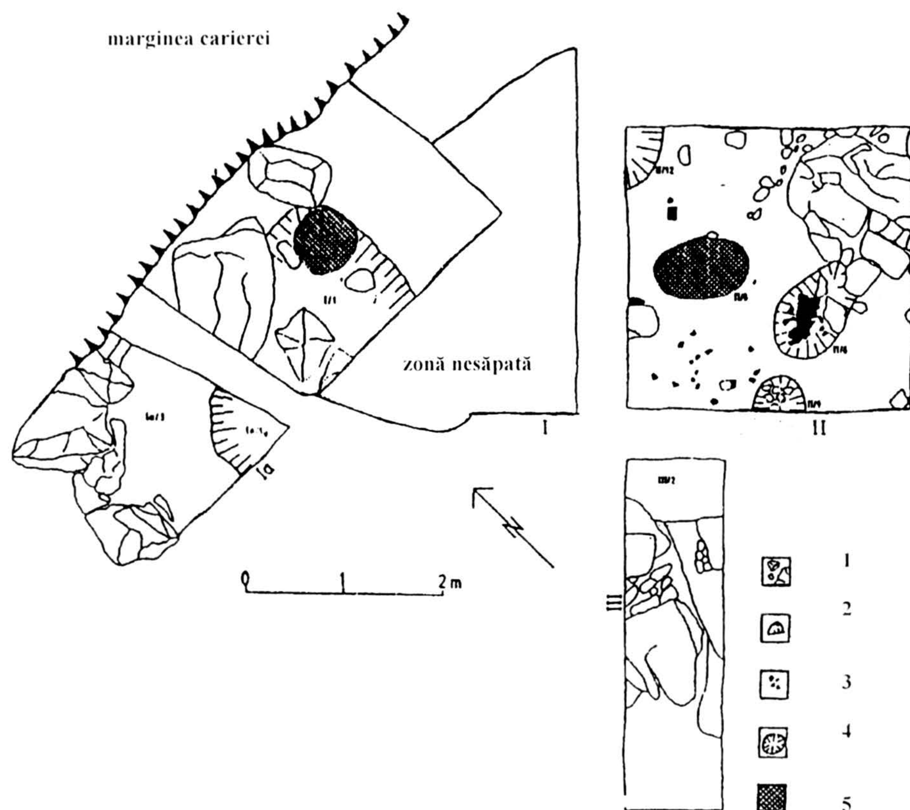
Pl. 8– Planul așezării de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului" cu amplasarea secțiunilor I-VII

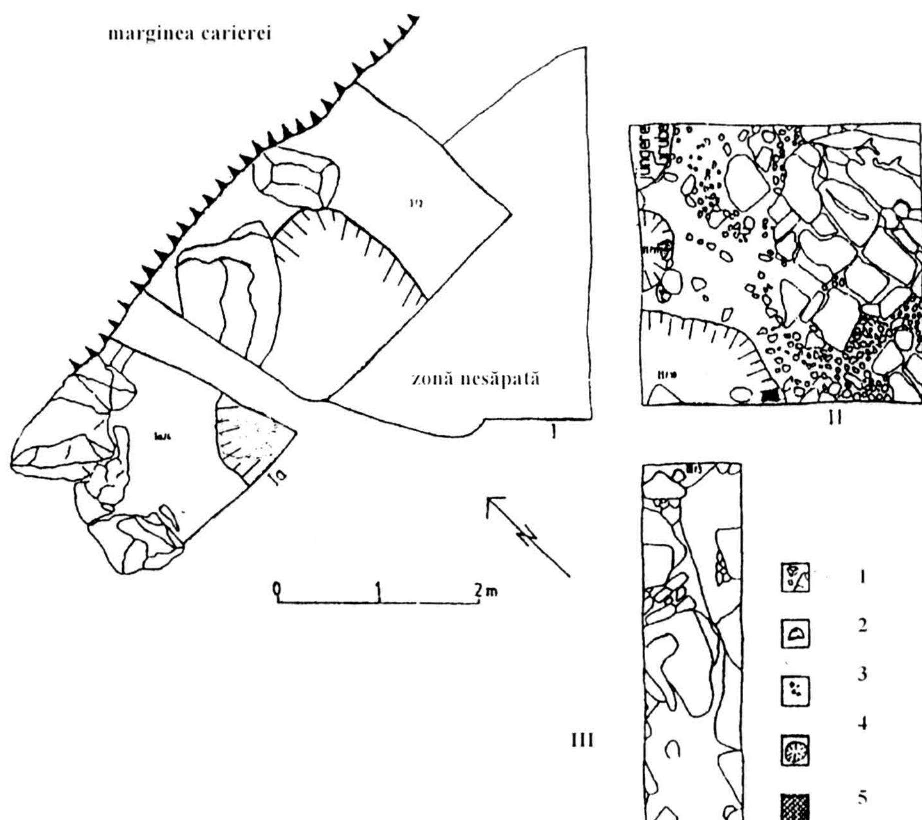
Pl 9 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": profilele reunite ale secțiunilor Ia, I, II și III: 1- humus; 2- sol gri-maroniu (strat de eroziune); 3- sol gălbui argilos (nivel BT); 4- sol gălbui-cenușiu (nivel Coțofeni 1); 5- sol argilos cenușiu închis (nivel Coțofeni 2); 6- sol argilos, cenușiu-gălbui (nivel Coțofeni 3); 7- strat de grohotiș cu argilă gălbui-închisă (nivel steril); 8- strat de arsură/vatră; 9 - bolovani/stâncă

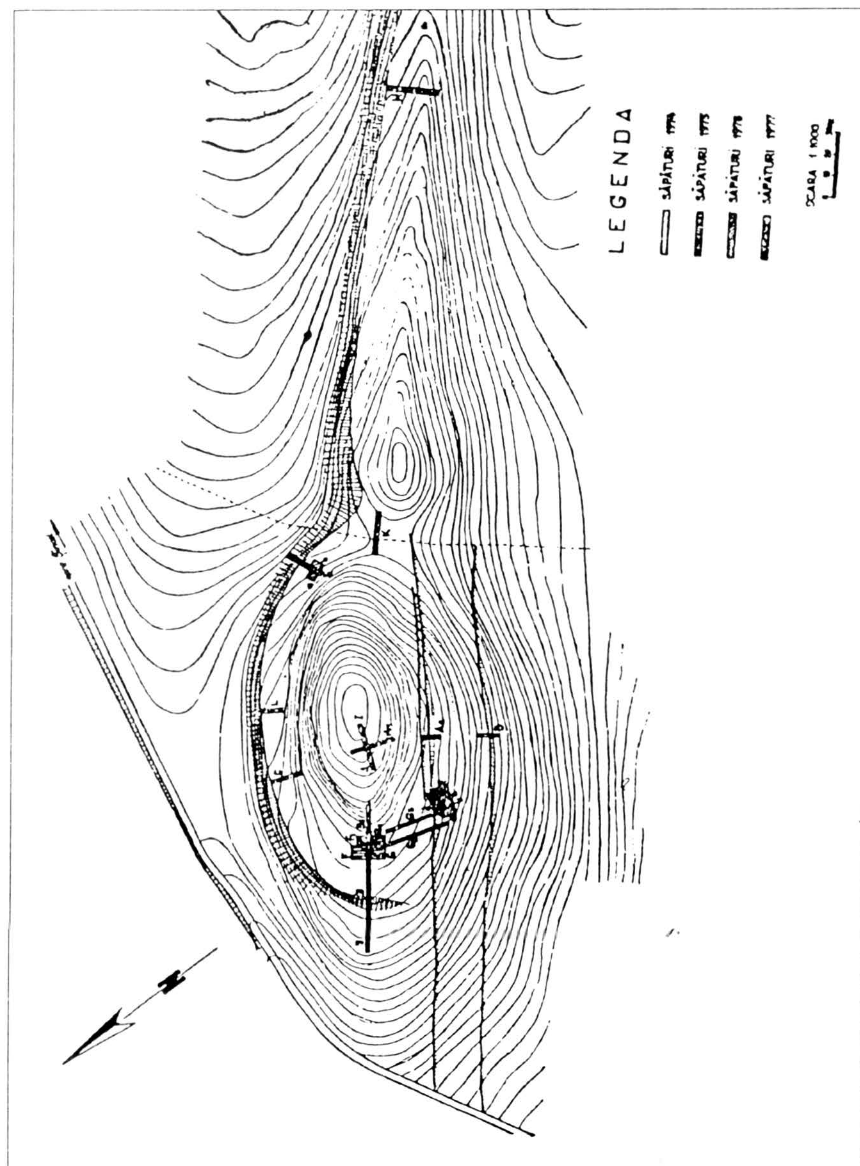
Pl. 10 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": nivelul Coţofeni superior (1) din S Ia, I, II şi III: 1 – piatră/stâncă; 2 – râşniţă; 3 – cioburi; 4 – groapă; 5 – vatră.

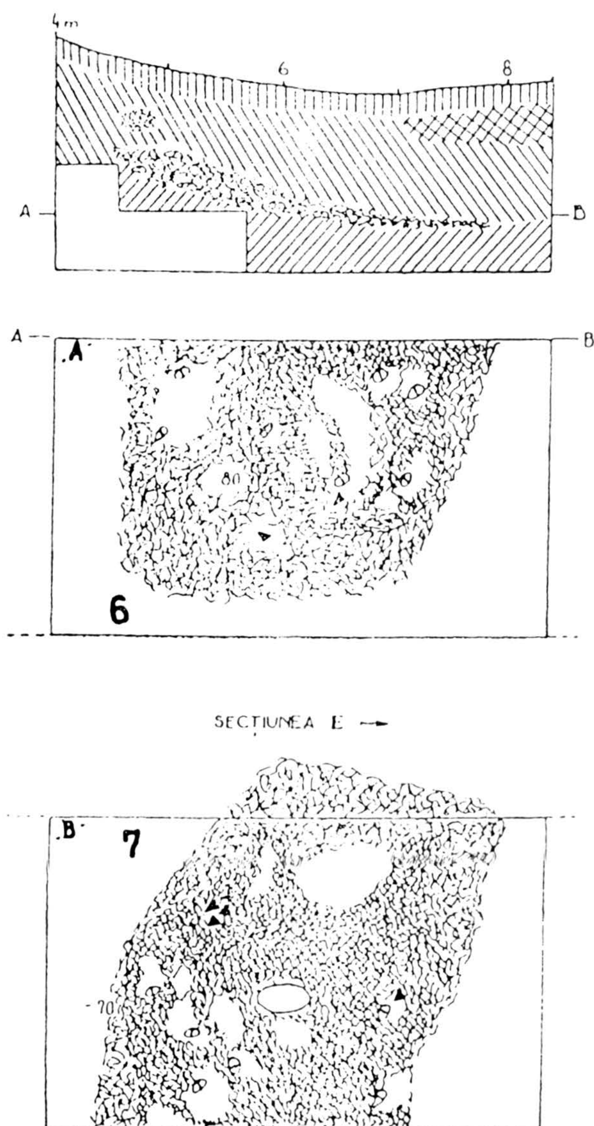
Pl.11 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": nivelul Coțofeni median (2) din S Ia, I, II și III: 1 – piatră/stâncă; 2 – râșniță; 3 – cioburi; 4 – groapă; 5 – vatră.

Pl.12 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": nivelul Coţofeni inferior (3) din S Ia, I, II şi III: 1 – piatră/stâncă; 2 – râşniţă; 3 – cioburi; 4 – groapă; 5 – vatră.

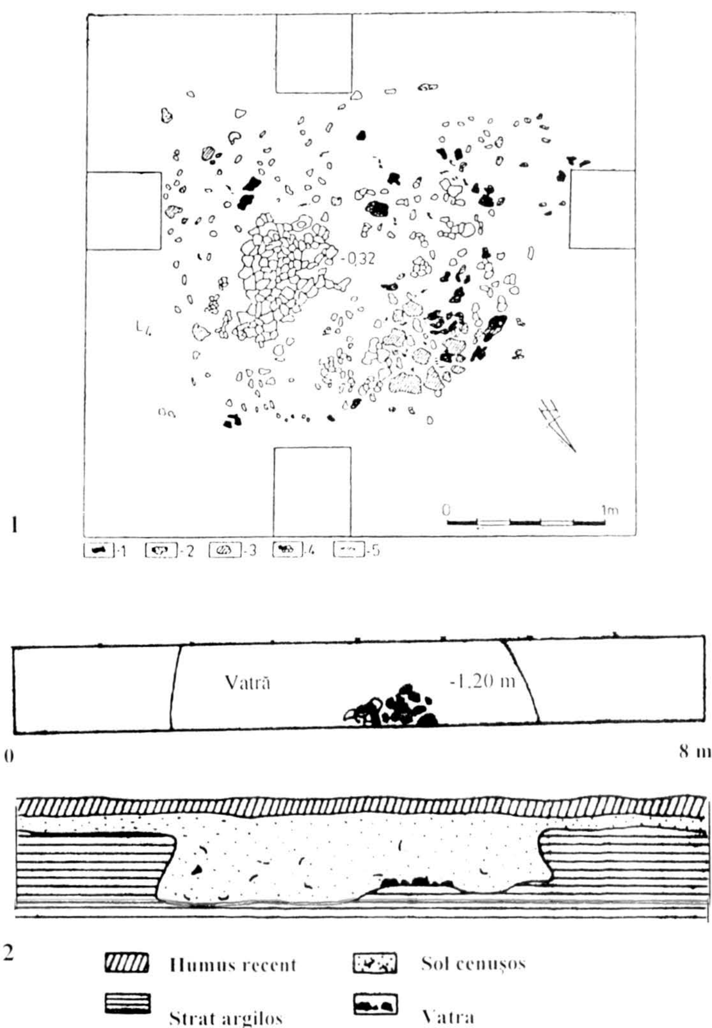
Pl. 13 – Așezarea de la Șincai – "Cetatea Păgânilor" cu amplasarea secțiunilor din anii 1974-1977 (apud Lazăr 1977)

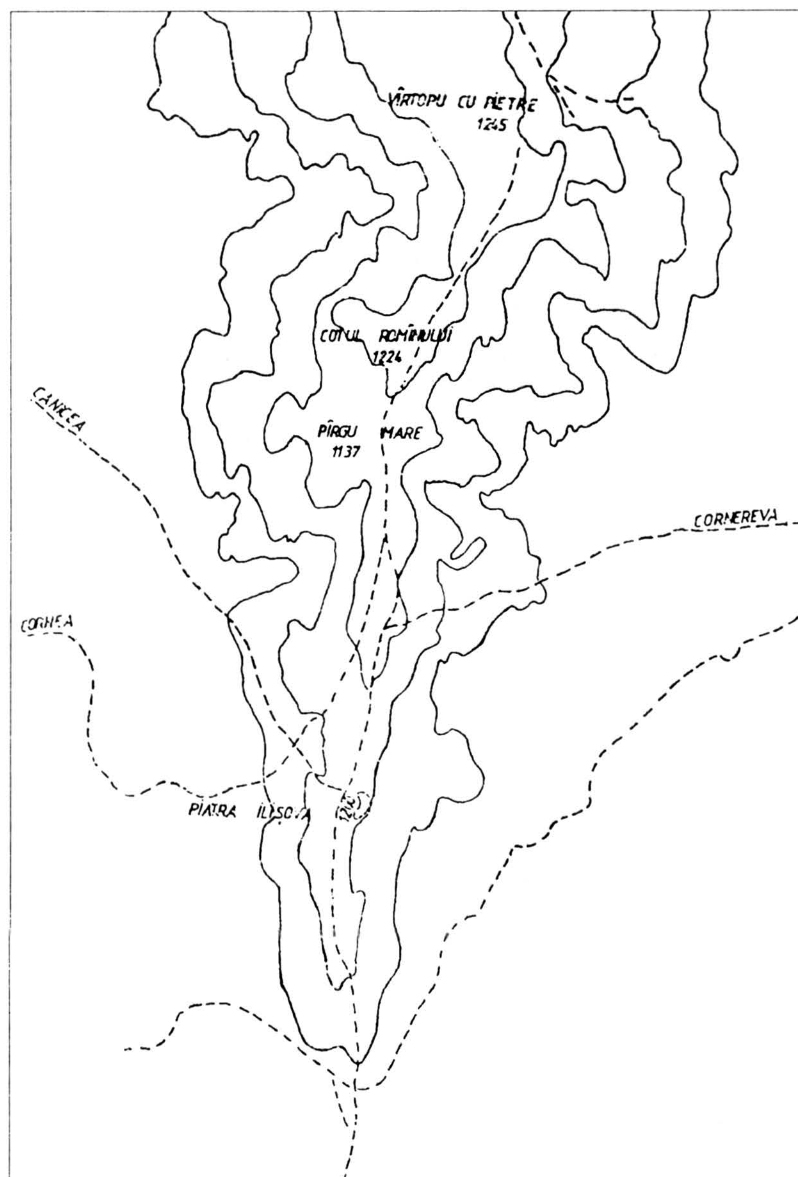
Pl. 14 – Planul locuințelor 6 și 7 de la Șincai (apud Lazăr 1977)

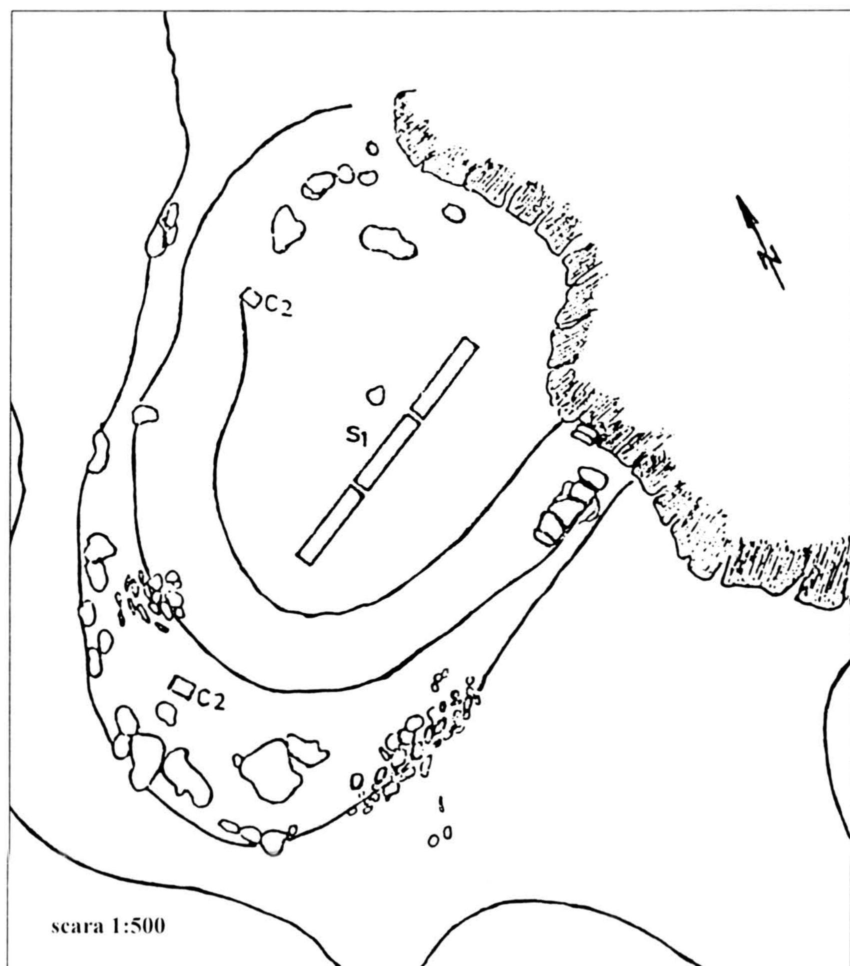
Pl.15 – Planul locuinţelor 8, 9 şi 10 de la Şincai (apud Lazăr 1977)

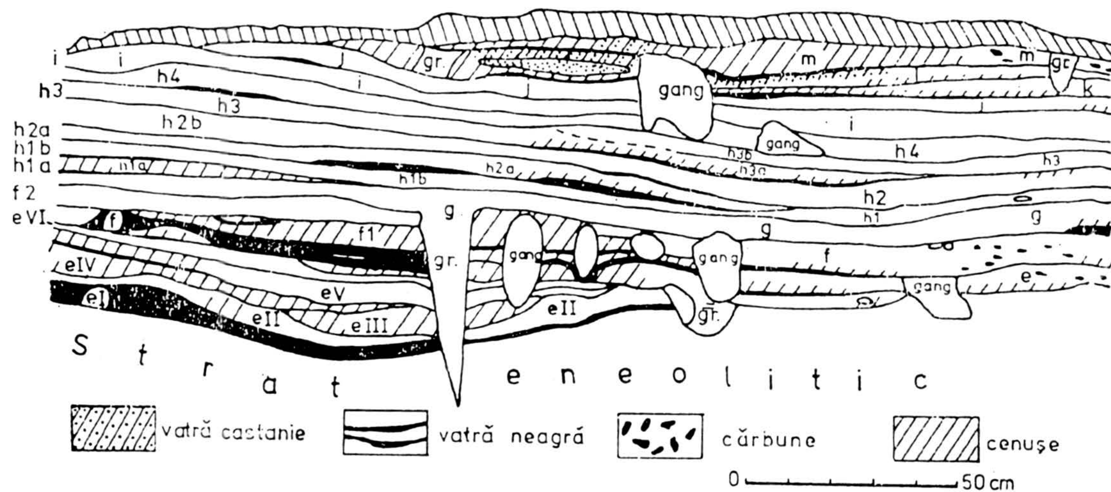
Pl.16 – Planul locuinței Coțofeni de la Boiu (1) și bordeiului de la Aiud „ Cetățuie ” (2) (apud Andrițoiu 1983 și Ciugudean 1978)

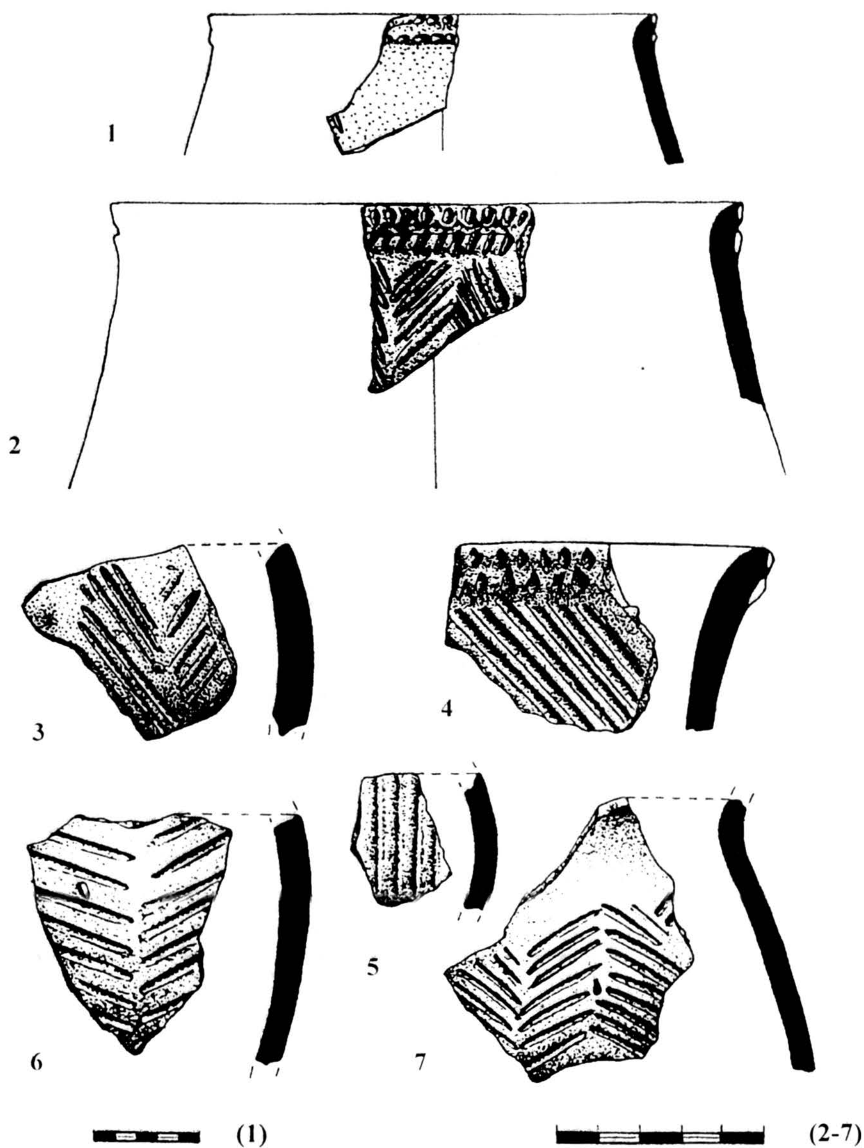
Pl.17 – Amplasarea geo-morfologică a aşezării de la Cuptoare – "Piatra Ilişovei"
(apud Maxim 1993)

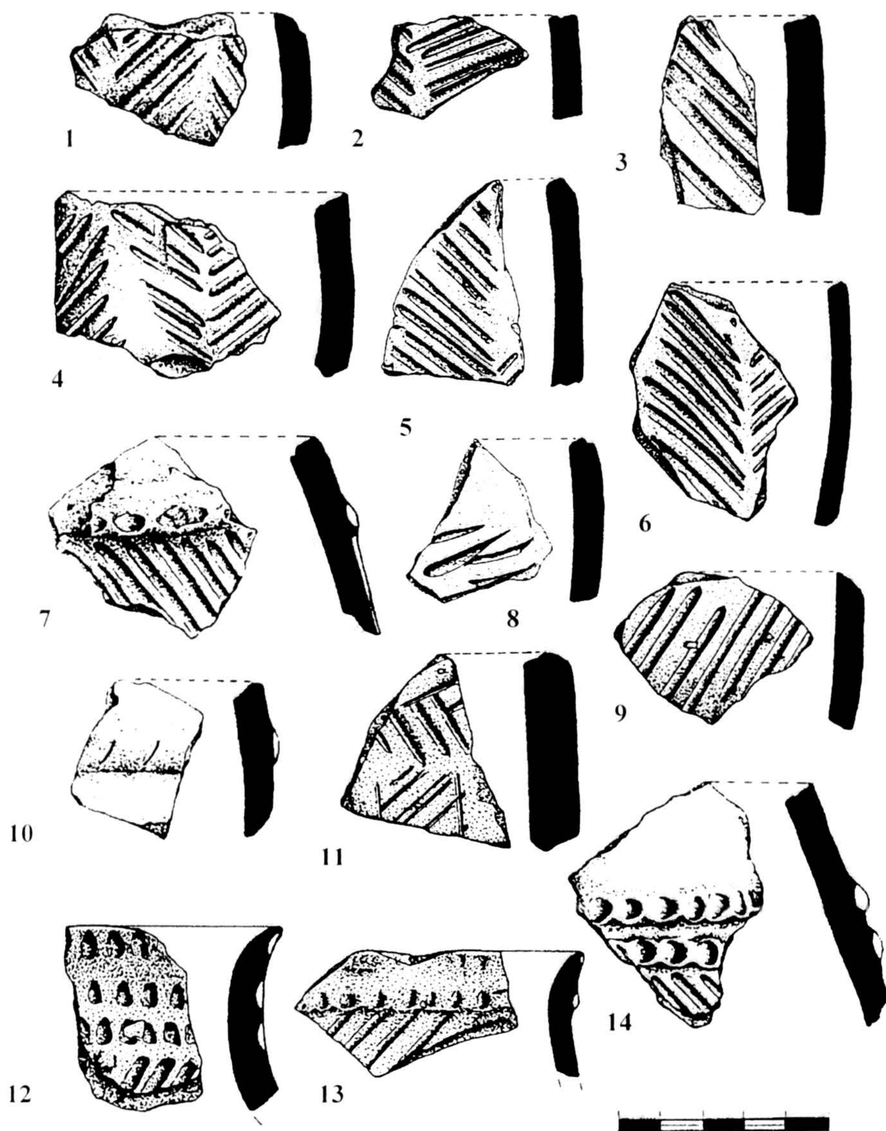
Pl. 18 – Planul aşezării de la Cuptoare – "Piatra Ilişovei" cu amplasarea secţiunii I/1988 (apud Maxim 1993)

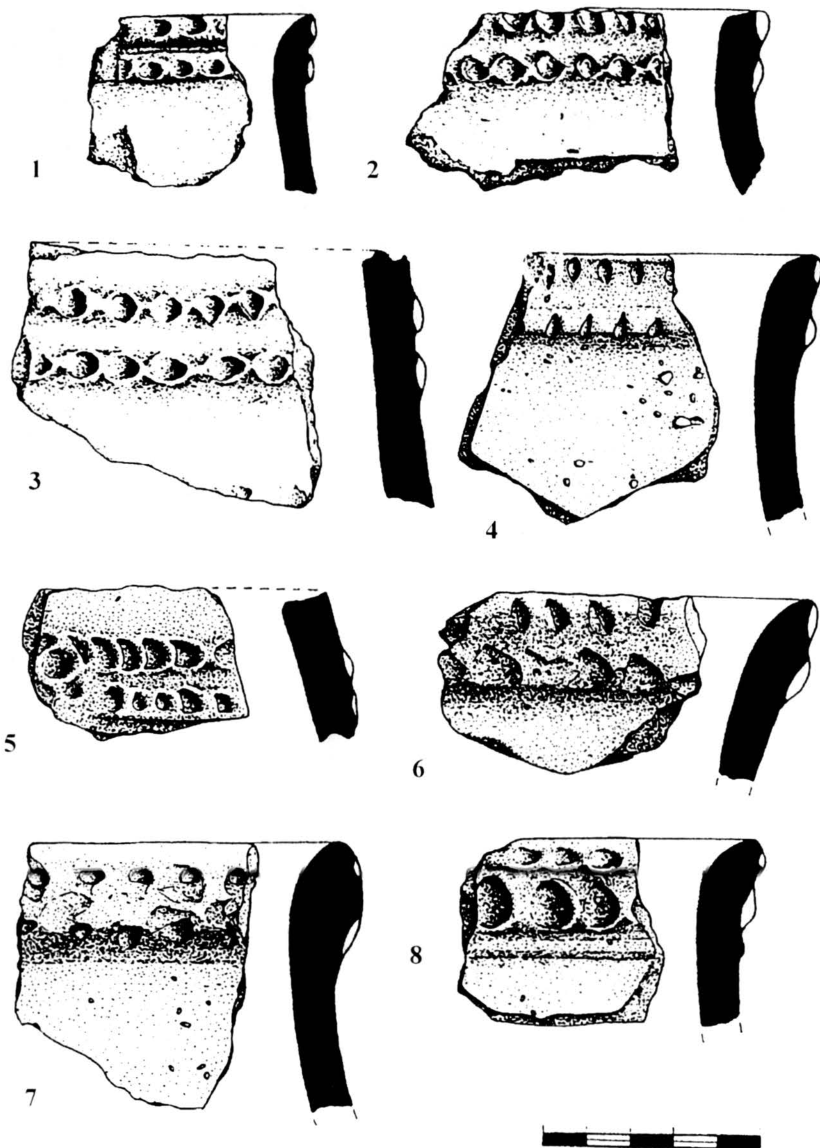
Pl. 19 – Băile Herculane – "Peștera Hoților": profilul vestic al secțiunii din 1965 (apud Roman 1976)

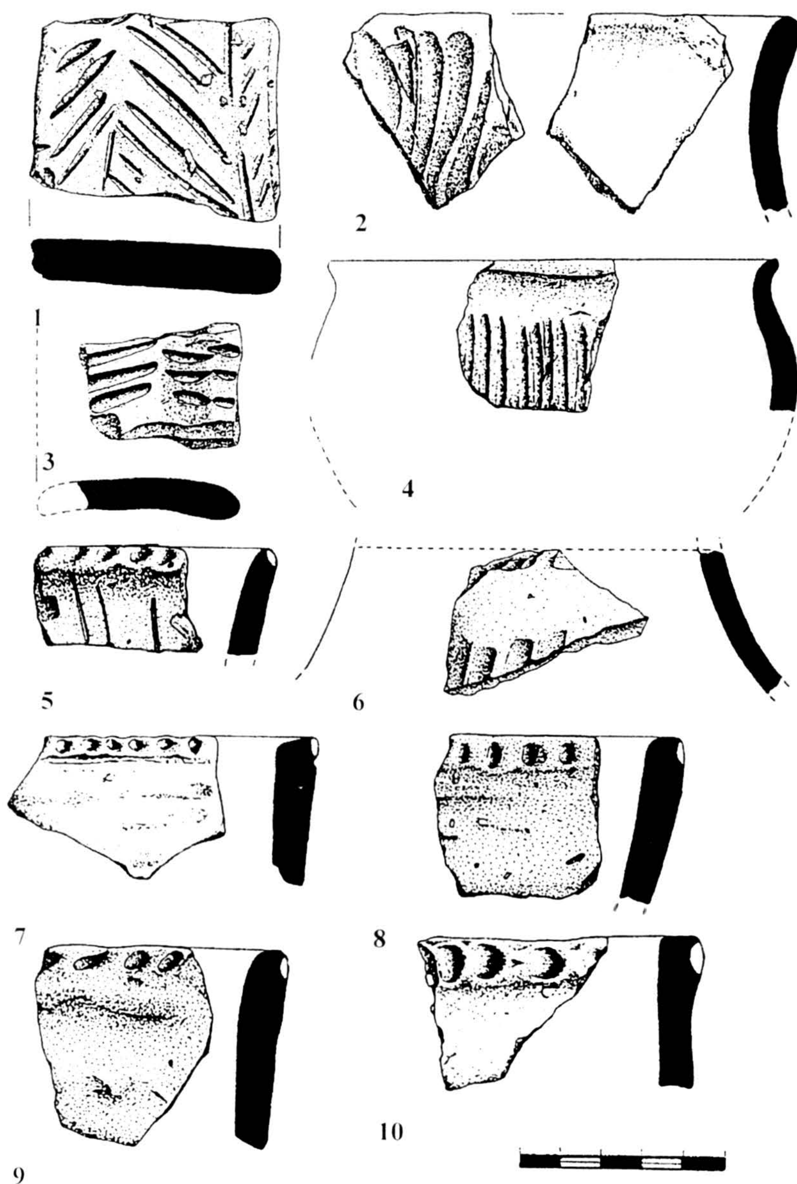
Pl.20 – Ceramică Coțofeni I de la Vinerea – „Tăbărâște" (apud Popa 1999)

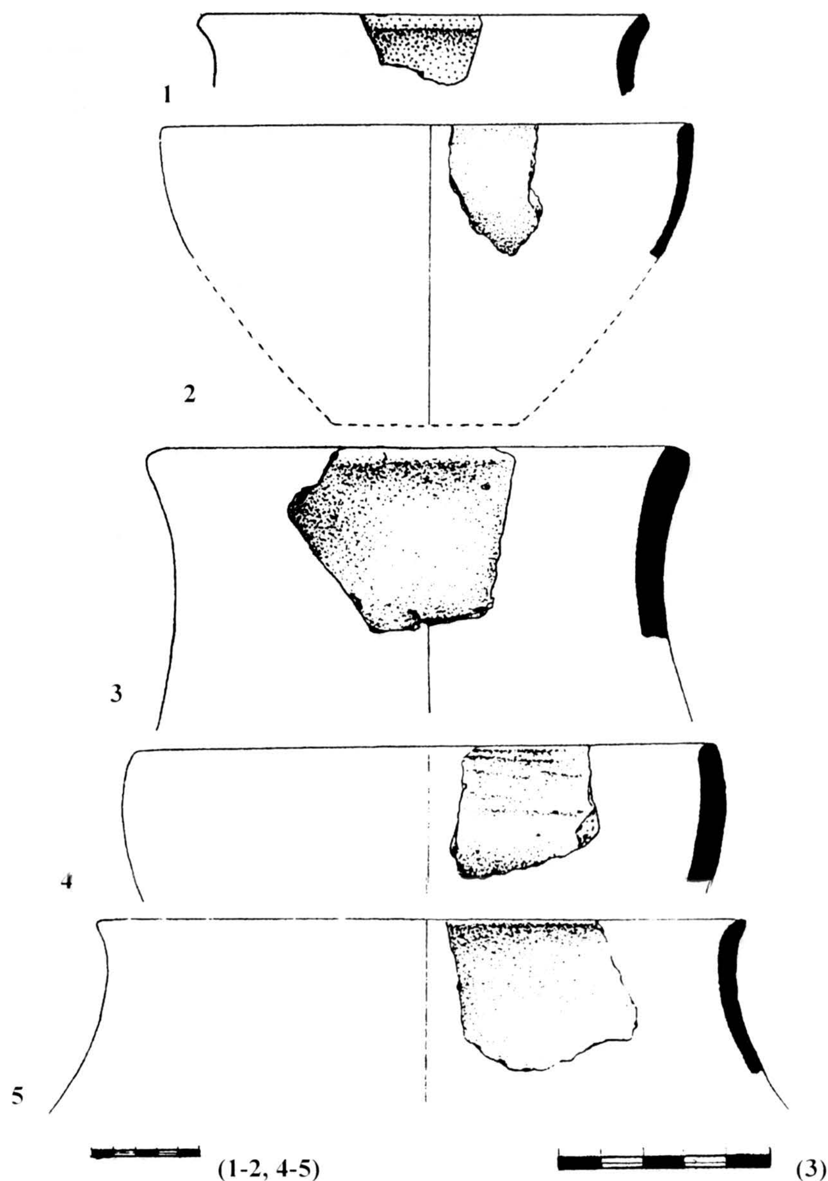
Pl. 21 – Ceramică Coţofeni I de la Vinerea - „Tăbărâşte" (apud Popa 1999)

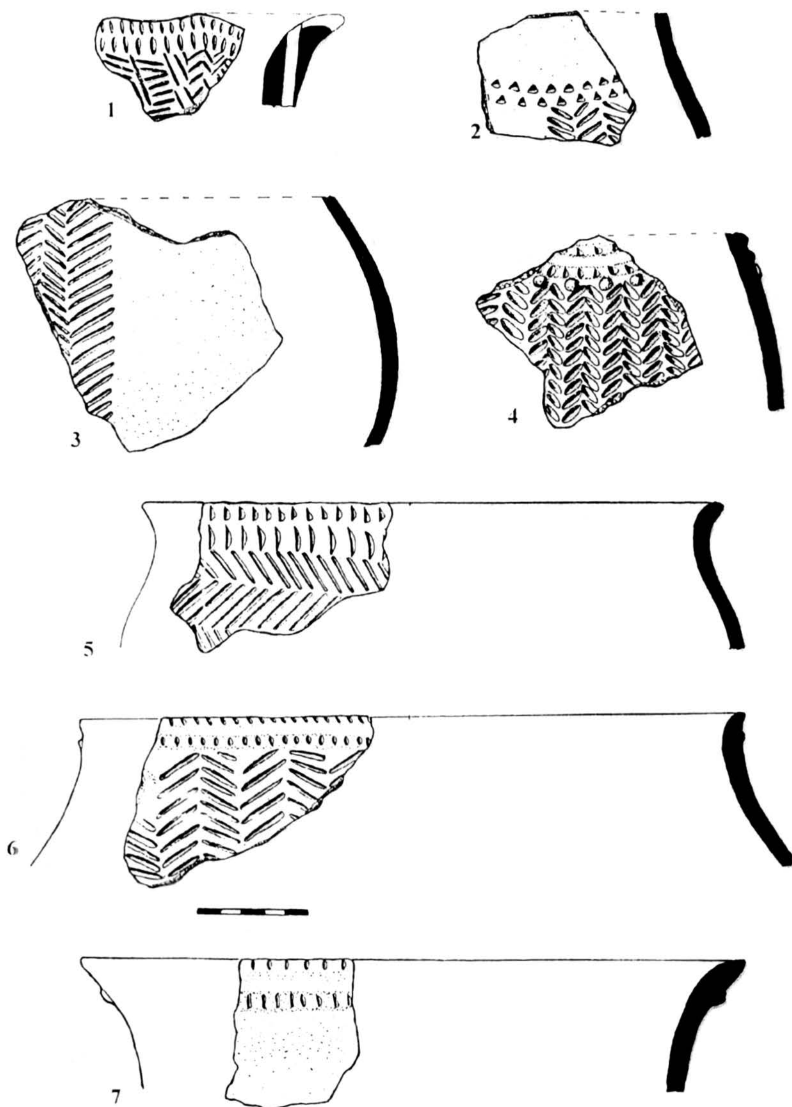
Pl. 22 – Ceramică Coţofeni I de la Vinerea - „Tăbărâşte" (apud Popa 1999)

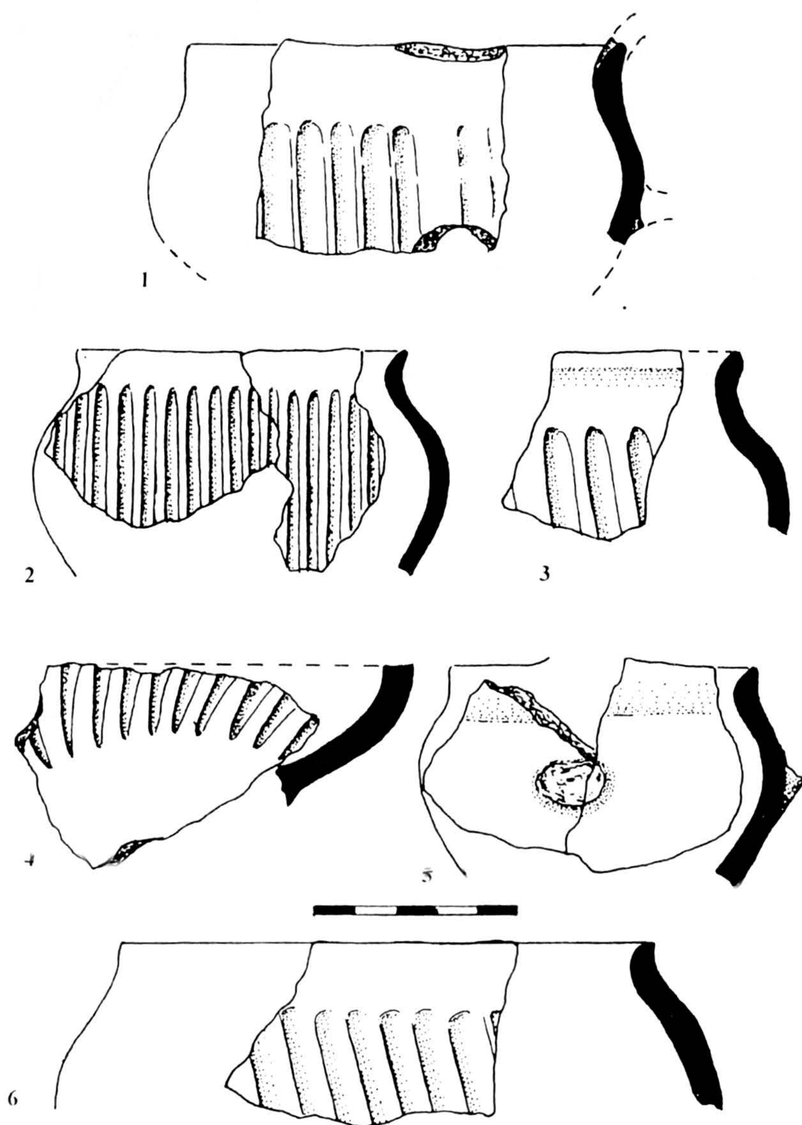
Pl. 23 – Ceramică Coţofeni I de la Vinerea - „Tăbărâşte" (apud Popa 1999)

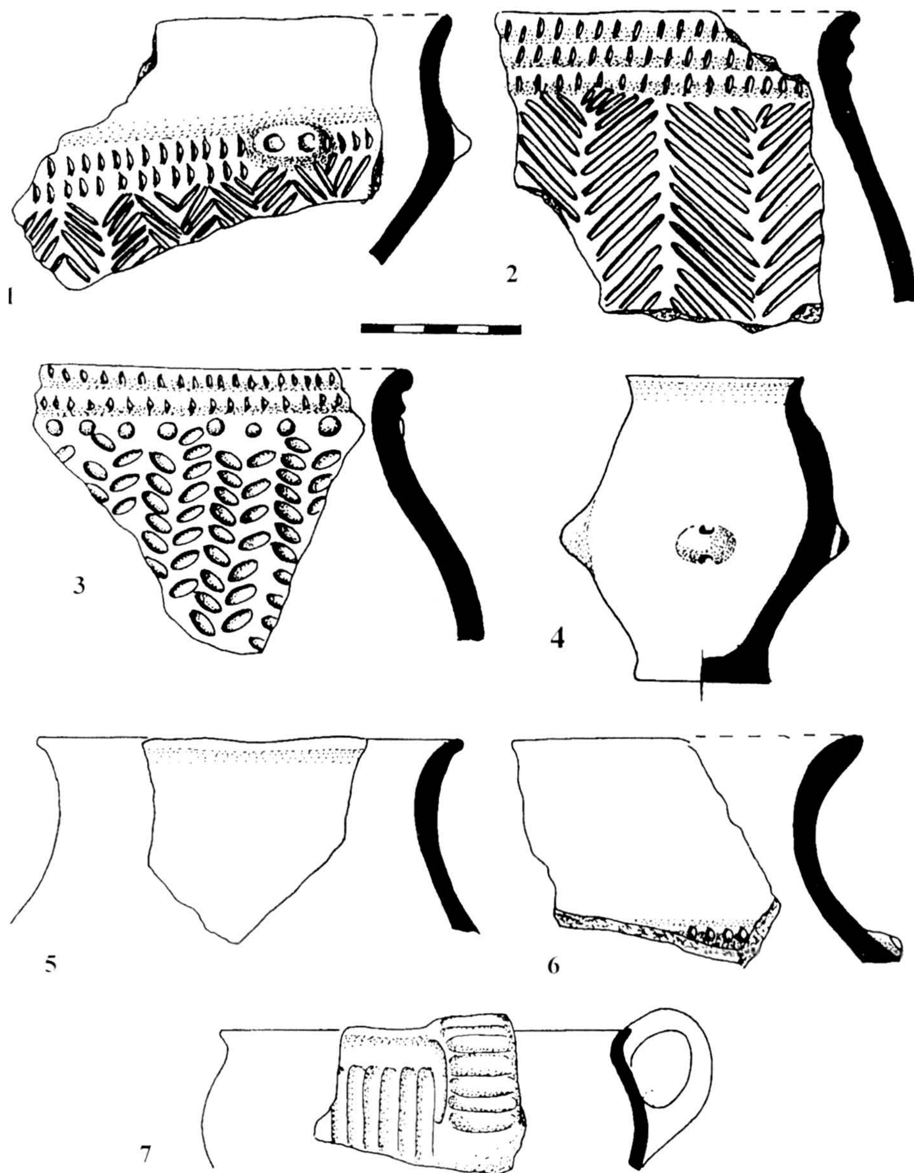
Pl. 24 – Ceramică Coțofeni I de la Vinerea - „Tăbărâşte" (apud Popa 1999)

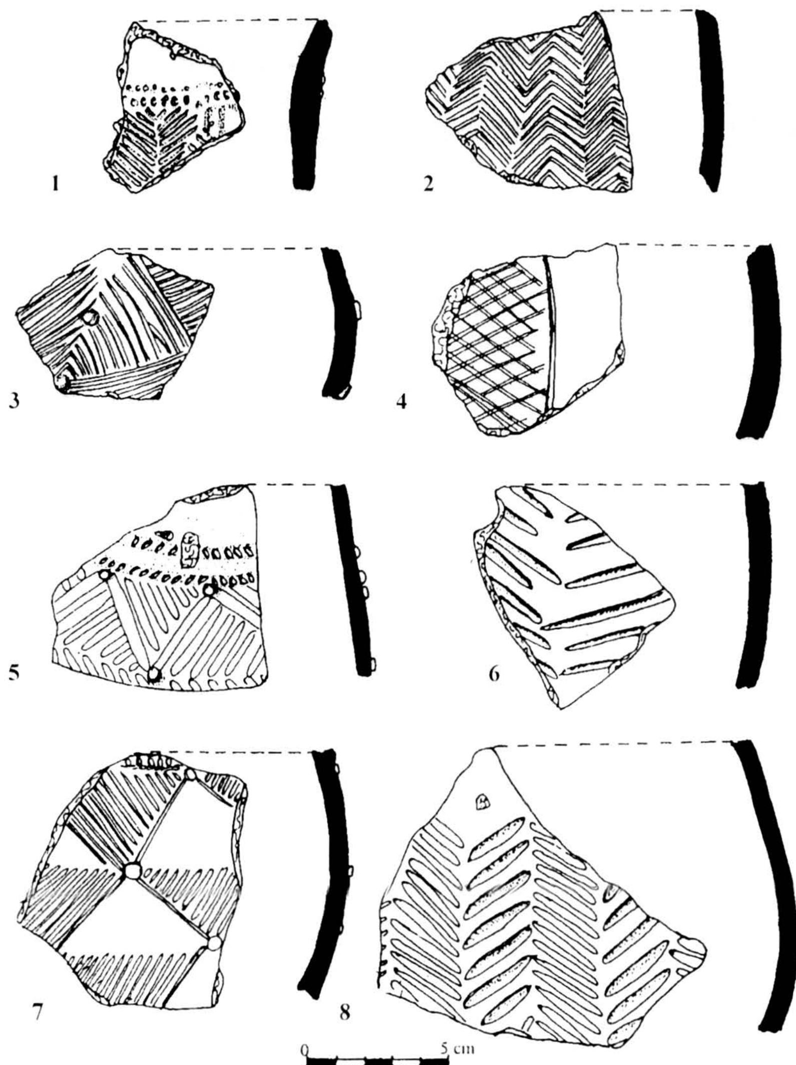
Pl. 25 – Ceramică Coțofeni I de la Micești

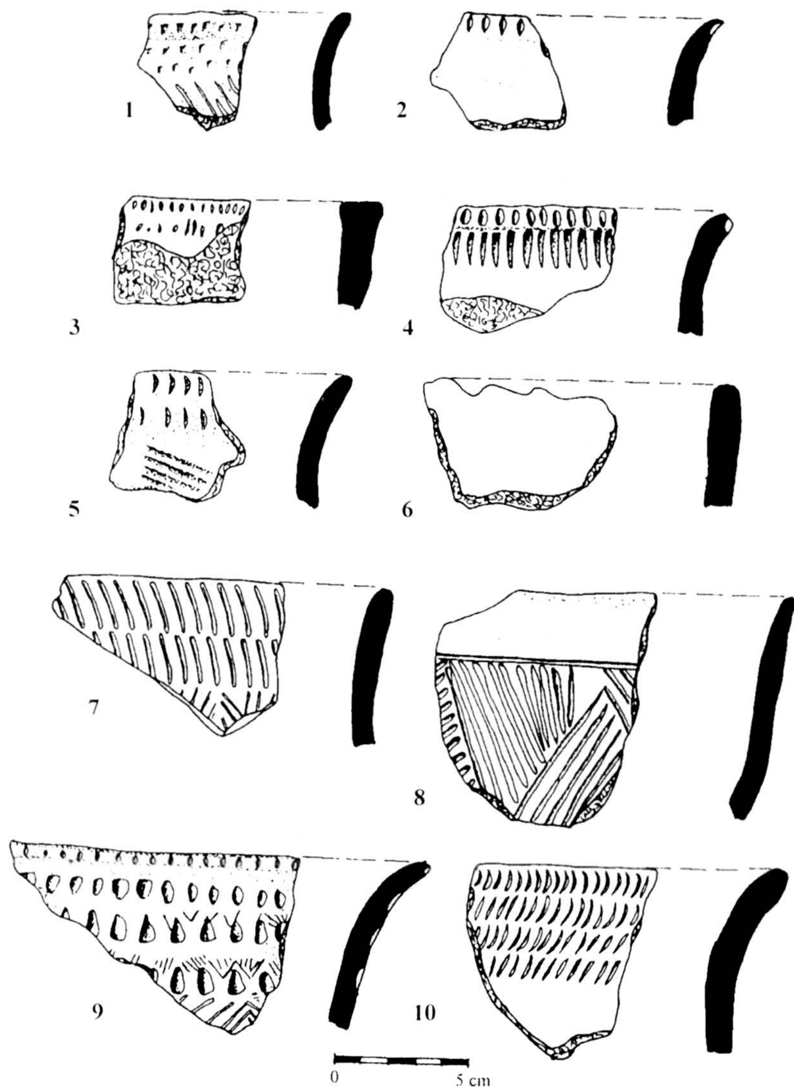
Pl. 26 – Ceramică canelată din aşezarea Coţofeni I de la Miceşti

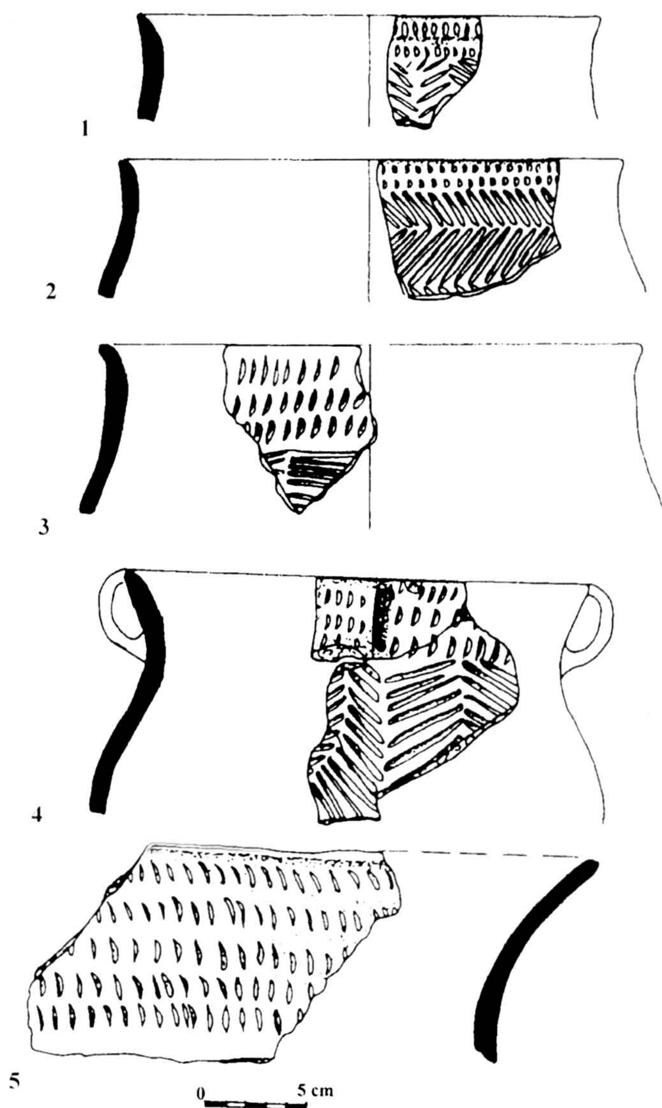
Pl.27 – Ceramică de la Petrești (1-3, 7) și Micești (4-6)

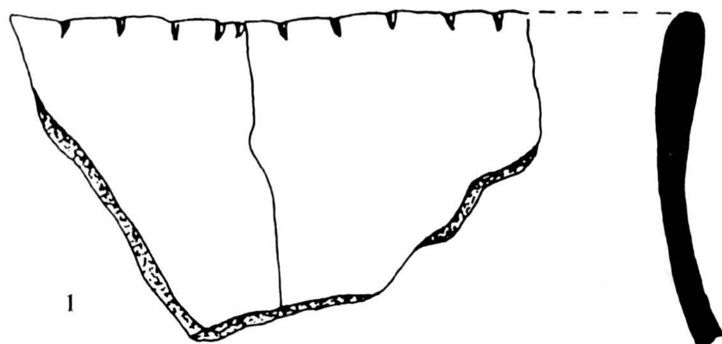
Pl. 28 – Ceramică Coţofeni I de la Petreşti – "Malul râului " (2, 4-5, 7-8) şi Sebeş – "Dealul de lut" (1, 3, 6)

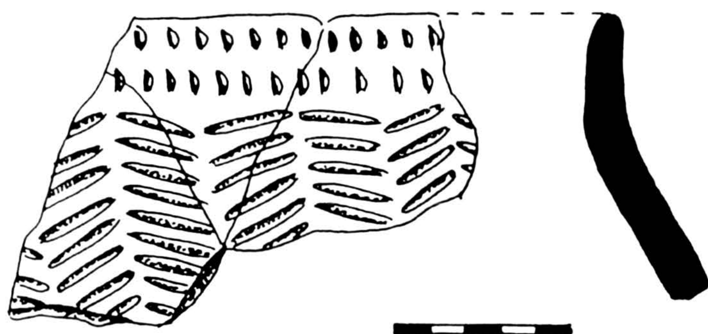

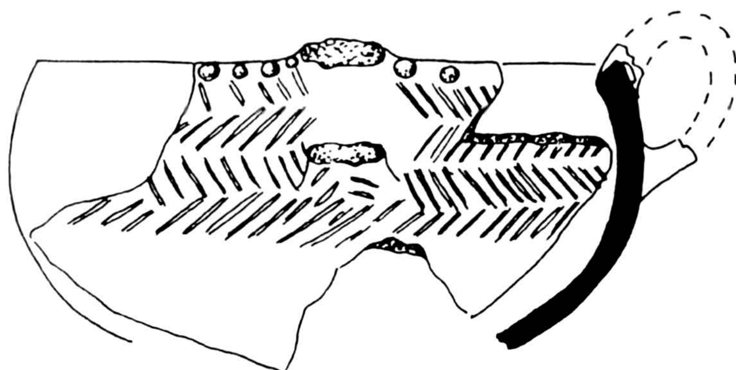
Pl. 29 – Ceramică Coţofeni I de la Petreşti – "Malul râului" (7-9) şi Sebeş – "Dealul de lut" (1-6, 10)

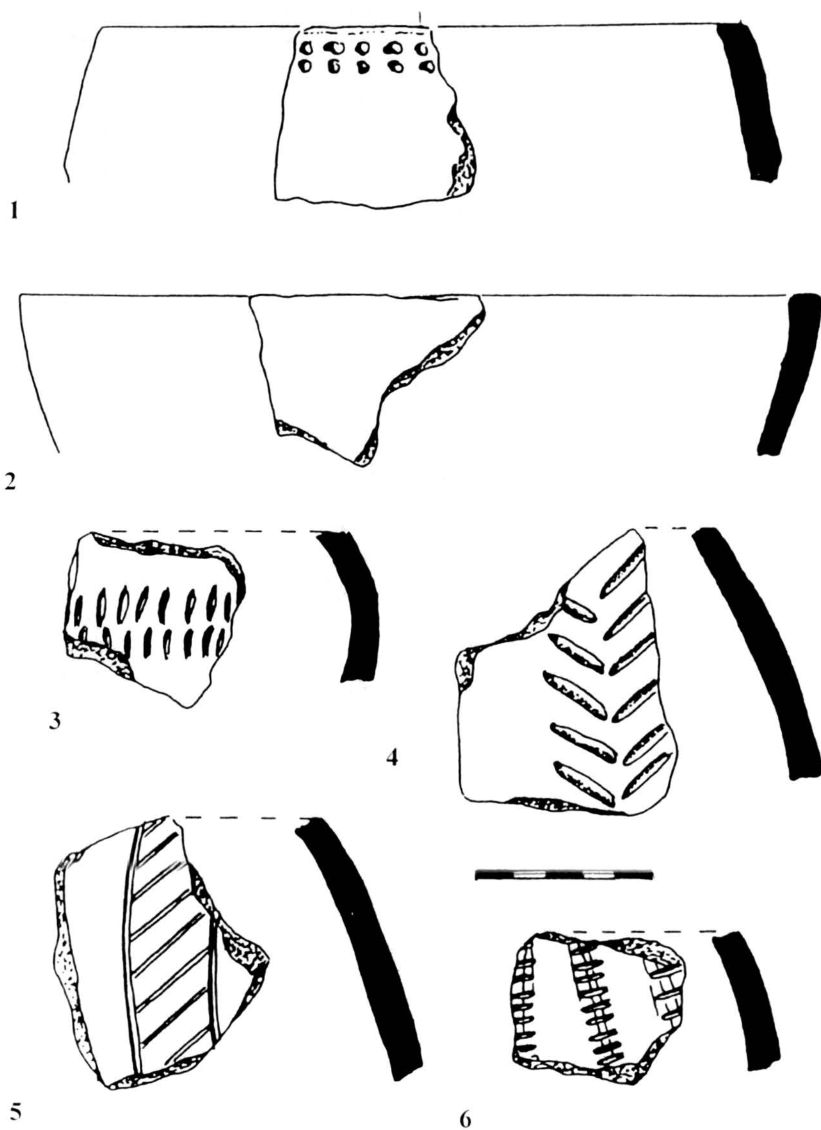
Pl. 30 – Ceramică Coțofeni I de la Răhău (1-2, 5) și Aiud (3-4)

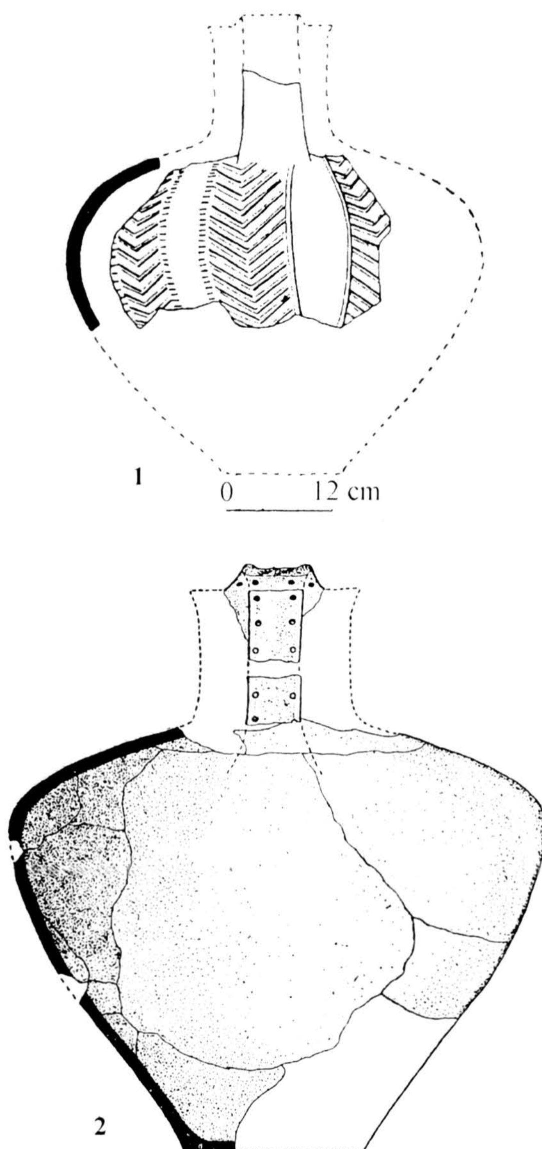

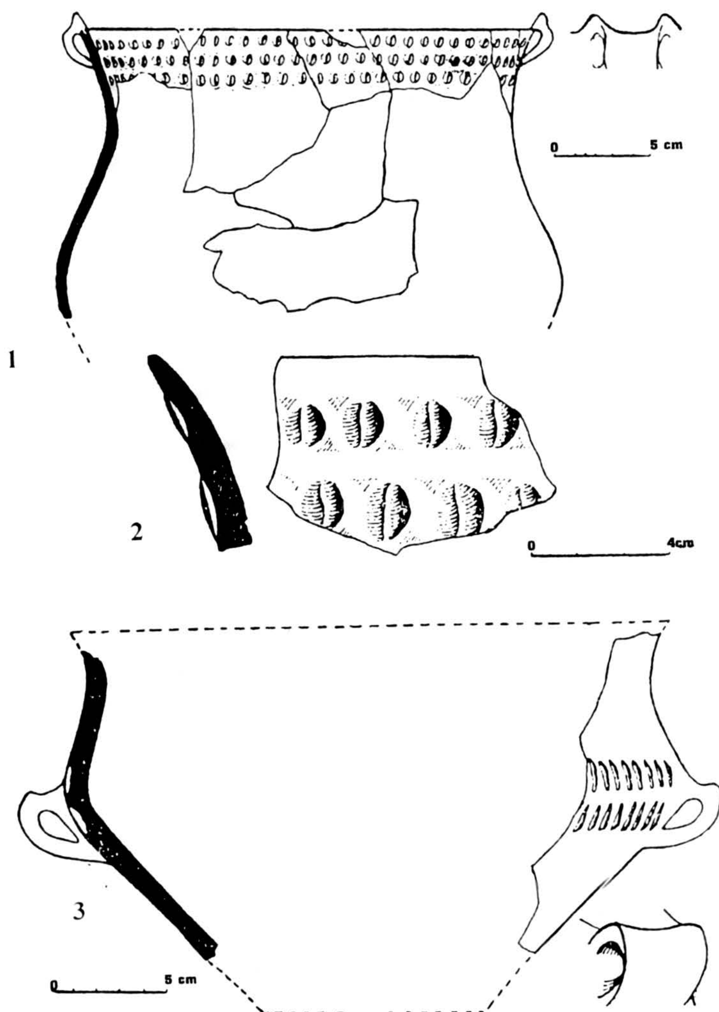
Pl. 31 – Ceramică Coţofeni I de la Uioara de Jos – "Grui"

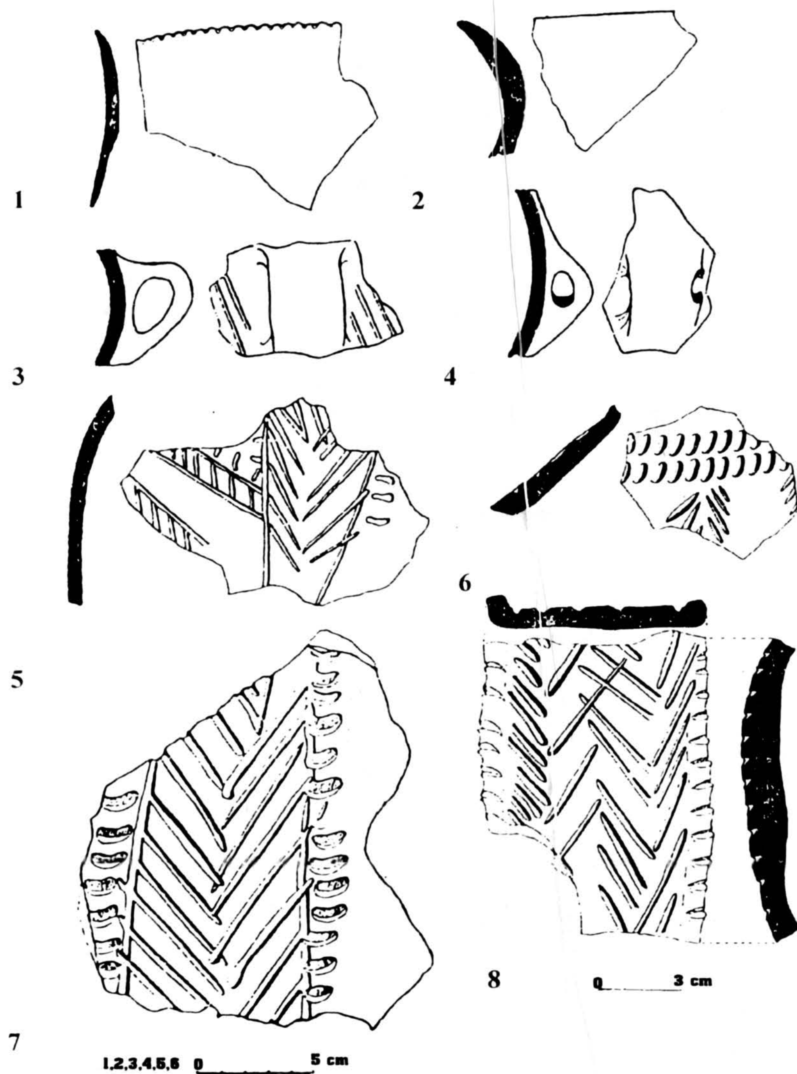
Pl. 32 – Ceramică Coţofeni I de la Uioara de Jos – "Grui"

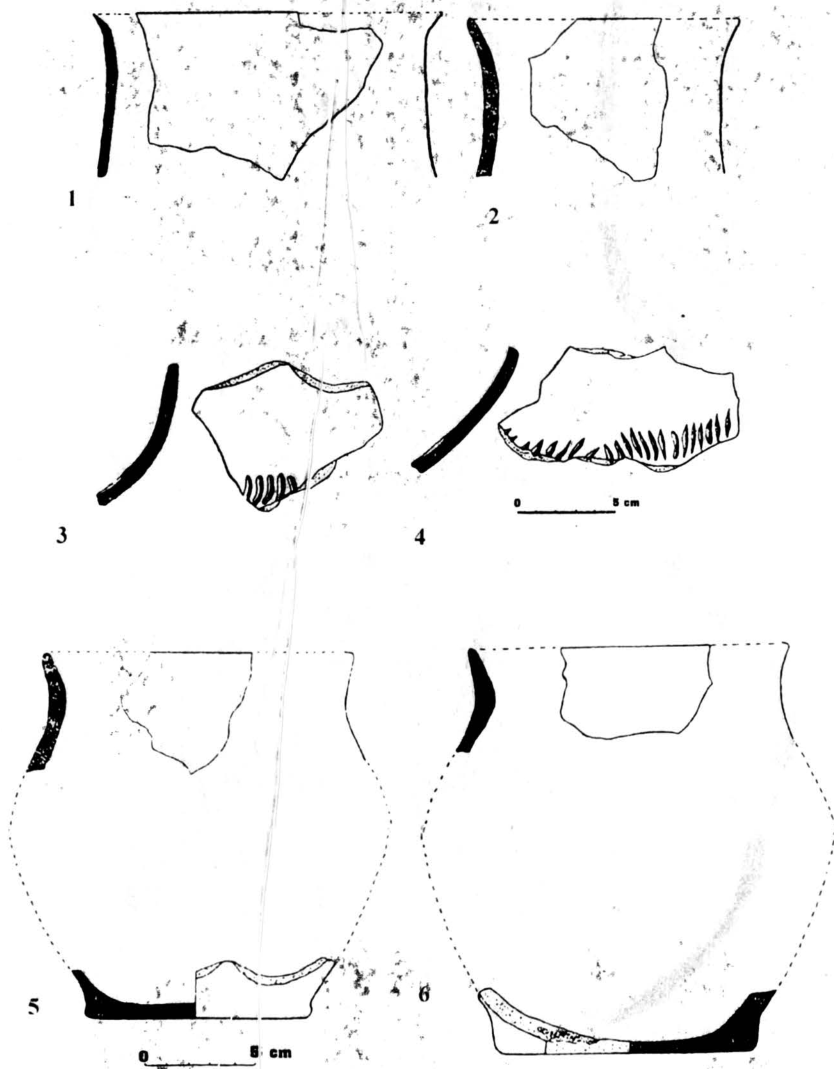
Pl. 33 - Ceramică Coţofeni I de la Cefa (apud Crişan 1988)

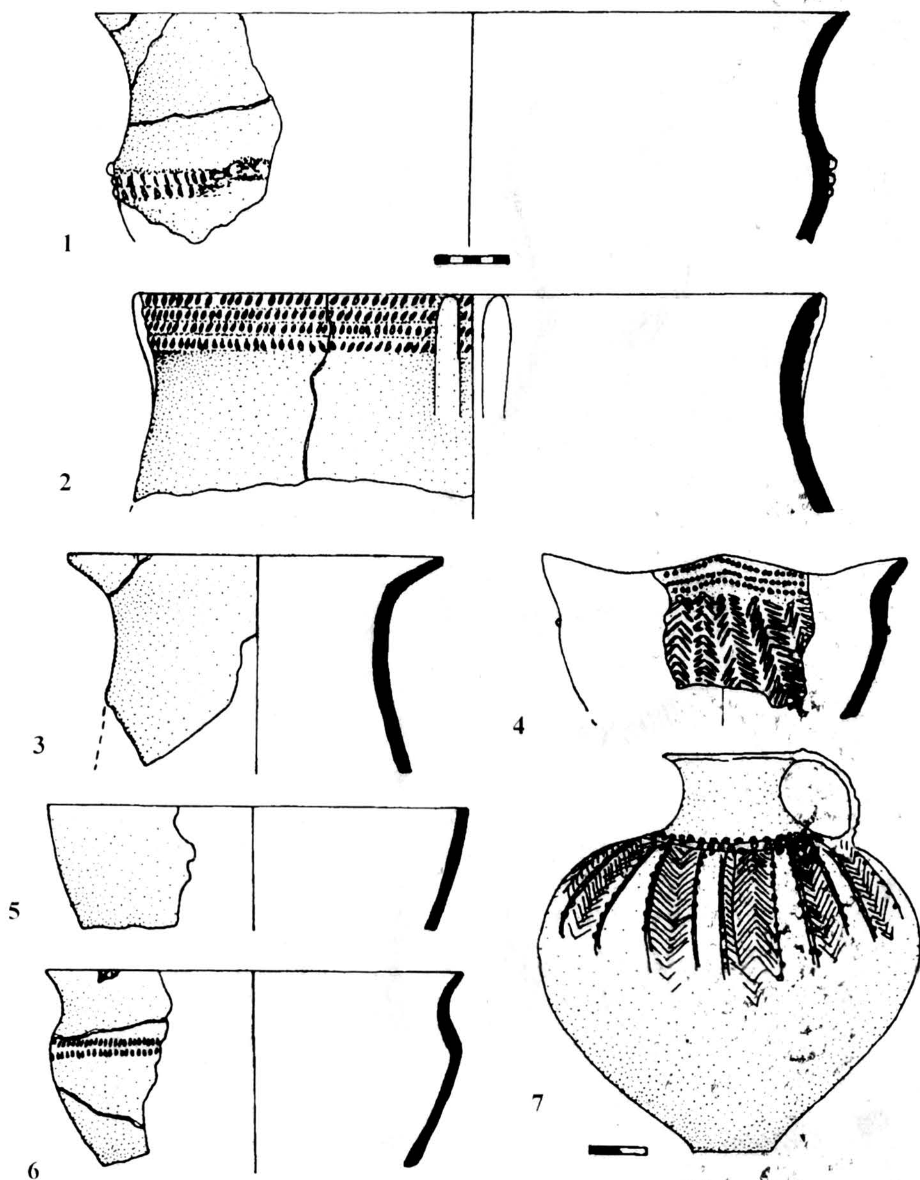
Pl. 34 – Ceramică Coțofeni I de la Cefa (apud Crişan)

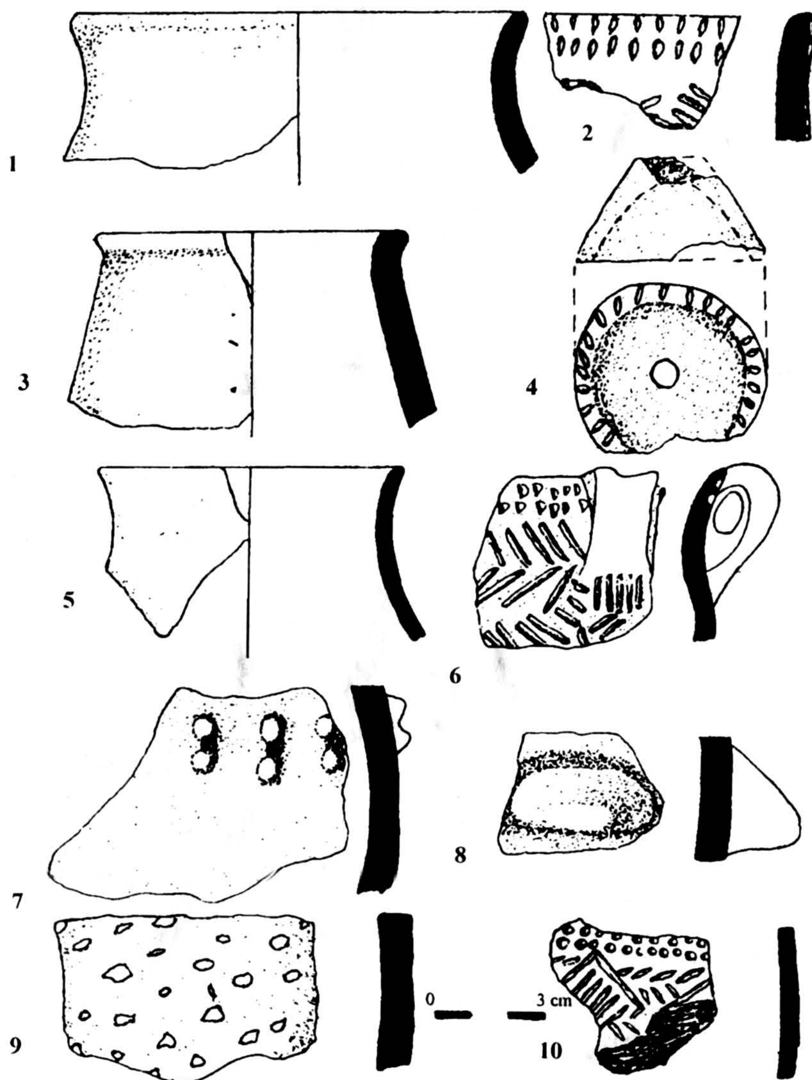
Pl. 35 – Cermică Coţofeni I de la de Cefa (apud Crişan)

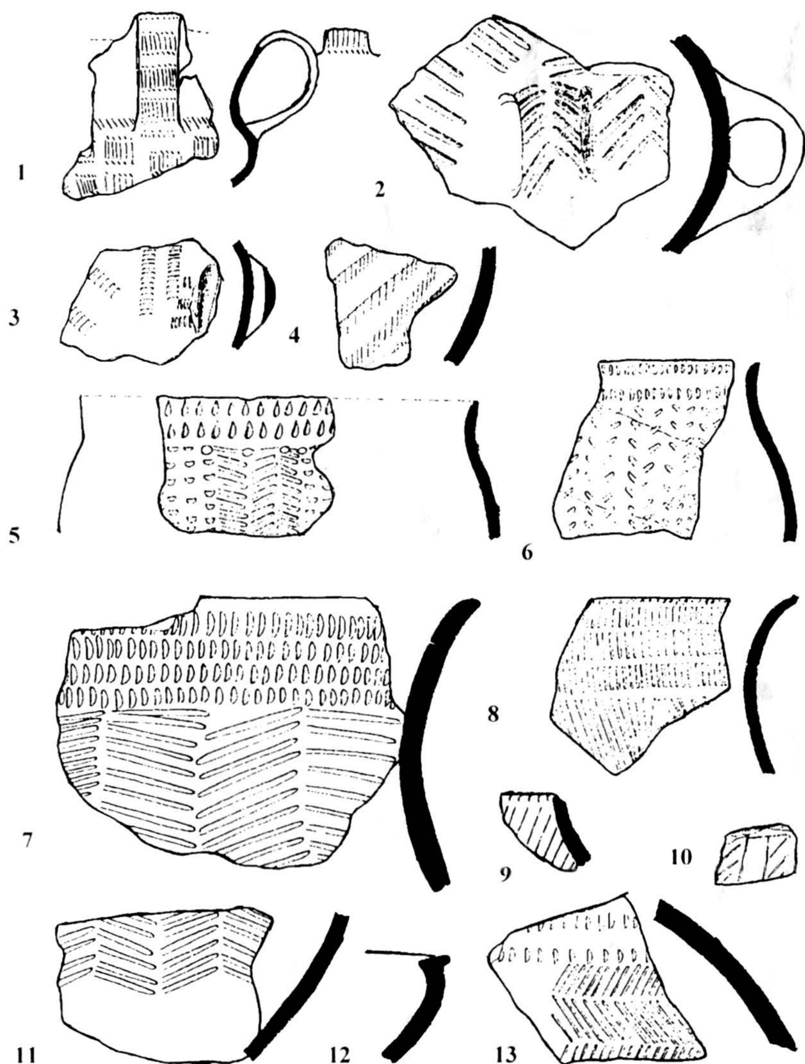
Pl.36 – Ceramică Coţofeni I de la Cefa (apud Crişan 1988)

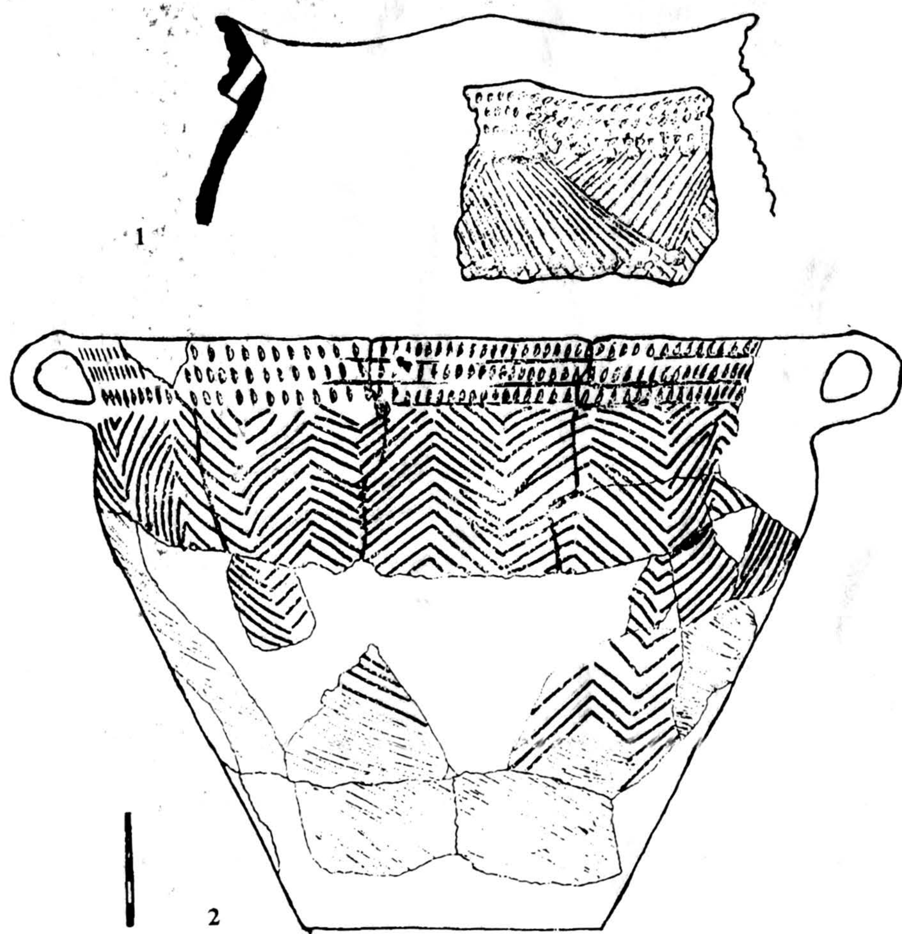
Pl. 37 – Ceramică Coțofeni I de la Deva (1-6) și Reci (7)
(apud Rotea 1987 și Szekely 1997)

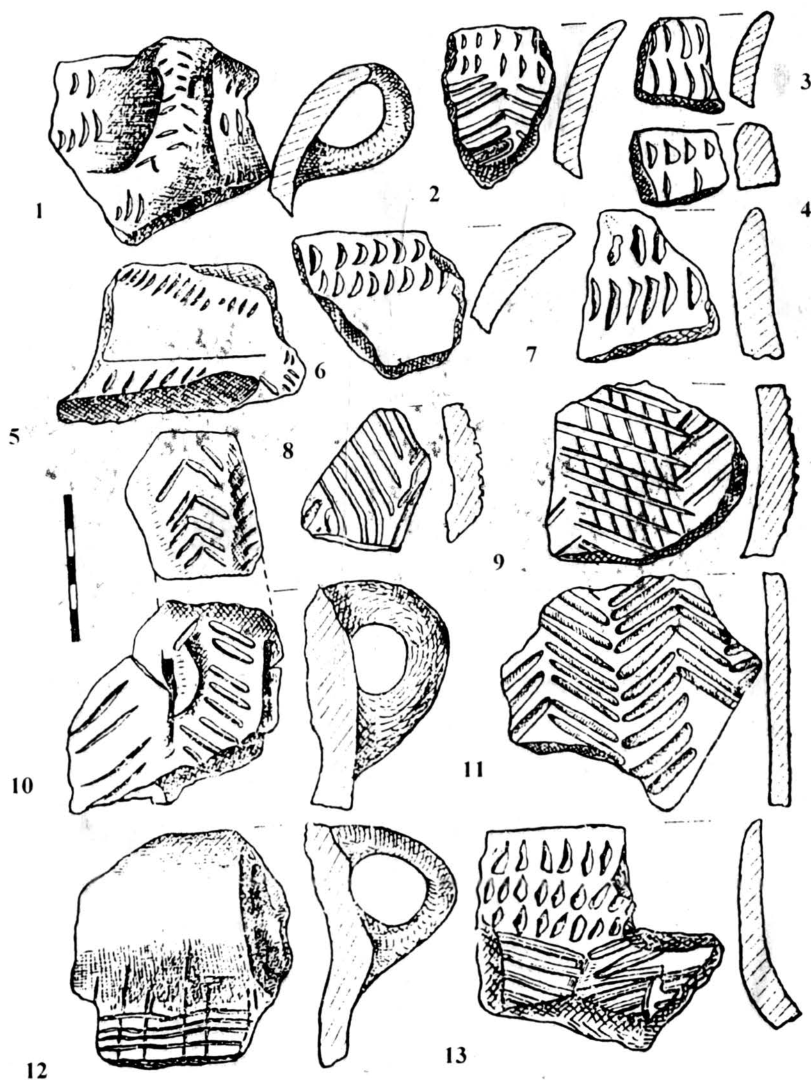
Pl. 38 – Ceramică Coțofeni I de la Deva (apud Rotea 1987)

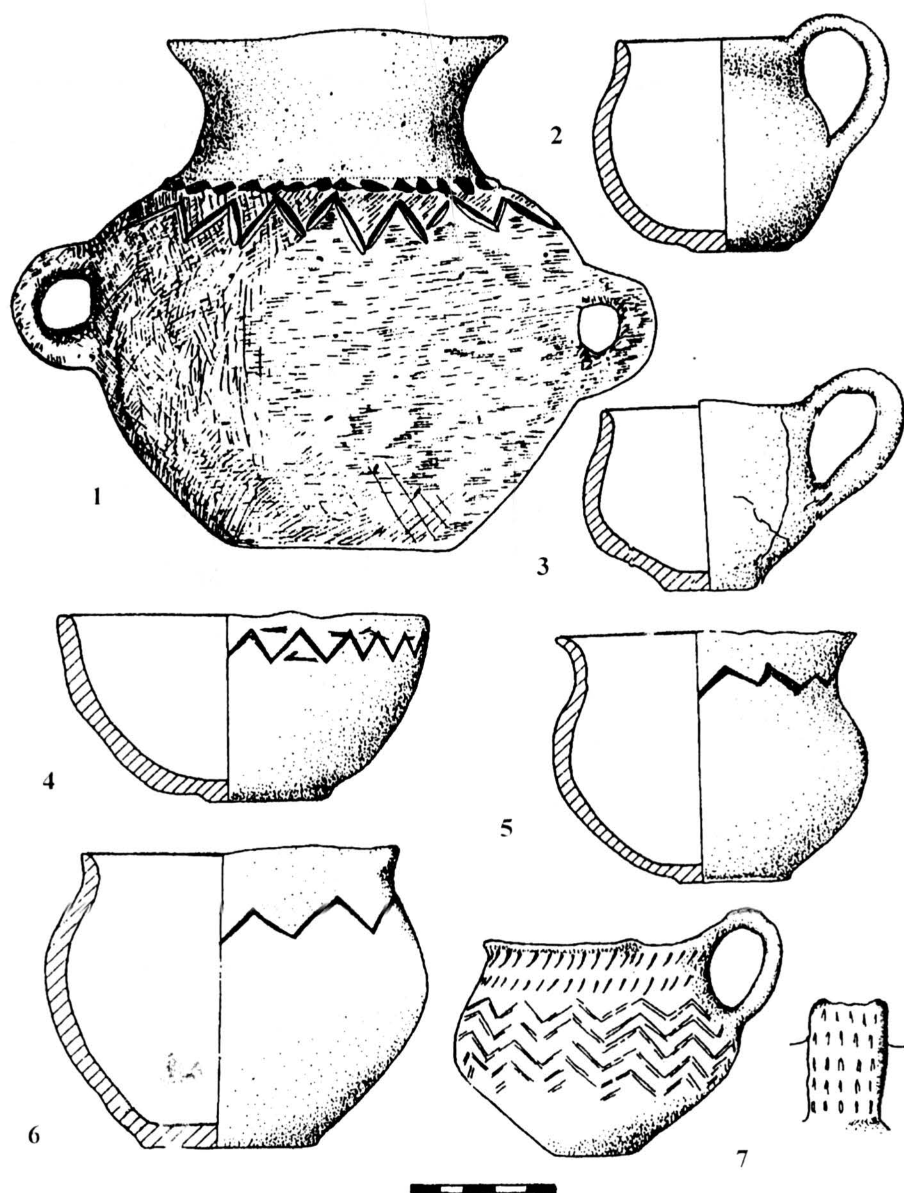
Pl. 39 – Ceramică Coţofeni I de la Bratei (apud Roman 1976)

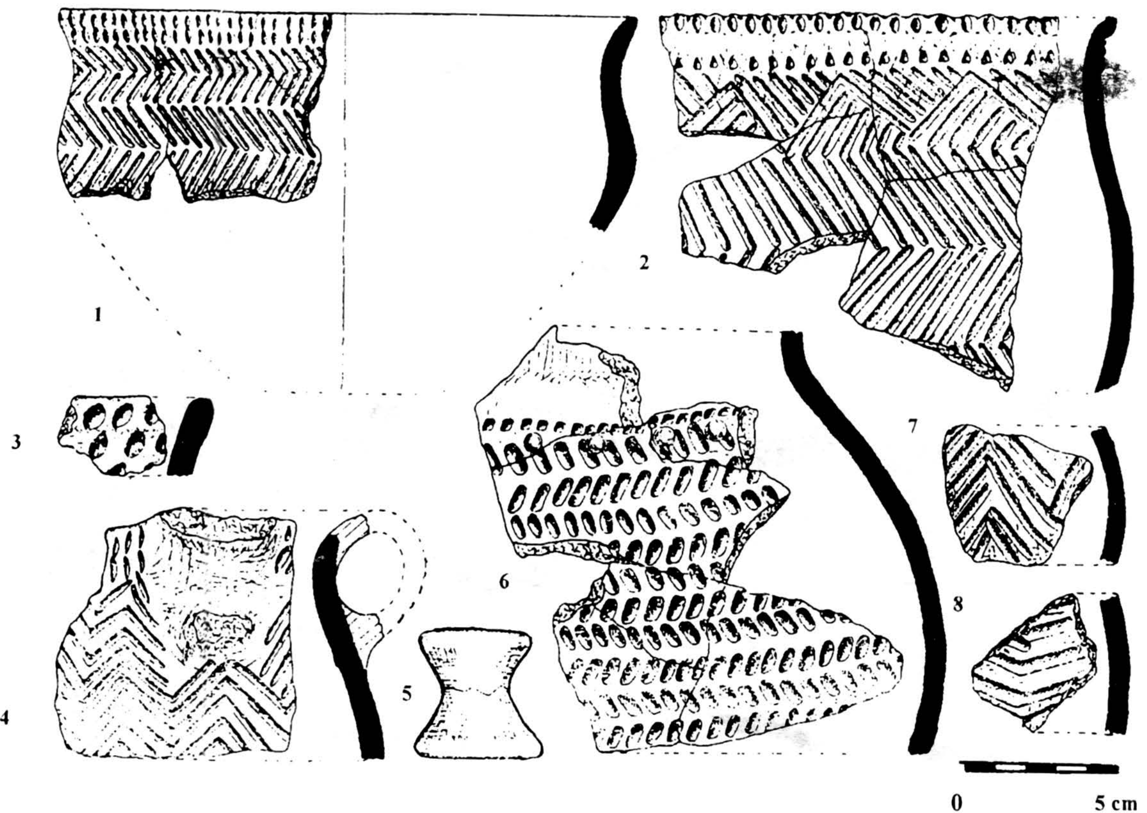
Pl. 40 – Ceramică Coțofeni I de la Agrişteu (apud Roman 1976)

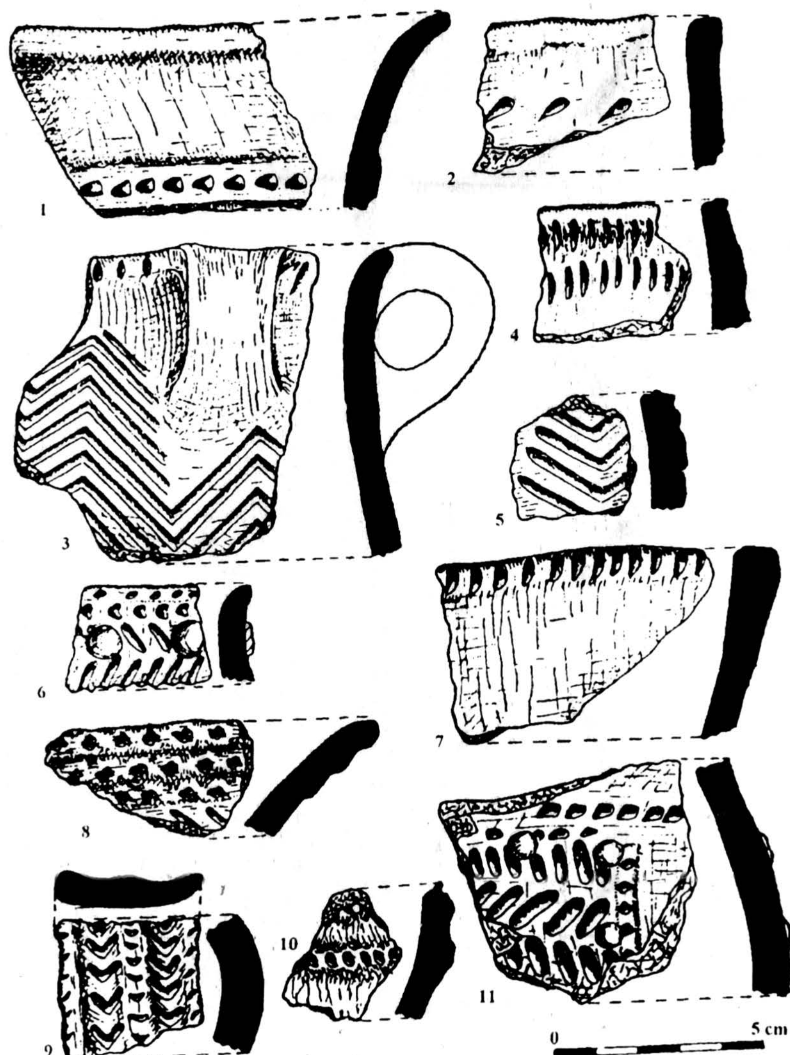
Pl. 41 - Ceramică Coțofeni I de la Bernadea (apud Vlassa et al. 1995)

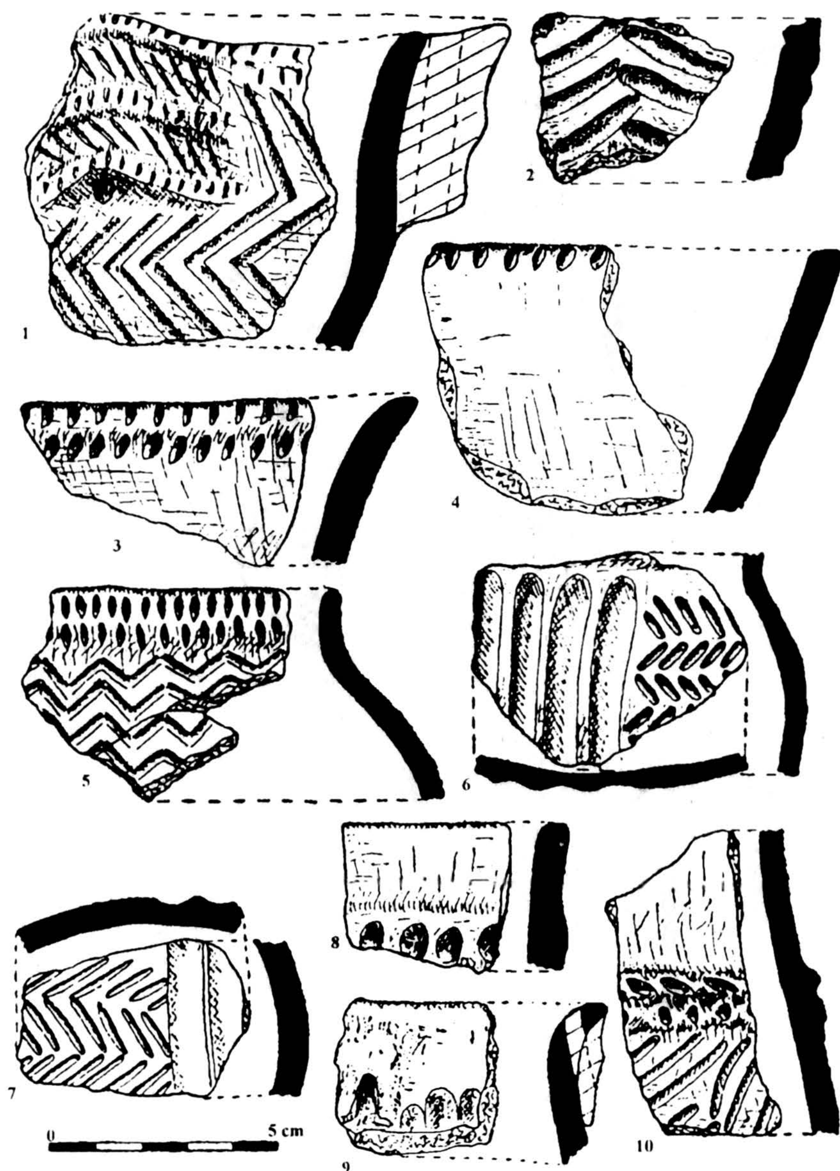
Pl. 42 – Ceramică Coțofeni I de la Turia (apud Székély 1997)

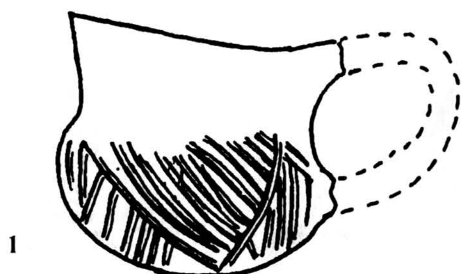
Pl. 43 – Ceramică Coțofeni I de la Iaz (apud Petrovszky și Cadariu 1979)

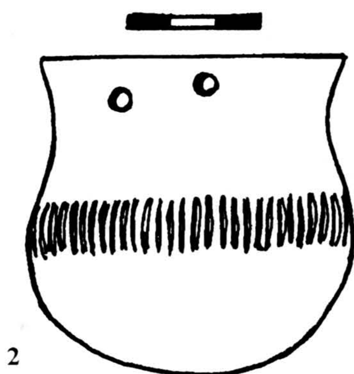

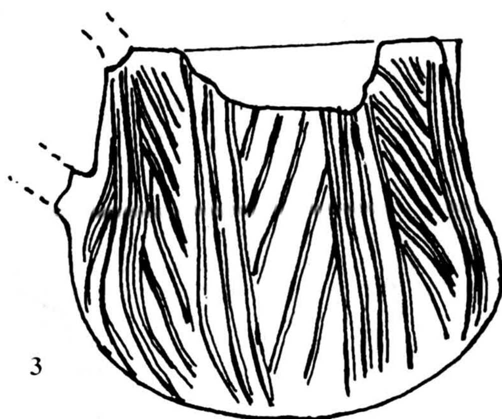
Pl. 44 – Ceramică Coțofeni I de la Iaz (apud Petrovszky și Cadariu 1979)

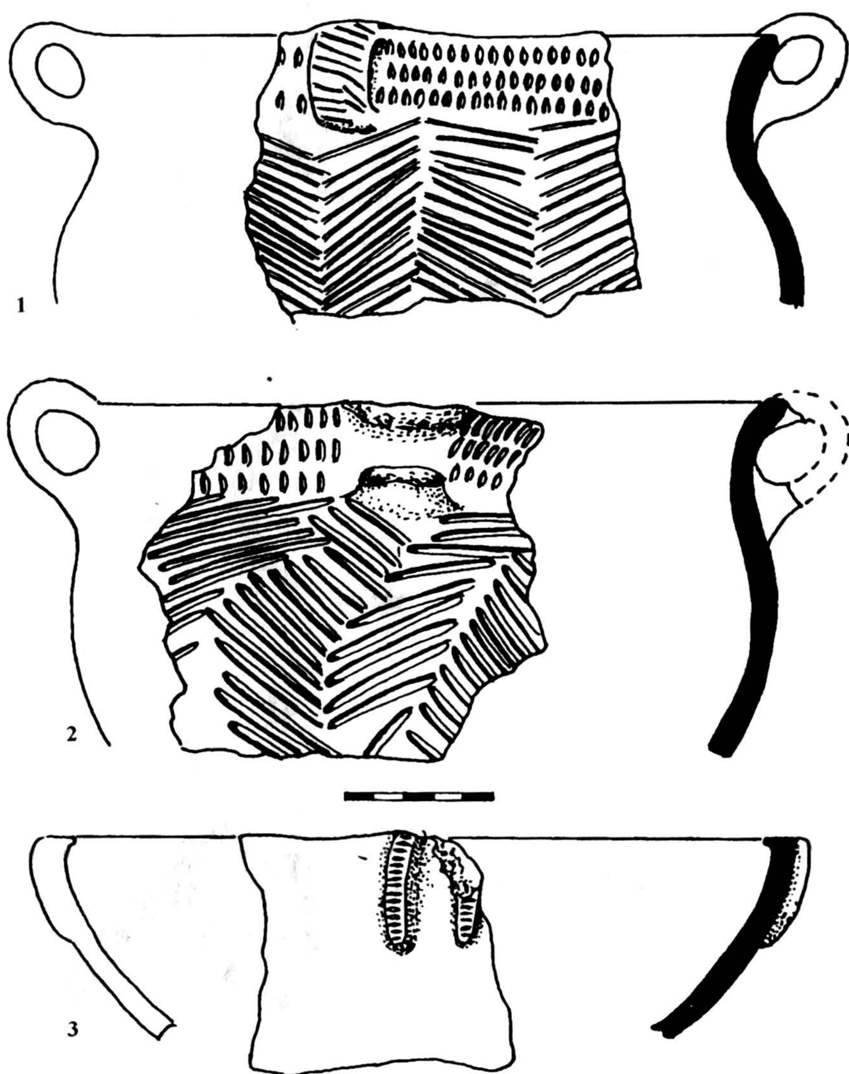
Pl. 45 – Ceramică Coţofeni I de la Iaz (apud Petrovszky şi Cadariu 1979)

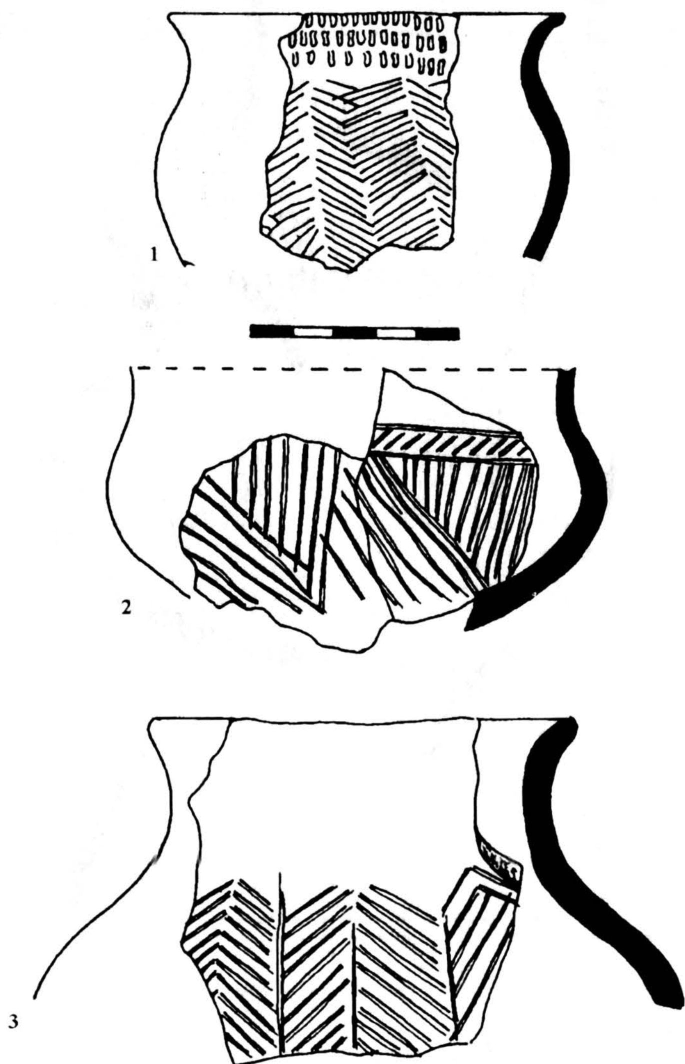

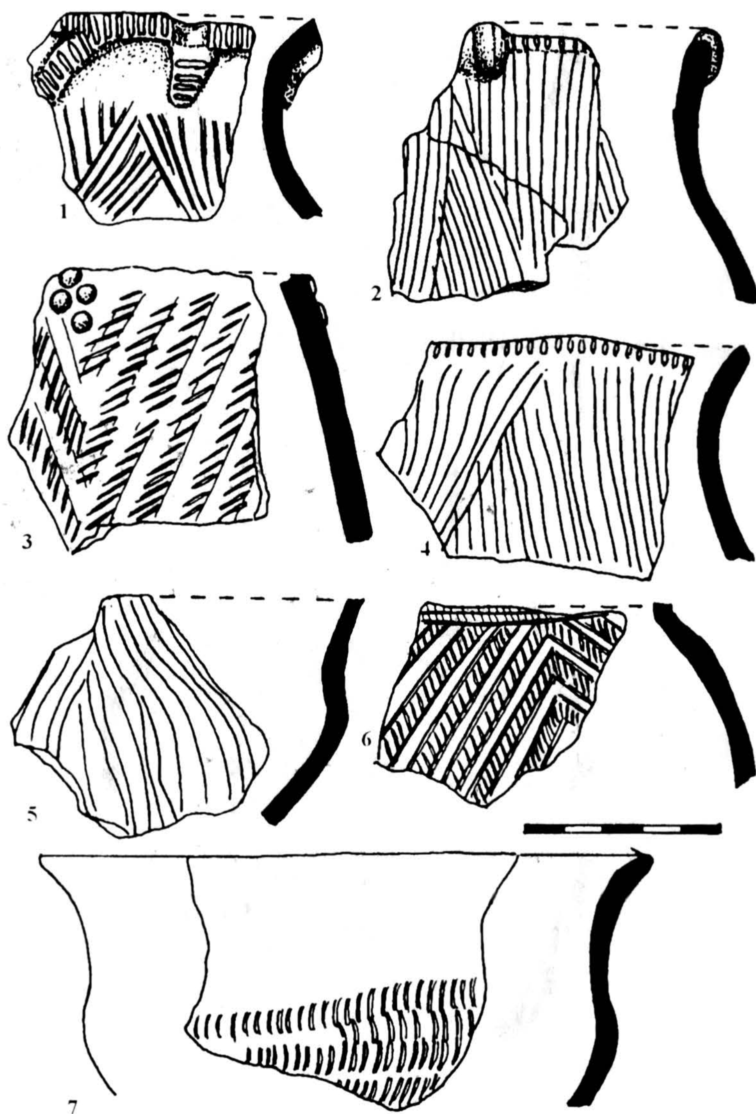
Pl. 46 - Ceramică Coţofeni I de la Cicău „Sălişte"

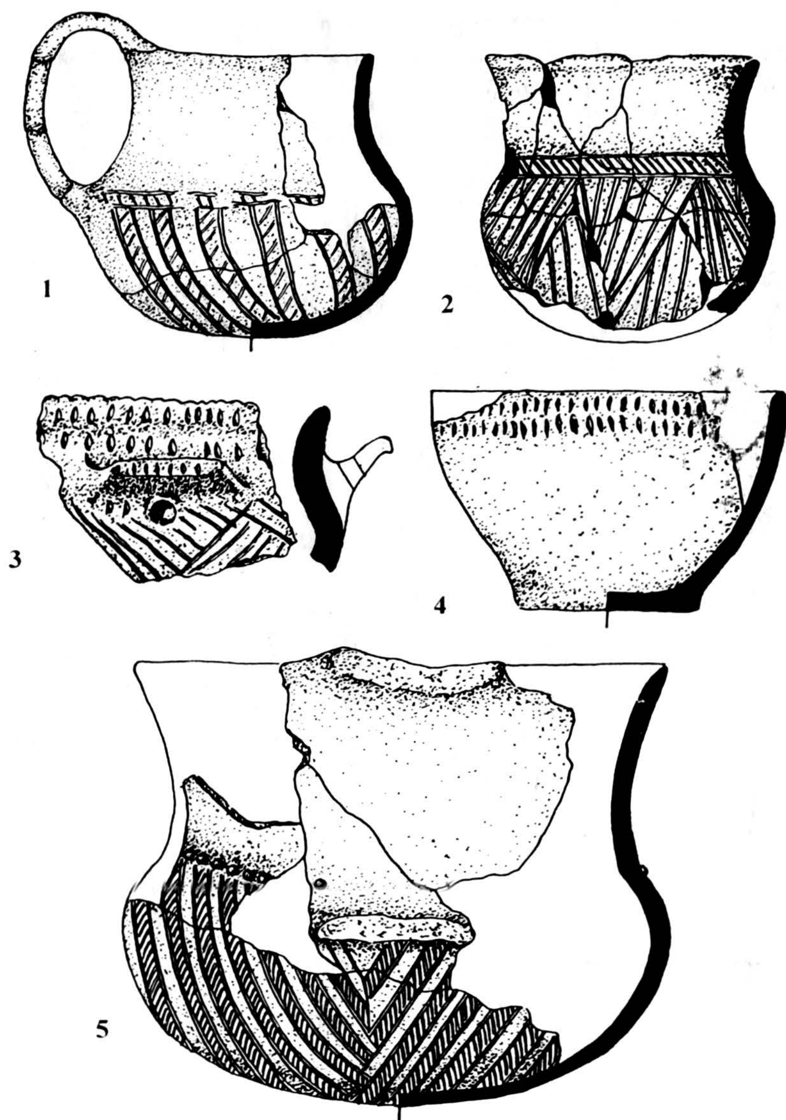
Pl. 47 – Ceramică Coțofeni II de la Cicău – „Săliște"

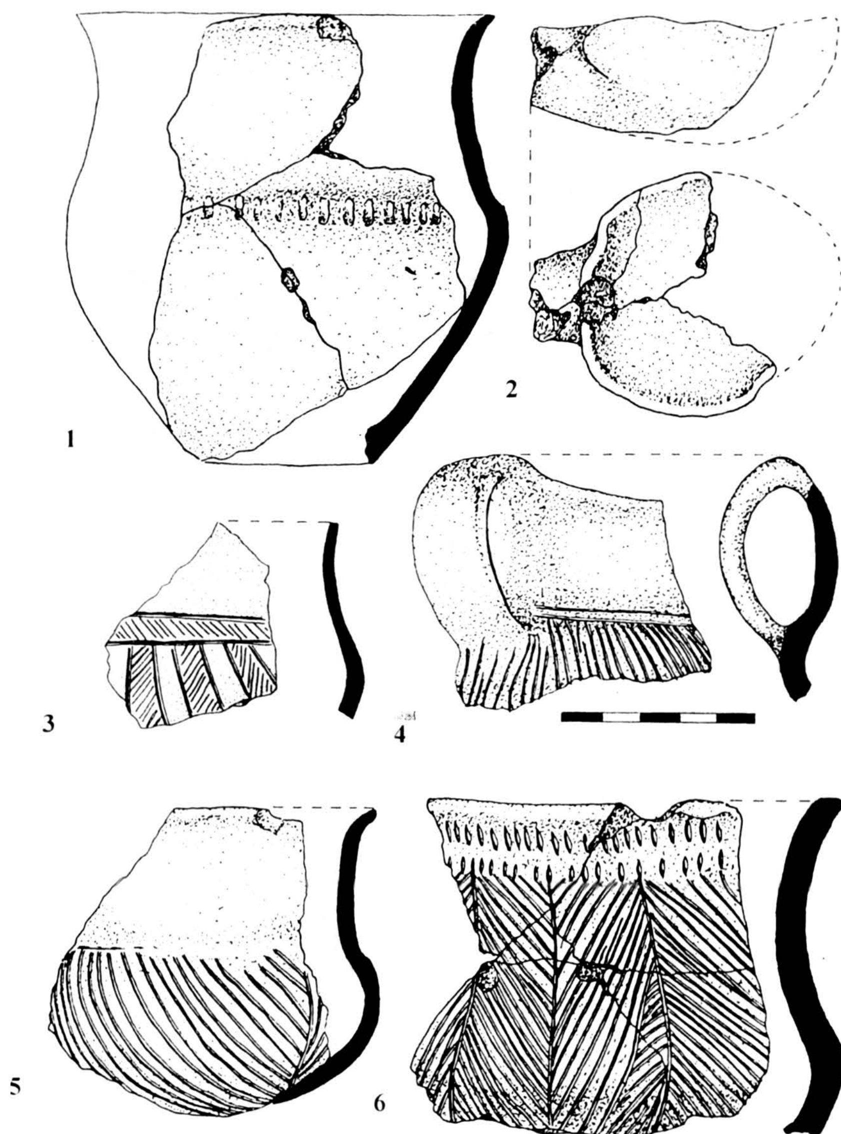
Pl. 48 – Ceramică Coțofeni II de la Cicău – „Săliște"

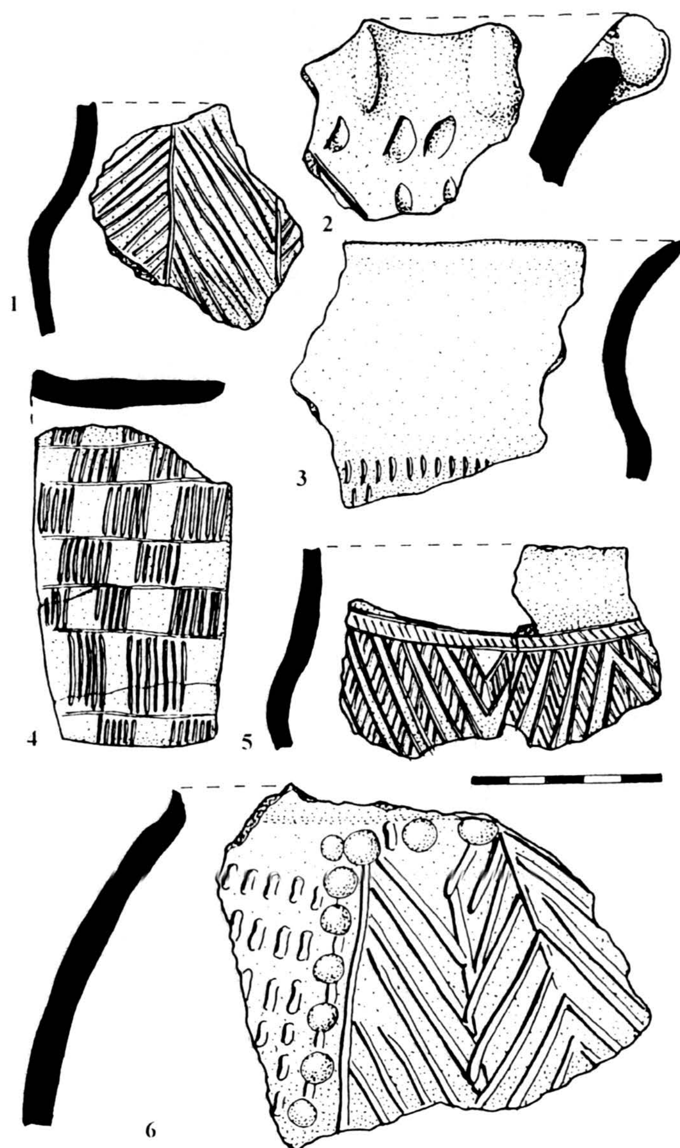
Pl. 49 – Ceramică Coţofeni II de la Cicău - „Sălişte"

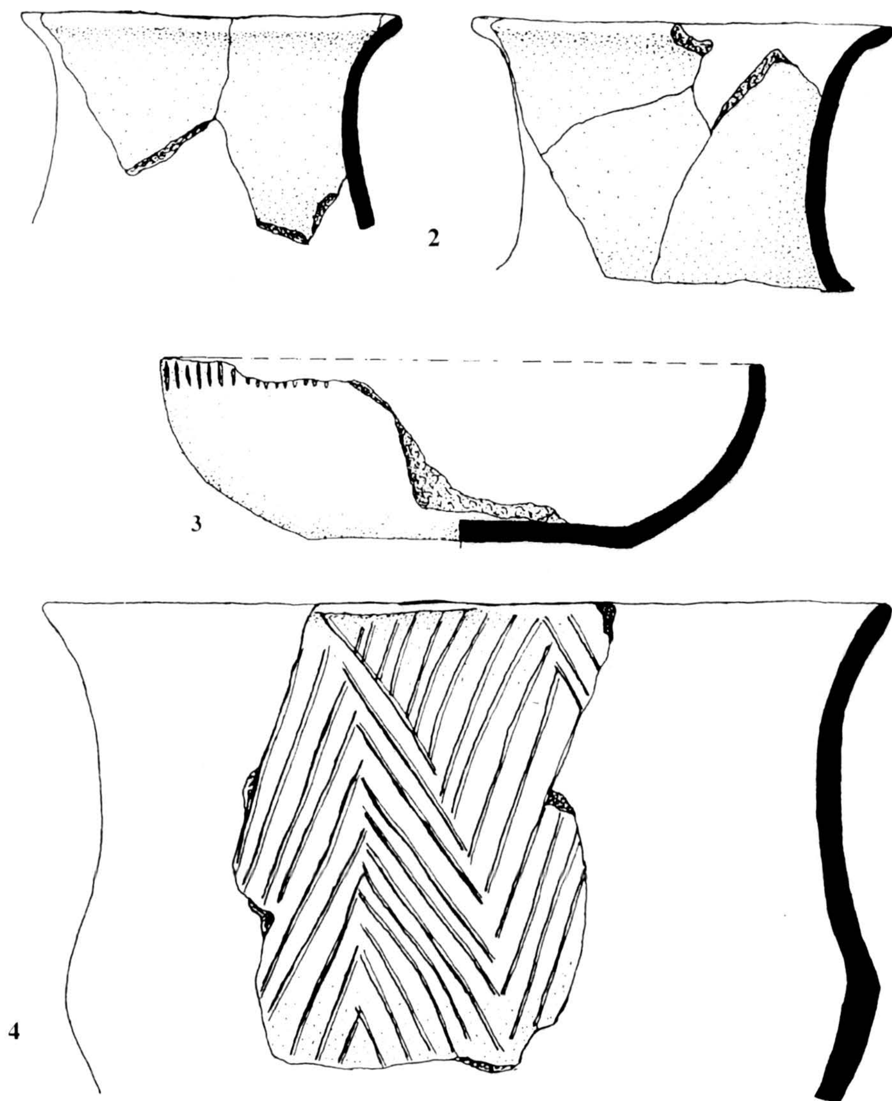
Pl. 50 – Ceramică Coţofeni II de la Unirea – "Dealul Cămării"

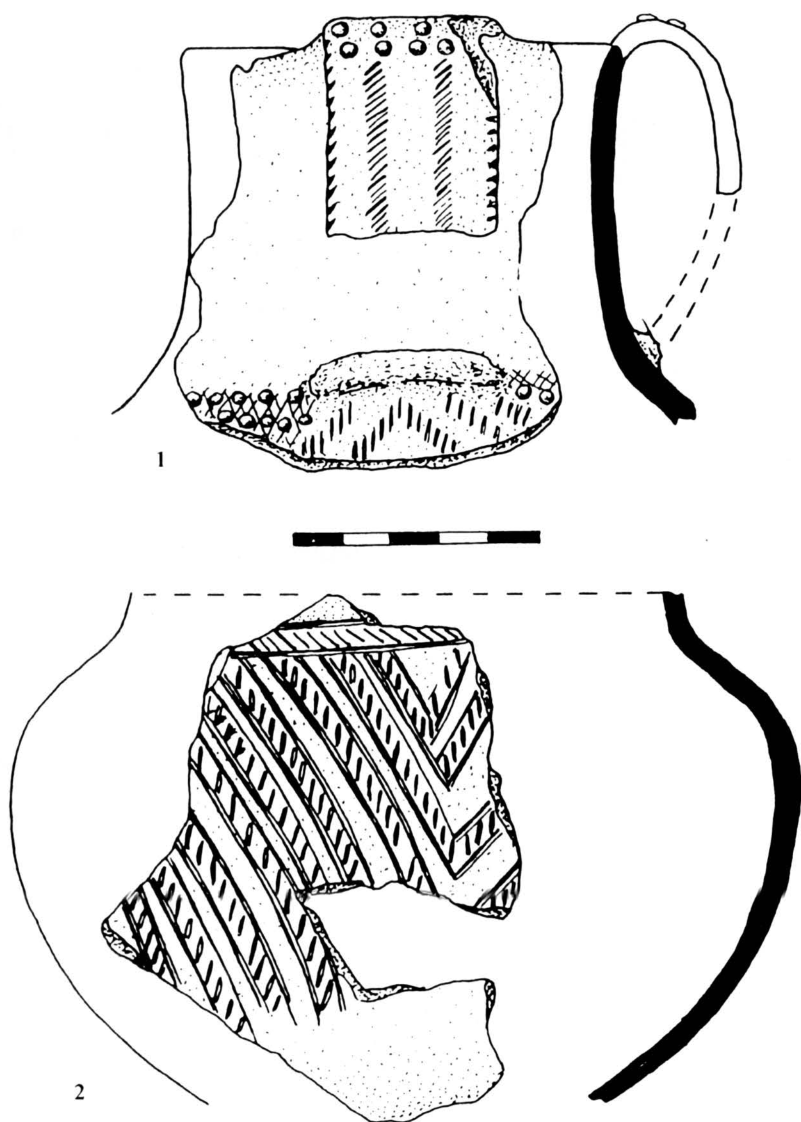
Pl. 51 – Ceramică Coțofeni II de la Unirea – "Dealul Cămării"

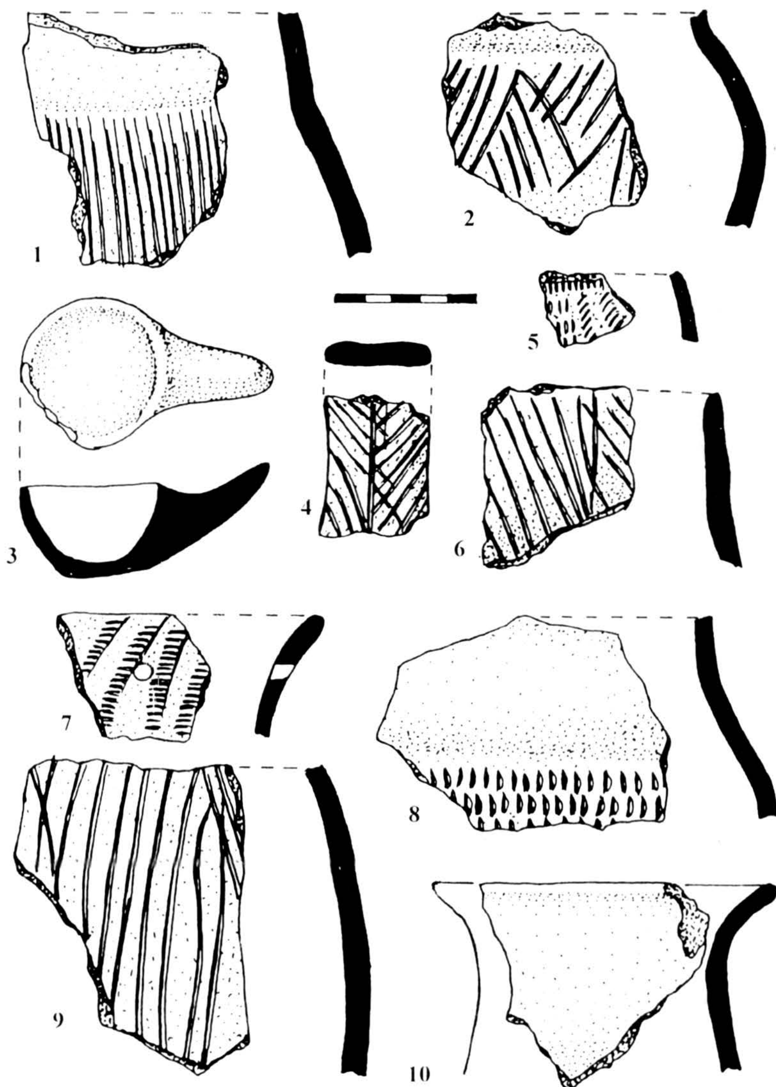
Pl.52 – Ceramică Coțofeni II de la Unirea – "Dealul Cămării"

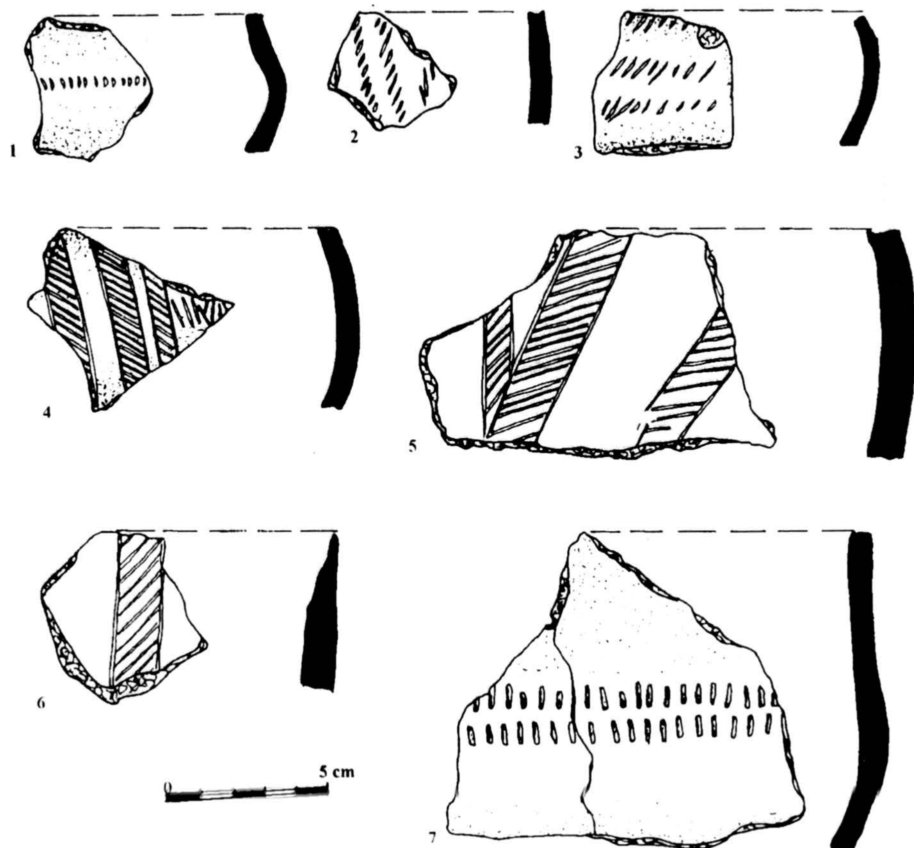
Pl.53 – Ceramică Coțofeni de la Unirea – "Dealul Cămării "

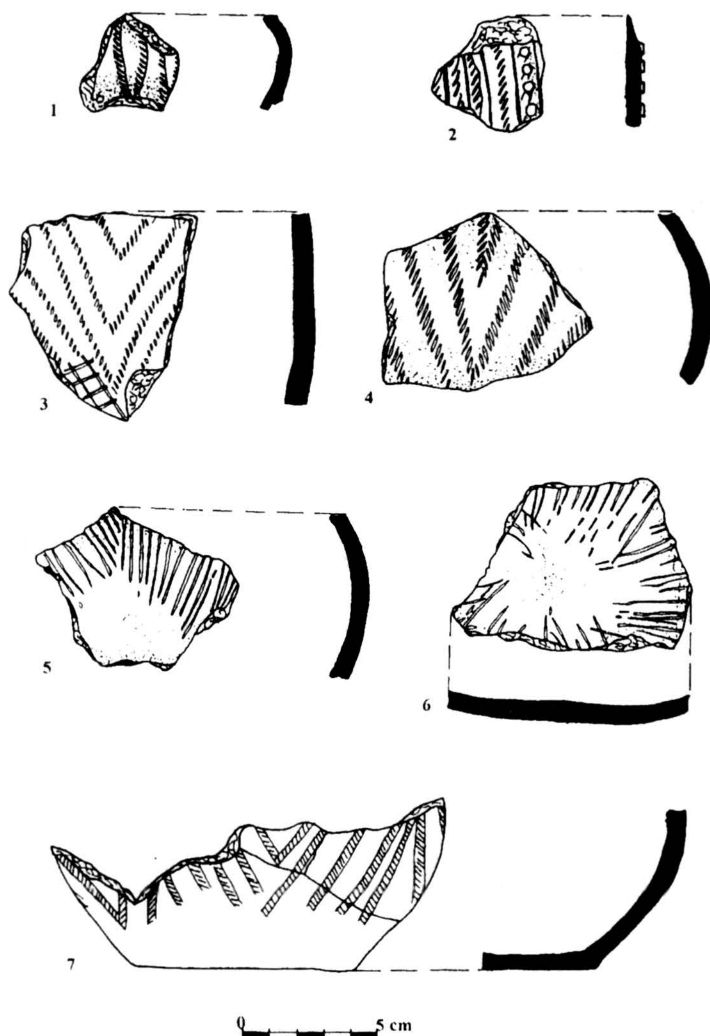
Pl. 54 – Ceramică Coţofeni II de la Sântimbru

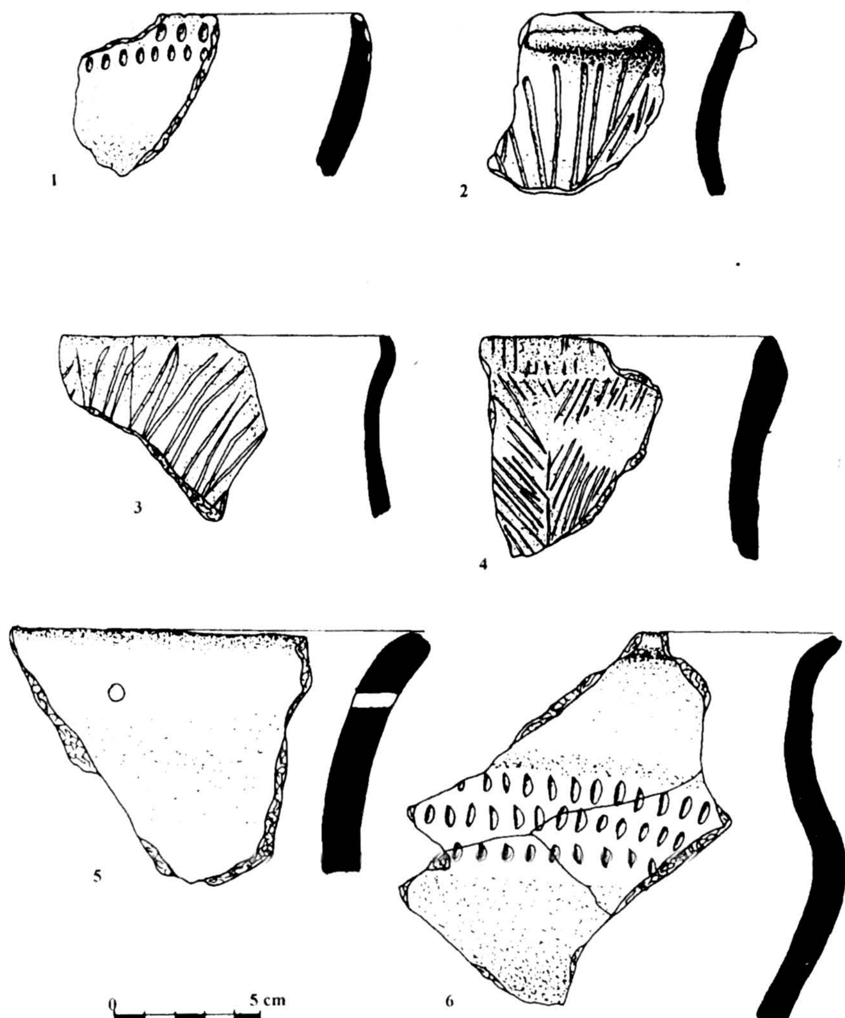
Pl. 55 – Ceramică Coţofeni II de la Sântimbru

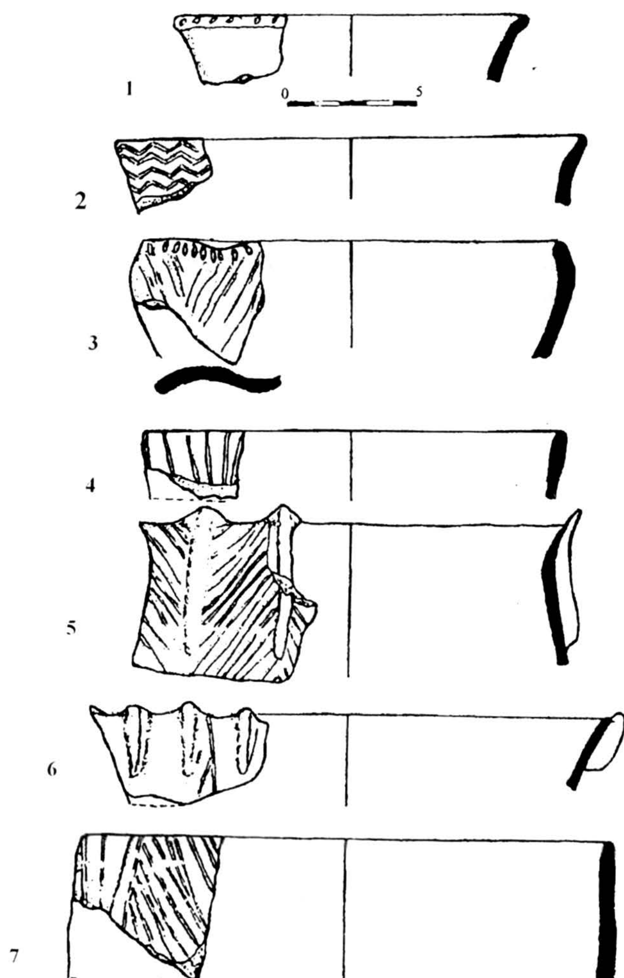
Pl.56 – Ceramică Coţofeni II de la Aiud – "Cetăţuie"

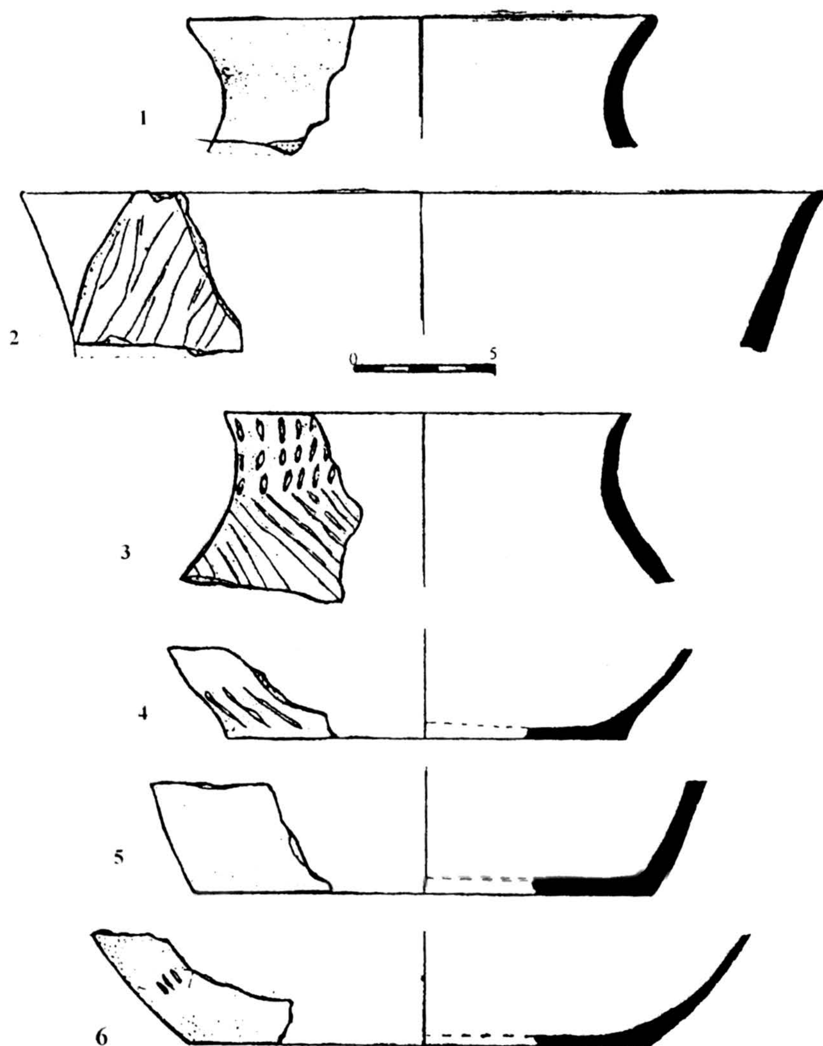
Pl. 57 – Ceramică Coțofeni II de la Aiud – "Cetățuie"

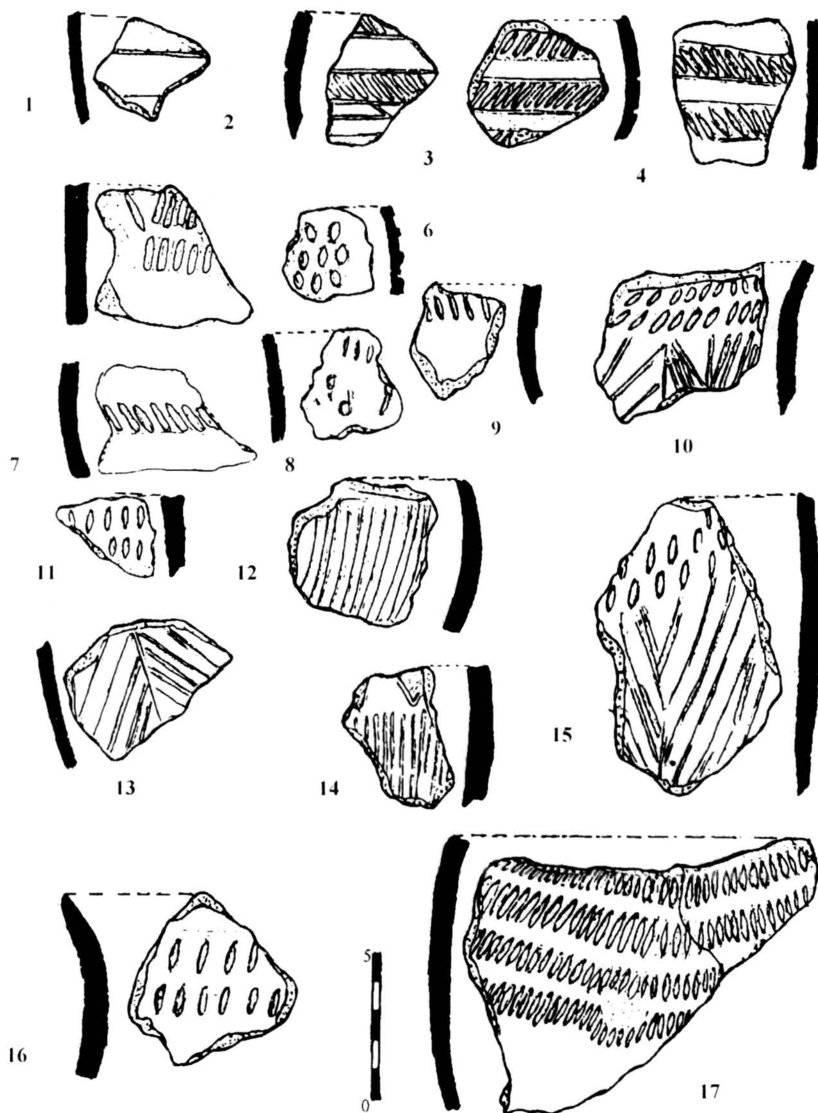
Pl. 58 – Ceramică Coțofeni II de la Aiud – "Cetățuie"

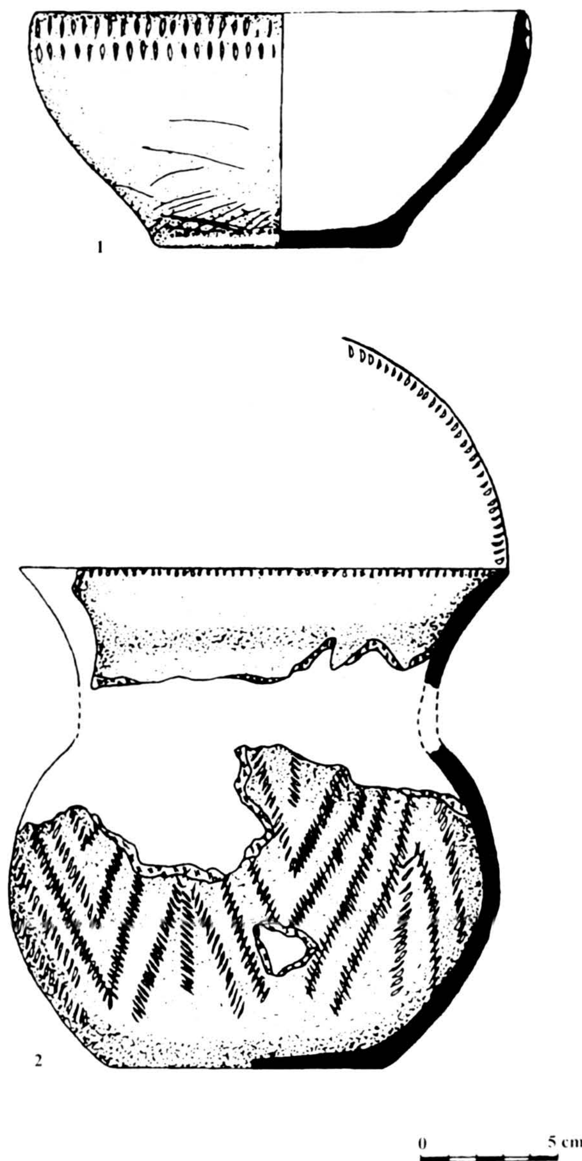
Pl.59 – Cermică Coțofeni II de la Gilău (apud Kalmar 1980)

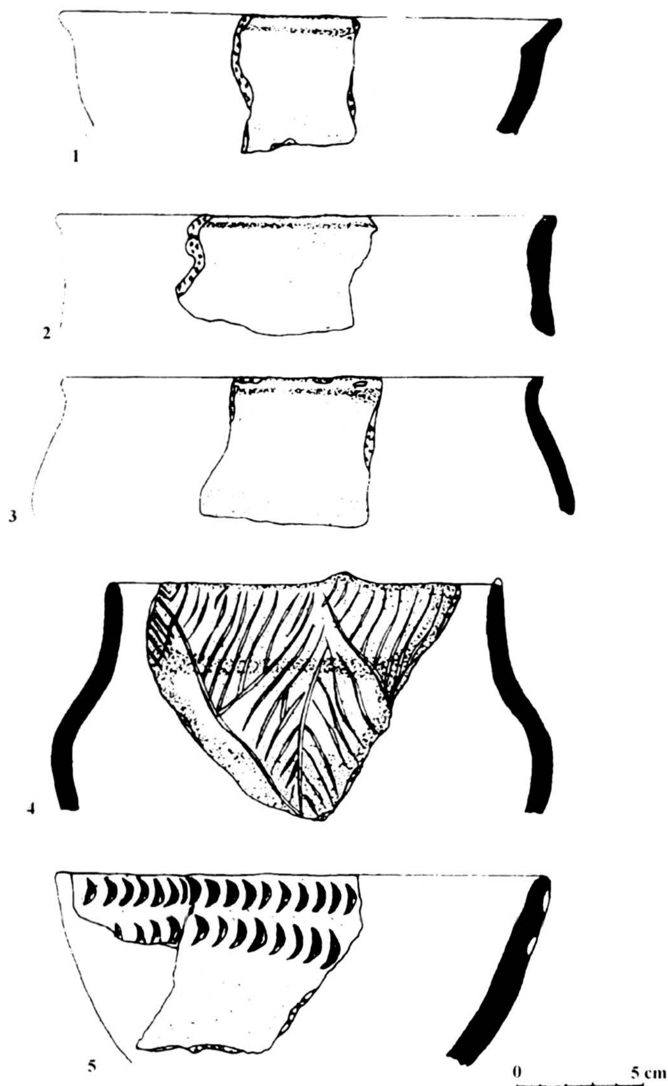
Pl. 60 – Ceramică Coțofeni II de la Gilău (apud Kalmar 1980)

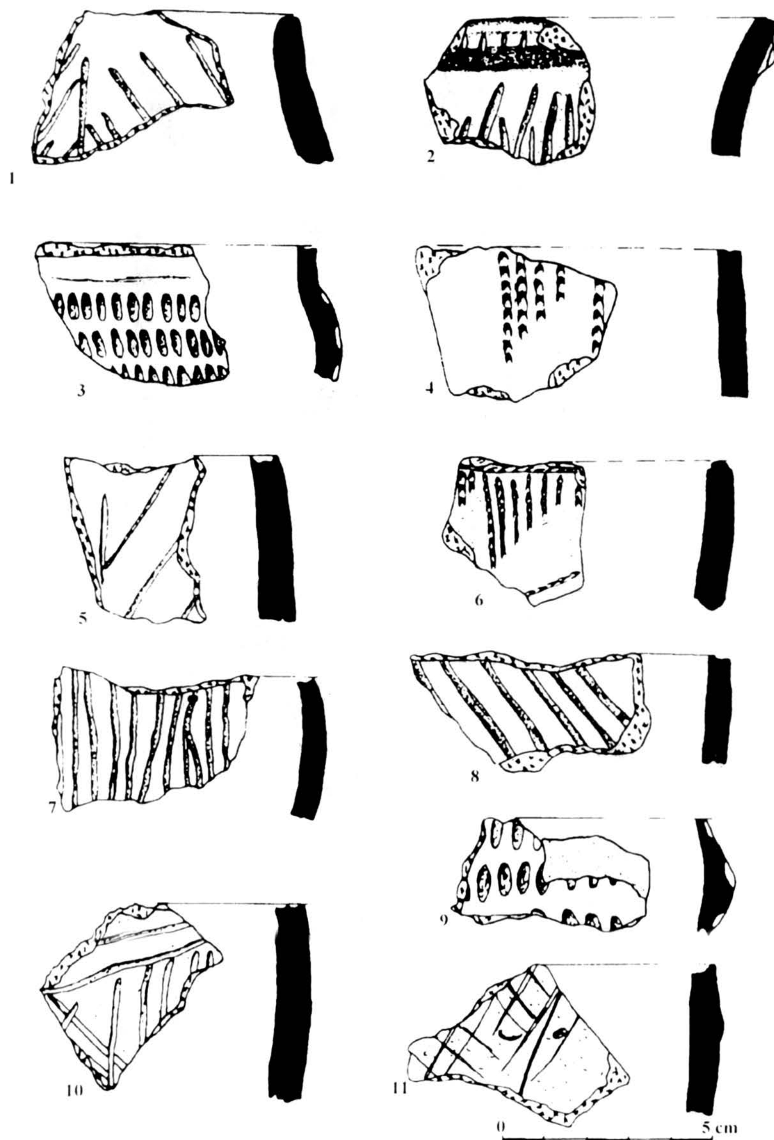
Pl. 61 – Ceramică Coțofeni II de la Gilău (apud Kalmar 1980)

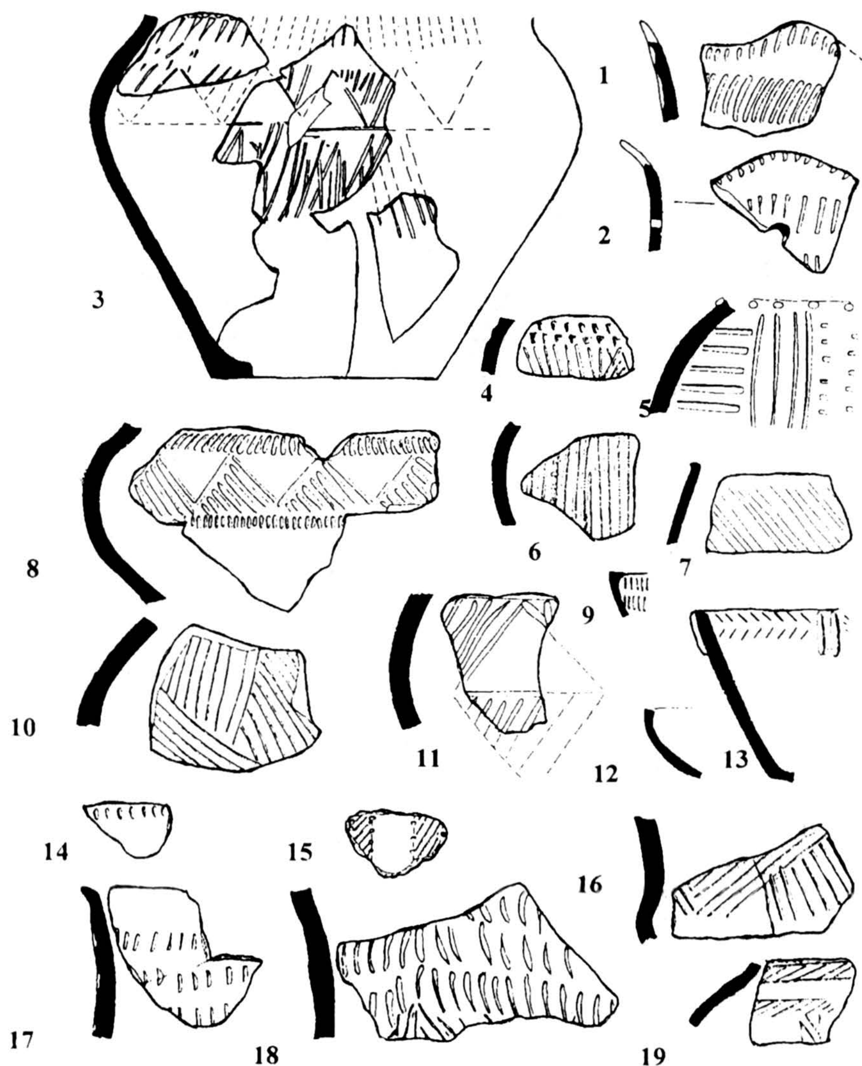
Pl. 62 - Ceramică Coțofeni II de la Limba – "În Coastă" (apud Ciută şi Gligor 1999)

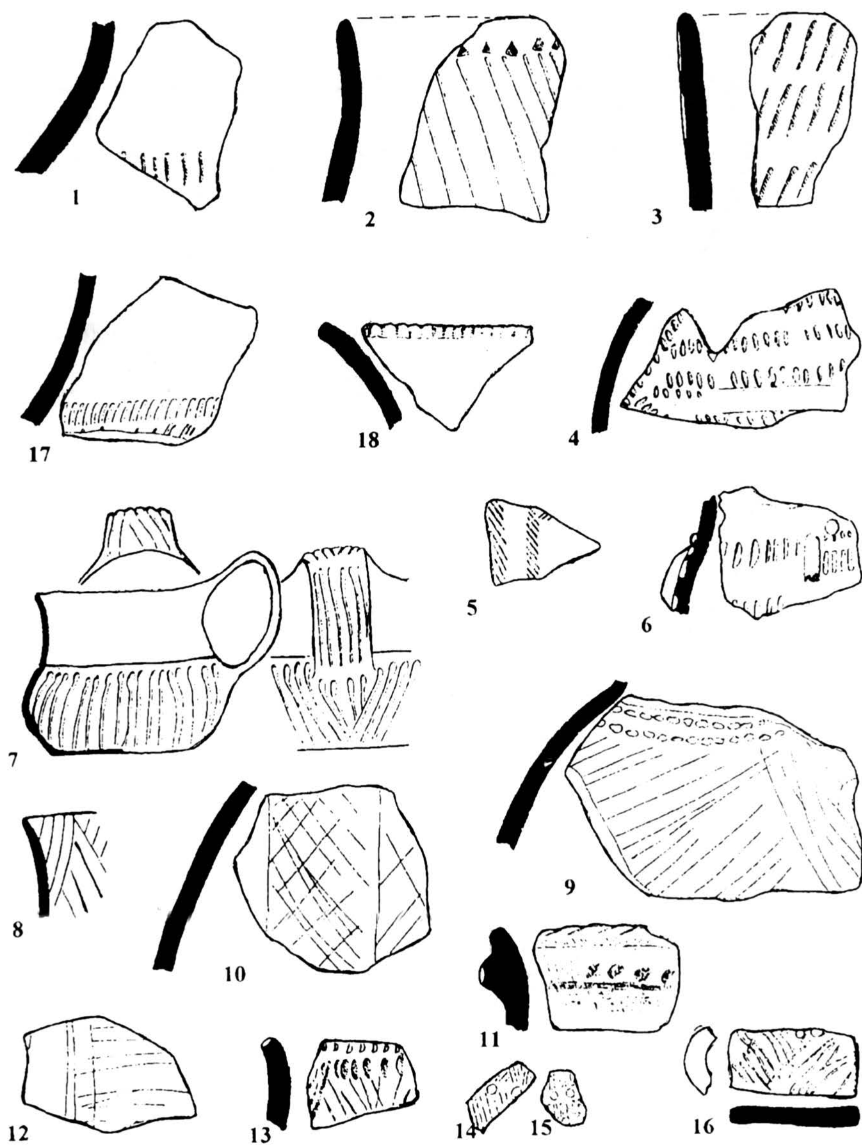
Pl.63 – Ceramică Coţofeni II de la Limba – "În Coastă" (apud Ciută şi Gligor 1999)

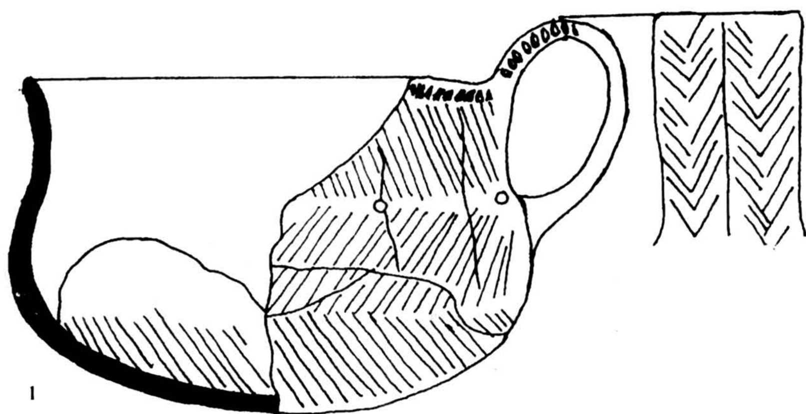
Pl. 64 – Ceramică Coţofeni II de la Limba – "În Coastă " (apud Ciută şi Gligor 1999)

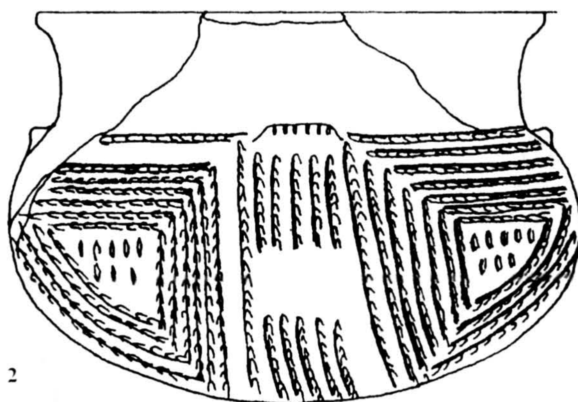

Pl. 65 – Ceramică Coțofeni II din nivelul e de la Băile Herculane – „Peștera Hoților"(apud Roman 1976)

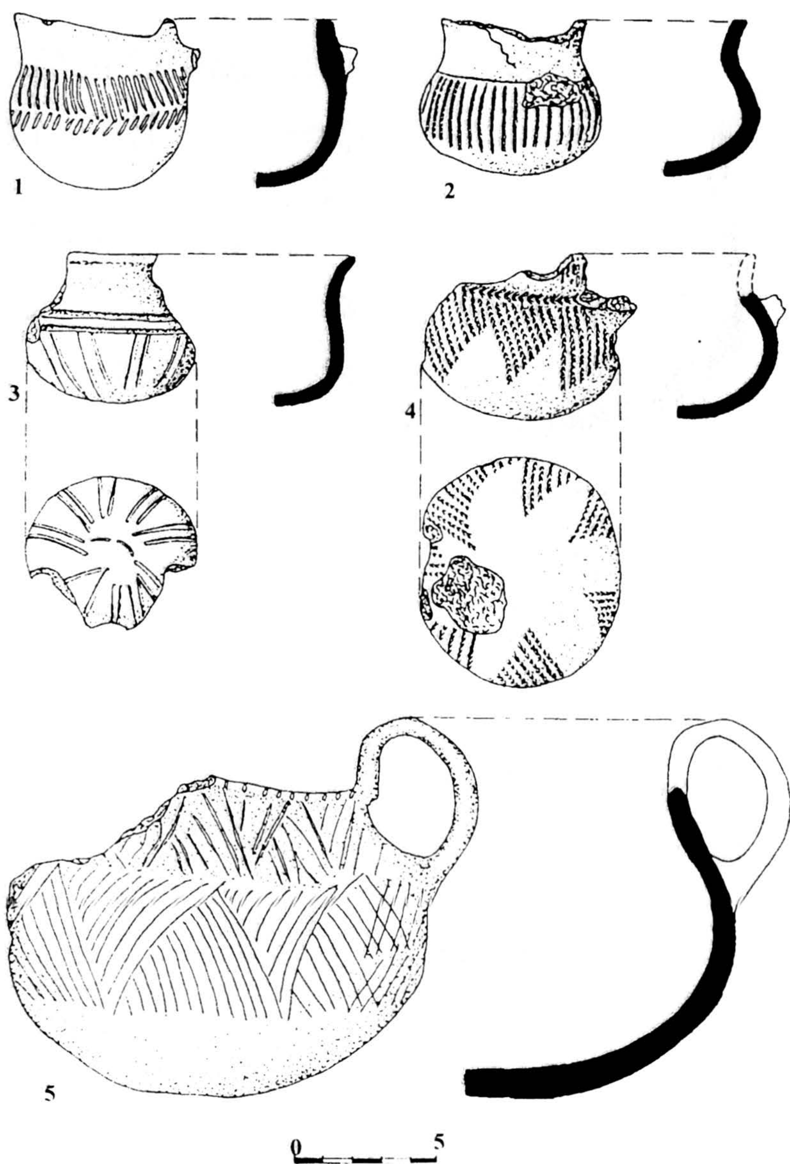

Pl. 66 – Ceramică Coțofeni II nivelul e de la Băile Herculane – "Peștera Hoților
(apud Roman 1976)

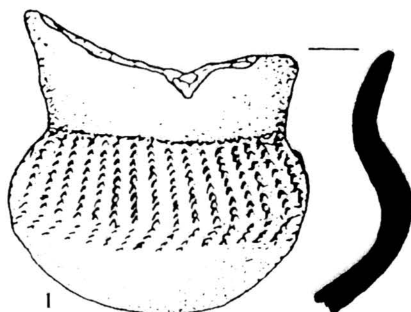

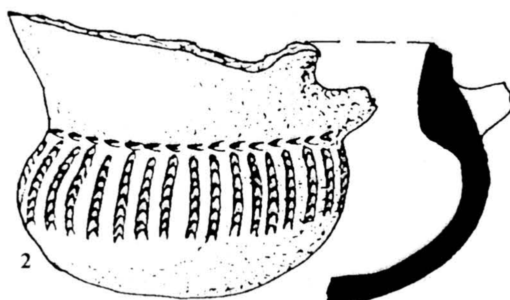

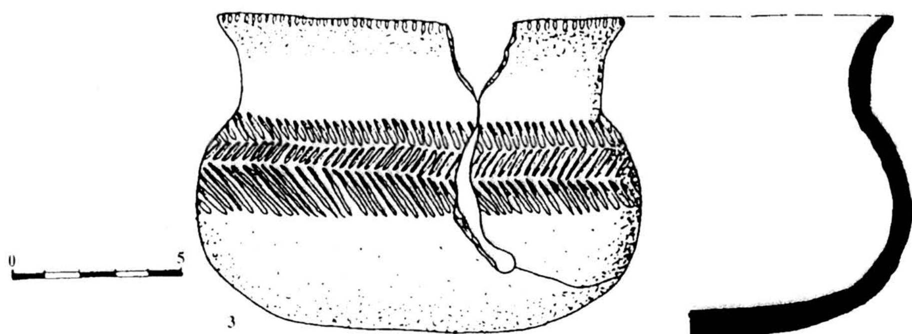
Pl. 67 – Ceramică Coțofeni III de la Sebeș – "Râpa Roșie"

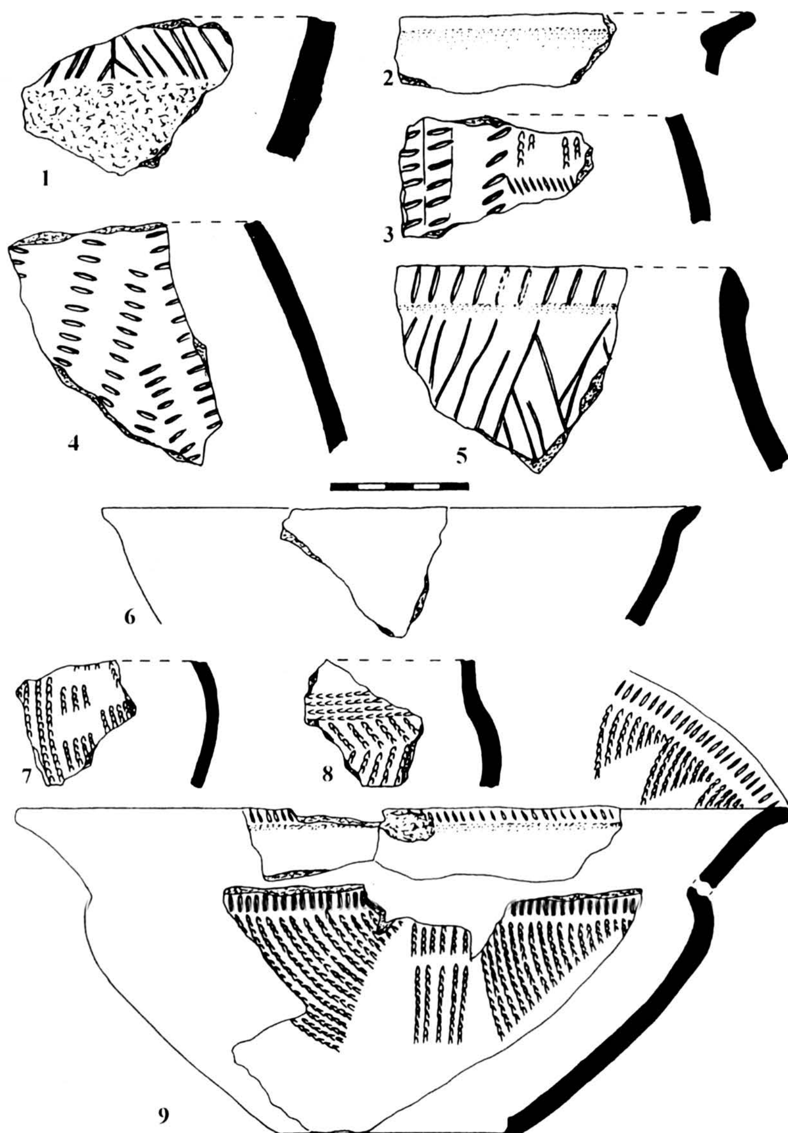
Pl.68 – Ceramică Coțofeni III de la Sebeș – "Râpa Roșie"

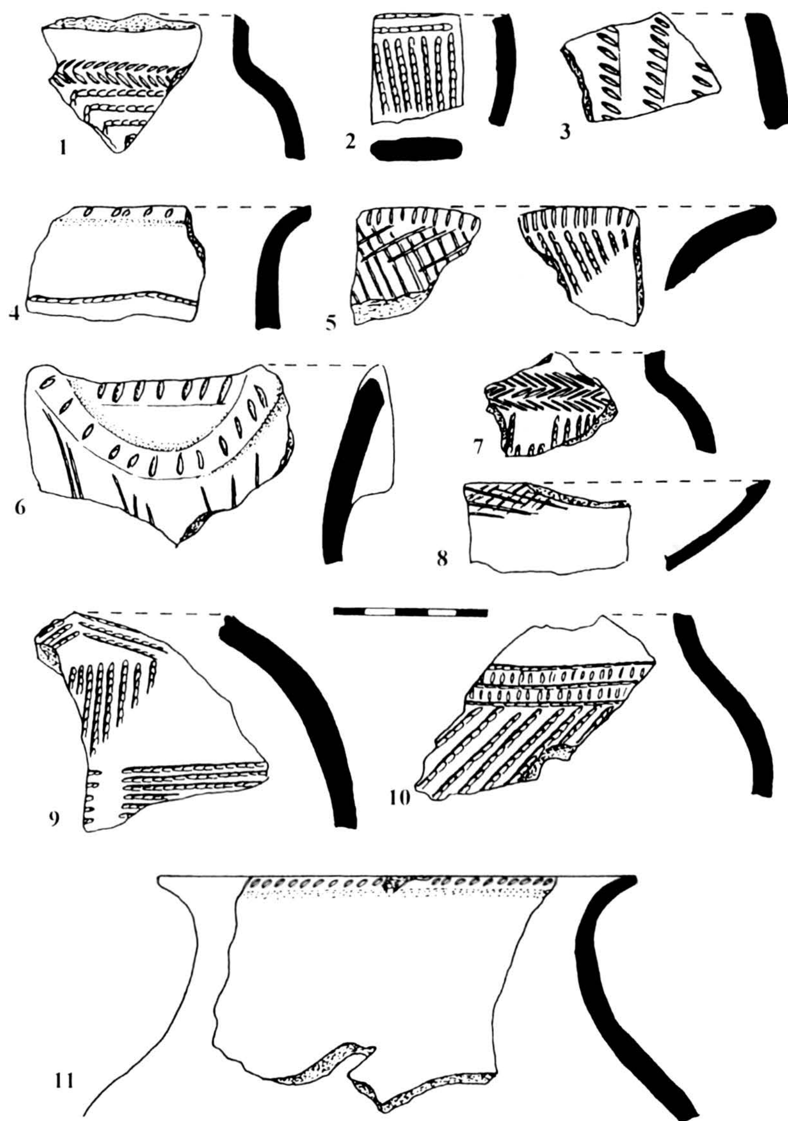

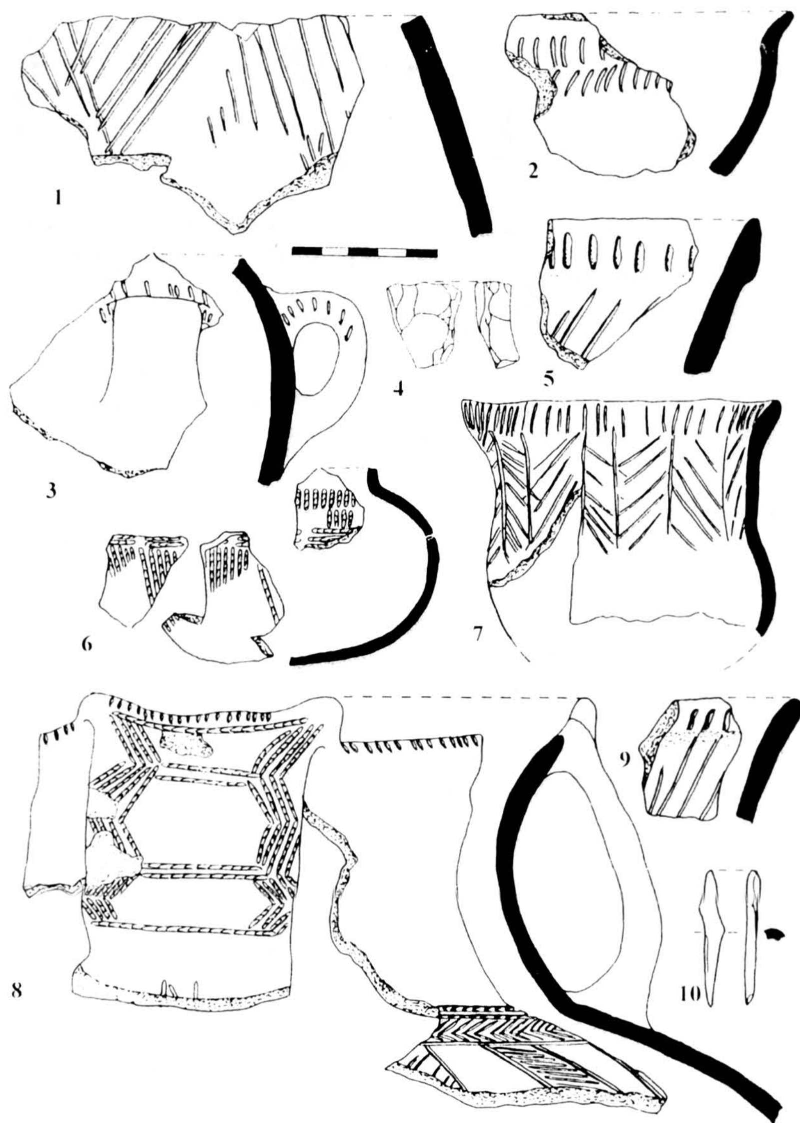
Pl. 69 – Ceramică Coţofeni III de la Sebeş – "Râpa Roşie"

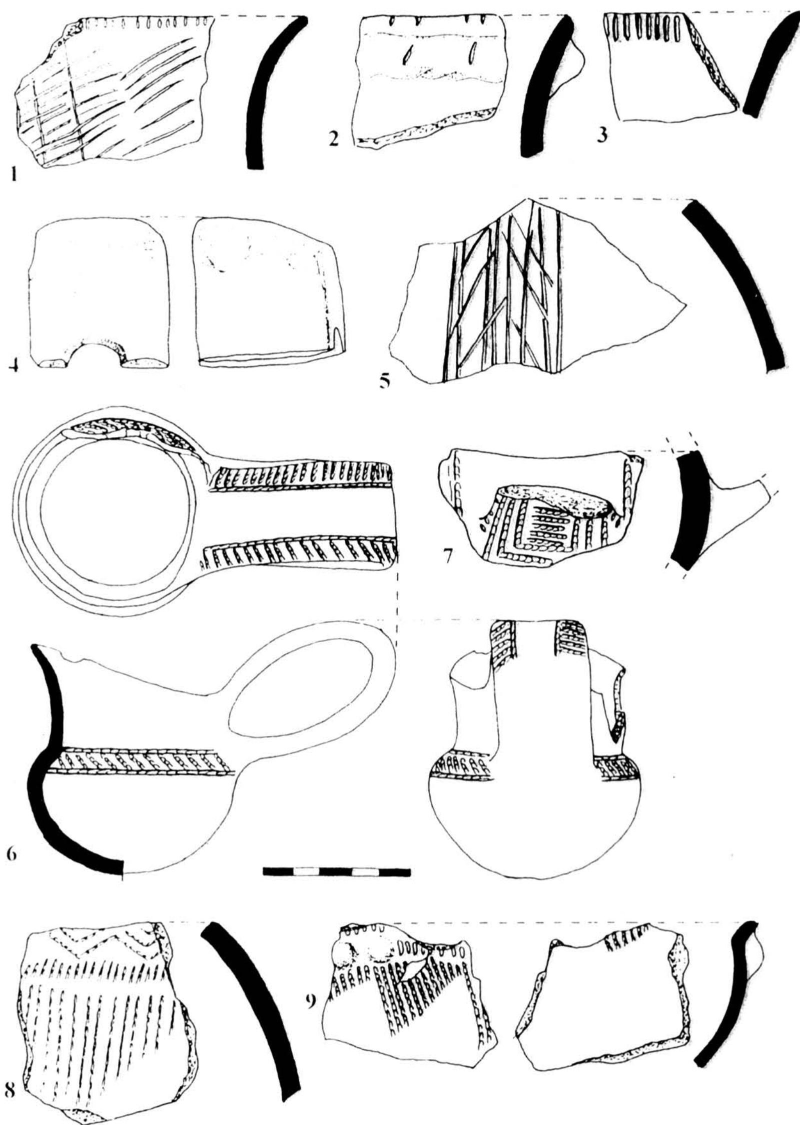
Pl. 70 – Ceramică Coțofeni III din groapa 1/1987 de la Aiud – "Cetățuie"

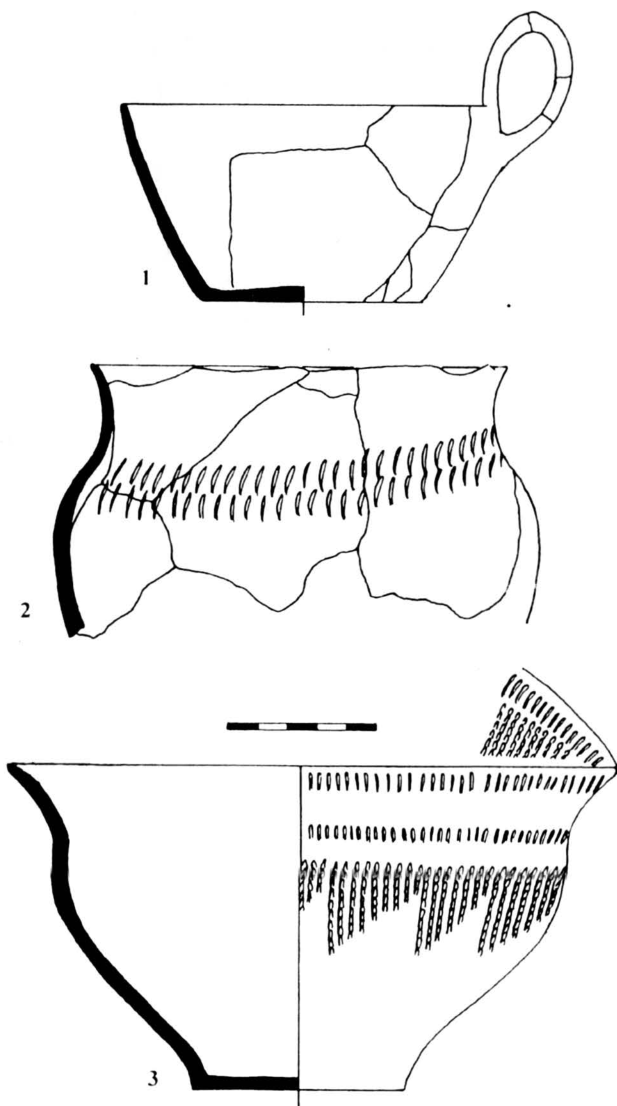
Pl. 71 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": ceramică din nivelul inferior Coțofeni

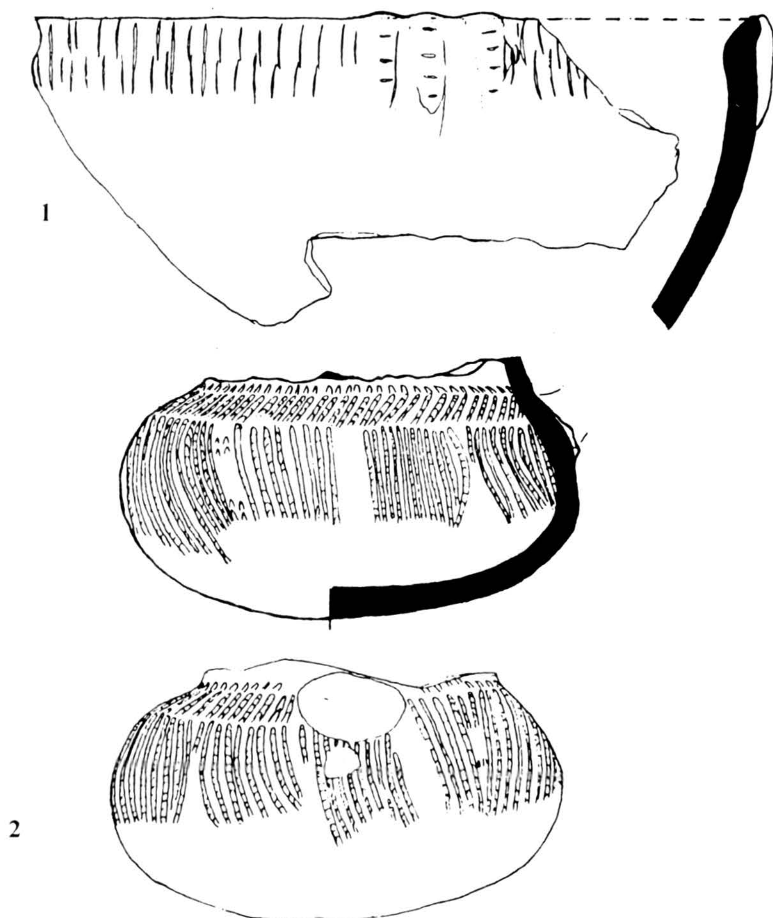
Pl. 72 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": ceramică (1-3, 5-9), piesă de silex (4) şi unealtă din os (10) din complexul 1/SI.1991

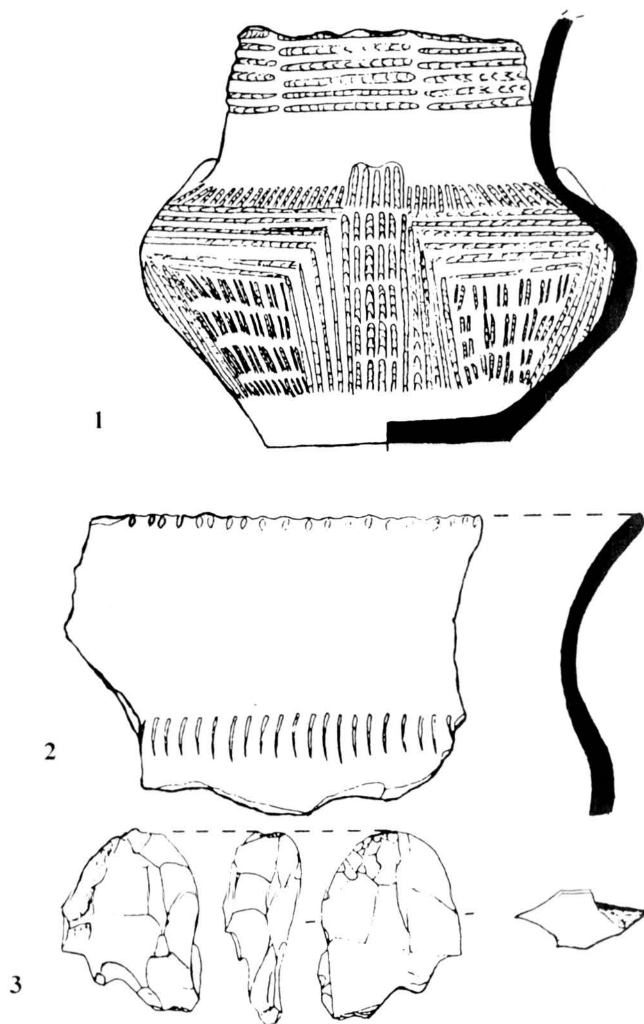
Pl. 73 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului": ceramică (1-3, 5-9) şi topor de piatră (4) din locuinţa 5 aparţinând nivelului superior Coţofeni

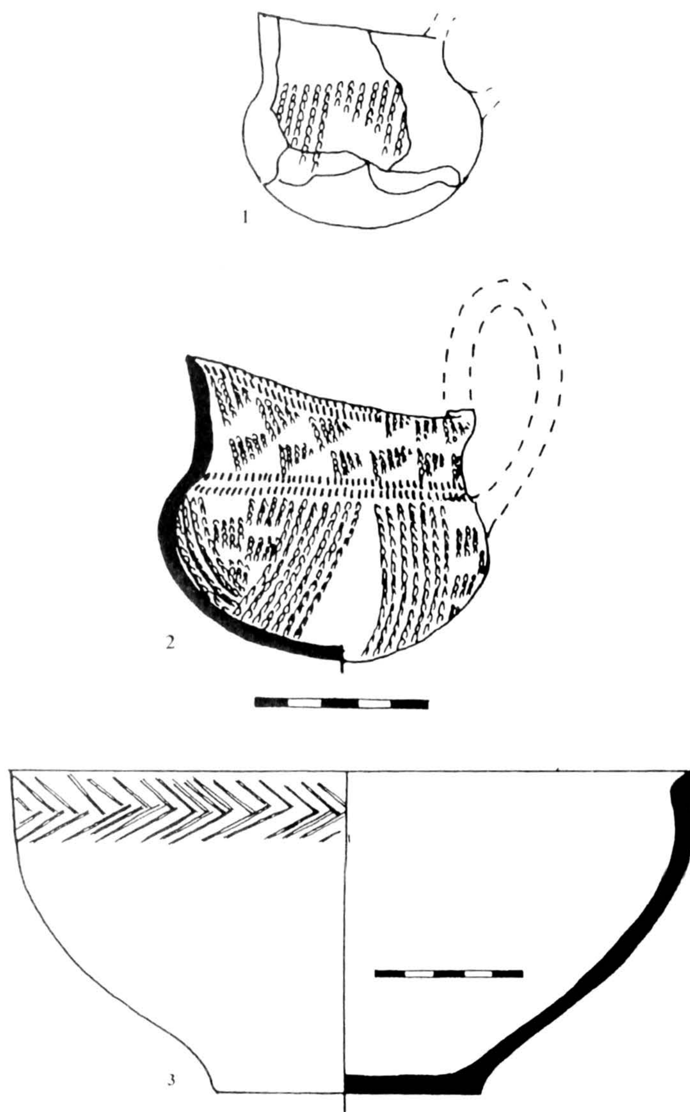
Pl. 74 – Poiana Ampoiului – “Piatra Corbului”: 1 ceaşcă din nivelul superior Coţofeni al S.IV/1992; 2 vas borcan din umplutura gropii suprapusă de ultimul nivel Coţofeni din S.V/1993; 3 strachină din nivelul superior Coţofeni din S.V/1993

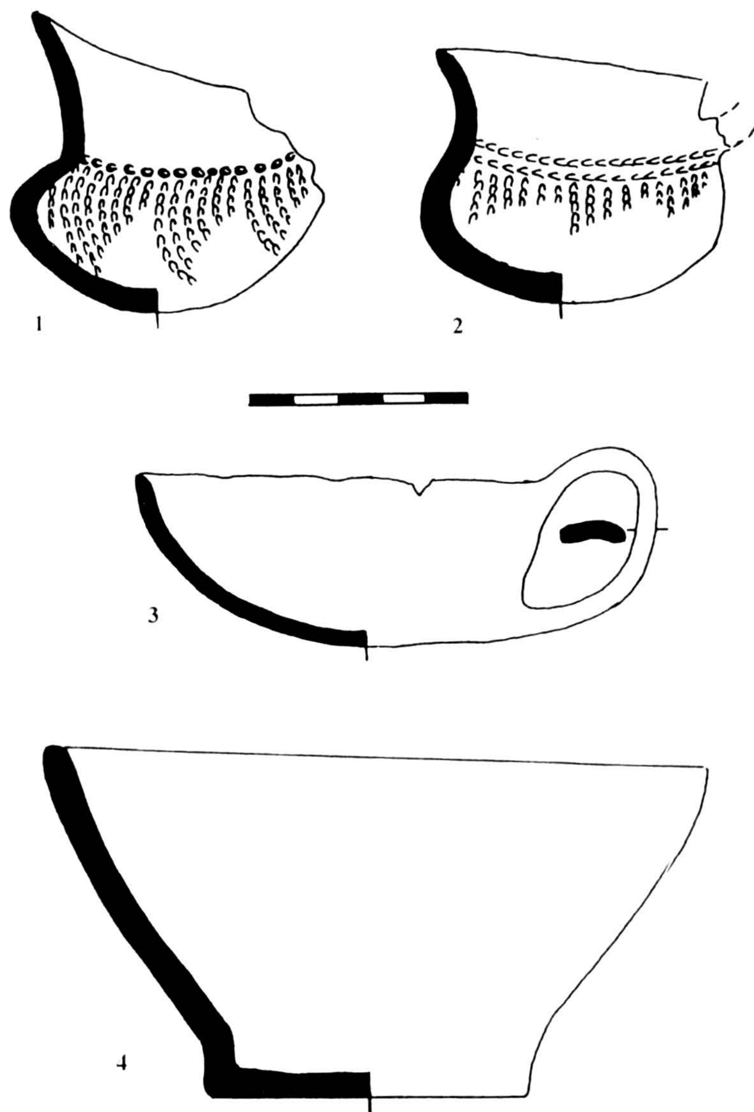
Pl.75 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului":
ceramică Coțofeni III din complexul 12/S.II.1991

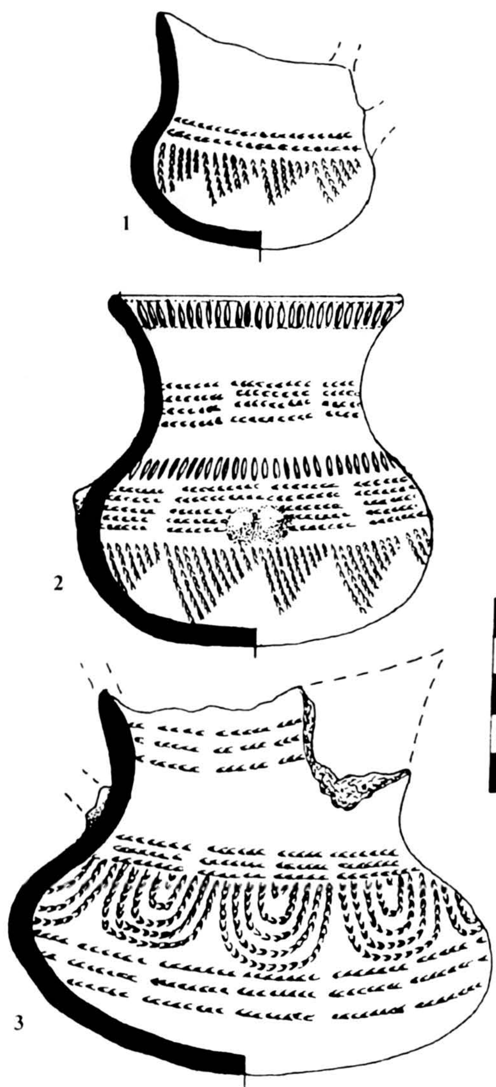
Pl. 76 – Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului":
ceramică Coţofeni III (1-2) şi nucleu de silx (3) din complexul 12/S.II.1991

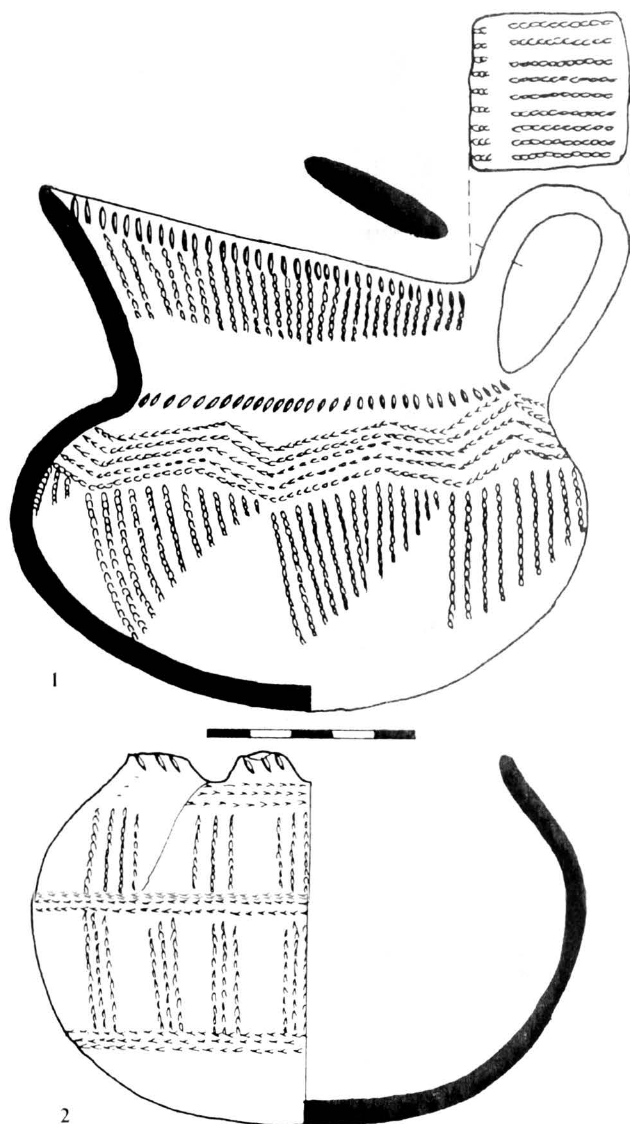
Pl. 77 – Ceramică Coţofeni III de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului"

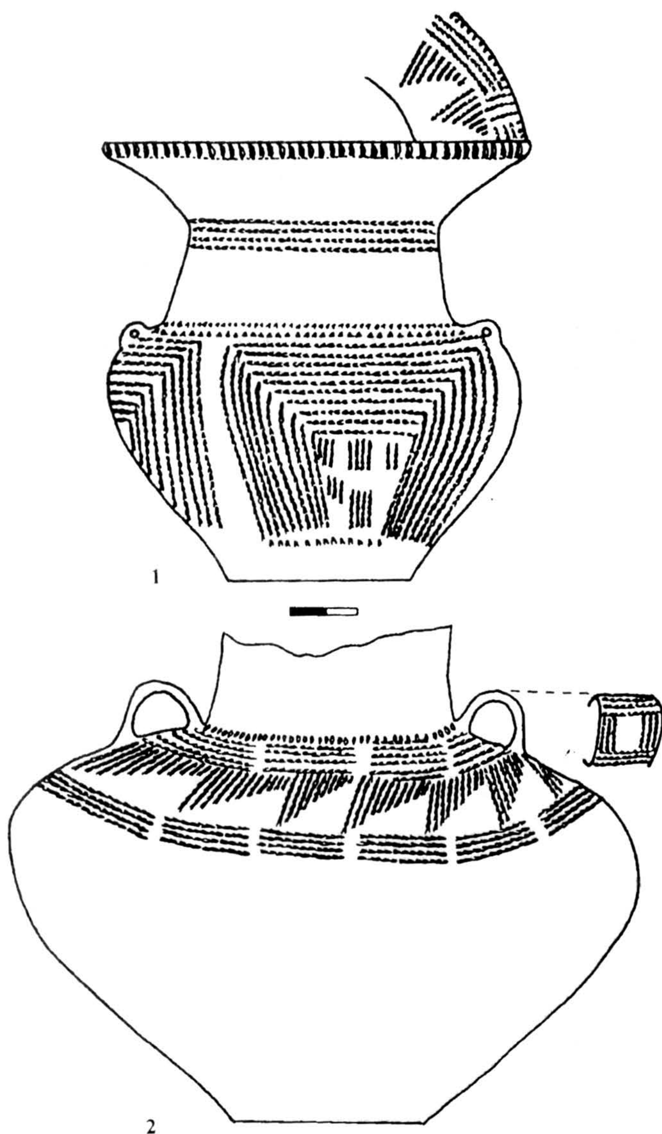
Pl. 78 – Ceramică Coțofeni III de la Meteș – "Piatra Peșterii"

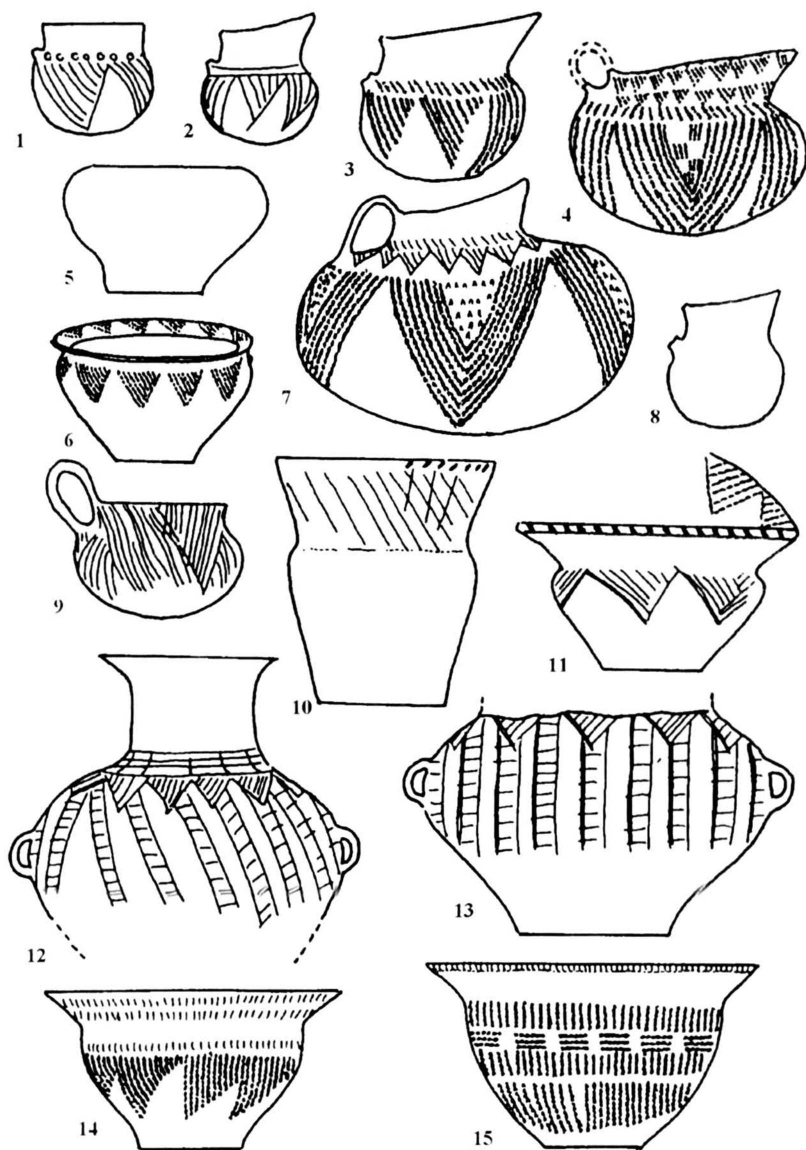
Pl. 79 – Vase din locuința 1/1995 aparținând nivelului superior Coțofeni de la Meteș

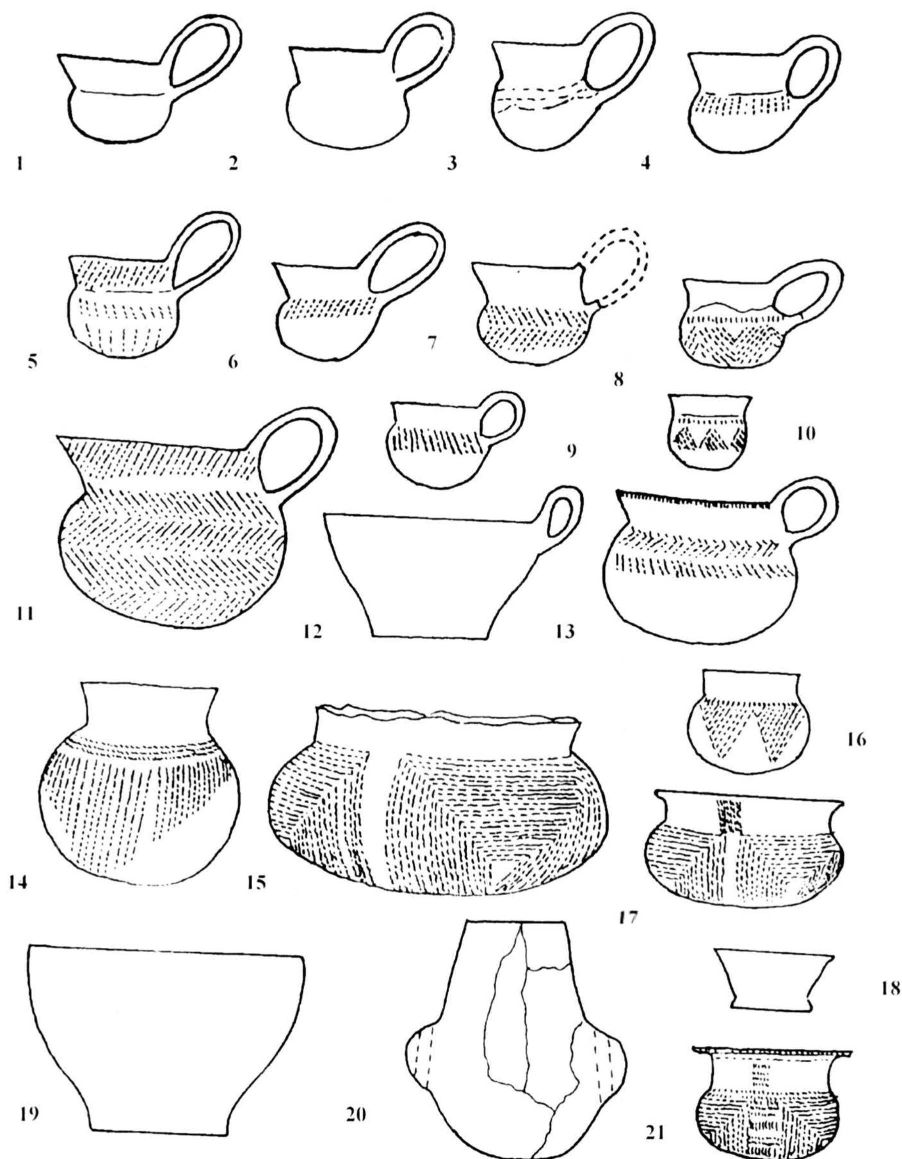
Pl. 80 - Ceramică Coțofeni III de la Meteș – "Piatra Peșterii": ceașcă din locuința 1/1995 (1) ; vas din nivelul superior (2)

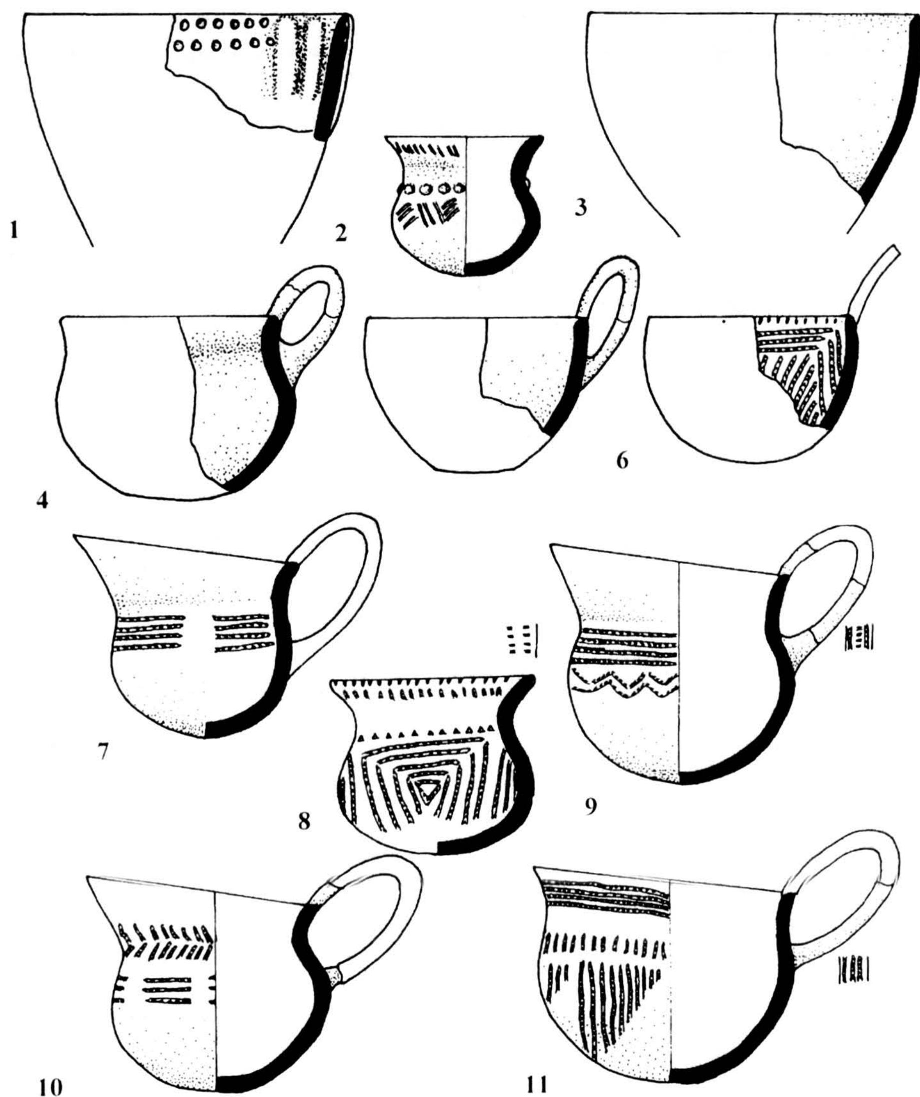
Pl. 81 – Ceramică Coţofeni III de la Lopadea Veche

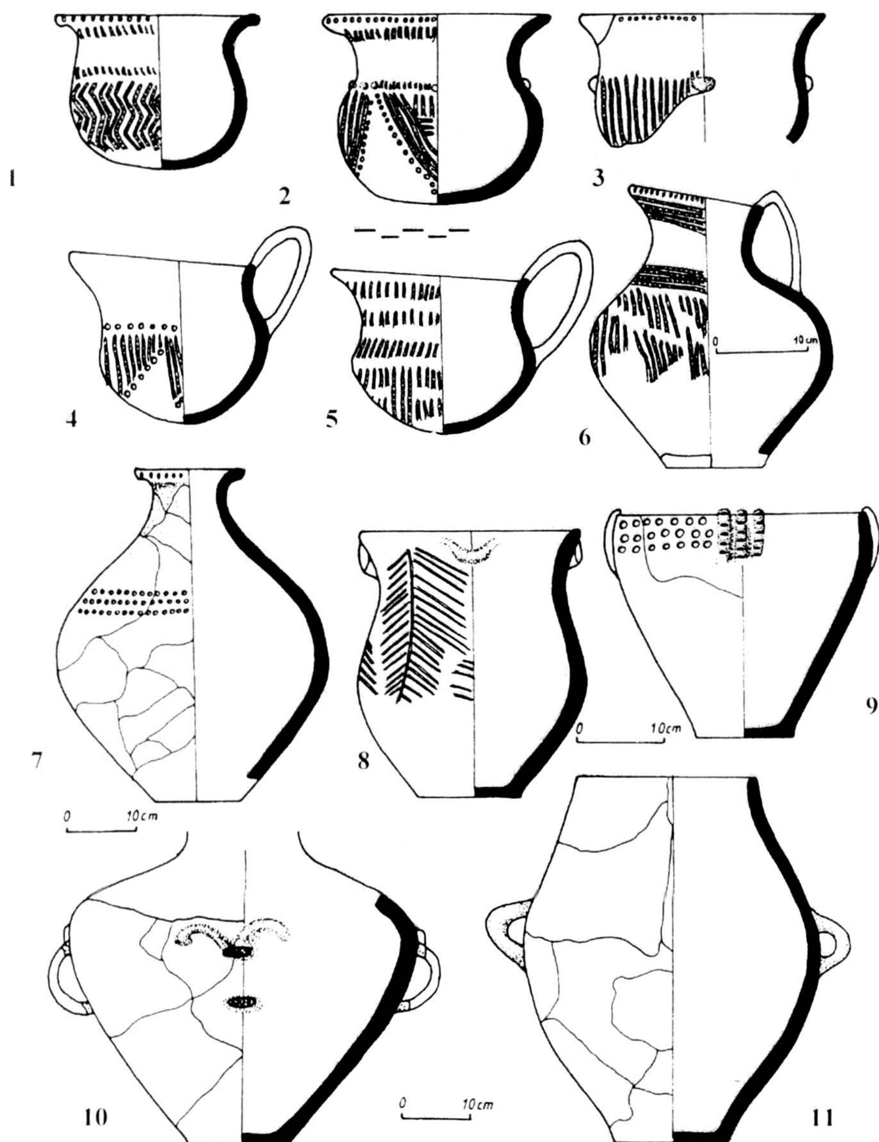
Pl.82 – Ceramică Coțofeni III de la Boarta (1-3) şi Câlnic (14-15) (apud Lazăr 1979)

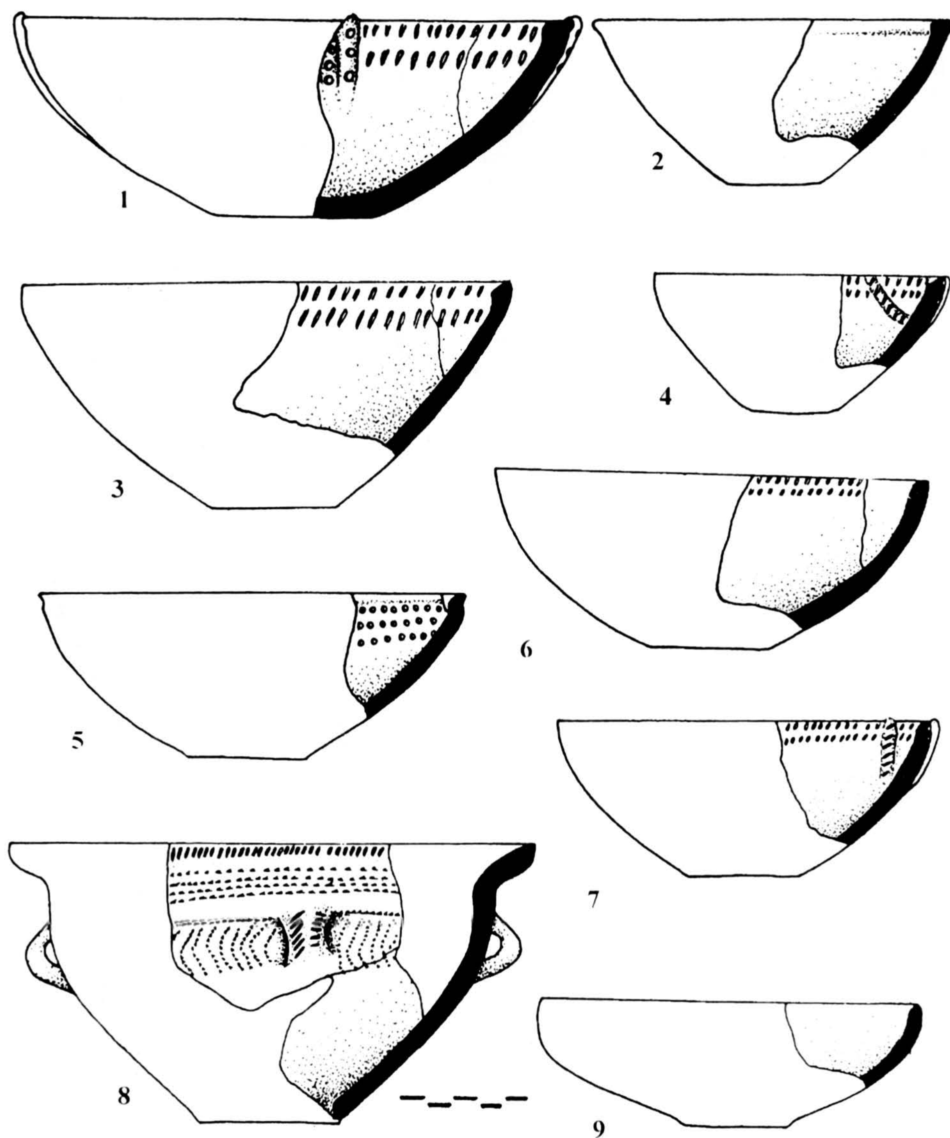
Pl. 83 - Ceramică Coţofeni III de la Câlnic (1-19, 21) şi Boarta (20) (apud Lazăr 1979)

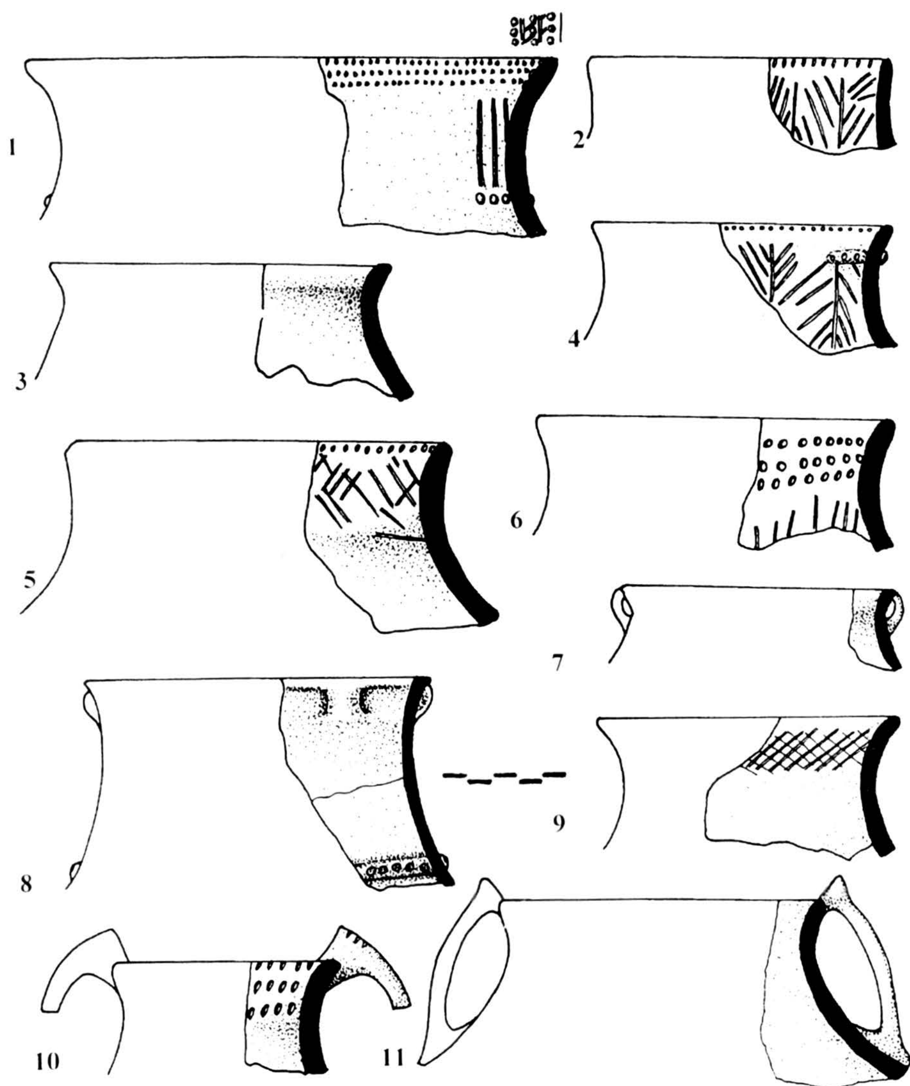
Pl. 84 – Ceramică Coțofeni III de la Bretea Mureșană (apud Rotea 1993)

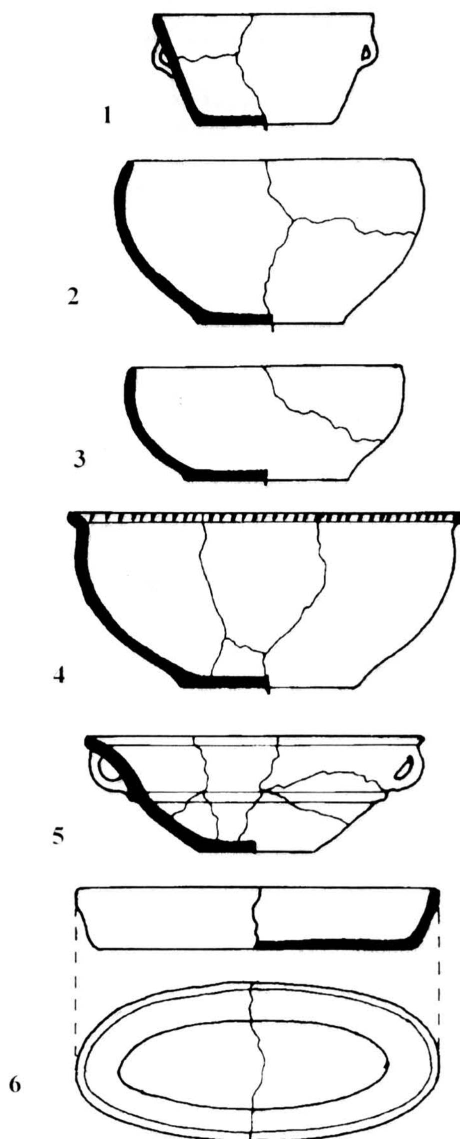
Pl. 85 – Ceramică Coţofeni III de la Bretea Mureşană
(apud Rotea 1993)

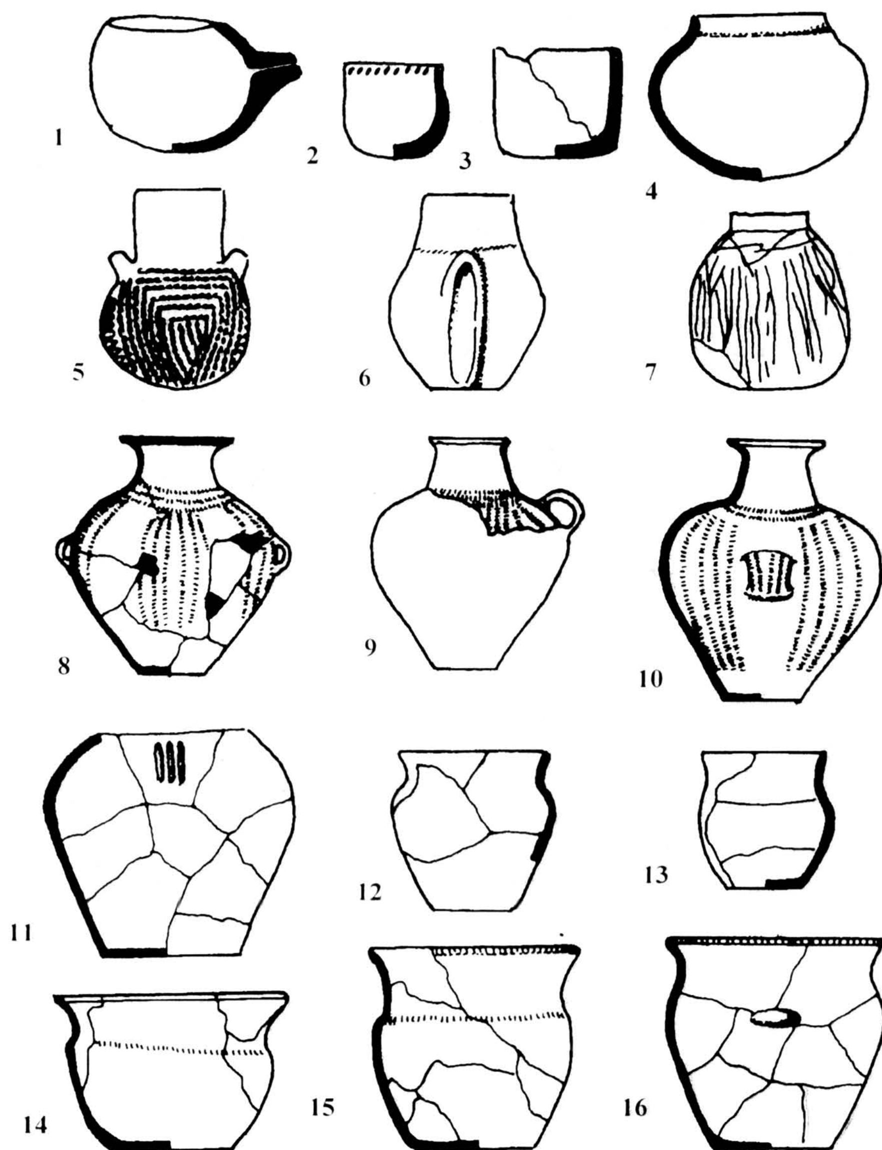
Pl. 86 – Ceramică Coţofeni III de la Bretea Mureşană
(apud Rotea, 1993)

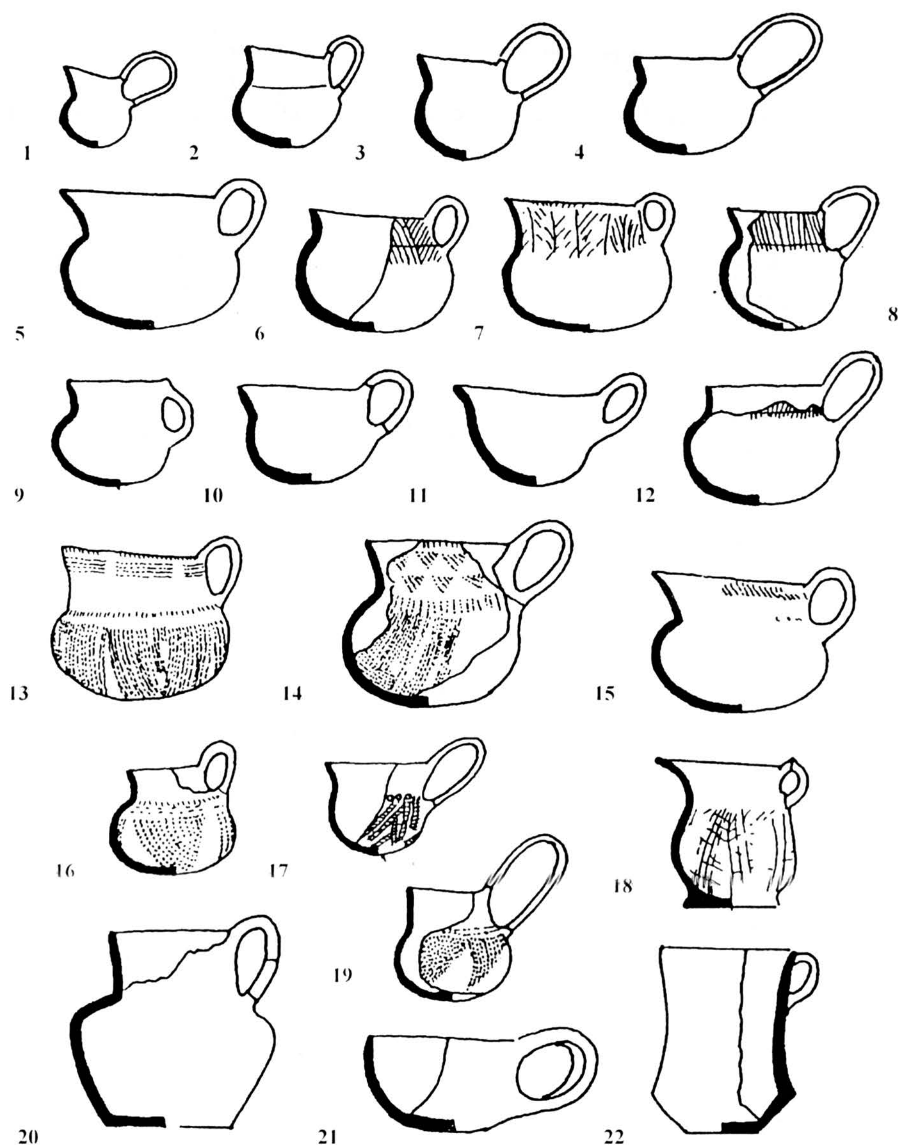
Pl. 87 – Ceramică Coțofeni III de la Bretea Mureșană
(apud Rotea 1993)

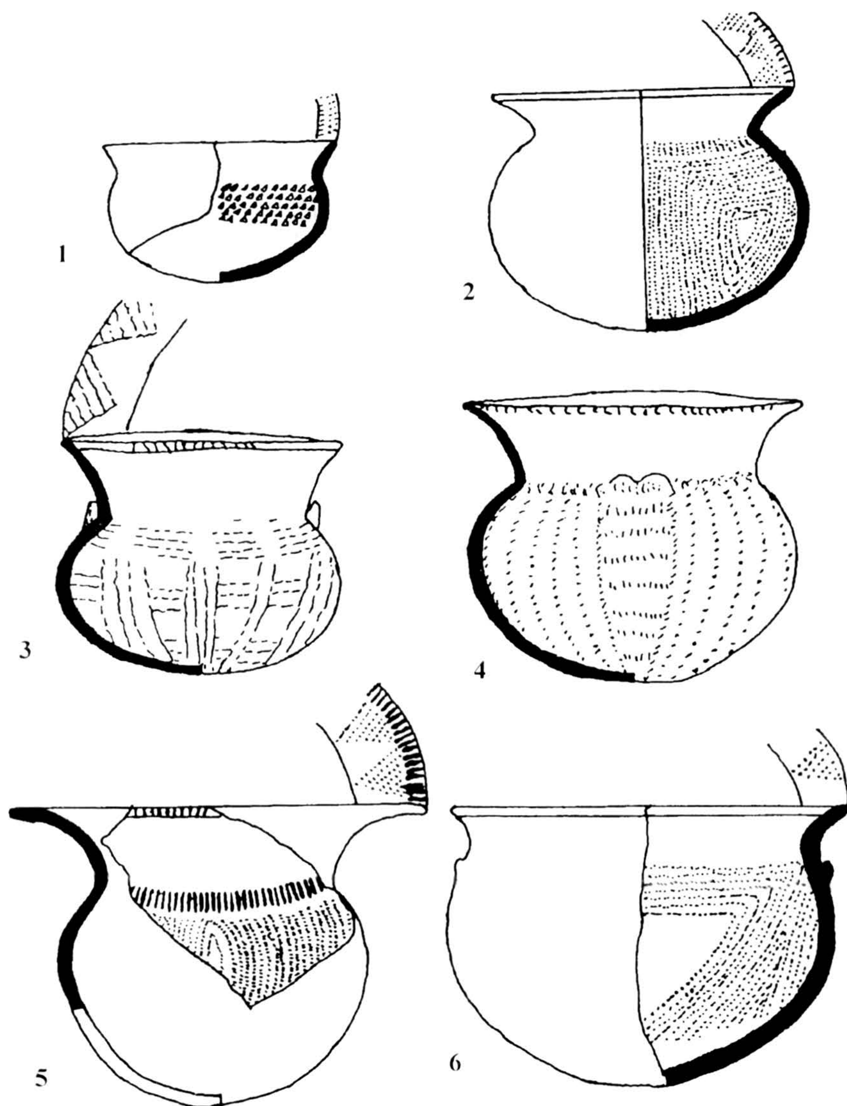
Pl. 88 – Ceramică Coțofeni III de la Șincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)

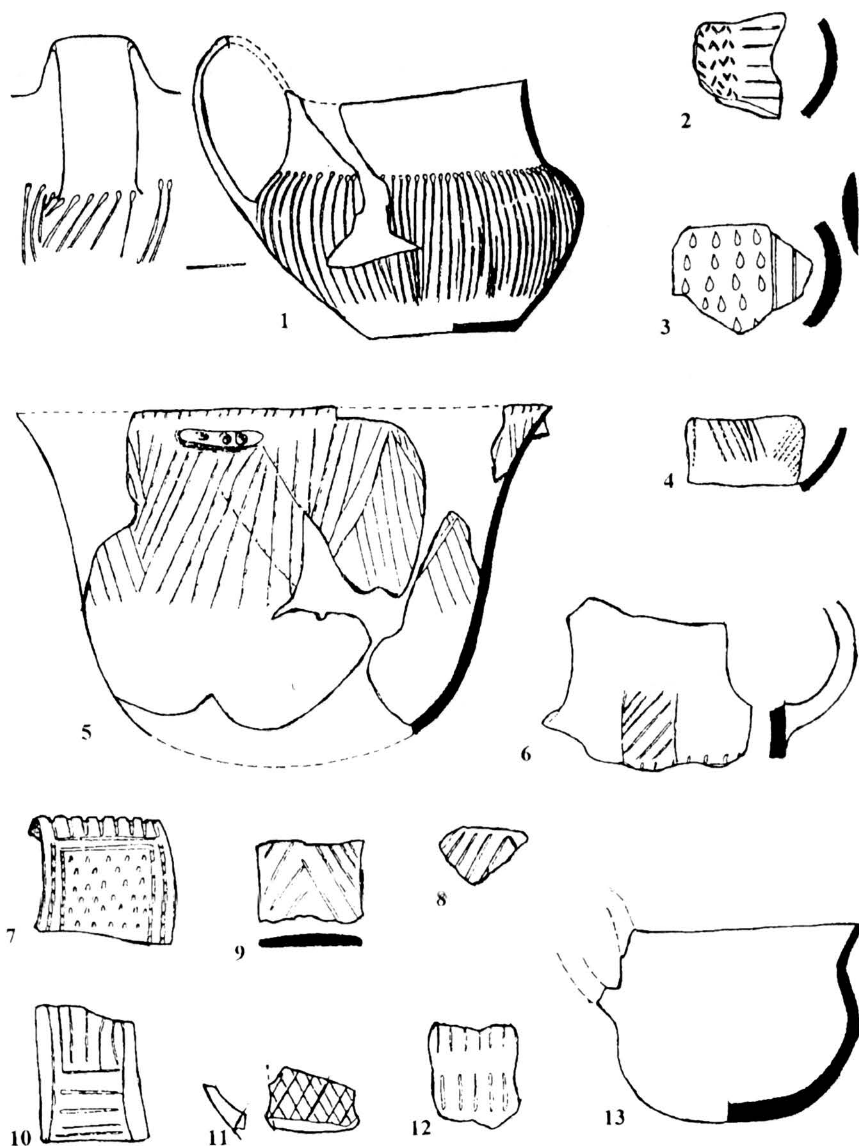
Pl. 89 – Ceramică Coțofeni III de la Șincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)

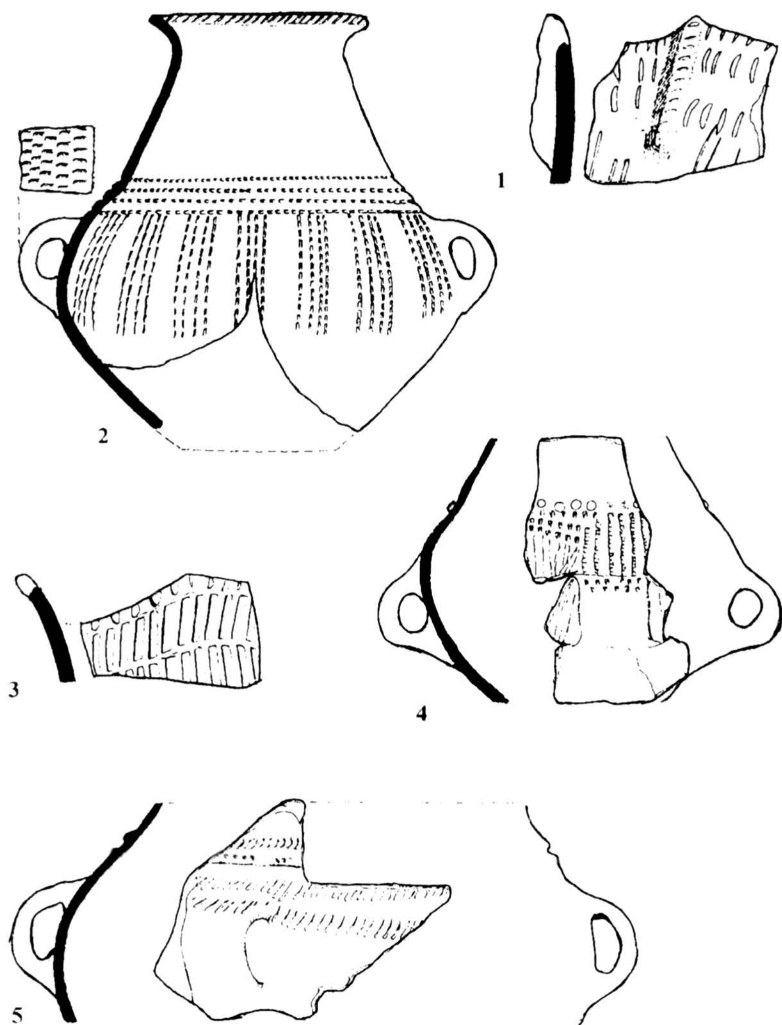
Pl.90 – Ceramică Coțofeni III de la Șincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)

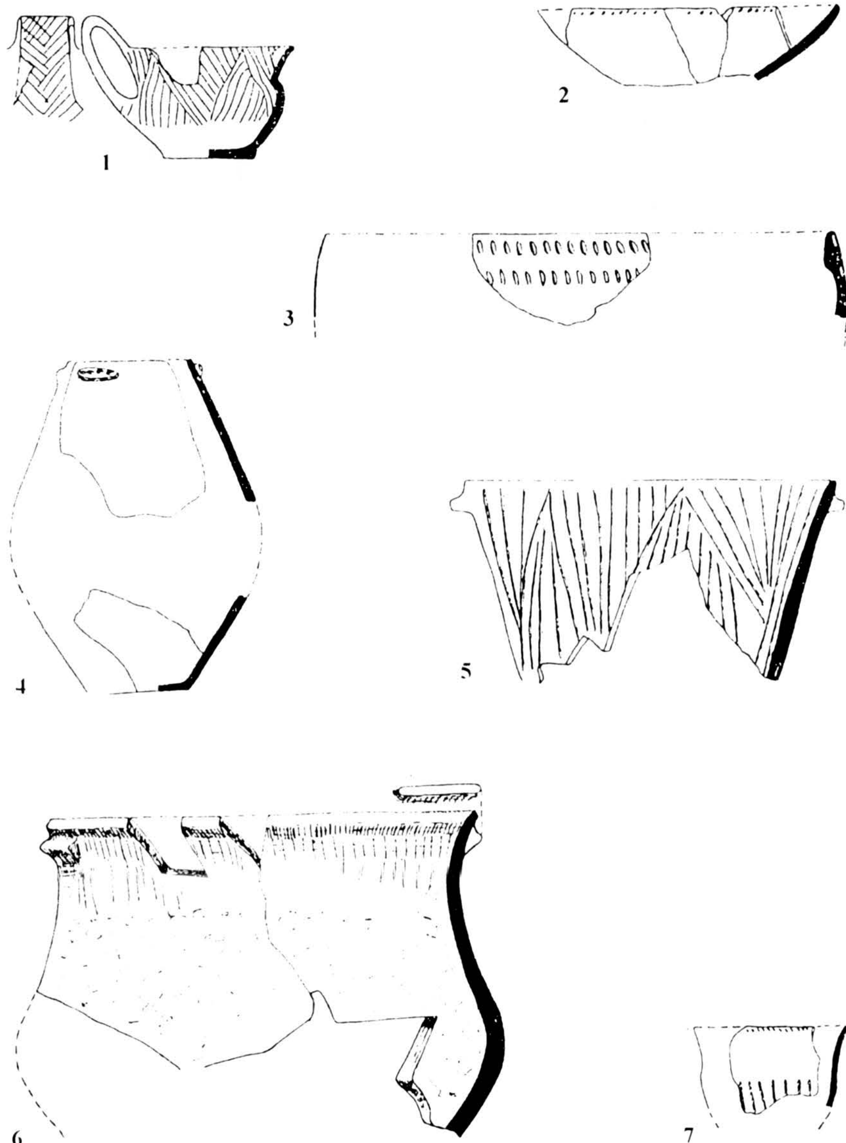
Pl. 91 – Ceramică Coțofeni III de la Șincai – "Cetatea Păgânilor" (apud Lazăr 1978)

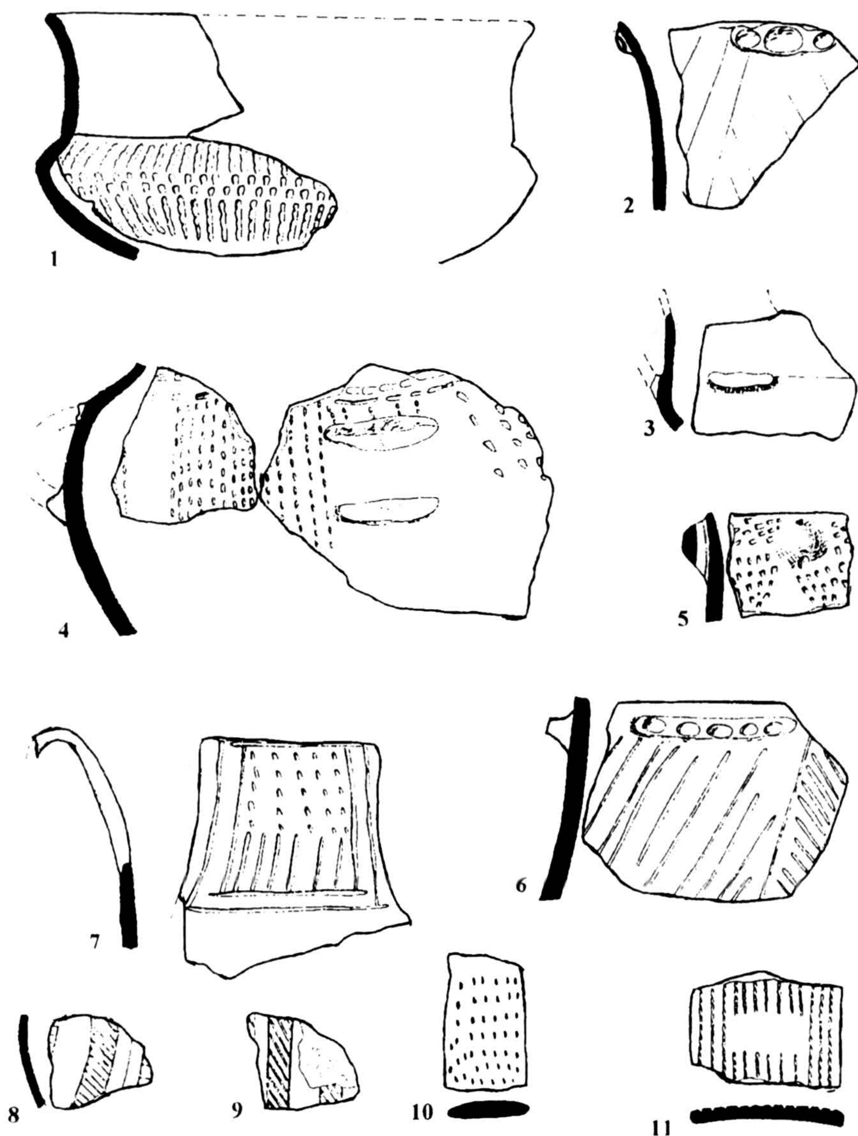
Pl. 92 – Ceramică Coţofeni III din nivelul f de la Băile Herculane – „Peştera Hoţilor "(apud Roman 1976)

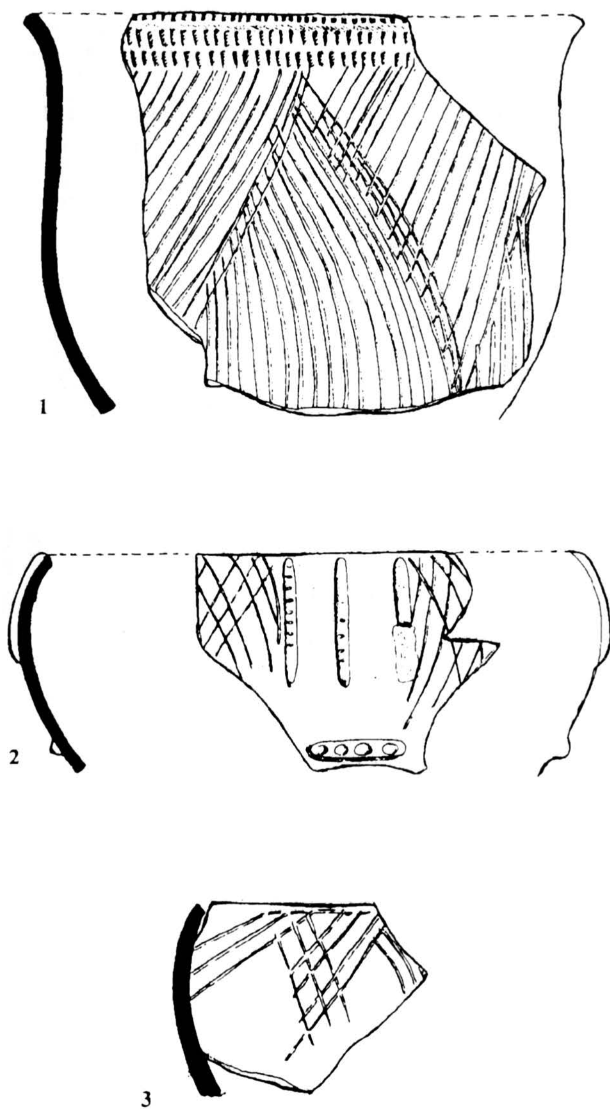
Pl. 93 – Ceramică Coțofeni III din nivelul f de la Băile Herculane – "Peștera Hoților" (apud Roman 1976)

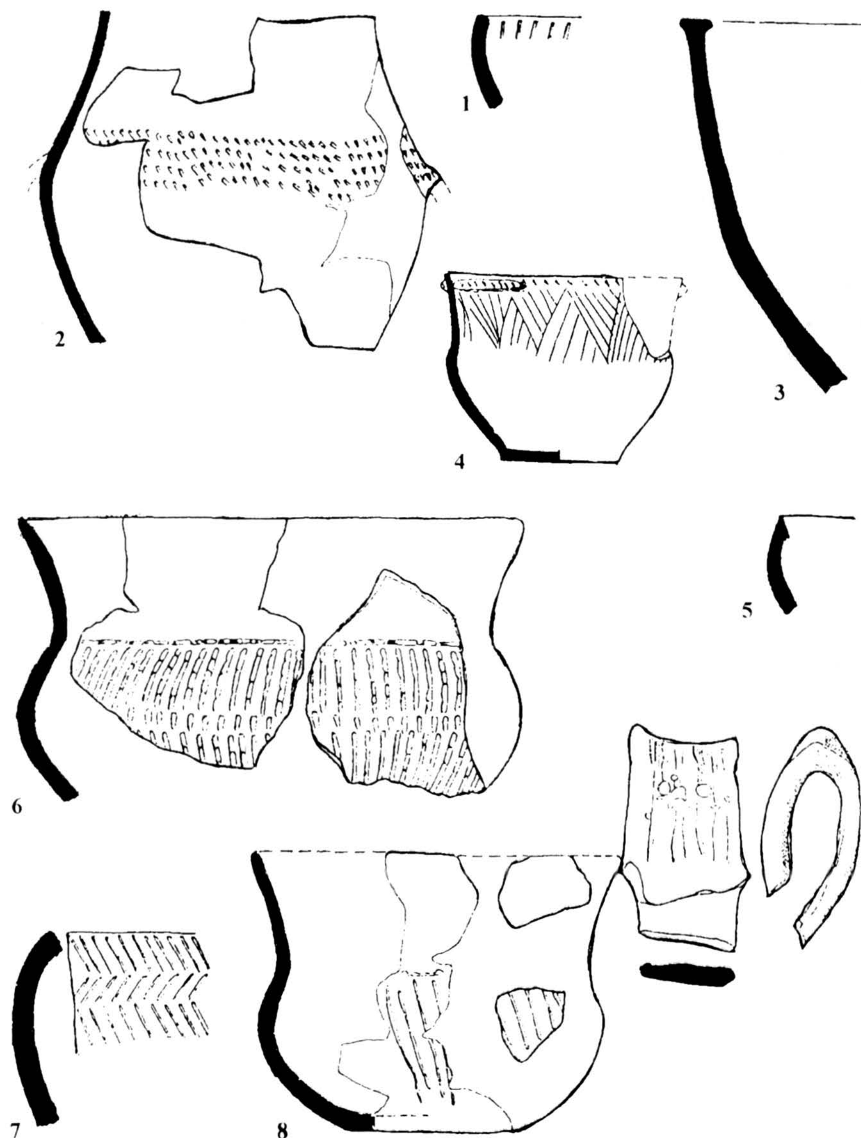
Pl. 94 – Ceramică Coțofeni III din nivelul f de la Băile Herculane – „ Peștera Hoților„

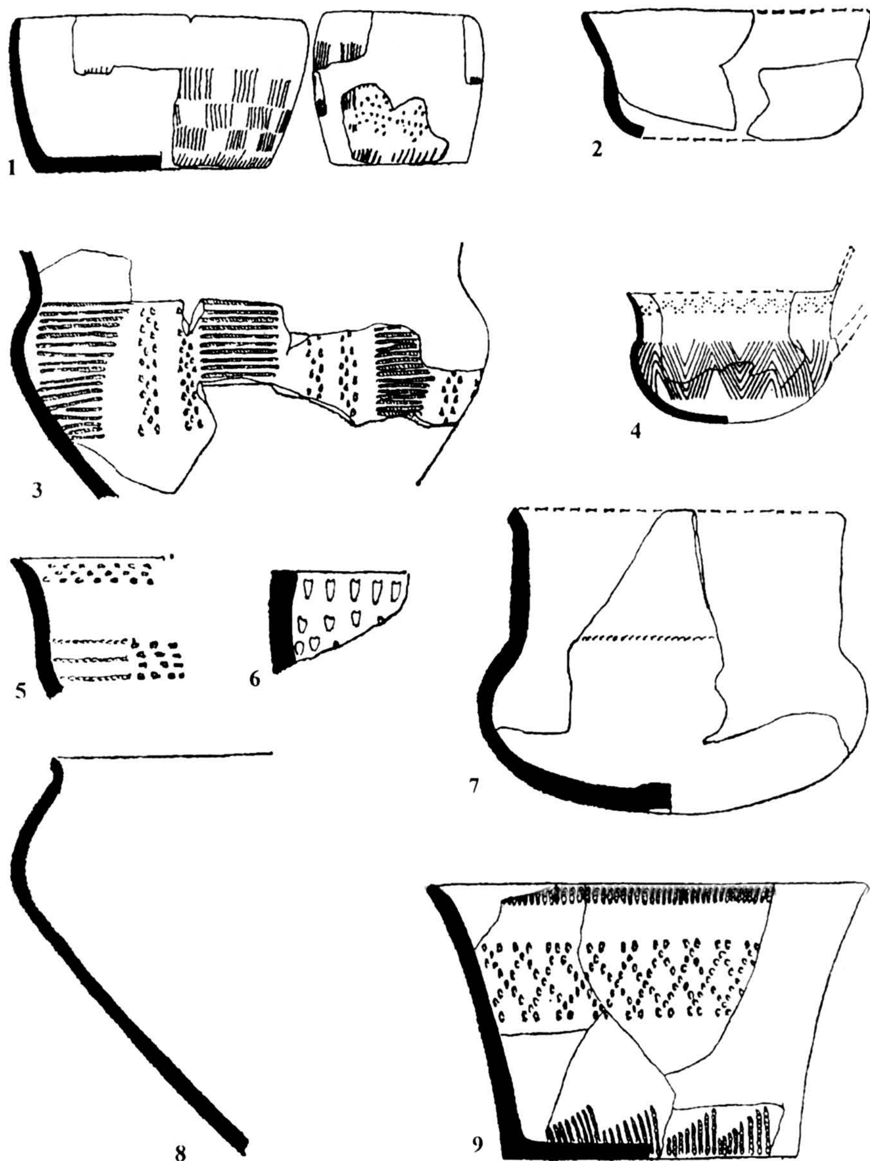
Pl. 95 – Ceramică Coţofeni III din nivelul g de la Băile Herculane – "Peştera Hoţilor" (apud Roman 1976)

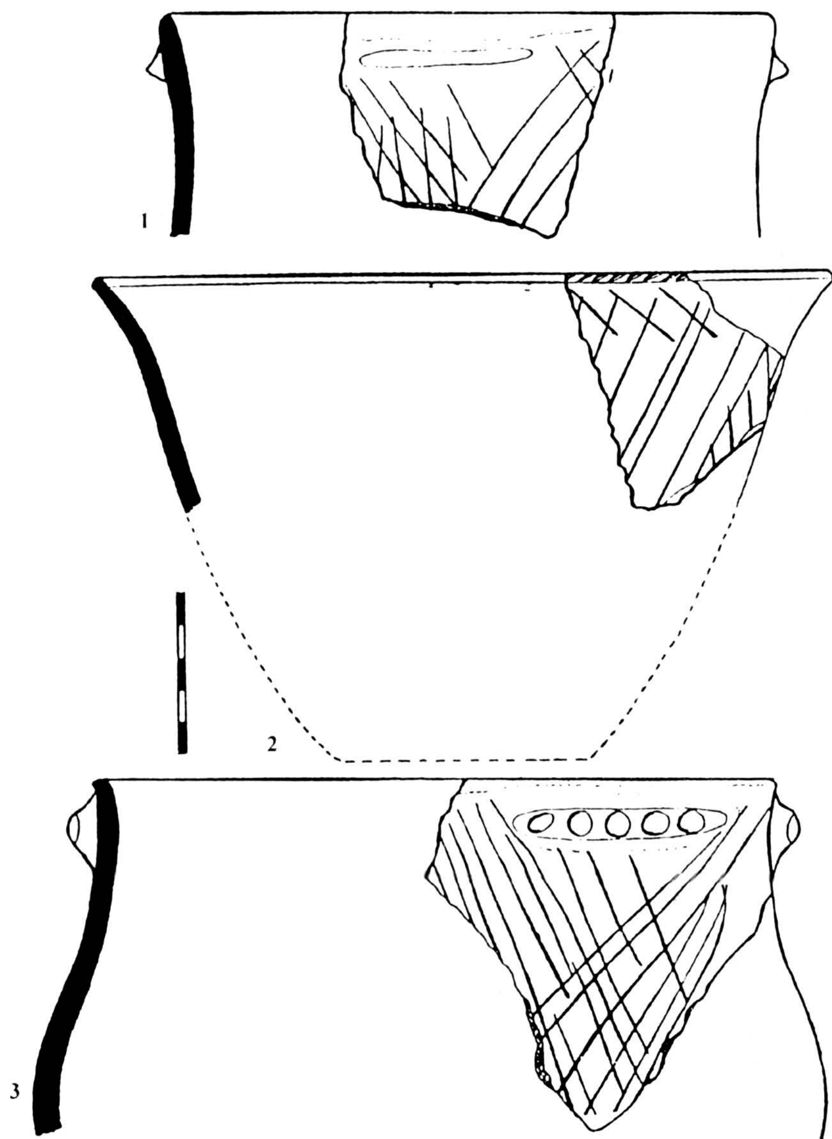
Pl. 96 – Ceramică Coțofeni III din nivelul g de la Băile Herculane - "Peștera Hoților"(apud Roman 1976)

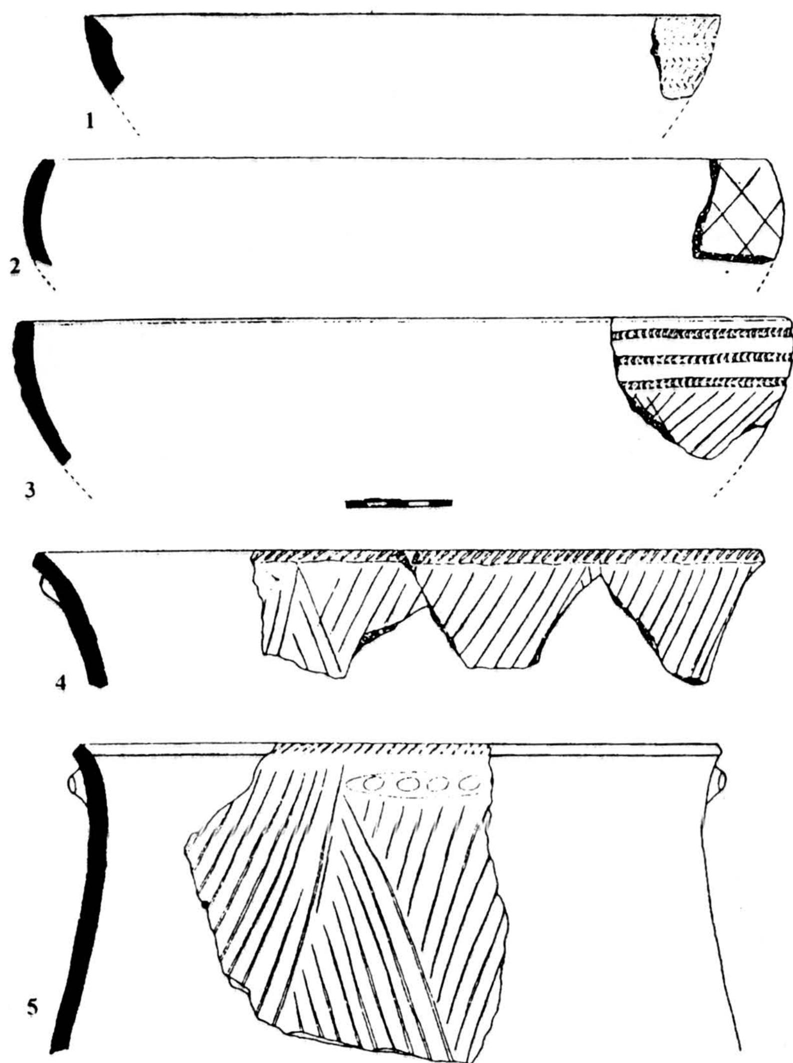
Pl.97 – Ceramică Coțofeni III din nivelul h de la Băile Herculane - "Peștera Hoților"(apud Roman 1976)

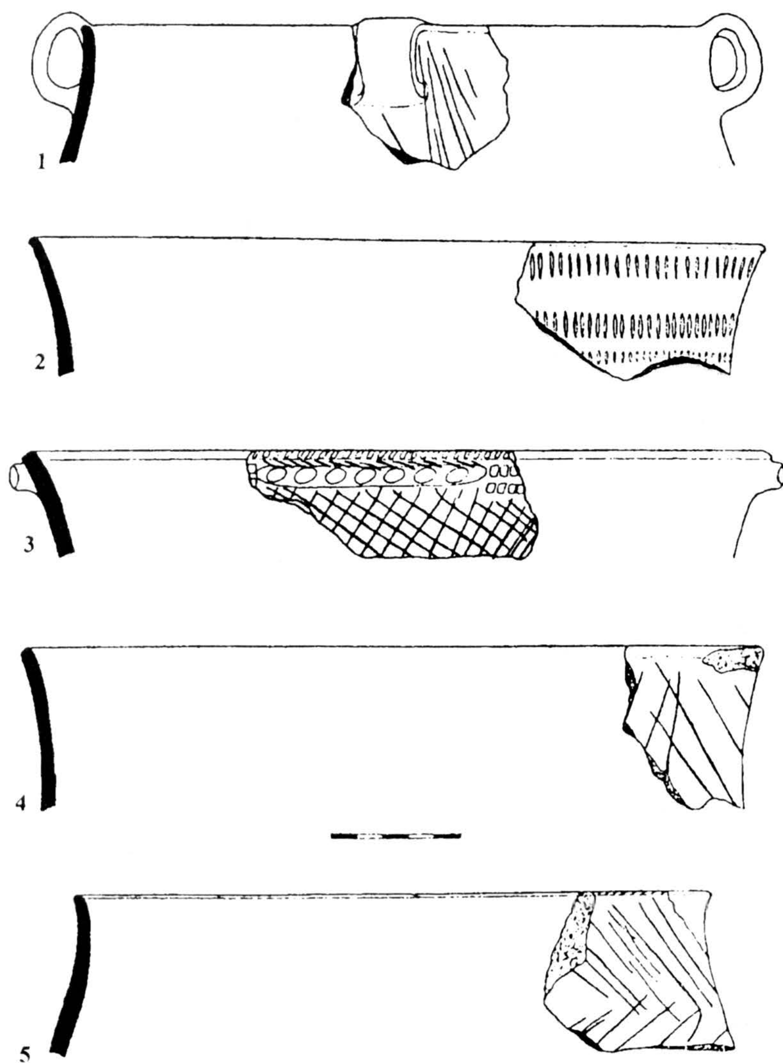
Pl. 98 – Ceramică Coțofeni III din nivelul h de la Băile Herculane – "Peștera Hoților" (apud Roman 1976)

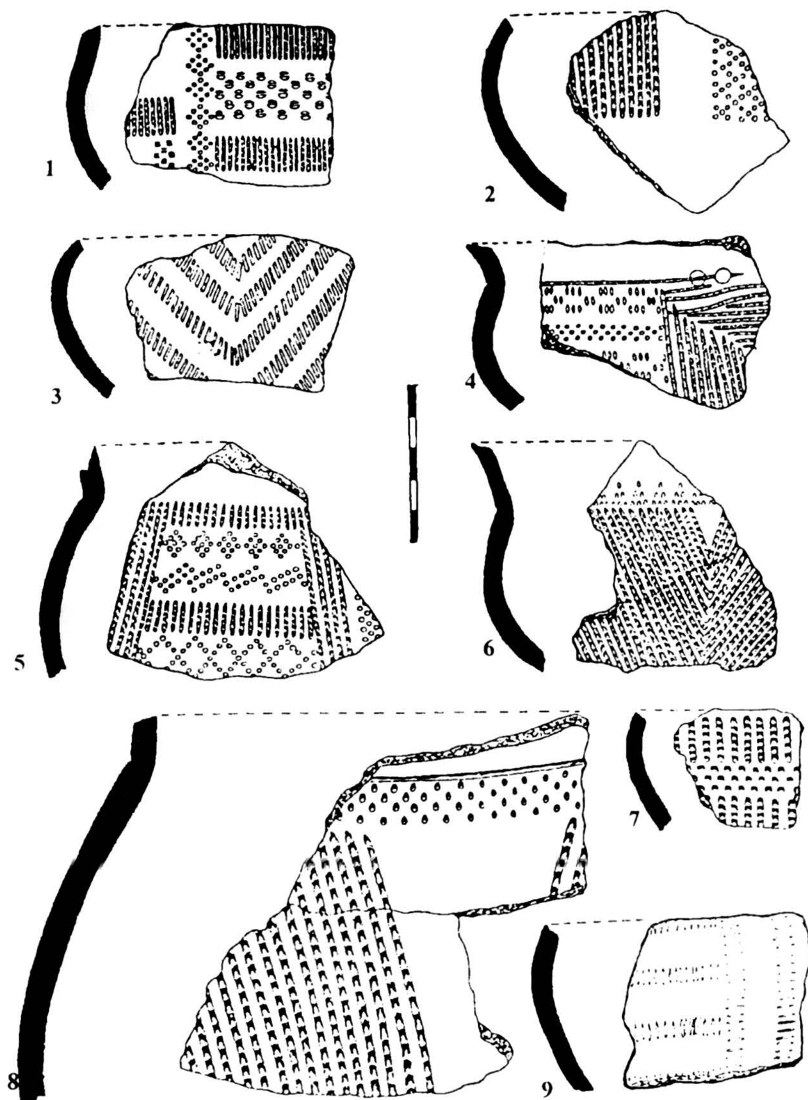
Pl. 99 – Ceramică Coțofeni III de la Bocșa Montană – "Colțan"
(apud Gumă și Săcărîn 1981)

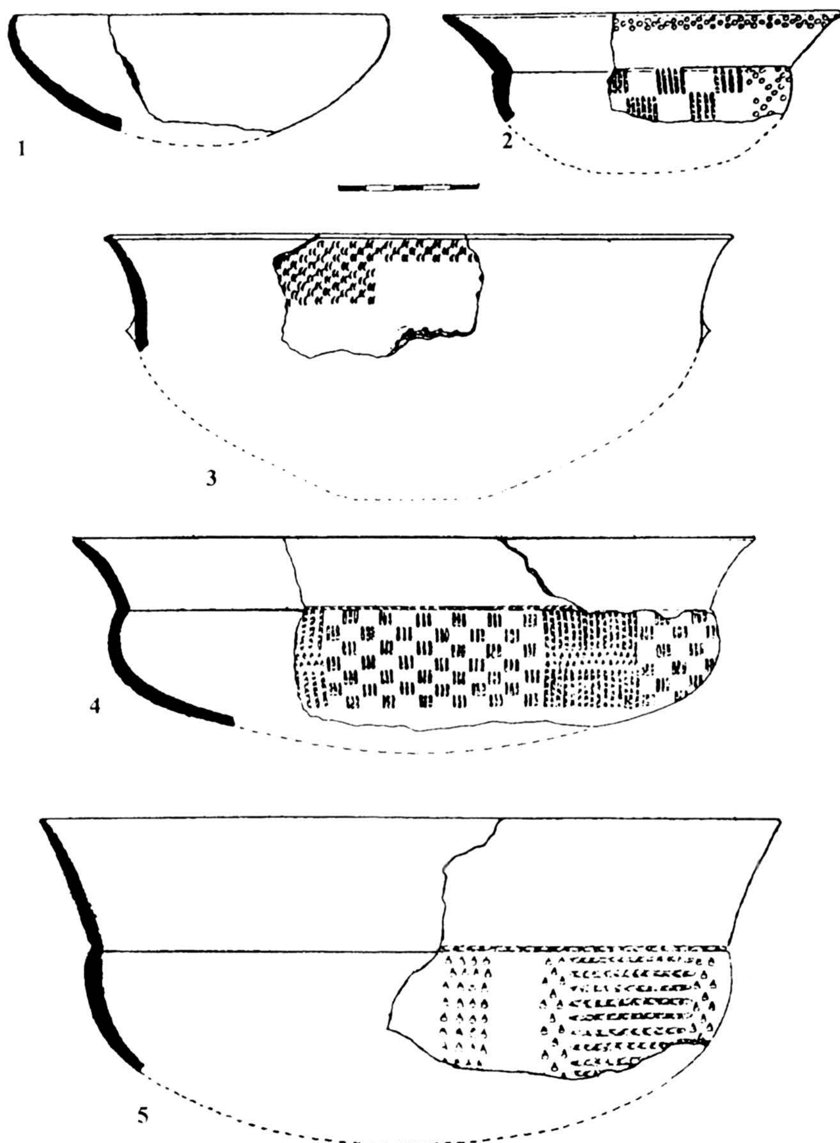
Pl. 100 – Ceramică Coţofeni III de la Bocşa Montană – „Colţan”
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

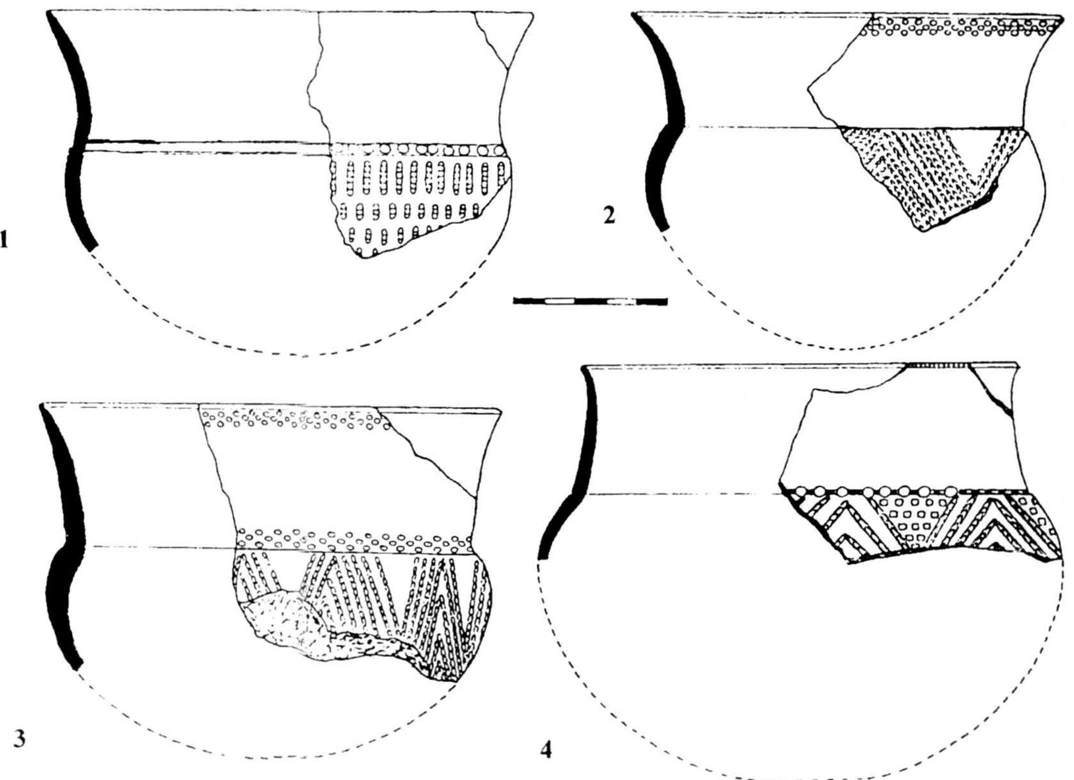
Pl.101 – Ceramică Coţofeni III de la Bocşa Montană – "Colţan"
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

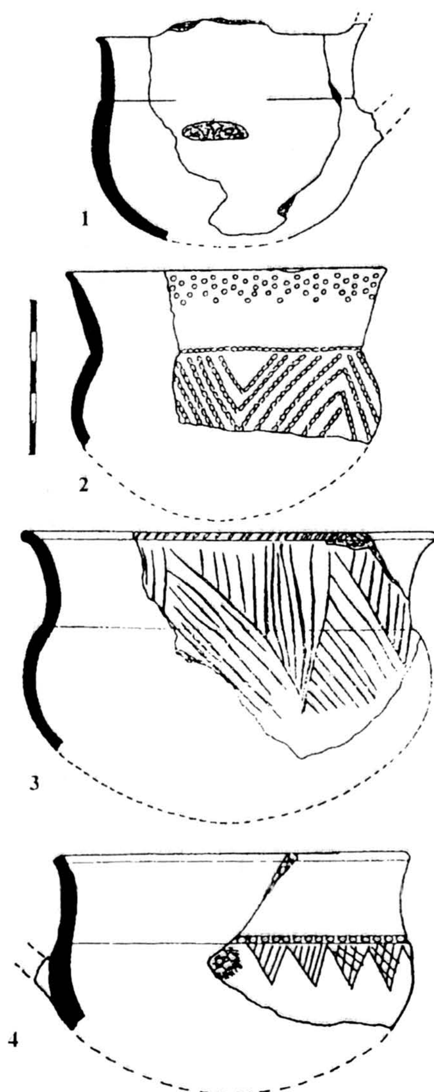
Pl.102 - Ceramică Coţofeni III de la Bocşa Montană – "Colţan"
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

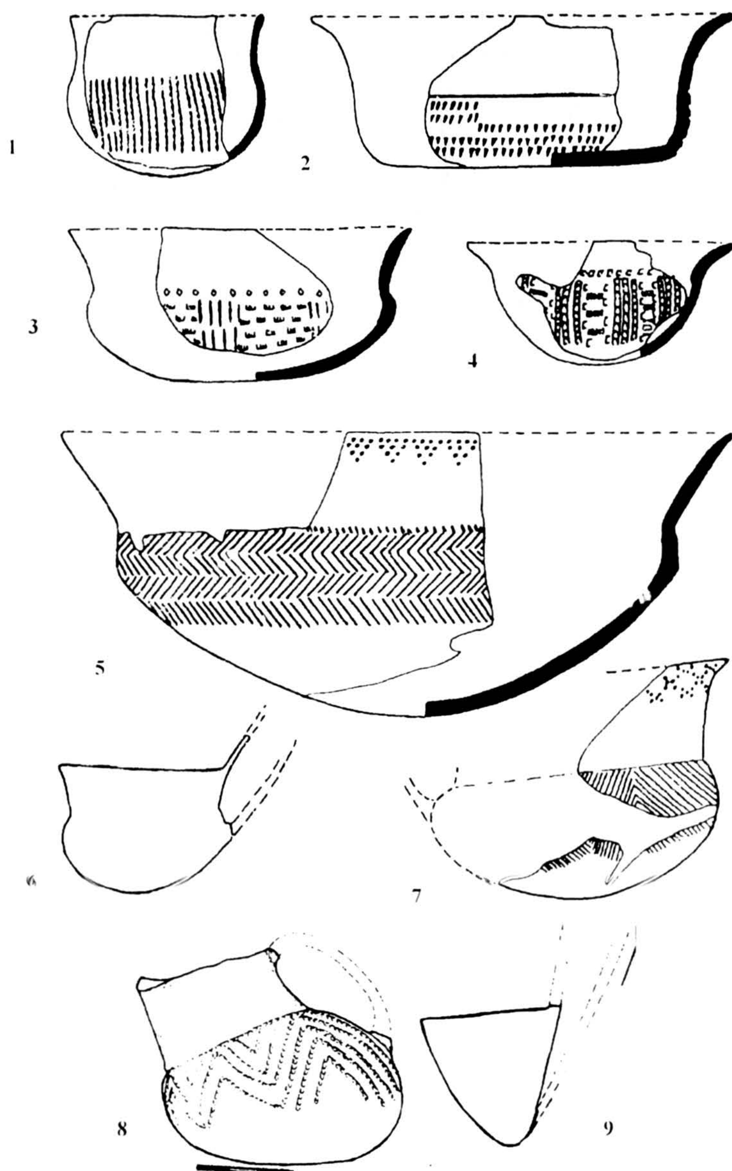
Pl. 103 - Ceramică Coțofeni III de la Bocșa Montană – "Colțan"
(apud Gumă și Săcărîn 1981)

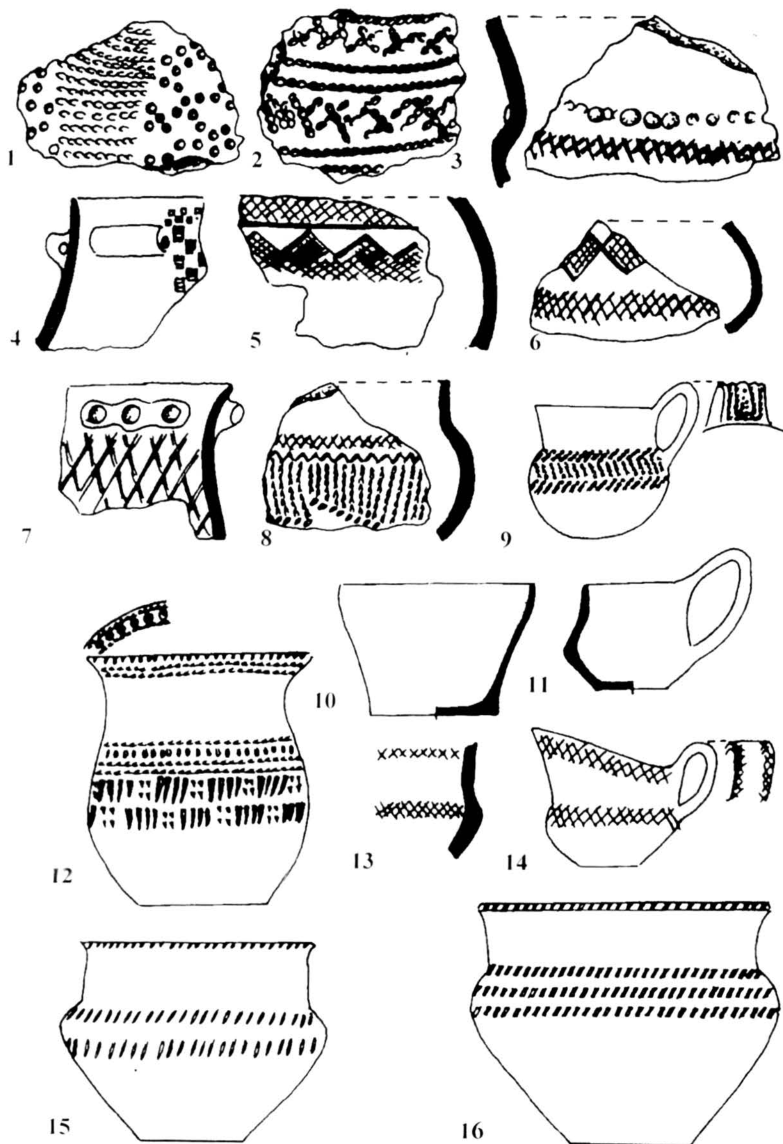
Pl. 104 – Ceramică Coţofeni III de la Bocşa Montană – Colţan
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

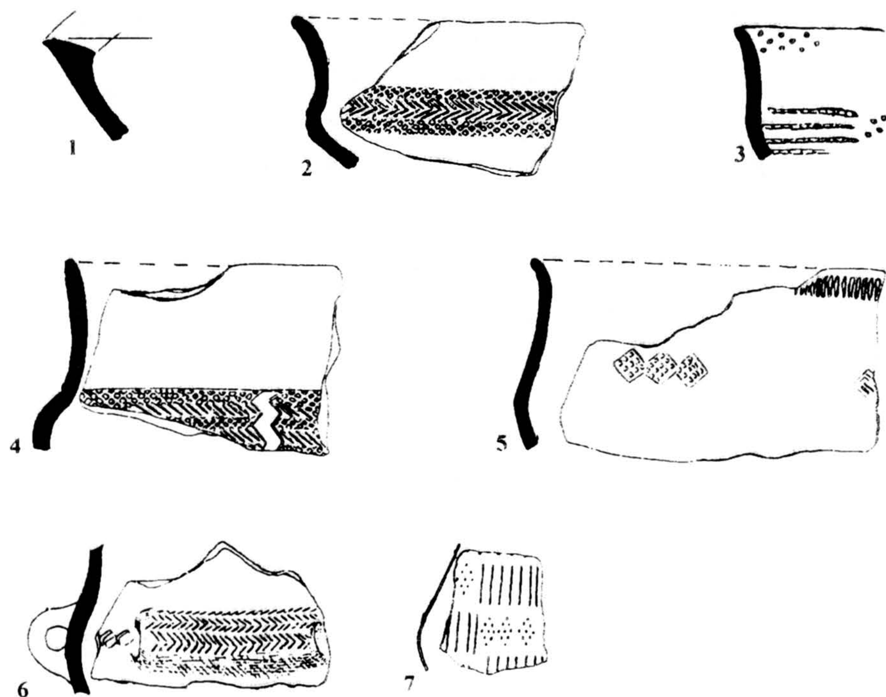
Pl. 105 – Ceramică Coţofeni III de la Bocşa Montană - "Colţan" (apud Gumă şi Săcărîn 1981)

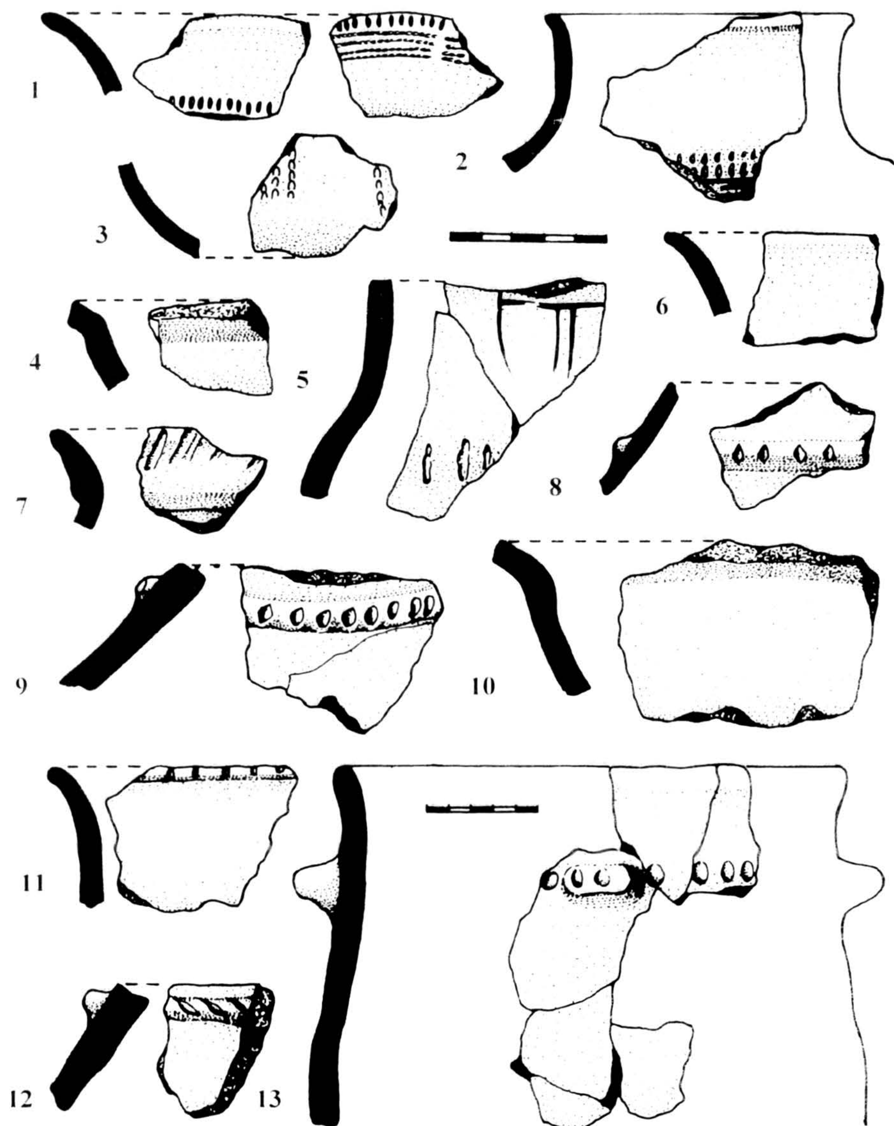
Pl. 106 – Ceramică Coţofeni III de la Bocşa Montană - "Colţan"
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

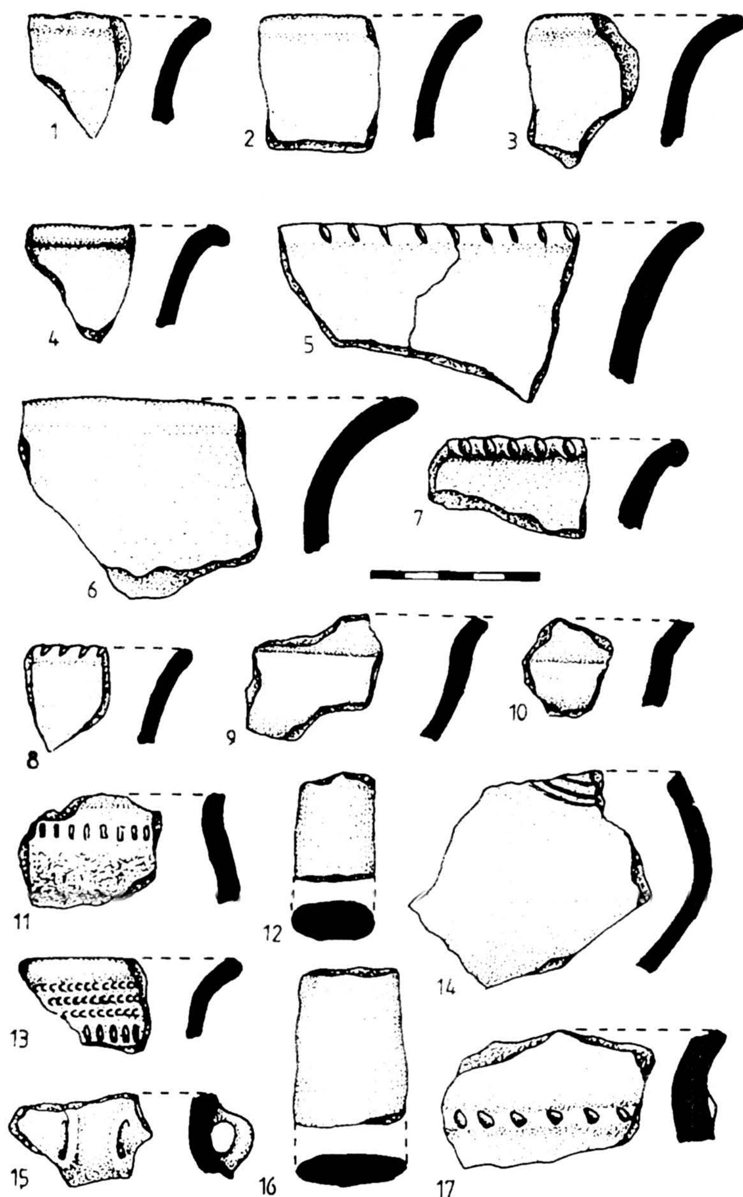
Pl. 107 – Ceramică de la Nadru (1-3), Dubova – "Cuina Turcului" (4-5) şi Româneşti – "Peştera cu apă" (6-16) (apud Roska 1941, Roman 1976)

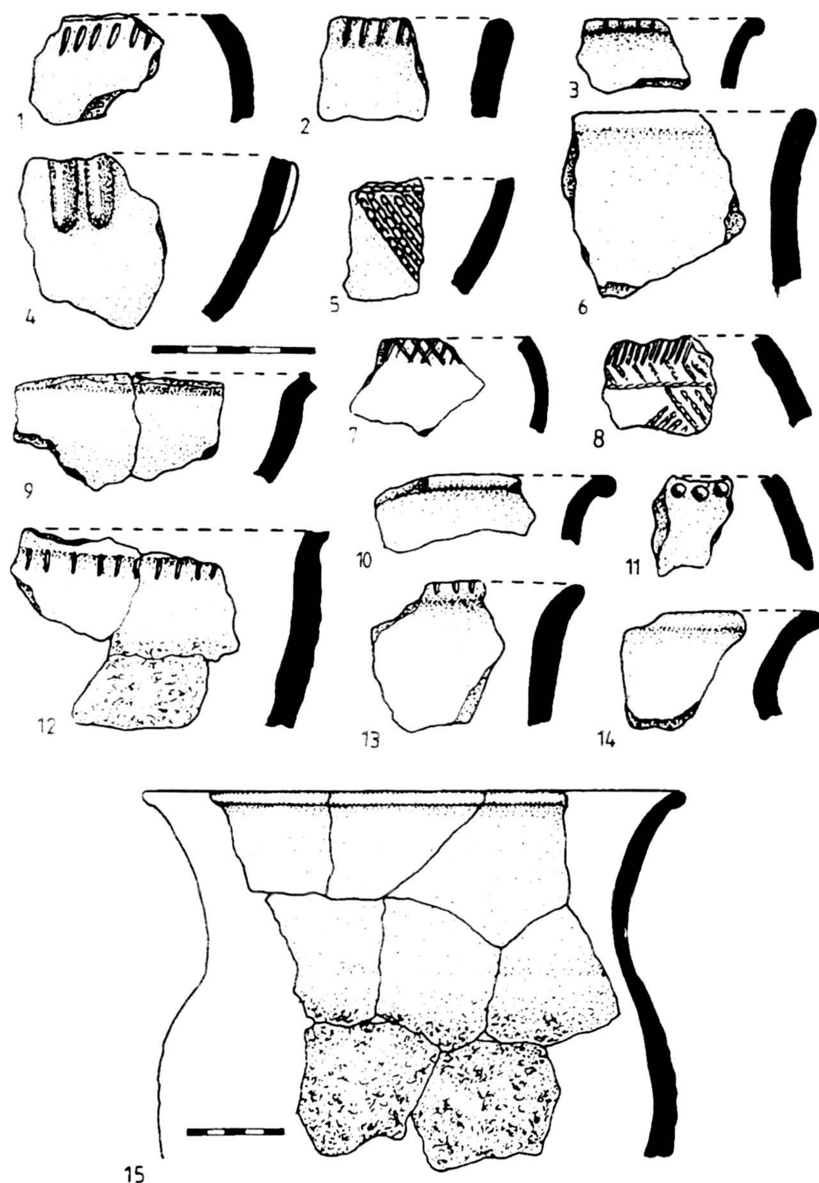
Pl. 108 – Ceramică din nivelul j de la Băile Herculane - "Peştera Hoţilor" (1-7)
(apud Roman 1976)

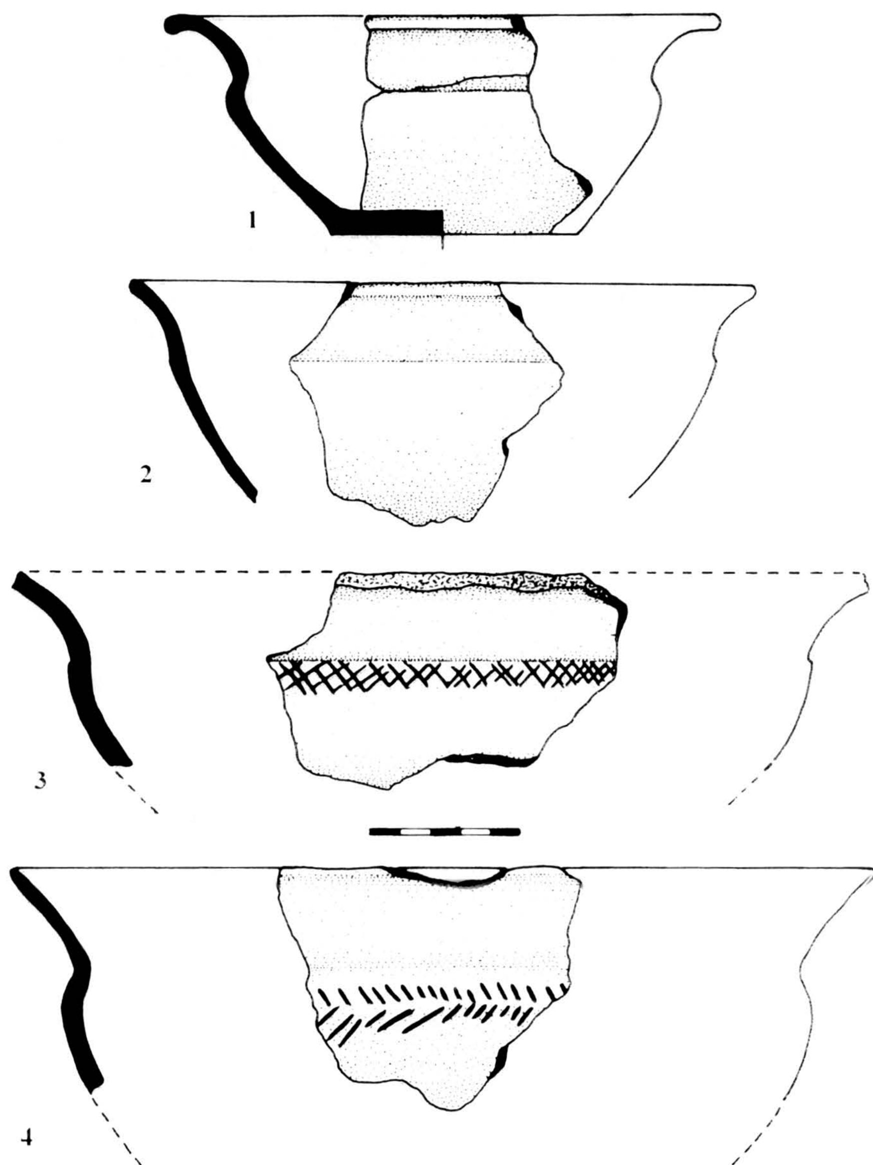
Pl. 109 – Ceramică din locuința 1/S.IVde la Livezile – "Baia"
(apud Ciugudean 1997)

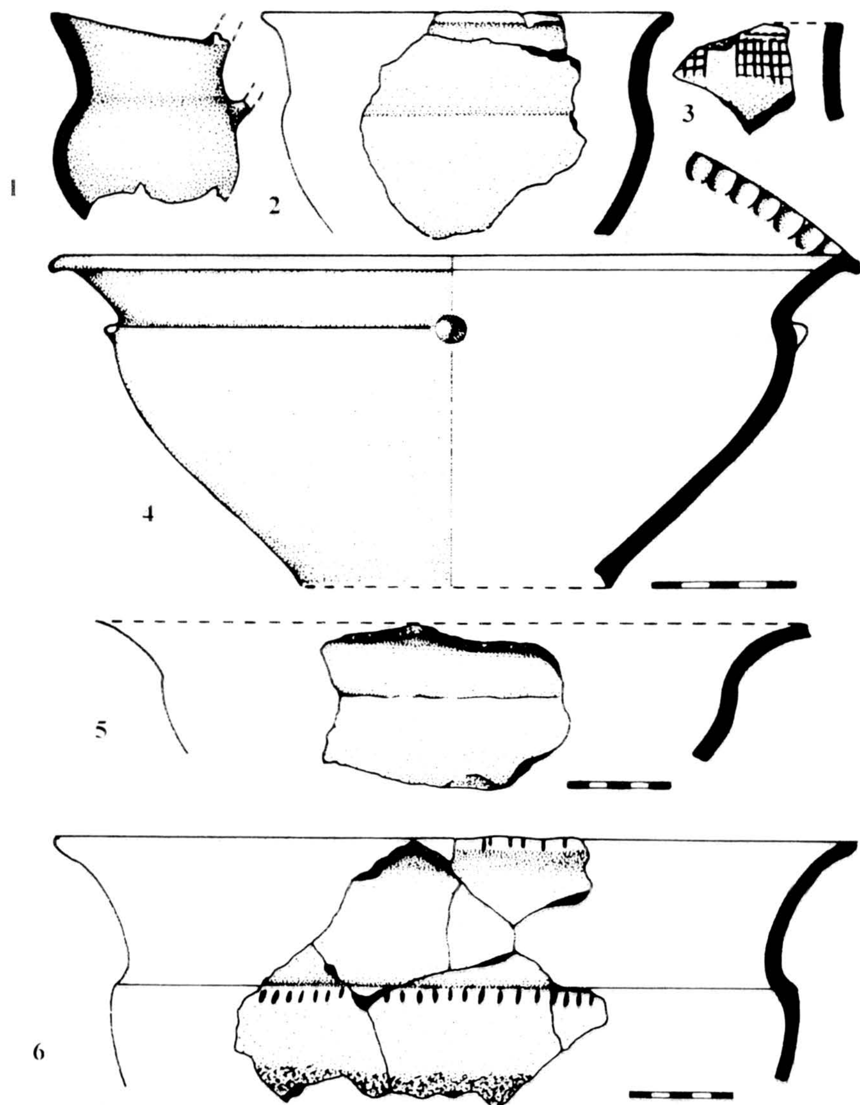
Pl.110 - Ceramică din locuința 1/S.V 1994 de la Livezile - "Baia"
(apud Ciugudean 1997)

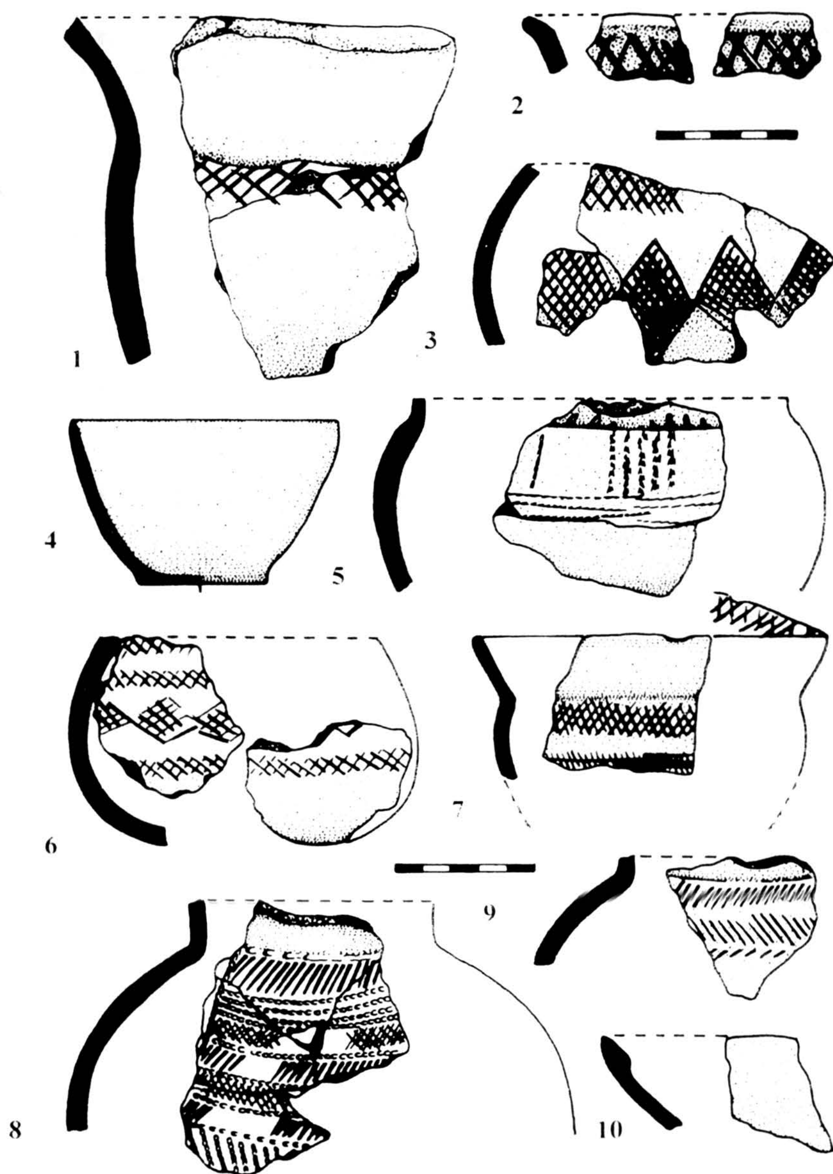
Pl.111 – Ceramică din groapa 1/S.I 1992 de la Livezile – "Baia"

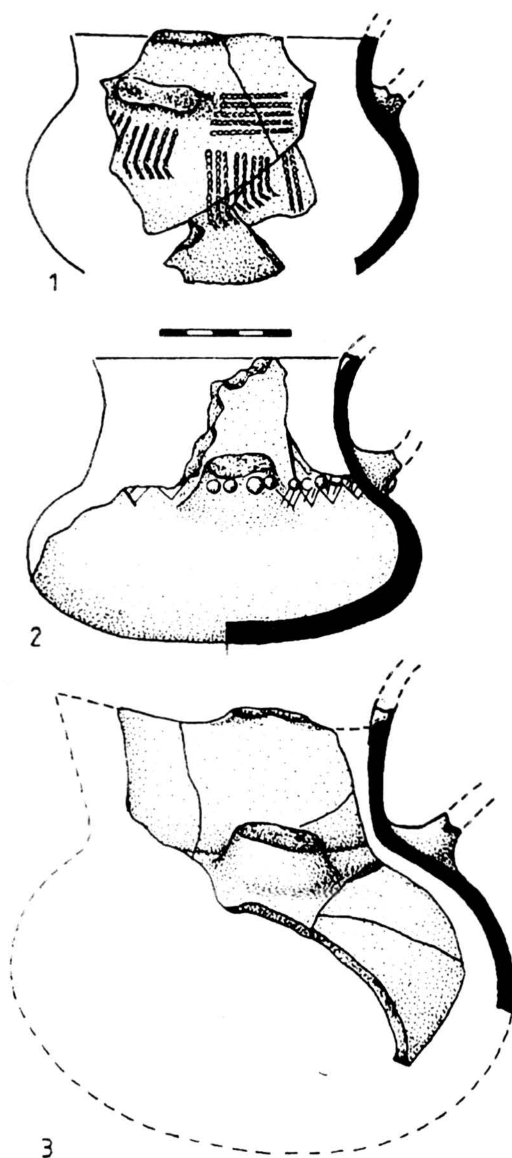
Pl.112 – Ceramică de la Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997)

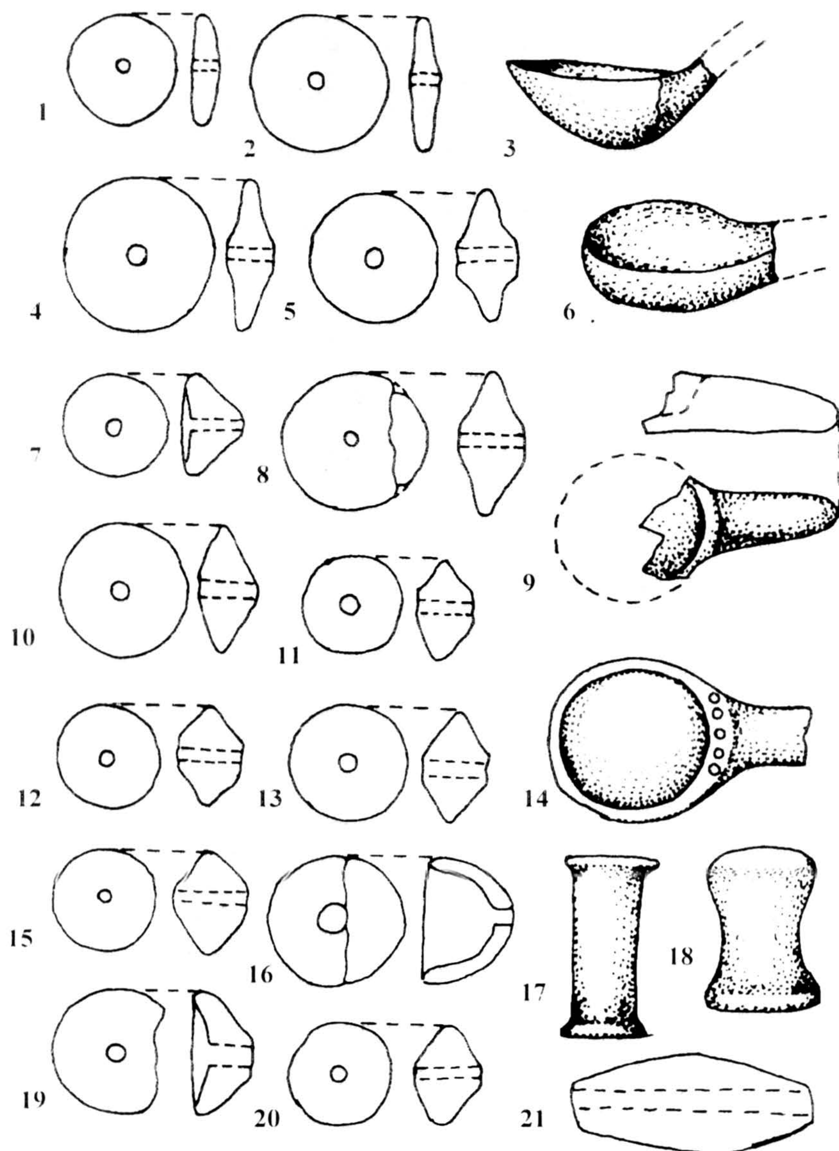
Pl. 113 – Ceramică de la Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997)

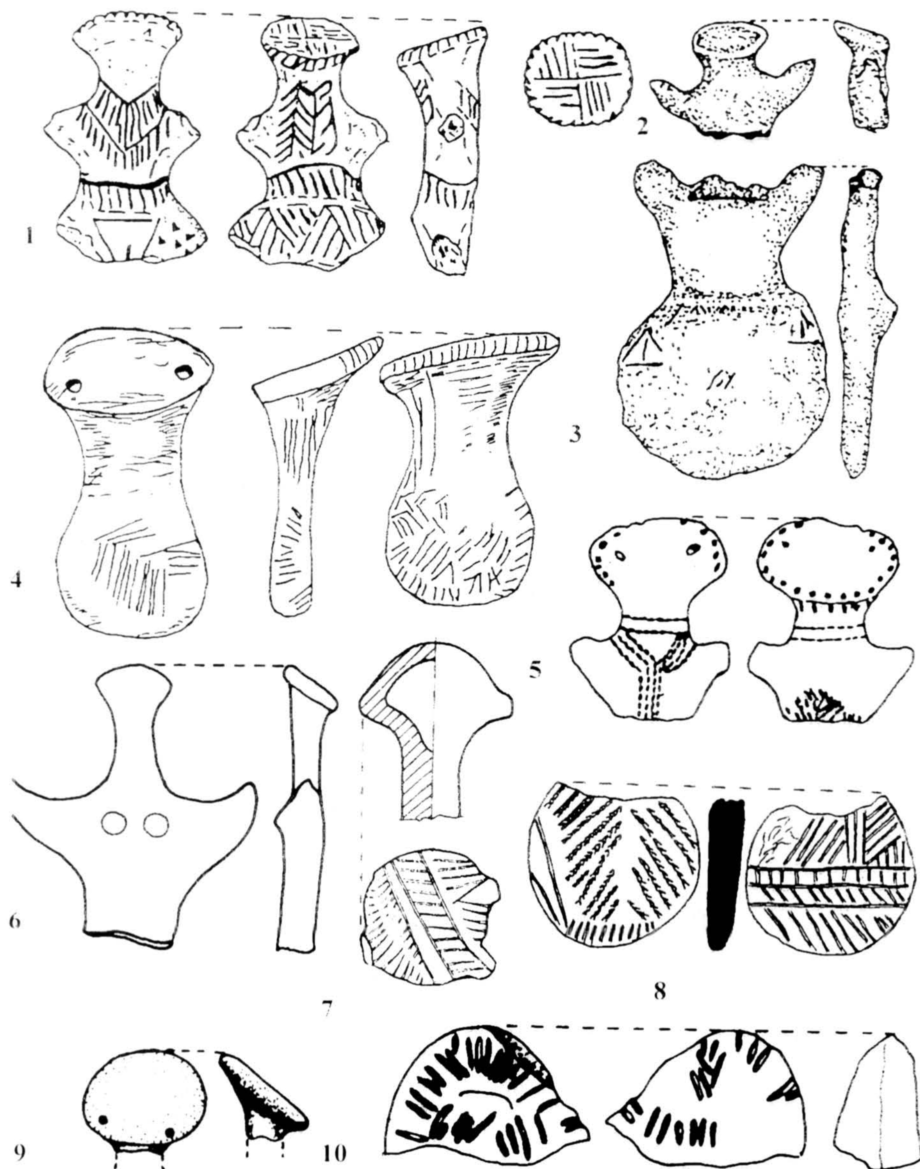
Pl. 114– Ceramică de la Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997)

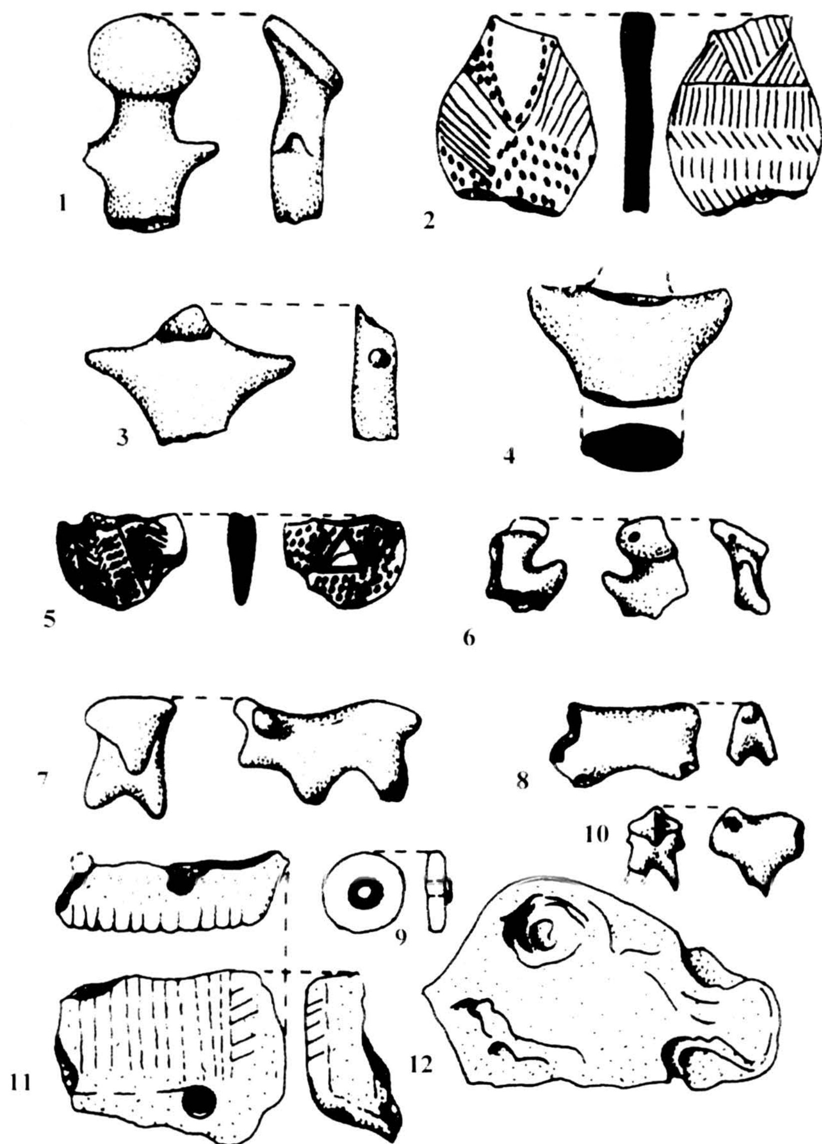
Pl.115 – Ceramică de la Livezile – "Baia" (apud Ciugudean 1997)

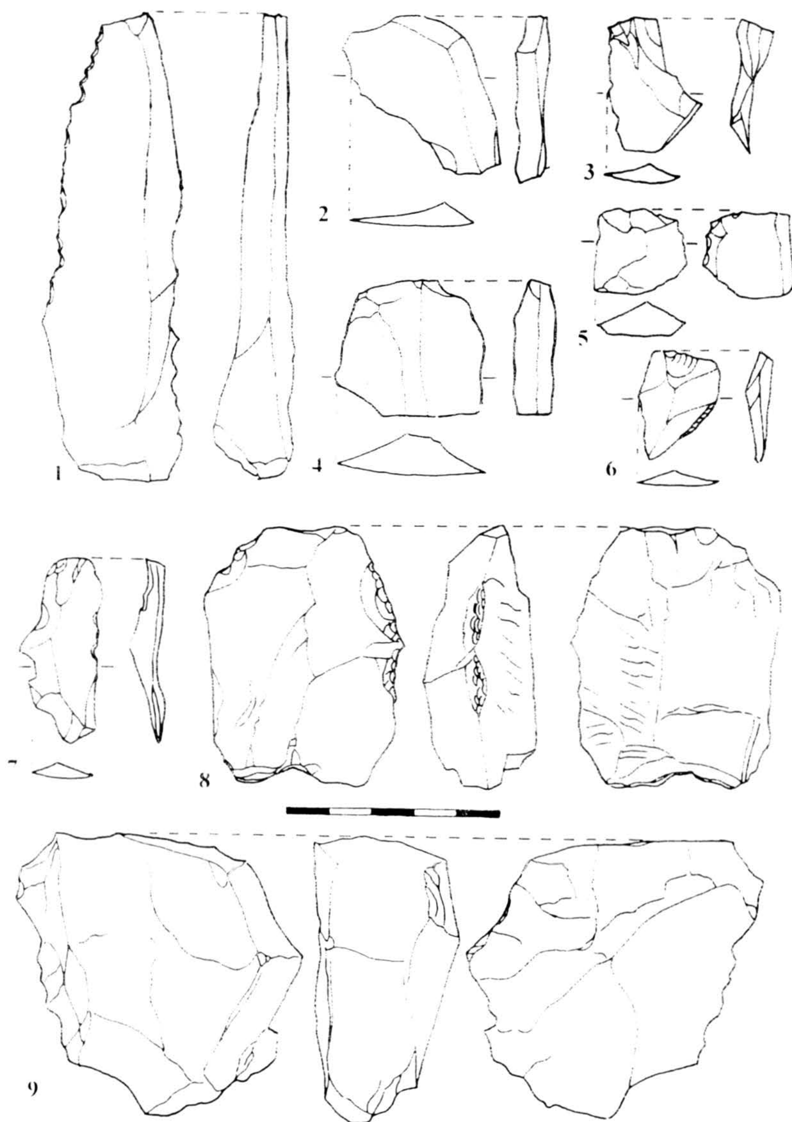
Pl.116 – Obiecte din lut (fusaiole şi mosoare): Şincai (1-8, 10-13, 15-16 19-20), Bretea Mureşană (9, 14), Iaz (18), Câlnic (17), Bocşa Montană (21)

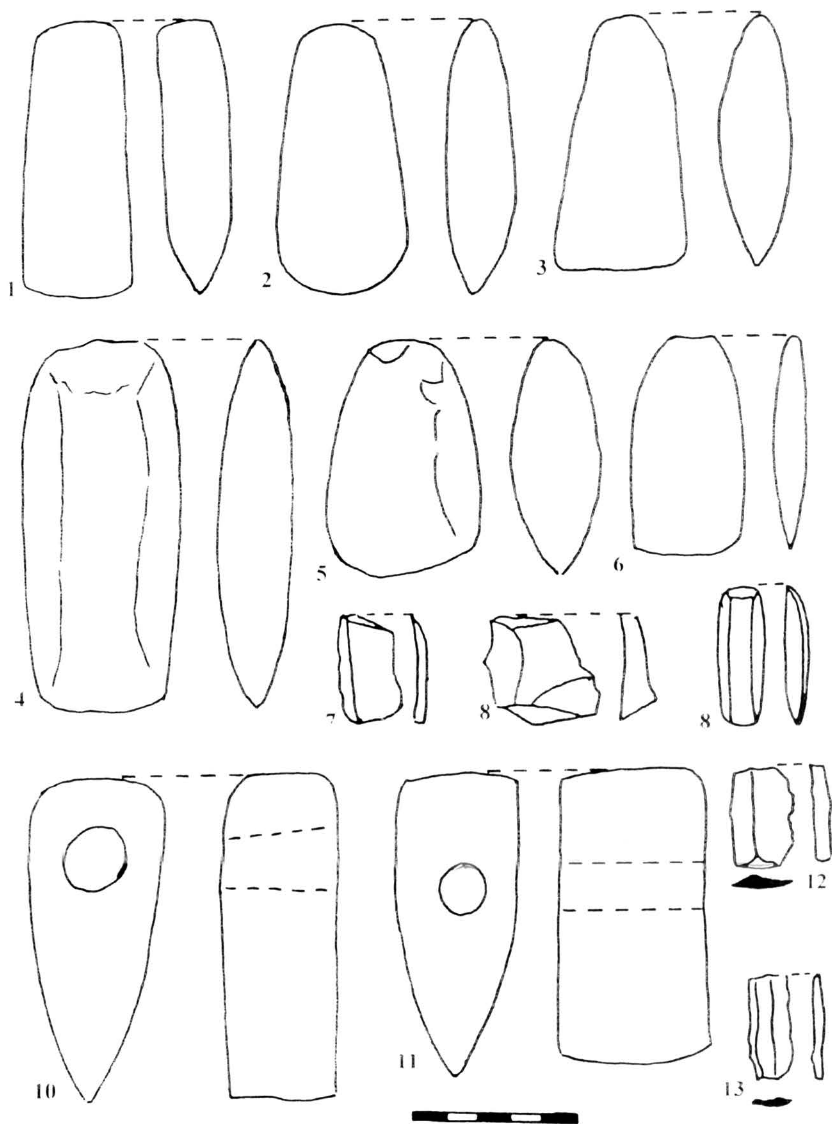
Pl. 117 – Plastica antropomorfă din lut (1-9) şi piatră (10): Pianu de Jos (1), Unirea (2-3), Câlnic (4, 8), Lopadea Veche (5), Leliceni (6), Cicău (7), Straja (9), Bretea Mureşană (10)

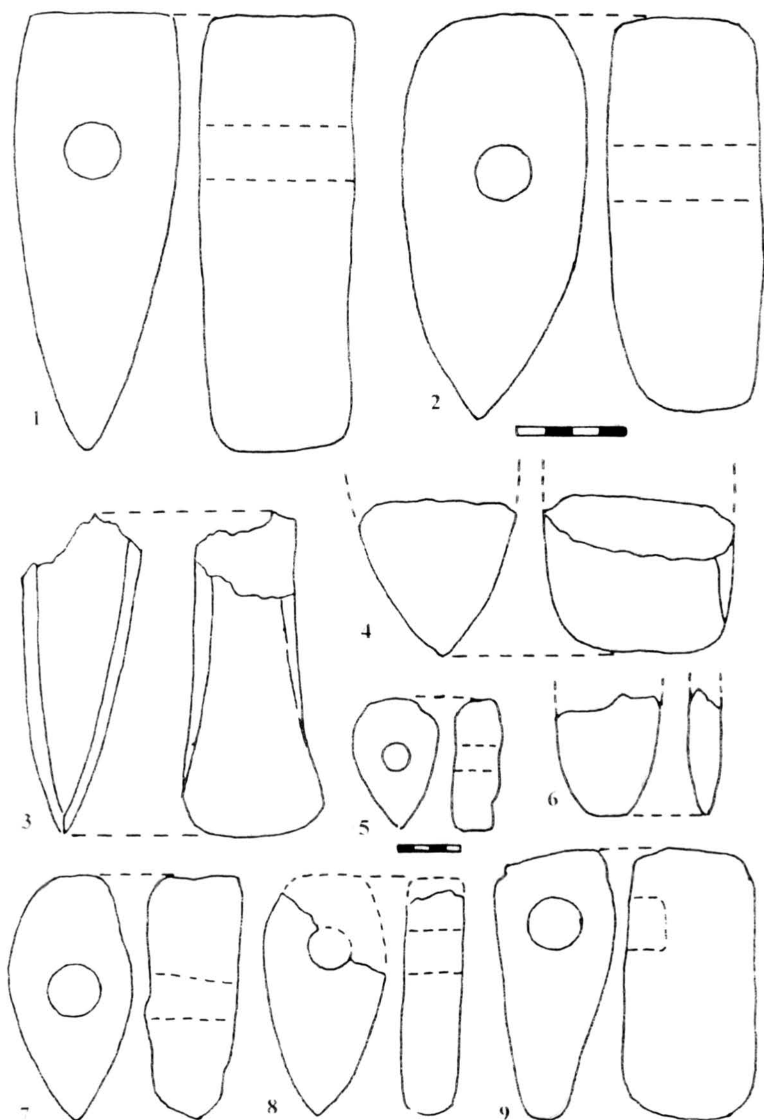
Pl. 118– Plastica din lut (1-11) şi piatră (12): Boarta (1-2), Leliceni (3-4, 7), Agrişteu (5-6), Băile Herculane (8, 10), Boarta (9), Bădăcin (11), Bocşa Montană (12)

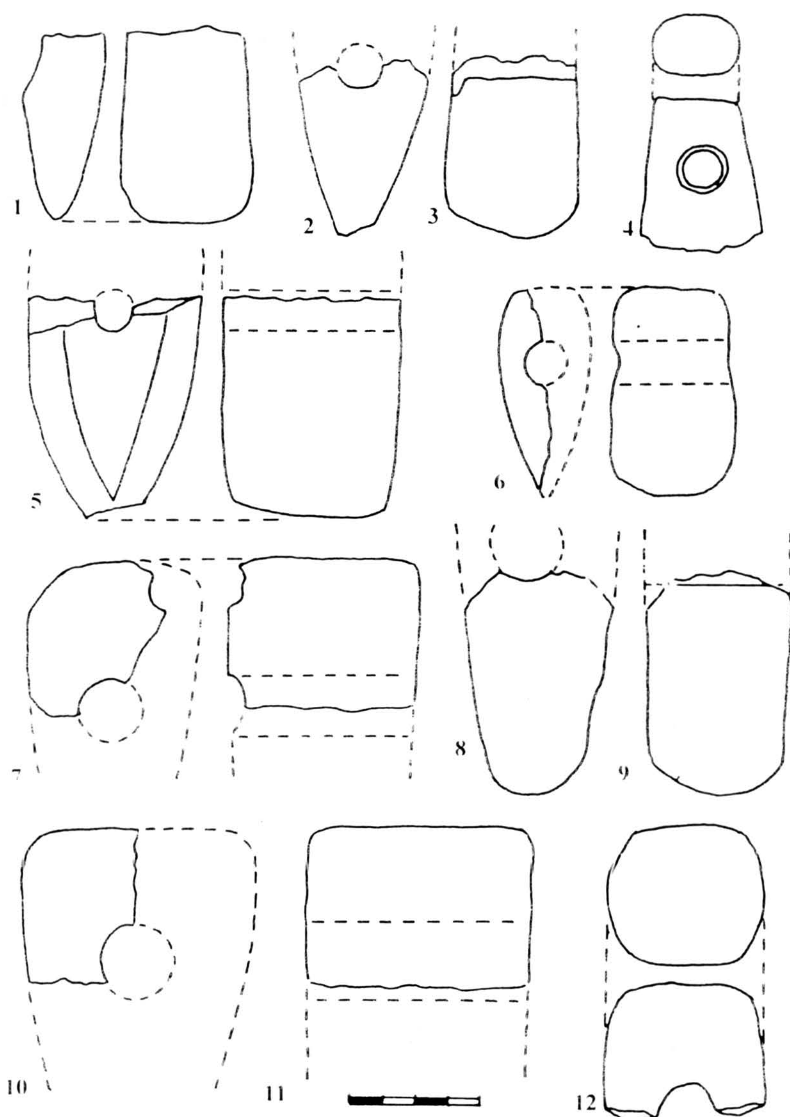
Pl. 119 – Unelte şi nuclee din silex: Meteş (1), Poiana Ampoiului (2-9)

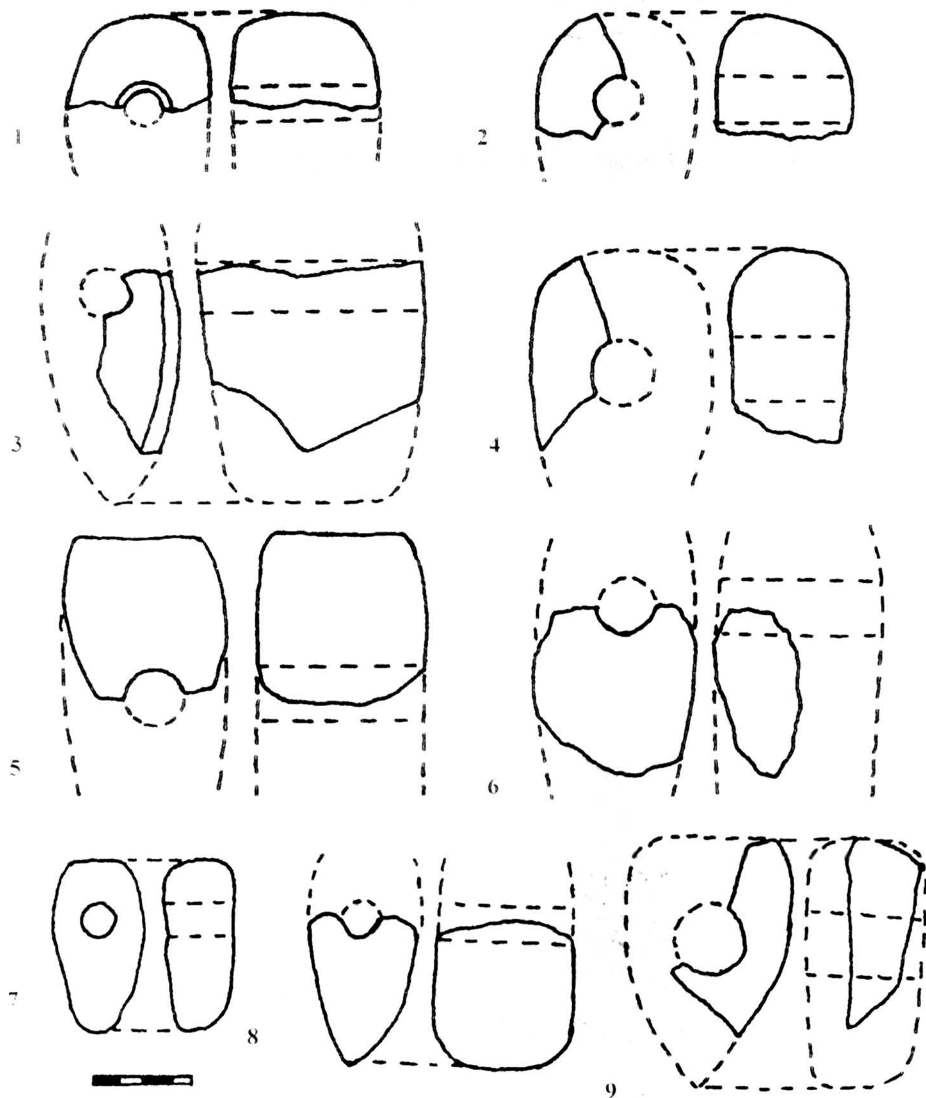
Pl. 120 – Topoare din piatră şi lame de silex: Şincai (1-5, 7-9), Meteş (6), Presaca Ampoiului – "Piatra Bratii (10-11), Poiana Ampoiului(12-13) (apud Lazăr 1979, Lipovan 1982)

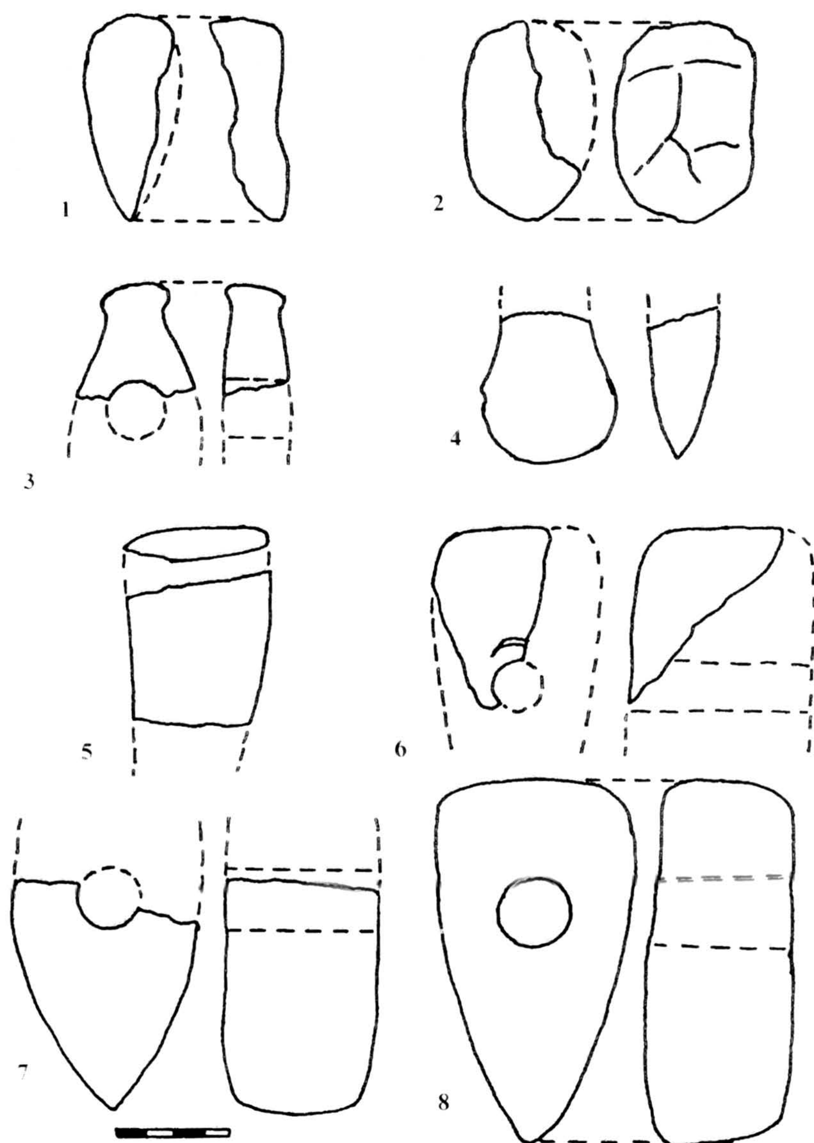
Pl. 121– Topoare din piatră: Blandiana (1-2), Căpud (3-4, 6-9), Ardan (5) (apud Lazăr 1979)

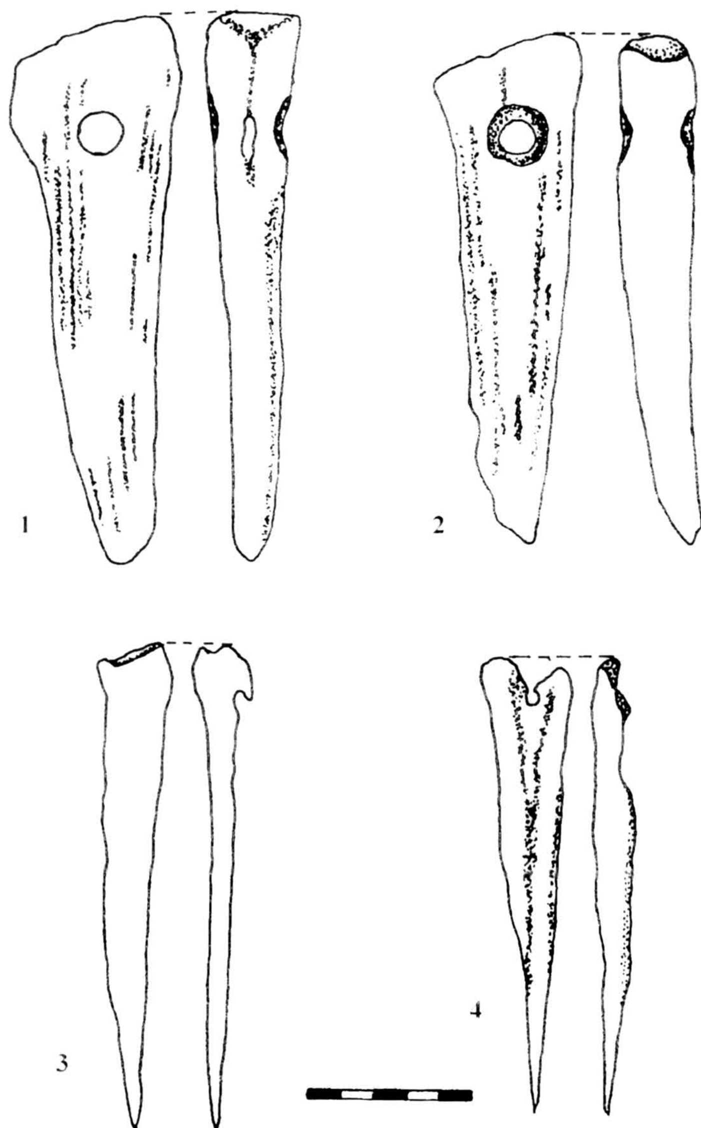
Pl. 122 – Topoare din piatră: Căpud (1-2), Câlnic (3-5) (apud Lazăr 1979)

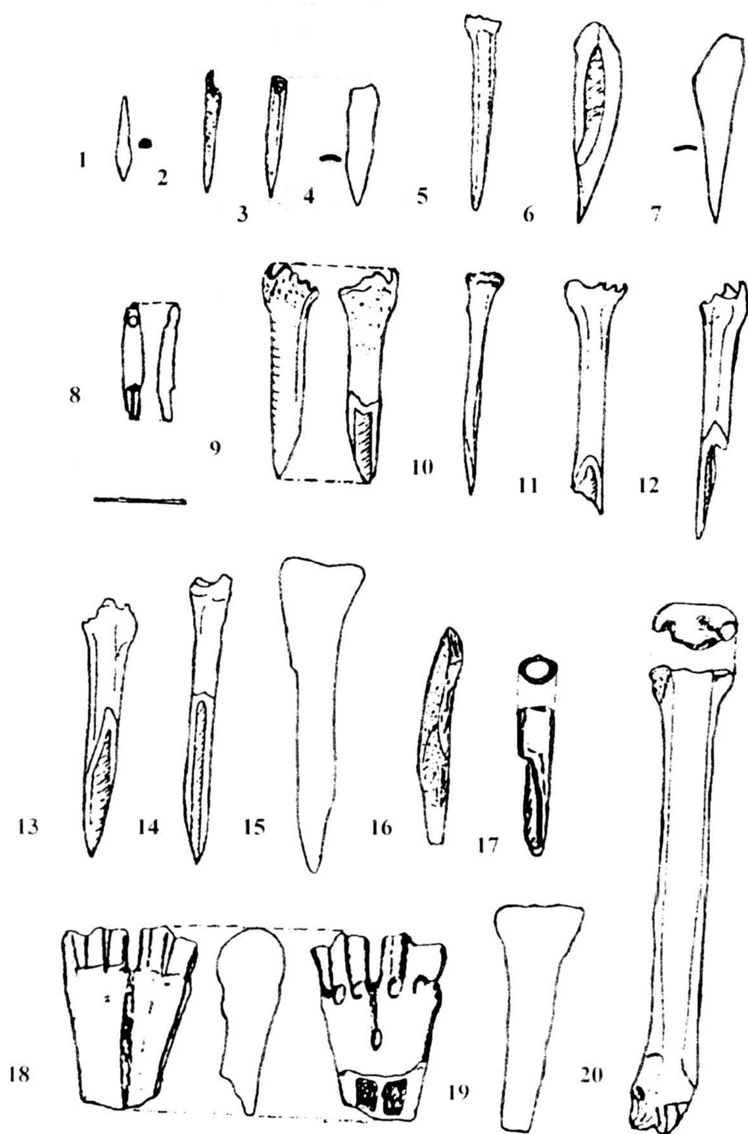
Pl. 123 – Topoare din piatră: Şincai (1-9) (apud Lazăr 1977)

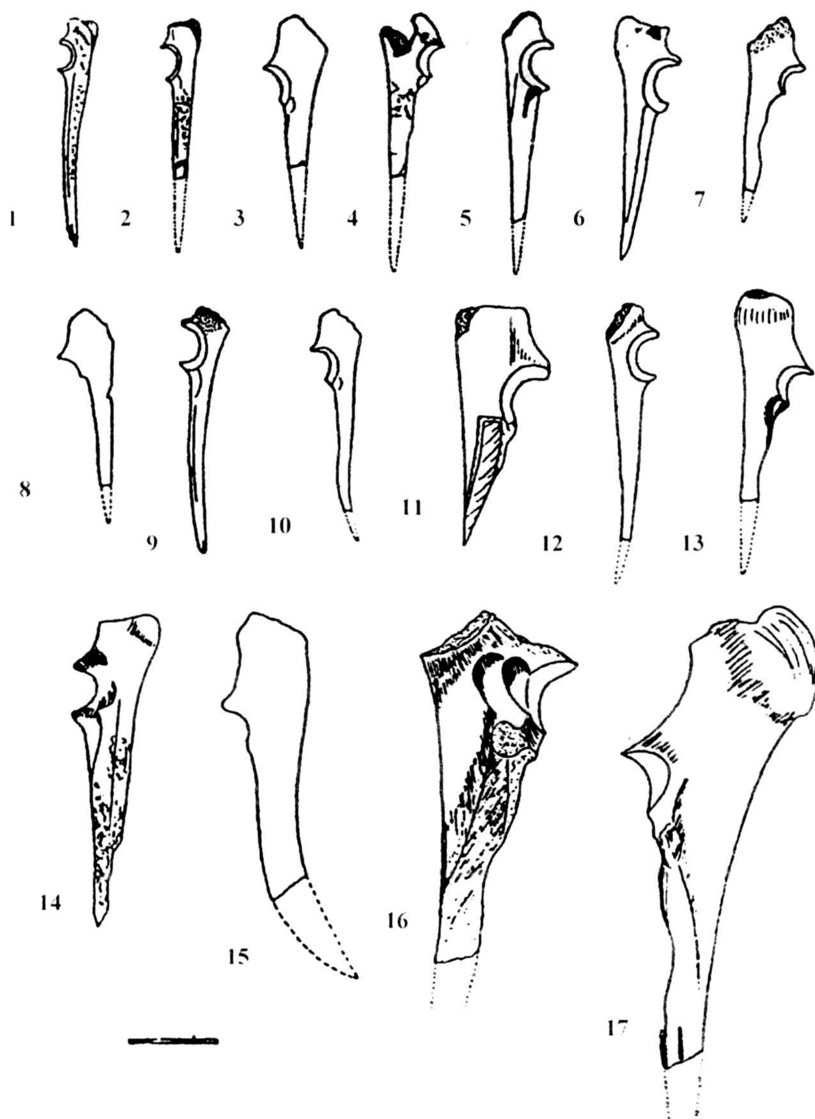
Pl. 124– Topoare din piatră (1,3-4, 6-8), cuțit curb (5) şi percutor (2)de la Şincai (apud Lazăr 1977)

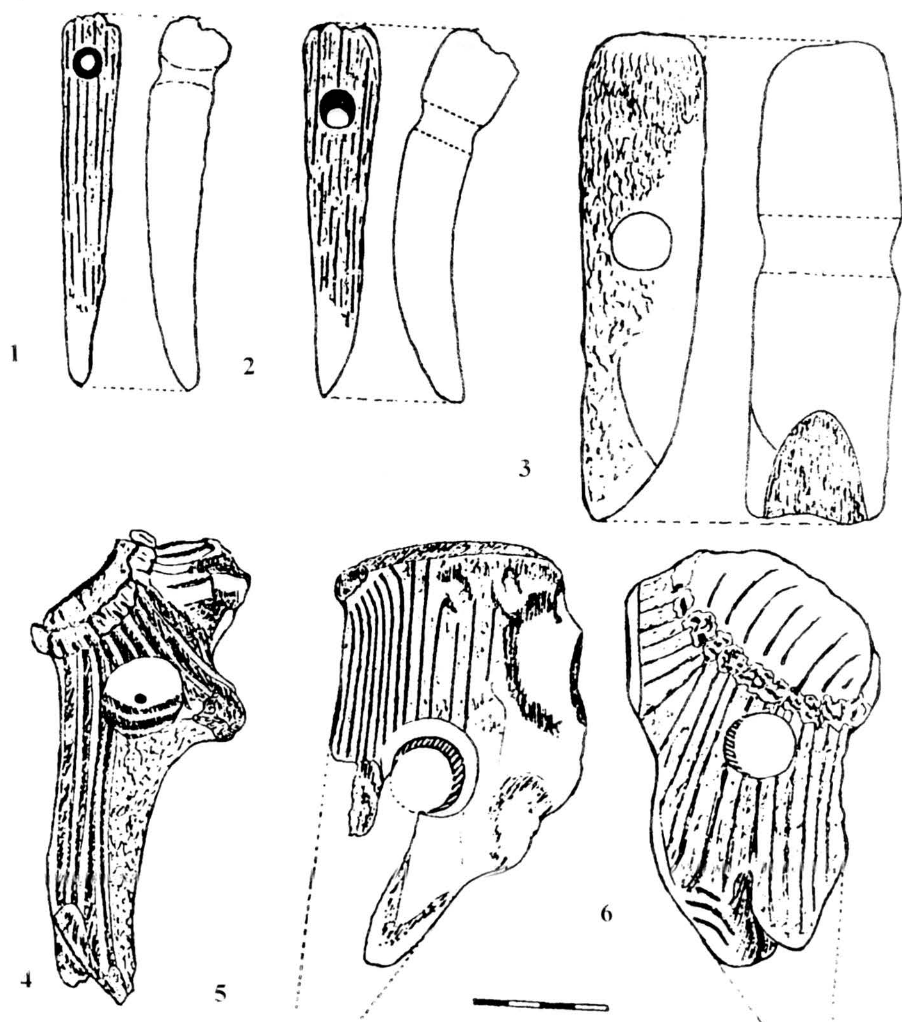
Pl. 125– Obiecte din corn (1-2) şi os (3-4) de la Sebeş – “Râpa Roşie”

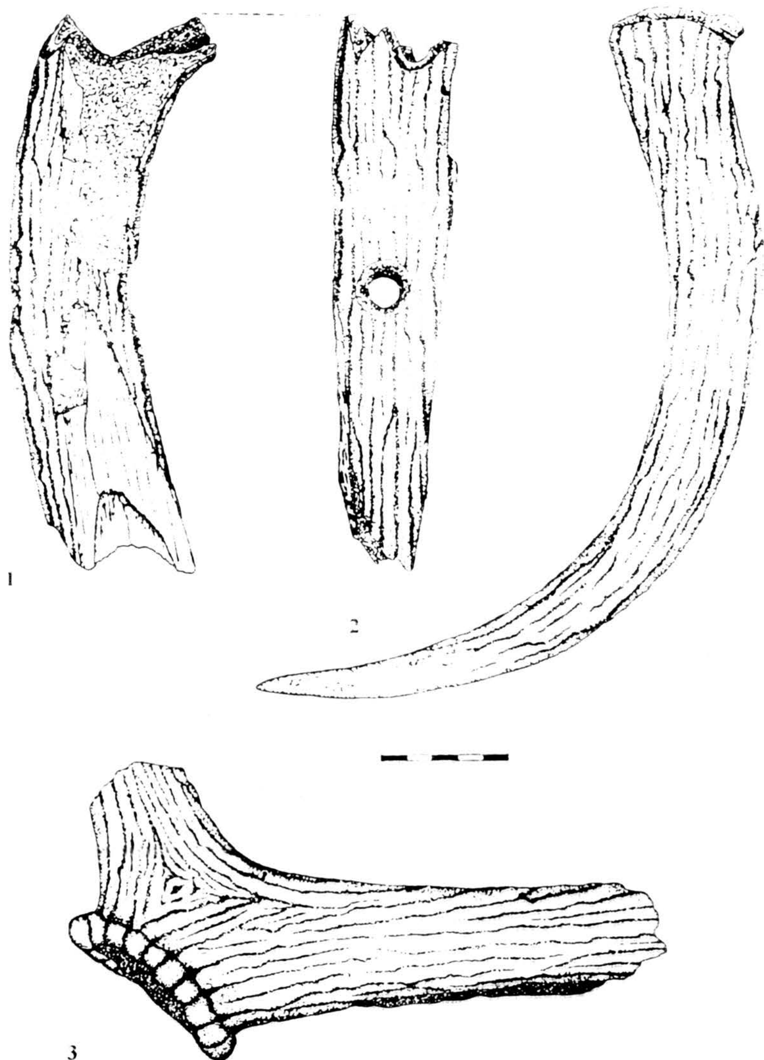
Pl. 126 – Obiecte din os de la Şincai (apud Lazăr 1977)

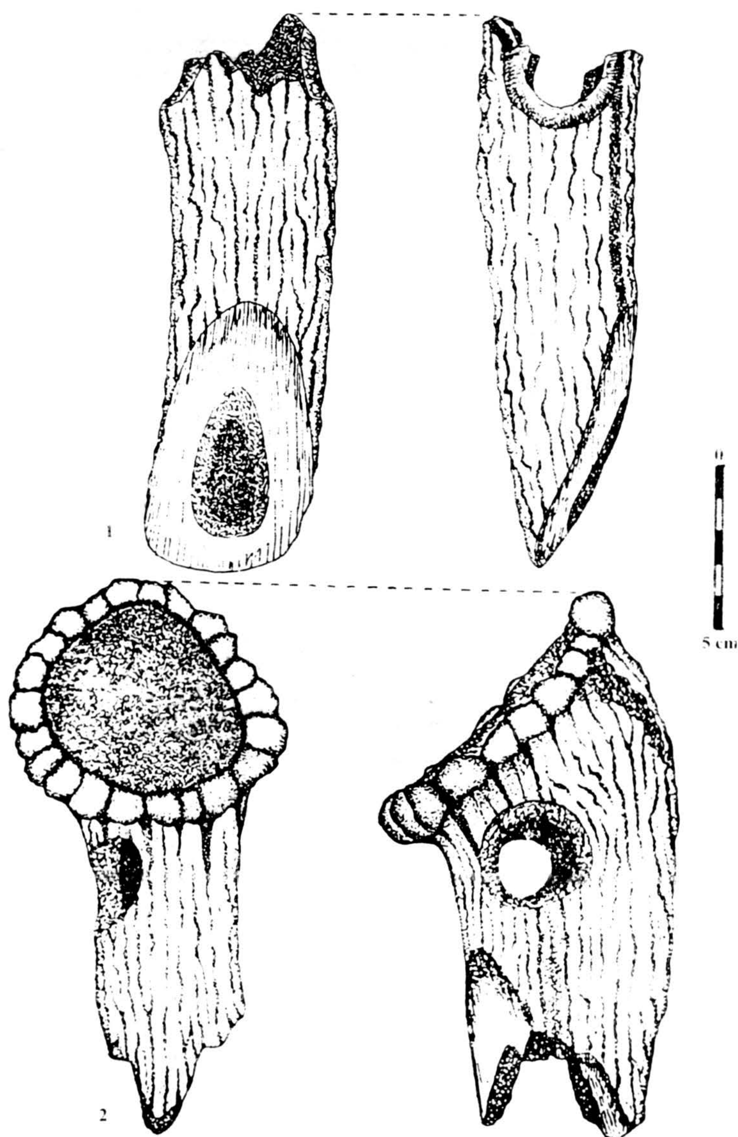
Pl.127 – Obiecte din os de la Şincai (apud Lazăr 1977)

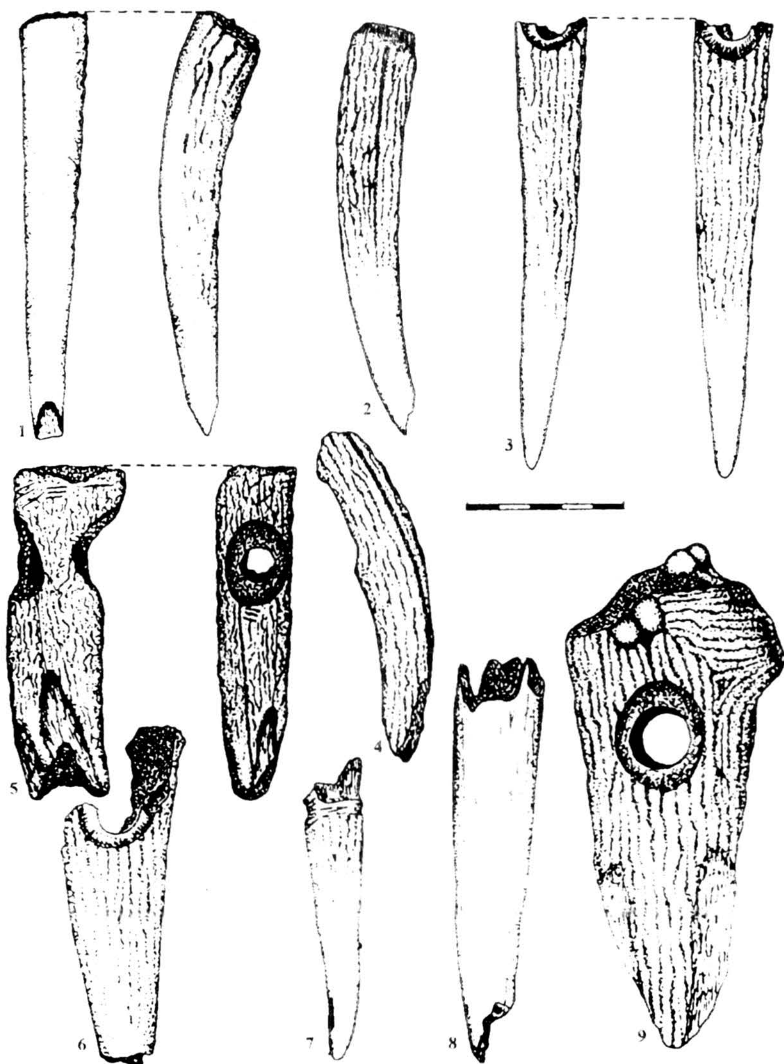
Pl. 128 – Obiecte din corn de la Şincai (apud Lazăr 1977)

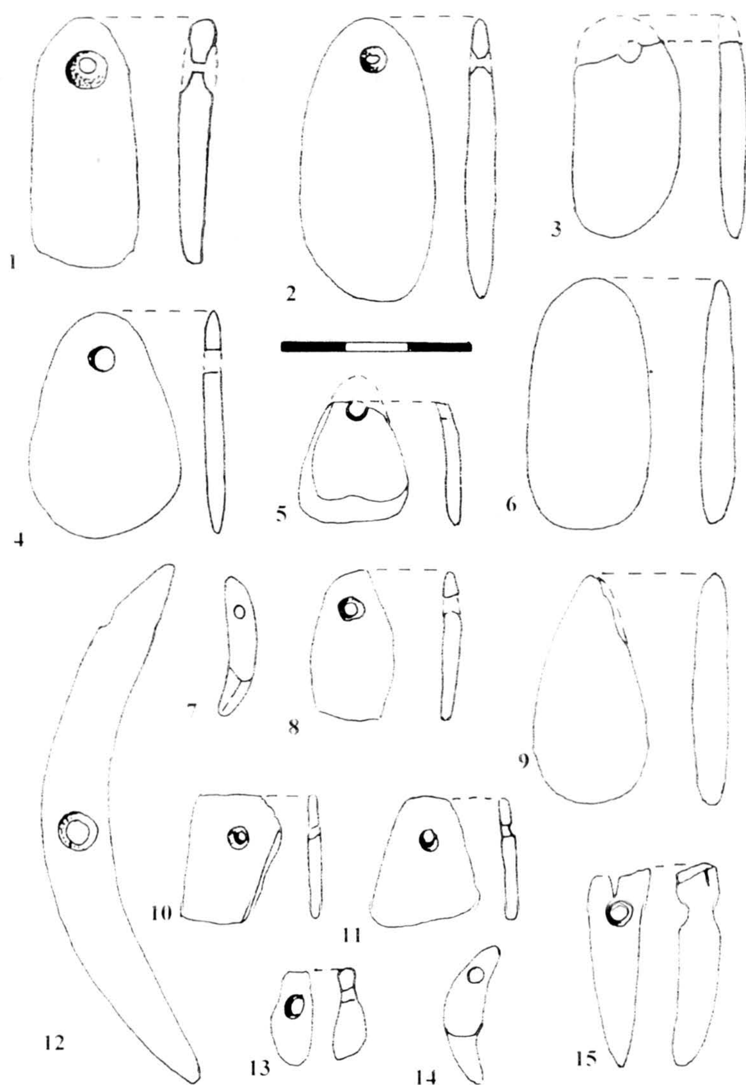
Pl. 129– Obiecte din corn de la Bocşa Montană – "Colţan"
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

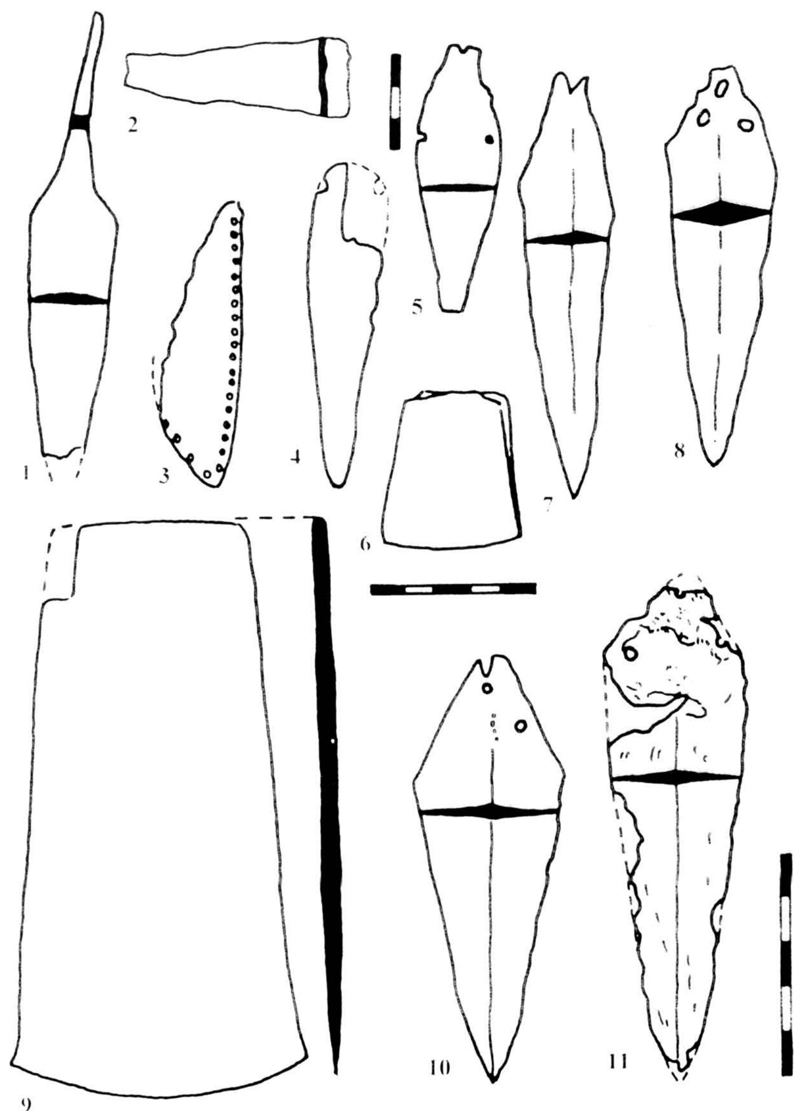
Pl. 130– Obiecte din corn de la Bocşa Montană – "Colţan"
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

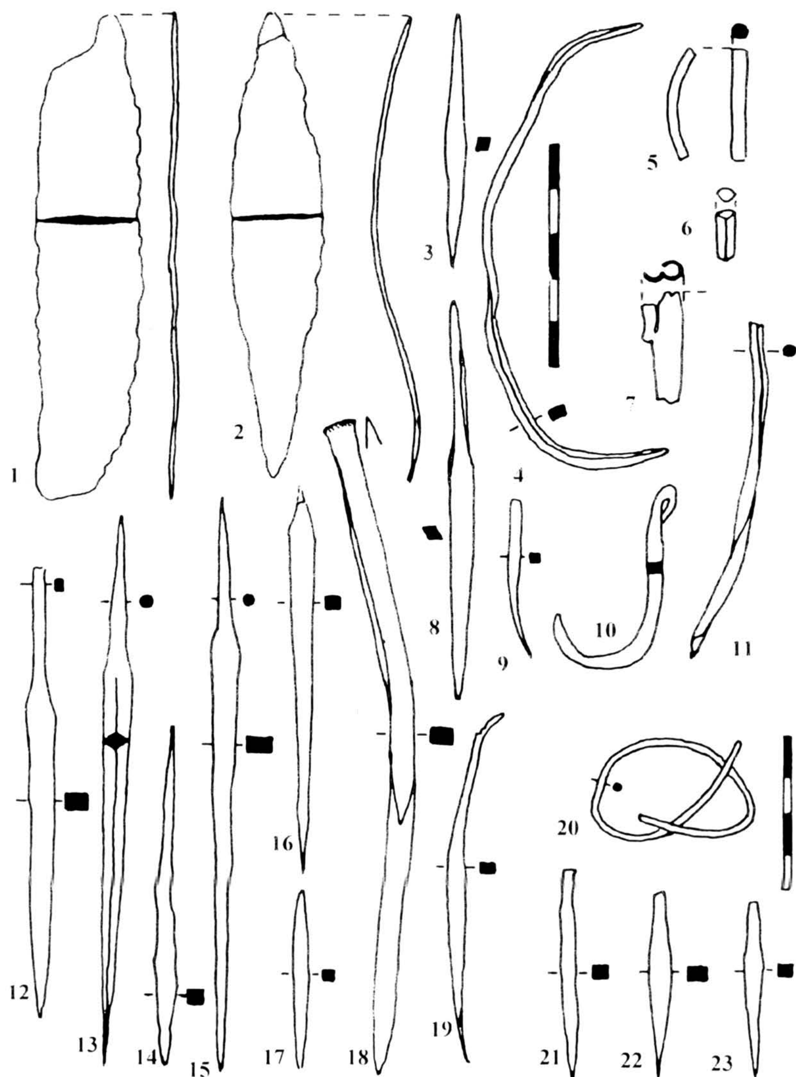
Pl. 131 – Obiecte din corn de la Bocşa Montană – „Colţan"
(apud Gumă şi Săcărîn 1981)

Pl.132 – Pandantive şi amulete din piatră (1-6, 8-11), os (12, 15) şi dinţi de animale (7-8, 13-14): Băile Herculane – „Peştera oilor" (1), Băile Herculane – „Peştera Hoţilor"(7, 10-15) (apud Roman 1976), Poiana Ampoiului (2-6, 8-9)

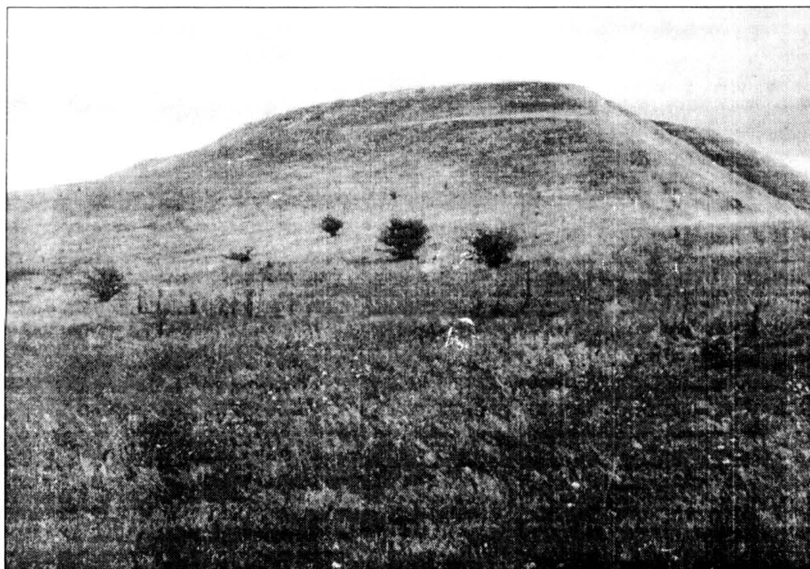
Pl. 133 – Obiecte din cupru: Băile Herculane – „Peştera Hoţilor" (1, 3-4), Moldova Veche (2), Crăciuneşti (5), Cuptoare – „Piatra Ilişovei" (6), Şincai (7-8), Bocşa Montană (4, 9) (apud Lazăr 1977, Roman 1976, Andriţoiu 1978, Maxim 1993)

Pl. 134 – Obiecte din cupru: Ampoița – "Piatra Boului" (1), Meteş (2), Sebeş (4), Poiana Ampoiului (5-7, 11), Băile Herculane – "Peştera Hoților" (10, 12, 14), Băile Herculane – "Peştera Hoților" (13, 15), Moldova Veche (1, 3, 8-9, 18-19), Bocşa Montană (16), Şincai (20-23) (apud Roman 1976, Lazăr 1977)

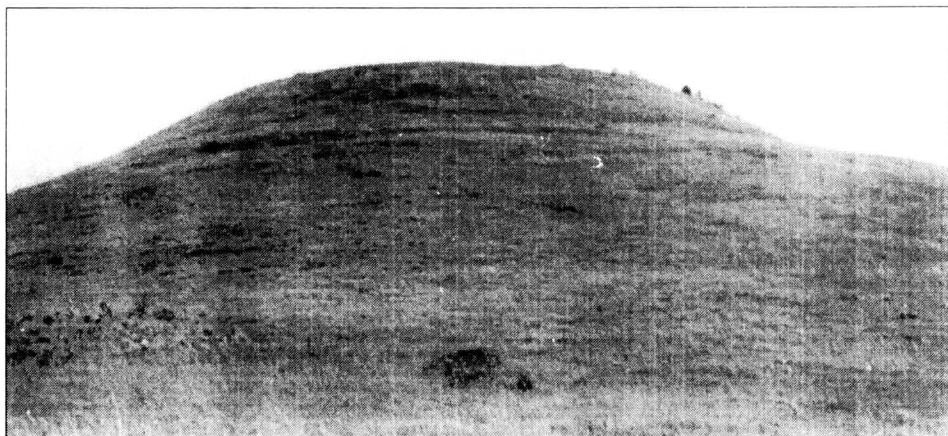

1

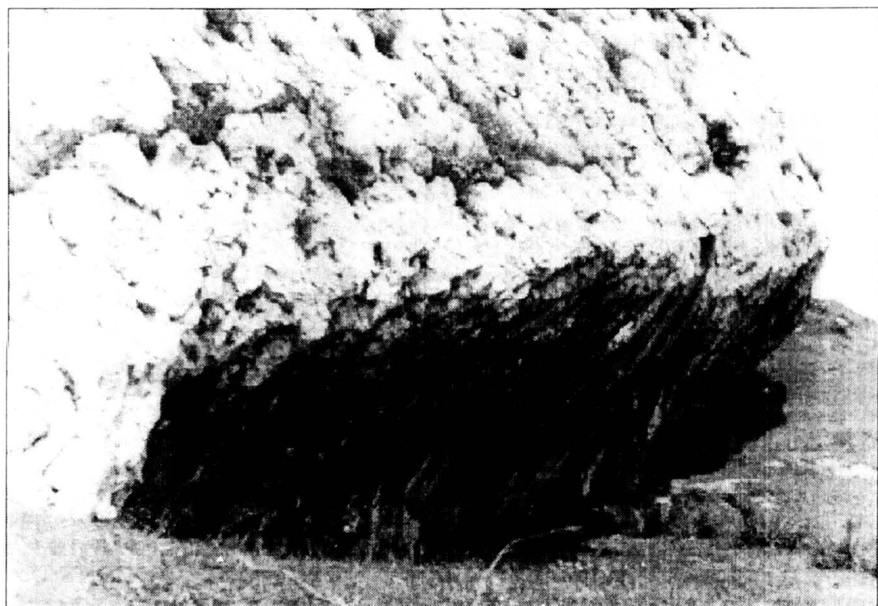

2

Pl. 135 – Aşezarea de la Aiud – " Cetăţuie "(1) şi Căpud – " Măgură"(2)

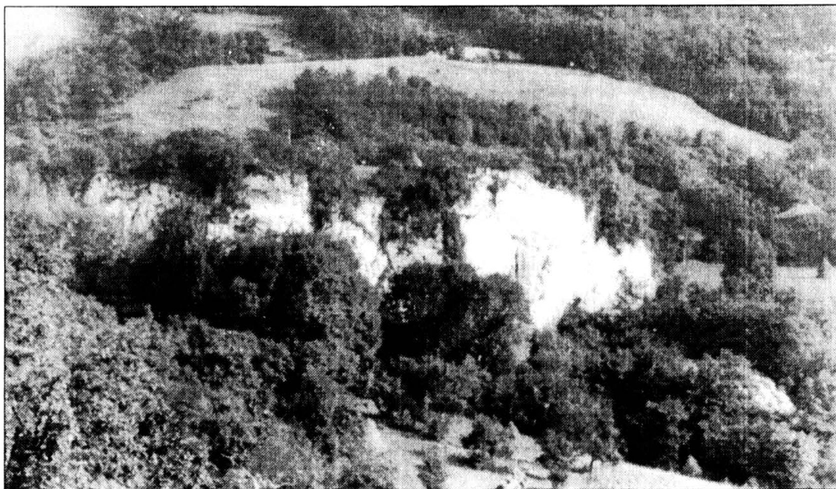

1

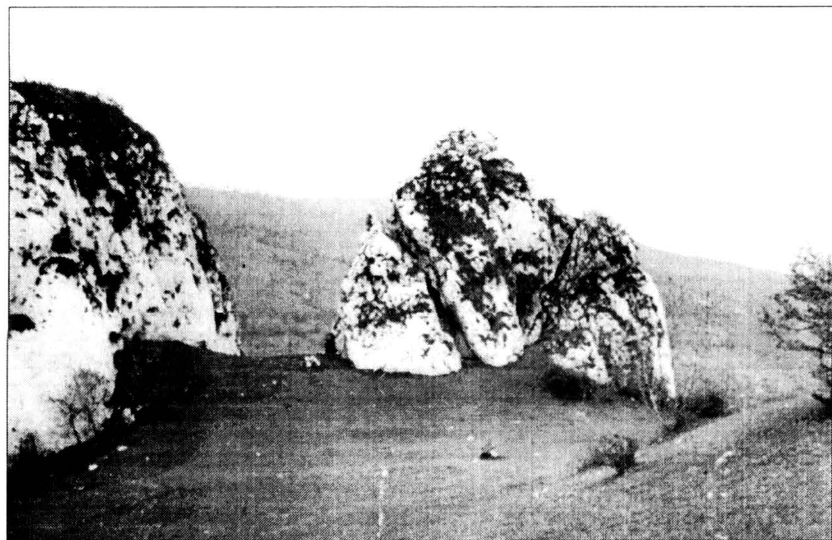

2

Pl. 136 – Aşezarea de la Ţelna – “Podei” (1) şi Ighiel – „Piatra Poienii “ (2)

1

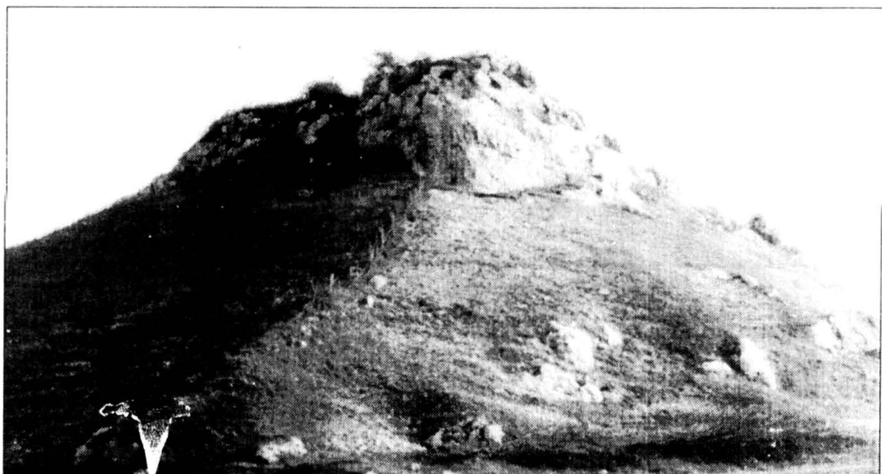

2

Pl. 137 – Aşezarea de la Meteş – "Piatra Peşterii" (1) şi Ampoiţa "La Pietri" (2)

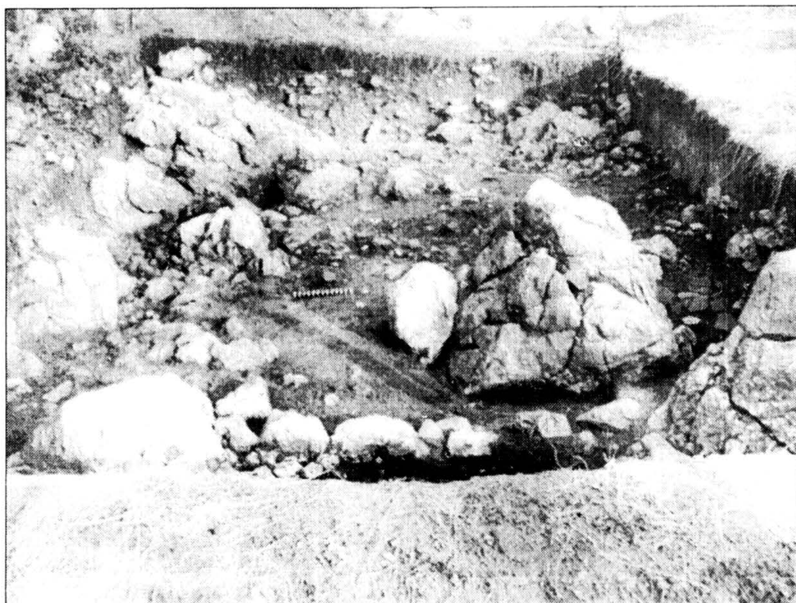

1

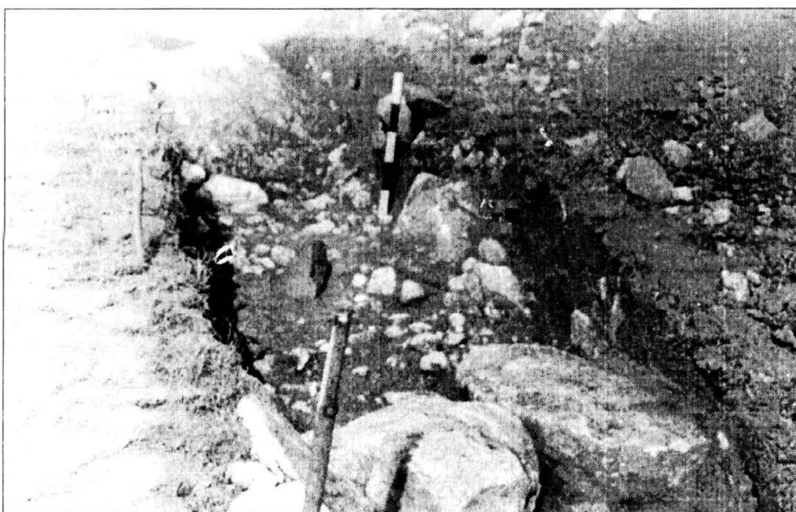

2

Pl. 138 – Aşezarea de la Poiana Ampoiului – "Piatra Corbului":
vedere dinspre est (1) şi vest (2)

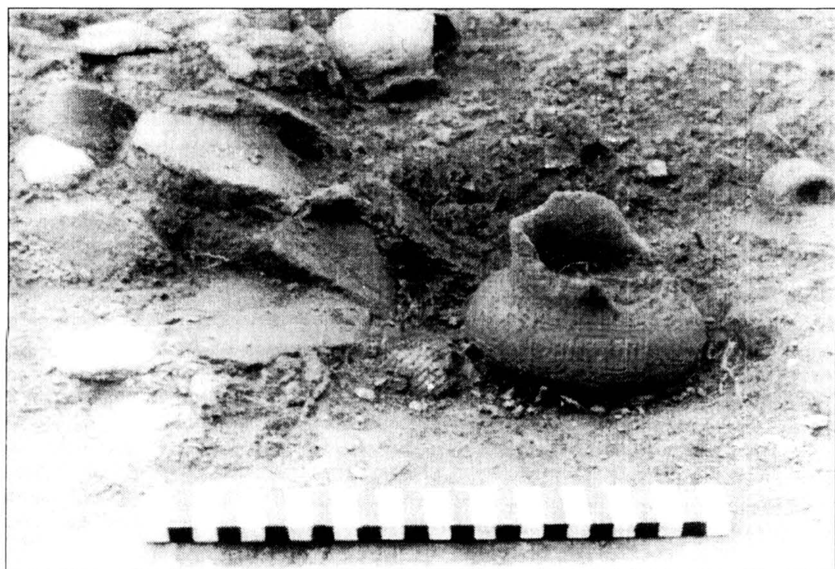
1

2

Pl.139 – Poiana Ampoiului: amenajări artificiale ale unor terase cu bolovani de calcar în secțiunea IV (1) și VI (2)

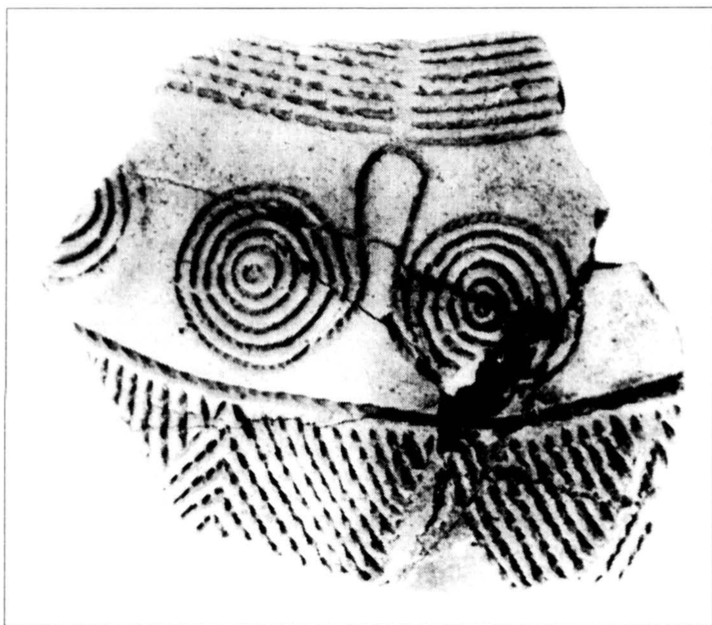

Pl. 140 – Detalii ale locuinței 1/1995 de la Meteş
cu vasele aflate pe podea şi acoperite de fragmentele pereților prăbuşiți

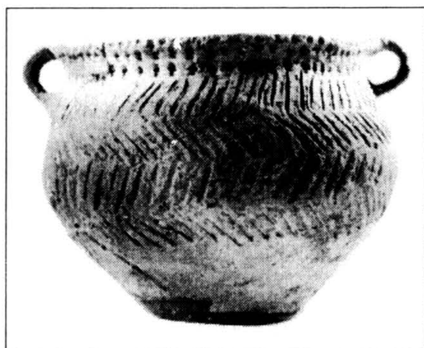
1

2

Pl. 141– Reprezentări de spirale-ochelari pe ceramică Coţofeni de la Răchita (1) şi Sebeş – „ Râpa Roşie " (2)

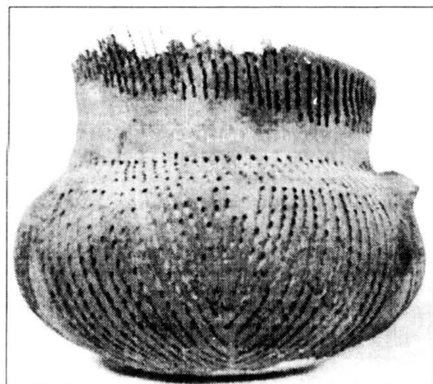
1

2

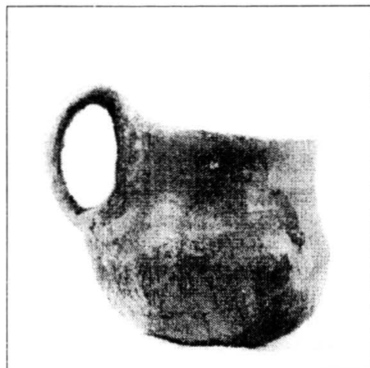

3

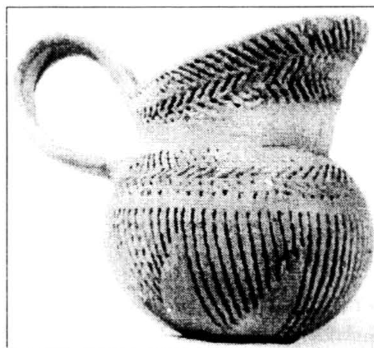

Pl.142 –Vase Coțofeni de la Pănade (1), Tăuți (2) și Straja (3)

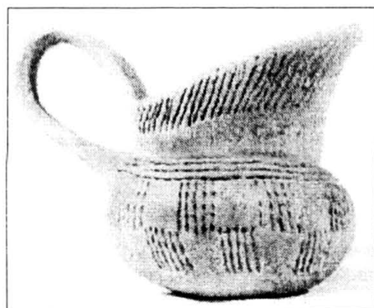
1

2

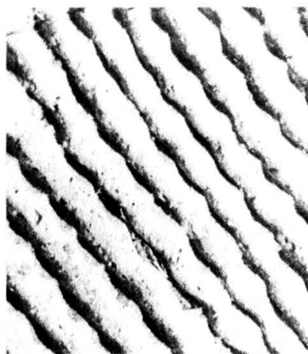
3

Pl. 143 – Cești Coțofeni de la Unirea (1) și Tăuți (2, 3)

1

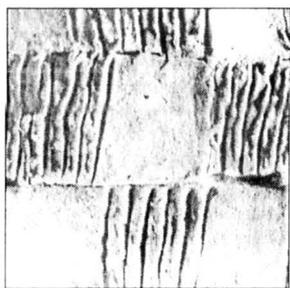
2

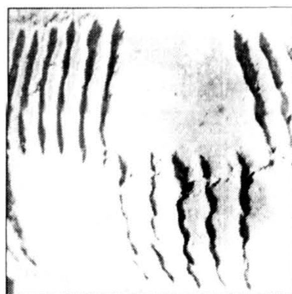
3

4

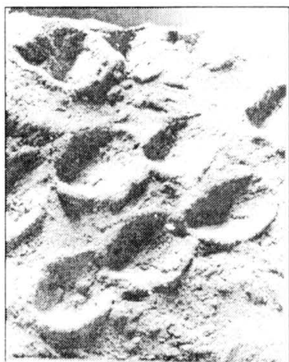

5

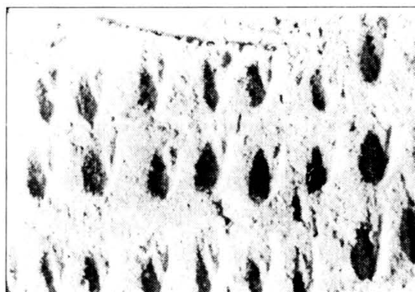
6

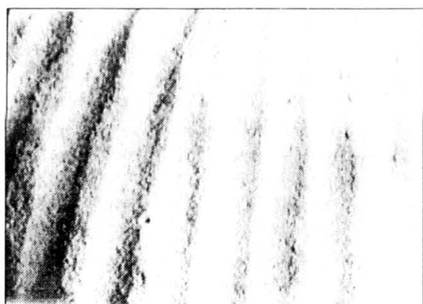
Pl. 144 – Tehnici decorative pe ceramica Coțofeni: incizie (3-5), împunsături successive (1-2, 6)

1

2

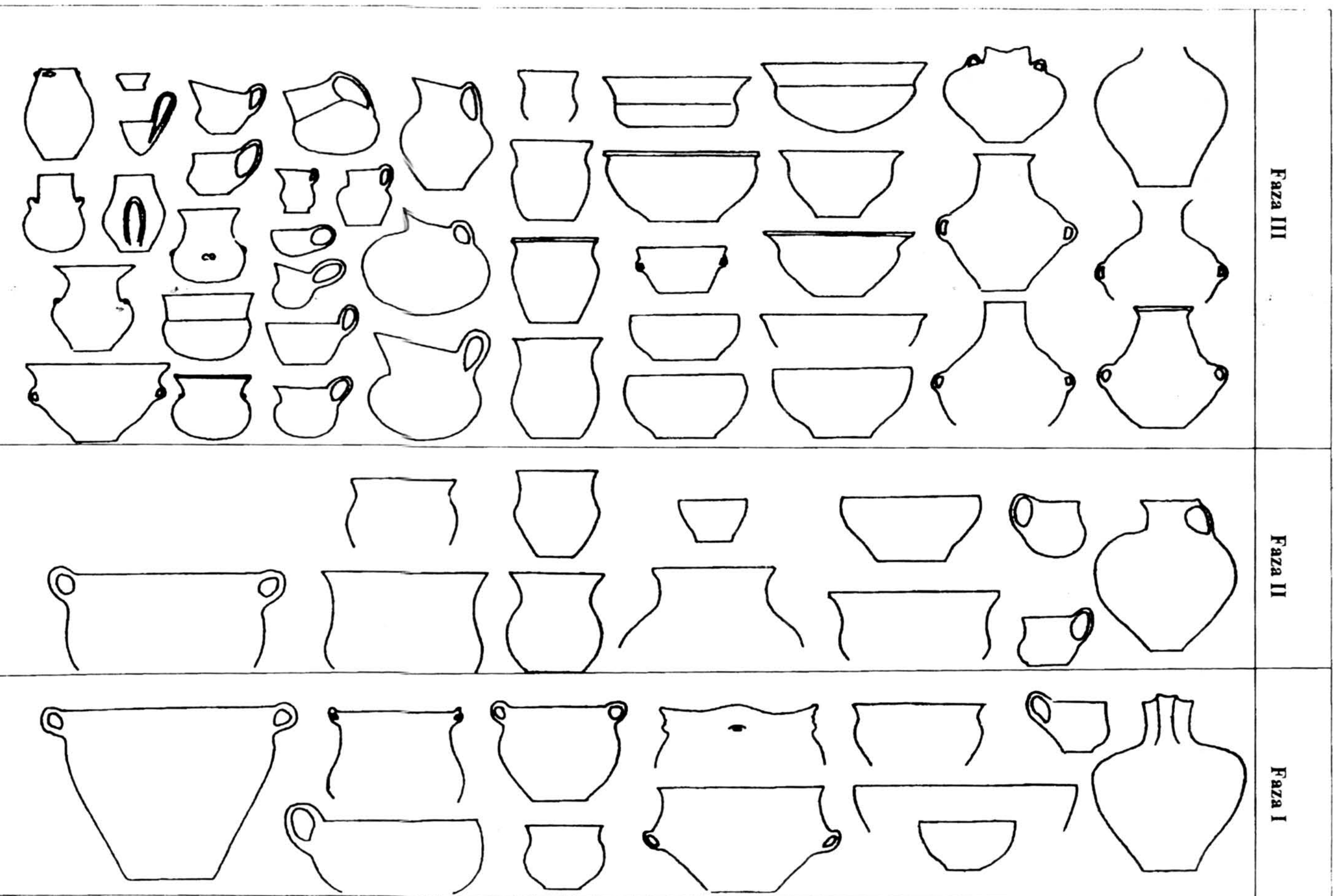

3

4

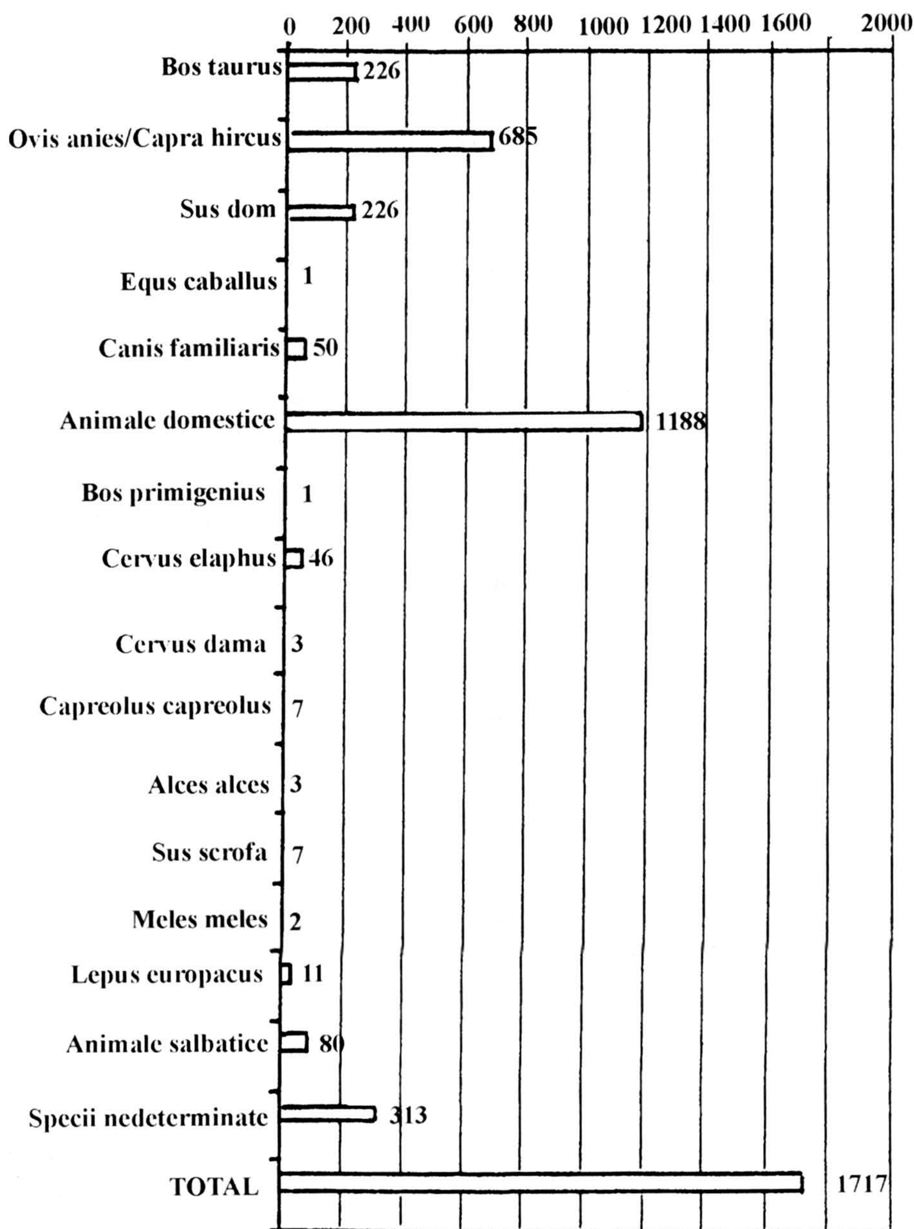

5

6

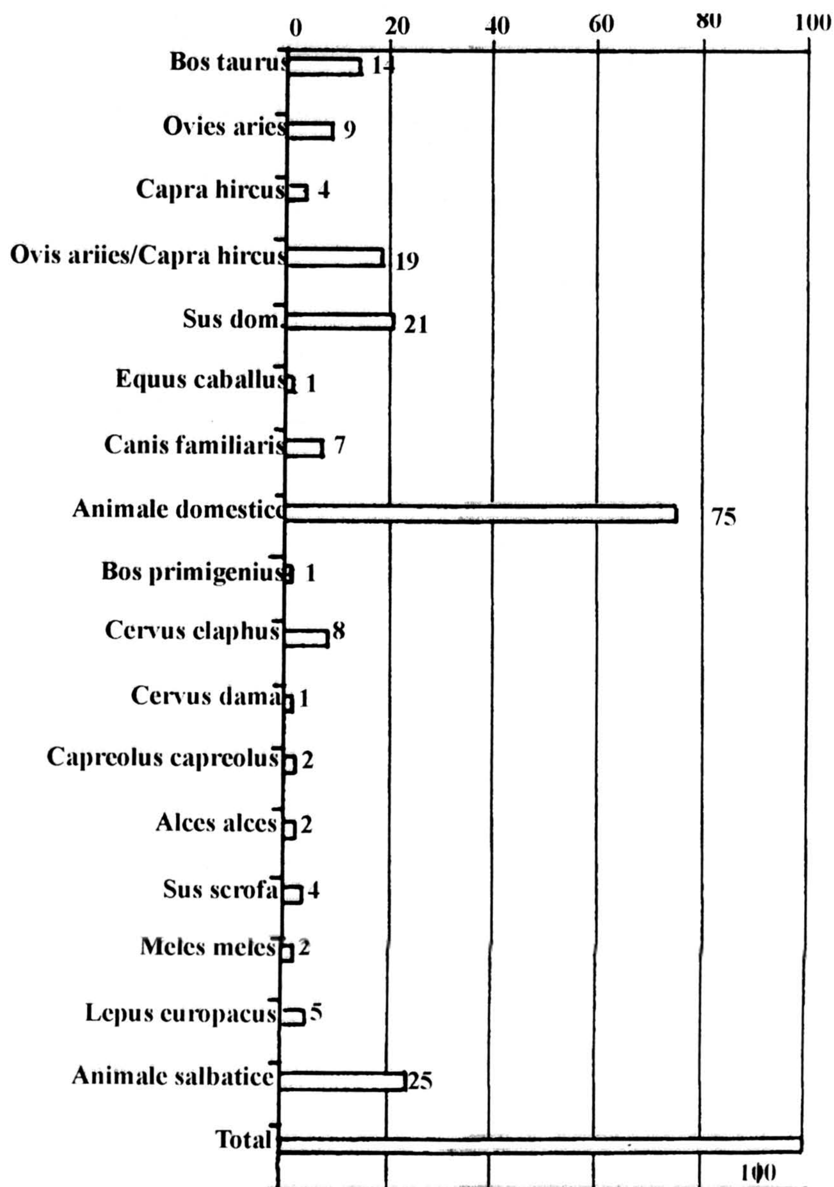
Pl.145 – Tehnici decorative pe ceramica Coțofeni: impresiune (1-4), canelură (5), incizie lată (6)

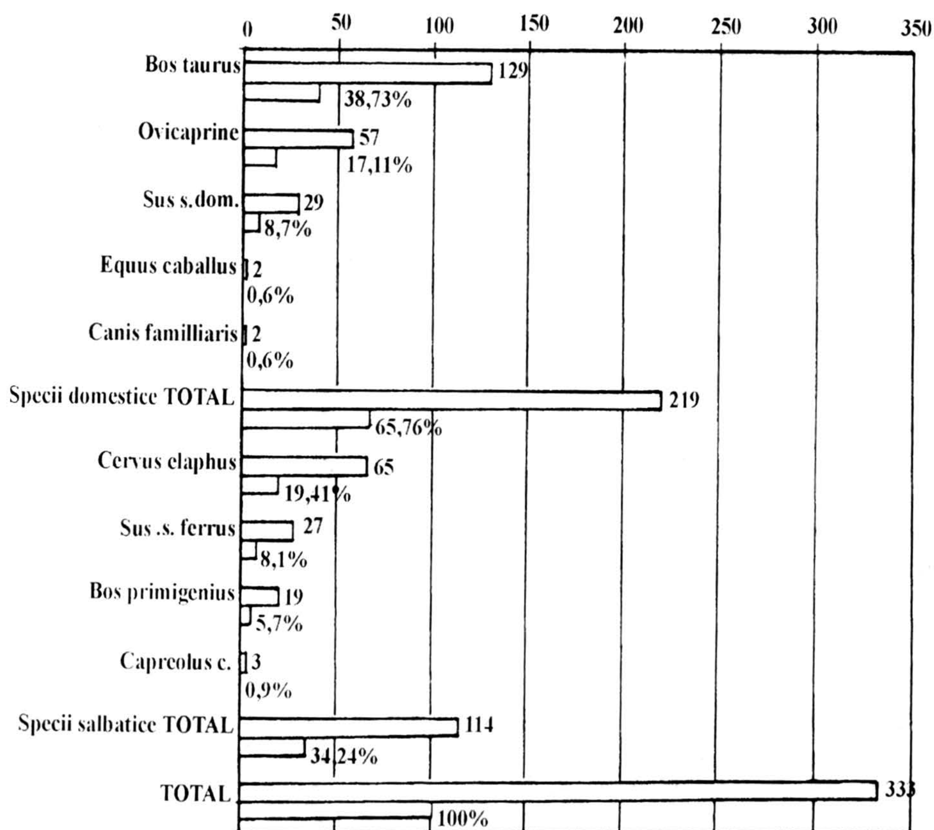
Pl. 146 - Repartiția tipurilor ceramice pe fazele de evoluție ale culturii Coțofeni

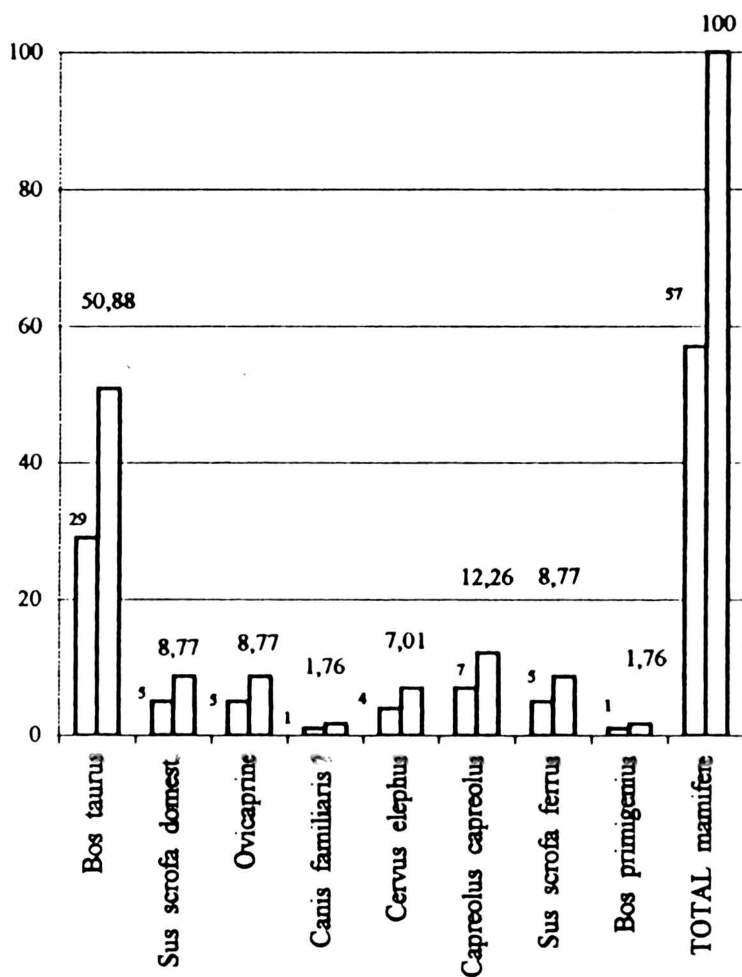
Pl. 147- Fauna din aşezarea de la Poiana Ampoiului (nr. fragmente)

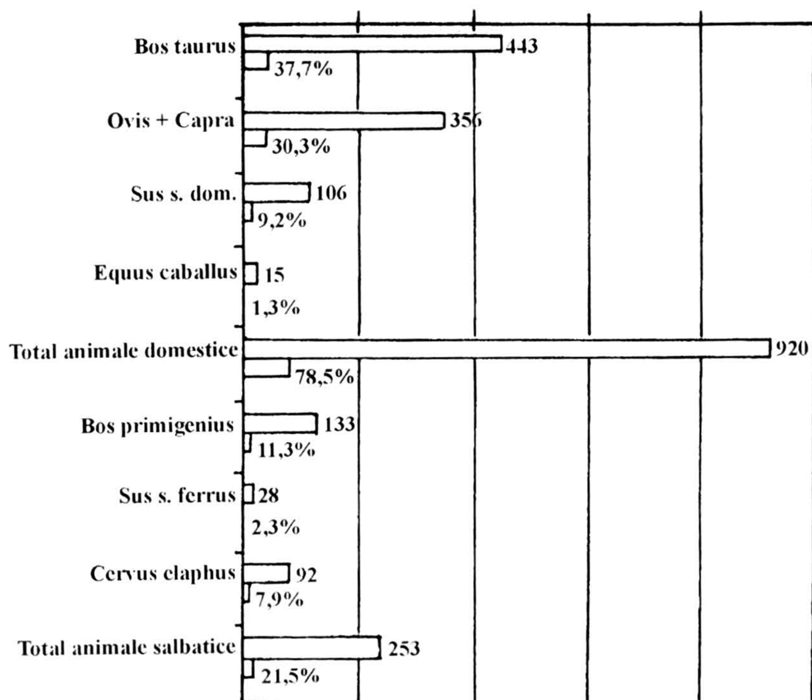
Pl.148 – Fauna din așezarea de la Poiana Ampoiului (nr. indivizi)

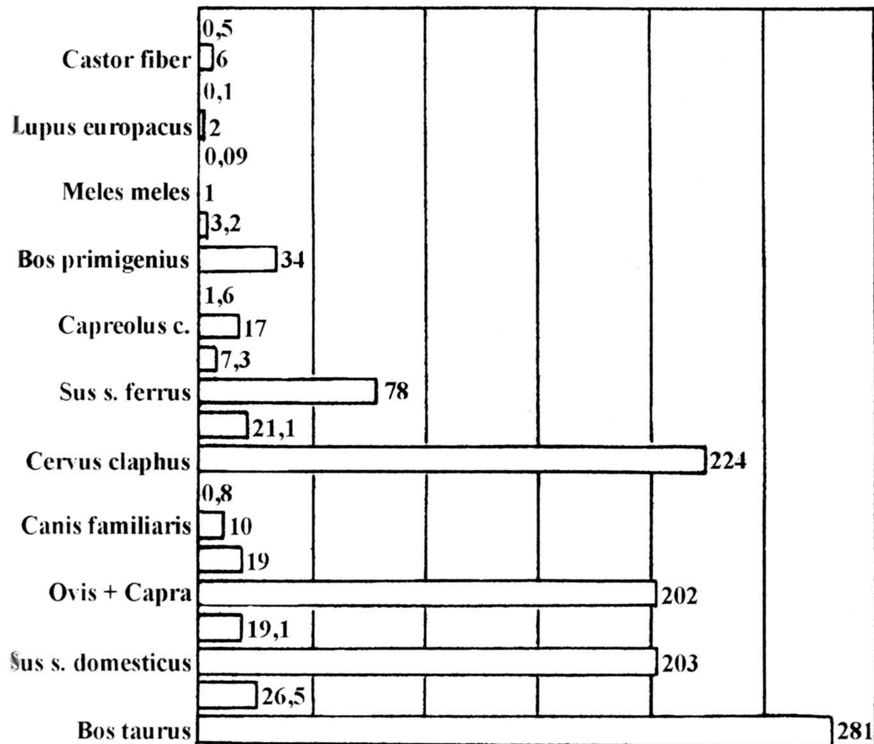
Pl. 149 – Fauna din aşezarea de la Bocşa Montană (nr.fragmente)

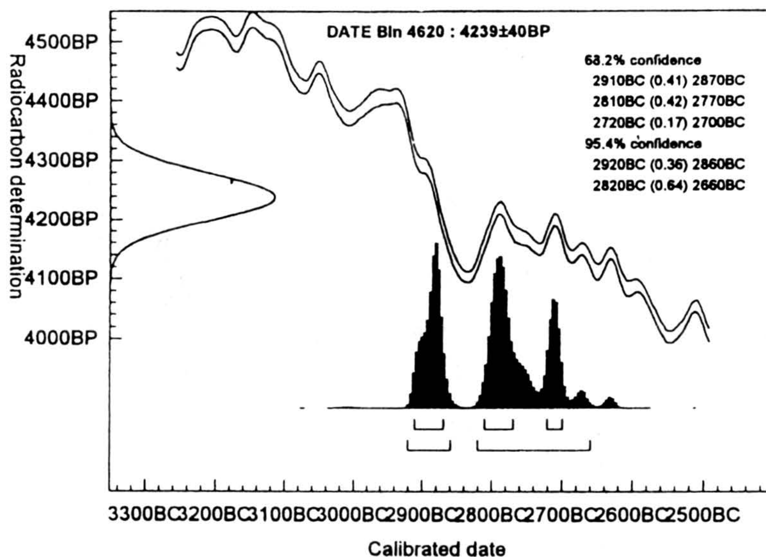
Pl. 150 - Fauna din aşezarea de la Ghida (nr. fragmente)

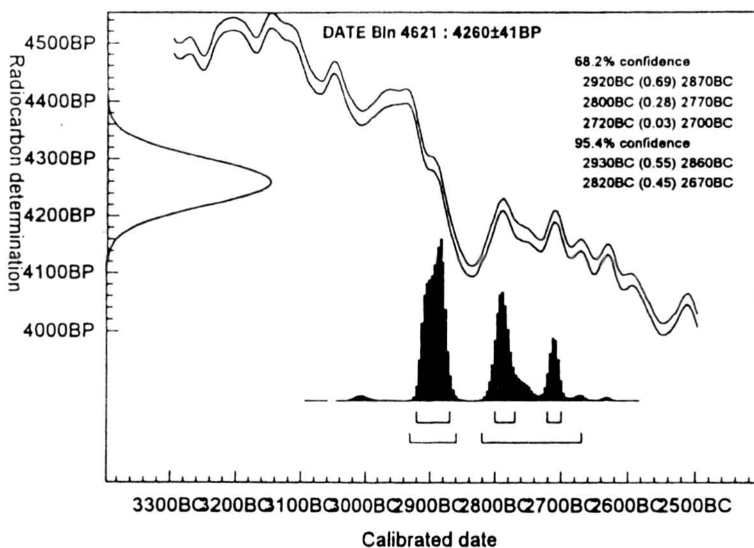

Pl. 151 – Fauna din aşezarea de la Şincai

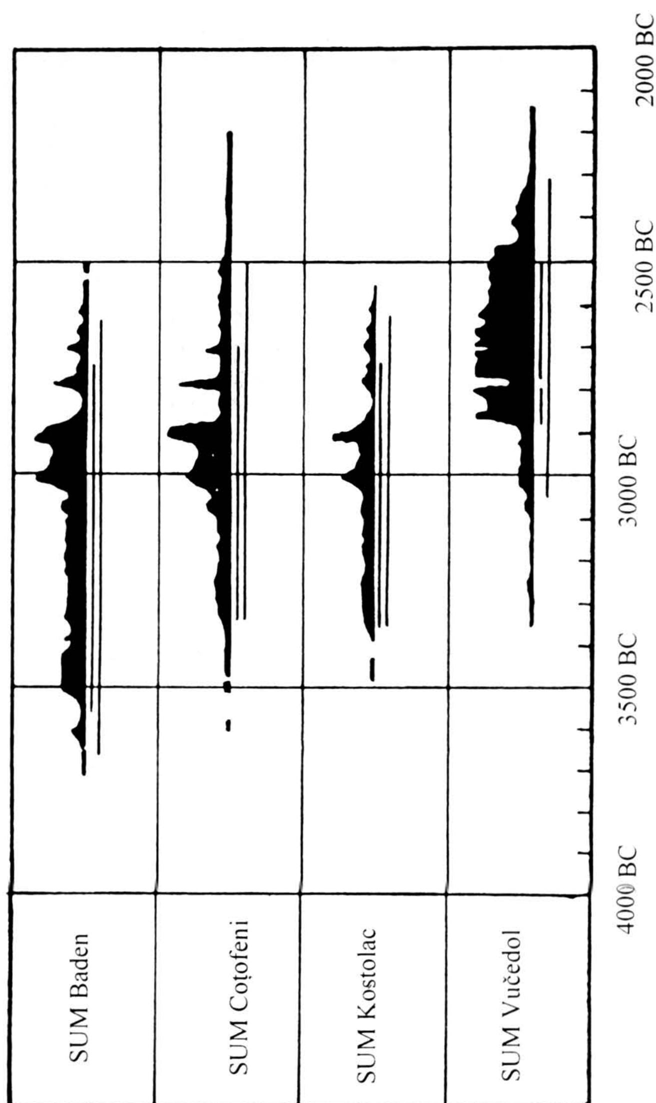

Planşa 152 – Fauna din aşezarea de la Moldova Veche (nr. fragmente)

Pl. 153 – Histograme reprezentând calibrarea datelor C^{14} Bln 4620 şi Bln 4621 de la Poiana Ampoiului - Piatra Corbului.

Pl. 154 – Suma datelor C^{14} pentru culturile Baden , Kostolac, Vučedol şi Coţofeni

MIJLOCIU	ENEOLITIC	FINAL		BRONZ TIMPURIU
Cal.BC 3500		3000		2500
I		HELLADIC TIMPURIU II		III
III		SITAGROI IV	Va	
		IIIA	DIKILI TASH	IIIB
	KUMTEPE	I	TROIA II	III
CUCUTENI B	AMFORE SFERICE HORODIŞTEA		CERNAVODA II – FOLTEŞTI	MONTEORU
CERNAVODA I	CERNAVODA III		CERNAVODA II – FOLTEŞTI	GLINA
	BOLERÁZ	BADEN	KOSTOLAC	VUČEDOL
TORŢI PASTILATE	I	COŢOFENI II	III	LIVEZILE

Pl. 155 – Tabel cronologic

Tiparul executat la „Imprimeria MIRTON"
Timişoara, str. Samuil Micu nr. 7
Telefon: 056-208924

Autorul, conf. univ. dr. Horia Ciugudean, s-a născut în Aiud, la 6 mai 1954. În 1977 a abslovit Facultatea de Istorie-Filosofie din cadrul Universității "Babeş-Bolyai" din Cluj. Din 1978 a activat în cadrul Muzeului Unirii din Alba Iulia, la început ca muzeograf, apoi cercetător şi şef de secție, în 1997 devenind director general al prestigioasei instituții. După 1990 a predat în învățământul superior, la universitățile din Alba Iulia şi Sibiu, obținând titlul de conferențiar în 1999.

Şi-a obținut doctoratul cu o teză privind *Epoca timpurie a bronzului în centrul şi sud-vestul Transilvaniei*, publicată în 1996. Este autorul lucrării *Cercetări privind epoca bronzului şi prima vârstă a fierului în Transilvania* (Alba Iulia, 1997) şi coautor al volumelor *Contribuții privind civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică* (Cluj, 1991) şi *Repertoriul arheologic al județului Alba* (Alba Iulia, 1995), publicând peste 40 de studii în țară şi străinătate. A organizat şi editat lucrările a două simpozioane internaționale: *The Early Hallstat Period in South-Eastern Europe*, Alba Iulia 1994 şi *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin*, Alba Iulia 1998. A participat la congrese şi simpozioane din Germania, Marea Britanie, Italia, Ungaria, Slovenia, Slovacia, Bulgaria etc. şi a susținut conferințe la universitățile din Berlin, München şi Durham. Este membru al "European Association of Archaeologists" şi al Comisiei Naționale de Arheologie şi redactor responsabil al revistei "Apvlvm".

În cei peste 20 de ani de activitate, a efectuat cercetări arheologice privind eneoliticul, epoca bronzului, prima vârstă a fierului, perioada romană şi evul mediu timpuriu la Ampoița, Teleac, Meteş, Poiana Ampoiului, Aiud, Alba Iulia, Blandiana etc.

ISBN 973-585-178-4